

SBEED

**Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü e-Dergi**

**Haziran - June
2020**

*The Journal of Social Science Institute
of Mersin University*

**Cilt/ Volume 3
Sayı / Issue 2**

Sahibi	Prof. Dr. Y. Gürhan TOPÇU (MEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü adına)
Editör	Prof. Dr. Y. Gürhan TOPÇU
Editör Yardımcıları	Dr. Öğr. Üyesi Anıl DAL CANBAZOĞLU Dr. Öğr. Üyesi Ender GÜRGEN
Yayın Kurulu	Prof. Dr. Y. Gürhan TOPÇU Prof. Dr. Kemal BİRDİR Prof. Dr. Ayşe AZMAN Prof. Dr. Aslıhan DOĞAN TOPÇU Prof. Dr. İsmail İŞCEN Prof. Dr. Candan ÜLKÜ Prof. Dr. Nilgün ÇIBLAK COŞKUN Doç. Dr. Levent YAYLAGÜL Dr. Öğr. Üyesi Anıl DAL CANBAZOĞLU Dr. Öğr. Üyesi Ender GÜRGEN
Yabancı Dil Editörü	Dr. Öğr. Üyesi Özlem KURTOĞLU ZORLU
Türkçe Dil Editörü	Dr. Öğr. Üyesi Mete Bülent DEĞER
Dergi Sekreteryası	Arş. Gör. Sercan BENLİ Arş. Gör. Güleycan AKTAŞ Arş. Gör. Öznur GÖÇMEN
Logo Tasarımı	Prof. Yusuf GÜVEN, Öğr. Gör. Ayşegül TUĞUZ SAĞLAM
Dergi Tasarımı	Dr. Öğr. Üyesi Anıl DAL CANBAZOĞLU
Grafik Uygulama	Dr. Öğr. Üyesi Anıl DAL CANBAZOĞLU
Yayın	Yerel süreli e-yayın ISSN: 2602-4608 Haziran 2020 Cilt/Volume: 3 Sayı/Issue: 2
Adres	Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm Fakültesi Binası, Kat:2, Çiftlikköy Kampüsü, 33343, Yenişehir / Mersin Tel: 0324 361 00 01 /17611 Faks: 0324 361 02 87 e-posta: sbedergi@mersin.edu.tr

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Suavi Ahipaşaoglu (Cumhuriyet Üniv.)
Prof. Dr. Canan Parla (Anadolu Üniv.)
Prof. Dr. Açalıya Allmer (Dokuz Eylül Üniv.)
Prof. Dr. Muna Yüceol Özözen (Çukurova Üni.)
Prof. Dr. Maria Rosa Anttognazze (King's College London)
Prof. Dr. Abuzer Pınar (Harran Üniversitesi)
Prof. Dr. Ayşe Azman (Mersin Üniv.)
Prof. Dr. Musa Yaşar Sağlam (Hacettepe Üni.)
Prof. Dr. Hanife Dilek Batislam (Çukurova Üniv.)
Prof. Dr. Cemal Sakallı (Mersin Üniv.)
Prof. Dr. Nazlı Bayram (Yaşar Üniv.)
Prof. Dr. Fulya Sarvan (Akdeniz Üniv.)
Prof. Dr. Fatma Cana Bilsel (ODTÜ)
Prof. Dr. Bahar Taner (Mersin Üniv.)
Prof. Dr. Hamdi Brova (Ankara Üniv.)
Prof. Dr. Orhan Tekelioğlu (Sakarya Üniv.)
Prof. Dr. Alev Bulut (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Aslıhan Doğan Topçu (Mersin Üniv.)
Prof. Dr. Fatih Cin (Çukurova Üniv.)
Prof. Dr. Nadir Engin Uzun (İstanbul Okan Üniv.)
Prof. Dr. Serap Çabuk (Çukurova Üniv.)
Prof. Dr. Candan Ülkü (Mersin Üniv.)
Prof. Dr. A. Celil Çakıcı (Mersin Üniv.)
Prof. Dr. Ali Yakıcı (Gazi Üni.)
Prof. Dr. Cemile Çelik (Mersin Üniv.)
Prof. Dr. Azmi Yalçın (Çukurova Üniv.)
Prof. Dr. İsmail H. Demirdöven (Hacettepe Üniv.)
Prof. Dr. Mehmet İsmail Yağcı (Mersin Üniv.)
Prof. Dr. Ali Deran (Niğde Ömer Halisdemir Üniv.)
Prof. Dr. Faruk Yücel (Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Murat Durukan (Mersin Üniv.)
Prof. Dr. Aysun Yüksel (Anadolu Üniv.)
Prof. Dr. Fikret Dülger (Çukurova Üniv.)
Doç. Dr. Pınar İbe Akcan (Mersin Üniv.)

Prof. Dr. İclal Ergenç (Ankara Üniv.)
Prof. Dr. Ertan Eğribel (İstanbul Üniv.)
Prof. Dr. Efrumiye Ertekin (Mersin Üniv.)
Prof. Dr. Nezihe Figen Ersoy (Anadolu Üniv.)
Prof. Dr. Murat Ferman (Anadolu Üniv.)
Prof. Dr. Zeliha Göker (Akdeniz Üniversitesi)
Prof. Dr. Doğan Gürsoy (Washington State University)
Prof. Dr. Murat Hançer (Univ. Of Central Florida,)
Prof. Dr. Lars Johanson (Johannes Gutenberg University)
Prof. Dr. Orhan İçöz (Dokuz Eylül Üniv.)
Prof. Dr. Kurtuluş Karamustafa (Erciyes Üniv.)
Prof. Dr. Nevzat Kaya (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. İsmail Kızılırmak (İstanbul Üniv.)
Prof. Dr. O. Avşar Kurgun (Dokuz Eylül Üniv.)
Prof. Dr. Yıldırım Beyazıt Önal (Çukurova Üniv.)
Doç. Dr. Gürkan Akdağ (Mersin Üniv.)
Doç. Dr. Yılmaz Akgündüz (Dokuz Eylül Üniv.)
Doç. Dr. Oğuz Alp (Anadolu Üniv.)
Doç. Dr. Bülent Arı (Mustafa Kemal Üni.)
Doç. Dr. Hasan Gül (Samsun 19 Mayıs Üniv.)
Doç. Dr. Mehmet İnce (Mersin Üniv.)
Doç. Dr. İhsan Kamalak (Mersin Üniv.)
Doç. Dr. Yakup Karabacak (Akdeniz Üniversitesi)
Doç. Dr. Ayhan Karakaş (Çukurova Üni.)
Doç. Dr. Refiye Okuşluk Şenesen (Çukurova Üni.)
Doç. Dr. Ufuk Özcan (İstanbul Üniv.)
Doç. Dr. Veli Kargı (Mersin Üniv.)
Doç. Dr. Uysal Yenipınar (Mersin Üniv.)
Dr. Öğr. Üyesi Murat Göç (Pamukkale Üniv.)
Dr. Öğr. Üyesi Ercan Aşkın (Karamanoğlu Mehmet Bey Üniv.)
Dr. Öğr. Üyesi Elif Arıca Akkök (Ankara Üniv.)
Dr. Öğr. Üyesi H. Ertuğ Ergürer (Karamanoğlu Mehmet Bey Üniv.)

Cilt:3 Sayı:2
Hakemleri

Prof. Dr. Gülsün MERİÇ
(Anadolu Üniversitesi)

Prof. Dr. Hanife Dilek BATISLAM
(Çukurova Üniversitesi)

Prof. Dr. Murat YAKAR
(Mersin Üniversitesi)

Prof. Dr. Medine SİVRİ
(Eskişehir Osmangazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Nurettin ÖZTÜRK
(Pamukkale Üniversitesi)

Prof. Dr. Çiğdem BAŞFIRINCI
(Trabzon Üniversitesi)

Prof. Dr. Cemal SAKALLI
(Mersin Üniversitesi)

Doç. Dr. Rifat BİLGİN
(Fırat Üniversitesi)

Doç. Dr. Samet GÜNER
(Sakarya Üniversitesi)

Doç. Dr. Mert AKTAŞ
(Toros Üniversitesi)

Doç. Dr. Göknur AKÇADAĞ
(Nişantaşı Üniversitesi)

Doç. Dr. Ceren YEGEN
(Mersin Üniversitesi)

Doç. Dr. Hasan UYGURTÜRK
(Karabük Üniversitesi)

Doç. Dr. Üyesi Onur DURSUN
(Çukurova Üniversitesi)

Doç. Dr. Şenol ADIGÜZEL
(Mustafa Kemal Üniversitesi)

Doç. Dr. Filiz GÖKTUNA YAYLACI
(Anadolu Üniversitesi)

Doç. Dr. Alaaddin Faruk PAKSOY
(Anadolu Üniversitesi)

Doç. Dr. Oytun MEÇİK
(Eskişehir Osmangazi Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Nigar OTURAKÇI ORBAY
(Çukurova Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Serkan ŞAHİN
(Ahi Evran Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Meryem Derya YEŞİLTAŞ
(Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Salih ARSLAN
(Eskişehir Osmangazi Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sami SÜYGÜN
(Tarsus Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KARABACAK
(Uşak Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet YAKIN
(İstanbul Arel Üniversitesi)

Dr. Öğr. Hasan GÜRKAN
(İstanbul Arel Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Sefer KALAMAN
(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Süreyya Elif AKSOY
(Doğuş Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Ebru ÖZGÜN
(Anadolu Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Mestan KÜÇÜK
(Anadolu Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Ersin DİKER
(Gümüşhane Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Fatma YASA
(Pamukkale Üniversitesi)

Dr. Meltem ŞAHİN
(Erciyes Üniversitesi)

Dr. Eda YALÇIN İNCİK

Dr. Ceren EVCİMEN

İÇİNDEKİLER

Künye 1

Danışma Kurulu 2

Sayı Hakemleri 3

İçindekiler 4

Sunuş
Editörden 5

Makaleler 6-190

6-39

Araştırmaların Raporlaştırılması: Bir Tez veya Bilimsel Makale Nasıl Yazılır?
The Reporting of Researches: How to Write a Thesis or a Scientific Article?
Ali BALTACI

40-79

Yeni Medyada Kadın Bedenine Yönelik Ayrımcılık: Ekşi Sözlük Örneği
Discrimination Against the Female Body in New Media: The Case of Ekşi Sözlük
Filiz BİLGİN ÜLKEN, Nil YÜCE

80-105

Bir Zahiratü'l-Müluk Tercümesi Hilyetü'l-Müluk'un Dil Özellikleri
Language Features of a Zahiratu'l-Muluk Translation Hilyetu'l-Muluk
Ertuğrul KAYA

106-125

Finansal Teknolojilerin Türk Bankacılık Sektörünün Finansal Performansına Etkisi:
Mobil Bankacılık Üzerine Uygulama
*The Effect of Financial Technologies on the Financial Performance of Turkish
Banking Sector: Application on Mobile Banking*
Çağrı KORKMAZGÖZ, İlhan EGE

126-144

Kültürlerarası Yeni Medya: Sosyal Medyanın Kültürlerarası İletişim Üzerinde
Algılanan Etkileri
*Intercultural New Media: Perceived Impacts of Social Media on Intercultural
Communication*
Zeynep AKSOY

145-176

Türkiye'de Kırsallığın ve Kırsal Alanların Tanımlanması: Bir Yöntem Denemesi
Definition of Rurality and Rural Areas in Turkey: A Methodological Trial
Ali Cenap YOLOĞLU, Fikret ZORLU

177-190

Osmanlı Devleti'nde Harita Çizimi Mektebi
School of Map Drawing in The Ottoman State
Derya GEÇİLİ

EDİTÖRDEN

Merhaba,

Yoğun bir çalışmanın ardından Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nin yeni sayısını sizlerin beğenisine sunuyoruz. Dergimize olan ilginin artarak sürmesi bizleri mutlu ediyor. Bu sayımızda 15 makale gönderildi ve yedisi hakem sürecinden geçerek bu sayımızda sizlerle buluşuyor.

İlk makalemiz Ali Baltacı'nın "Araştırmaların Raporlaştırılması: Bir Tez Veya Bilimsel Makale Nasıl Yazılır?" başlıklı çalışması. Bu çalışmasında Baltacı sosyal bilimler alanındaki çalışmalarda raporlaştırma sorunsalını "Bir tezin veya bilimsel makalenin problemi, araştırma soruları, amacı, önemi, sınırlılıkları ve varsayımları nasıl ifade edilir?" ve "Bir tezin veya bilimsel makalenin bulgular, sonuçlar, tartışma ve öneriler bölümleri nasıl ifade edilir?" sorularından yola çıkarak irdeledi ve akademik çalışmalarda rapor yazımına yardımcı olabilecek kuramsal ve uygulamalı bilgileri ortaya koydu.

Filiz Bilgin Ülken ve Nil Yüce "Yeni Medyada Kadın Bedenine Yönelik Ayrımcılık: Ekşi Sözlük Örneği" adlı çalışmalarında Türkiye'deki ilk ve en popüler interaktif sözlük olan Ekşi Sözlük'de açılan bir başlık üzerinden kadın bedenine yönelik ayrımcı söylemi mercek altına alarak ideal beden ve güzellik algısının yeni medya aracılığıyla yeniden üretildiğini ortaya koydular.

Ertuğrul Kaya ise doktora çalışmasından ürettiği "Bir Zahiretü'l Müluk Tercümesi Hilyetü'l-Müluk'un Dil Özellikleri" adlı çalışmasında 17. yüzyıl Osmanlı Türkçesi ile yazılmış, siyasetname konulu bir eser olan Hilyetü'l-Müluk hakkında detaylı bilgi vererek metnin kendine has dil özelliklerini inceledi.

Çağrı Korkmazgöz ve İlhan Ege "Finansal Teknolojilerin Türk Bankacılık Sektörünün Finansal Performansına Etkisi: Mobil Bankacılık Üzerine Uygulama" adlı çalışmalarında Finansal Teknoloji (Fintech) örneklerinden birisi olan mobil bankacılık uygulamalarının, banka sektöründeki etkilerini 2011 ve 2019 yılları arasında eşbütünleşme testi ile incelediler.

Zeynep Aksoy ise "Kültürlerarası Yeni Medya: Sosyal Medyanın Kültürlerarası İletişim Üzerinde Algılanan Etkileri" başlıklı çalışmasında 20. yüzyıl boyunca yüz yüze ilişkiler üzerinden tanımlanan kültürlerarası iletişim kavram ve modellerinin günümüzün dijital iletişim dinamiklerini açıklamak için yetersiz kalmasından yola çıkarak sosyal medyanın kültürlerarası iletişim üzerindeki etkilerini öğrenci değişim programları ile İzmir'deki bir üniversitede öğrenim gören uluslararası öğrenciler üzerinden inceledi.

Ali Cenap Yoloğlu ve Fikret Zorlu da "Türkiye'de Kırsallığın Ve Kırsal Alanların Tanımlanması: Bir Yöntem Denemesi" başlıklı makalelerinde kırsal nüfus veya köylü nüfusun az gelişmişliğin, kentli nüfus oranının ise gelişmişliğin düzeyini gösteren bir kriter olarak algılanması nedeniyle Türkiye'de özellikle çok partili sisteme geçildikten sonra, kentsel nüfus oranının her zaman yüksek gösterilmeye çalışıldığını vurgulayarak, Türkiye'nin 2017 yılında kentsel nüfus oranının resmi olarak ilan edilen % 92,5 oranının altında olduğunu, Türkiye'nin kırsal ve kentsel nüfus yoğunluğu haritaları oluşturup, kentsel-kırsal nüfus oranları yeniden hesaplayarak ortaya koymaya çalıştılar.

Derya Geçili ise "Osmanlı Devleti'nde Harita Çizimi Mektebi" adlı çalışmasında haritacılığın askeri ve stratejik açıdan büyük önem taşıması nedeniyle 19. yüzyıldan itibaren artık her ülkenin kendi haritacılık kurumlarını oluşturduğunu ve haritacılar yetiştirmeye çalıştığını tespit ederek Osmanlı İmparatorluğunun da benzer ihtiyaçlardan dolayı haritacıların yetiştirilmesi için Harita Çizim Mektebi açtığını vurgulayarak Osmanlı İmparatorluğunda haritacıların yetiştirilmeleri süreci inceledi.

Bu sayımızda da ekibimiz çok yoğun ve özverili çalıştı. Editör yardımcılarımız Dr. Öğr. Üyesi Anıl Dal Canbazoglu ve Dr. Öğr. Üyesi Ender Gürgen, dergi sekreteryasını yürüten Arş. Gör. Sercan Benli, Arş. Gör. Öznur Göçmen ve Arş. Gör. Güleycan Aktaş'a çok teşekkür ediyorum. Elbette yayın kurulumuz ve hakemlerimize de zaman ve emeklerini esirgmeden sundukları katkılar nedeniyle teşekkür ediyorum. Bir sonraki sayımızda görüşmek üzere.

Editor
Prof. Dr. Y. Gürhan Topçu

ARAŞTIRMALARIN RAPORLAŞTIRILMASI: BİR TEZ VEYA BİLİMSEL MAKALE NASIL YAZILIR?

THE REPORTING OF RESEARCHES: HOW TO WRITE A THESIS OR A SCIENTIFIC ARTICLE?

Ali BALTACI¹

ÖZ

Bu araştırmada, sosyal bilimler alanında tez ve makale yazım sürecinin son aşaması olan raporlaştırma sorunsalı ele alınmıştır. Bu kapsamda, literatürde sık yapılan hata ve eksikliklerden hareketle ideal bir rapor yazmaya yardımcı olabilecek kuramsal ve uygulamalı bilgilerin verilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda bu çalışmada, "Bir tezin veya bilimsel makalenin problemi, araştırma soruları, amacı, önemi, sınırlılıkları ve varsayımları nasıl ifade edilir?" ve "Bir tezin veya bilimsel makalenin bulgular, sonuçlar, tartışma ve öneriler bölümleri nasıl ifade edilir?" sorularına cevap aranmıştır. Ayrıca nicel ve nitel araştırma yaklaşımlarına göre farklı raporlaştırma yönelimleri de sunulmuştur. Literatürde raporlaştırma konusunu farklı araştırma yaklaşımları temelinde ele alan bir çalışmaya henüz rastlanılamamış olması, bu araştırmanın öncü karakterine vurgu yapmaktadır. Çalışma ile sosyal bilimler alanında bilimsel yayın yapmak isteyen araştırmacılara rehberlik edilmesi umulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Araştırma Yöntemleri, Raporlaştırma, Akademik Yazma, Araştırma Raporu, Nitel Araştırma, Nicel Araştırma.

ABSTRACT

In this study, the last stage of the thesis and article writing process in the field of social sciences is discussed. In this context, it is aimed to give theoretical and practical information which can help to write an ideal report based on the common mistakes and deficiencies in the literature. In this direction, this study investigated some answers to these questions: "How is the problem of a thesis or scientific article, research questions, purpose, importance, limitations, and assumptions expressed?" and "How to express the findings, conclusions, discussions, and recommendations of a thesis or scientific article?". In addition, different reporting orientations are presented according to quantitative and qualitative research approaches. The fact that there is no study on the subject of reporting in the literature based on different research approaches, emphasizes the pioneering character of this study. It is hoped that researchers who wish to publish scientific publications in the field of social sciences will guide this study.

Keywords: Research Methods, Reporting, Academic Writing, Research Report, Qualitative Research, Quantitative Research.

1. GİRİŞ

İnsanın evrendeki gizemlerin açıklanmasına ilişkin duyduğu merak her dönemde bireyleri bilinmeyeni tanımaya ve yeni bilgileri keşfetmeye sevk etmiş, zamanla insan edindiği bilgileri diğerleri ile paylaşmayı da bir gereklilik olarak görmeye başlamıştır. Bilimin temelinde bilim insanlarının olay ve olgulara karşı geliştirdikleri merak dürtüsü kadar, sorunları belirleme ve bu sorunlara uygun çözüm yolları keşfetme çabası da yatmaktadır. Problemin çözümüne ilişkin mantıklı öneriler sunma gayretindeki bilim insanları, sistematik bir çalışma düzenine sahip araştırmalara yönelirler. Bu noktada araştırma kavramı, karşılaşılan sorunlara sistemli ve akla

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Mersin Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, alibaltaci@mersin.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2550-8698>

yatkın çözümler sunma eylemi; araştırmacı ise problemi fark eden ve olası çözüm yollarını arayan özne olarak ifade edilebilir (Kothari, 2004: 53). Bilgiye erişme gayreti içindeki araştırmacı, zamanla edindiği bilgiyi paylaşmak için bir araç arayışına girmiş ve bu ihtiyacı karşılamak için bilimsel yayınlar ortaya çıkmıştır. Bilimsel yayınlar, araştırmacının sorun olarak belirlediği olay ve olguları çözümlene biçimine ilişkin raporlardır (Reinharz ve Davidman, 1992: 74). Söz konusu araştırma raporlarının üretimi, çoğaltımı ve basımı ile araştırmacının ulaşmak istediği nihai hedef; okuyucuların bilgilendirilmesi olduğu kadar, yeni problem alanlarının üretilmesi ve probleme ilişkin güncel bilgi birikiminin sürdürülebilirliğidir (Kumar, 2019). Bununla birlikte bir araştırmacının sonucu ne derece özgün olsa da herhangi bir bilimsel platformda duyurulmadıkça bu araştırmacının varlığı bilinemez (Marczyk, DeMatteove Festinger, 2005: 84). Yani araştırma raporu olmaksızın bir araştırmacının varlığından bahsedilememekte, araştırmanın tamamlanabilmesi için mutlaka bir akademik yazım sürecine ihtiyaç duyulmaktadır. Özetle iyi bir araştırma raporunun taşınması gereken temel özelliklerin bilgisine sahip olan araştırmacılar, çağın gerektirdiği akademik yetkinliğe erişmiş sayılmaktadır.

Bilimsel yayınlar; konferans poster ve bildirileri, hakemli dergi makaleleri, tezler, kitaplar, kitap bölümleri ile proje raporları gibi farklı eserlerden oluşan geniş bir yelpazeye sahiptir. Bilimsel yayınlarda belirli bir dil ve yazım kuralları dizgesi bulunmasına karşın akademik çalışmaların nasıl yazılmasına ilişkin akademik çevrelerce yaygın geçerliği olan yazılı kurallar bulunmamaktadır (Mackenzie ve Knipe, 2006: 122). Referans sistemi aynı olsa dahi üniversiteler kendi yazım kuralları ile yazılmış tezleri kabul etmekte, hatta her akademik derginin kendi yazım kuralları bulunmaktadır. Akademik raporlar, yıllar içinde farklı bilimsel yaklaşımlara göre şekillenmiş, bilimsel yöntemin çeşitliliğine ve okuyucunun farklı ihtiyaçlarına yönelik olarak gelişmiştir (Keeves, 1997: 28). Araştırmaların nasıl raporlaştırılması konusunda literatürde çok sayıda kaynak bulunmakla birlikte, bu kaynakların farklı rapor yazım şekillerini önermesi, rapor yazmaya çalışan araştırmacılar için sorun teşkil etmektedir (Taylor, Bogdanve DeVault, 2015: 15-16). Sosyal bilimlerin her disiplininde nitel ve nicel yöntemlerle desenlenmiş tezler ve makaleler yazılmakta; araştırmacılar, tez ve makalelerini yazarken üniversitelerin veya çeşitli akademik çevrelerin belirlediği yazım kılavuzlarından yararlanmaktadır. Üniversitelerin tez yazım kılavuzları incelendiğinde, bu kılavuzlar arasında çeşitlilik olduğu, farklı araştırma yöntemlerini ihmal eden kılavuzların bulunduğu, araştırma bölümlerinin nasıl ifade edileceğinin belirlenmediği veya kılavuzların araştırmacının tasarladığı sorunu ele alış biçimini kısıtlayıcı yapıda olduğu tespit edilmiştir.

Raporlaştırma sürecinde, akademisyenlerce kabul gören yazım standartları (APA, ISO, MLA, ISNAD vb.) olmasına rağmen, sosyal bilimler alanında yazılan akademik eserler incelendiğinde, raporların temel bölümleri (sınırlılıklar, problem durumu, varsayımlar vb.) ile ilgili karışıklığın olduğu belirlenebilir (Alvesson ve Sköldbberg, 2017: 43). Söz konusu karışıklığın sonlandırılması, ileride yapılacak araştırmaların yazımında önemli kolaylık sağlayacağı gibi raporların niteliğinin artırılmasına da katkı sunacaktır. Bu çalışmada bir tez veya makalede bulunması gereken bölümlerin neler olması gerektiğine odaklanılmış; özellikle raporlaştırma sürecinin nasıl tasarlanması gerektiği üzerinde durulmuştur. Bu noktada var olan araştırma yazım tekniklerinin bir sentezi yapılmaya çalışılarak sosyal bilimler alanındaki akademik çalışmalar yapanlara kuramsal ve uygulamalı bir çerçeve sunulmaya çalışılmıştır. Bu noktada, kuramsal analiz yöntemi kullanarak sosyal bilimler literatüründe bulunan araştırma yöntemi kitap ve makaleleri ile tezler incelenmiş; ayrıca araştırma yöntemi konusunda doktora seviyesinde dersler vermiş akademisyenlerle ve halen doktora tezi yazım sürecinde olan öğrencilerle görüşülerek raporlaştırma sürecinde yaşanan temel zorluklar hakkında fikir edinilmeye çalışılmıştır. Kuramsal analiz sonucunda akademik yazım standartlarının nasıl olması gerektiği ile sosyal bilimler alanında yazılacak tezlerin temel karakteristiğine ilişkin bir model önerisi sunulmuştur. Bu çalışma ile araştırmacıların kendi raporlarını hazırlama sürecinde önemli bir zaman tuzağı olarak kabul edilen alanda yapılmış diğer tezleri incelemeleri (Mackenzie ve Knipe, 2006: 28) ve o tezlerden kendileri için belirli bir yaklaşım çıkarmaları noktasında harcadıkları zaman ve emek azaltılmış olacaktır. Bu kapsamda, çalışmanın sosyal bilimler alanında çalışanlara kaynak teşkil edeceği düşünülmekte olup literatürdeki önemli bir boşluğun da kapatılacağı varsayılmaktadır.

2.ARAŞTIRMA BÖLÜMLERİNİN YAZILMASI

Bu çalışmada esasen tez ve makale bölümleri incelenmiş olsa da sosyal bilimler alanında hazırlanan diğer eserlerde de tez yazımına benzer bölümlerin yer aldığı görülür. Bu açıdan araştırmalarda yer alan temel bölümlerin nasıl yazılması gerektiğinin belirlenmesi önemlidir. Bu başlık altında bir araştırmada bulunması gereken ana bölümlere değinilecektir.

2.1. Araştırma Başlığının Yazılması

Araştırmacılar tarafından genellikle bir sorun alanı gibi algılanmasa da başlık, araştırmanın en önemli unsurlarındandır. Okuyucunun ilgisini çekecek, literatürdeki diğer araştırma başlıklarından farklılaşan ve ele alınan konunun ana hatlarını belirleyen başlık seçilmesi önemlidir. Araştırmanın başlığı kısa ve özlü olmalı, mecaz anlam ifade eden, çok

genel veya çok özel başlık kullanımından kaçınılmalı, gerekmiyorsa başlıklarda yabancı ifadelere, sembollere veya anlamsız söz öbeklerine yer verilmemelidir. Başlıklarda belirli bir kelime sınırı (genellikle 15 kelimeyi geçmemesi istenir) varsa başlıklar, araştırmayı en iyi özetleyen terim ve ifadeleri içermelidir. Literatürde oldukça iddialı yazılan araştırma başlıkları bulunmasına rağmen, araştırmanın içeriği aynı özen ve iddiayı gösteremeyebilir. Ayrıca bilimsel araştırmaların başlıklarında zorlama veya radikal ifadeler ile okuyucuda yanlış anlamlar oluşturacak terimlere de yer verilmemelidir (McCusker ve Gunaydin, 2015: 25-26; Walliman, 2017: 29).

2.2. Araştırma Probleminin Yazılması

Bir araştırmanın yapılaş amacını barındıran problem, araştırmacının konu edindiği, çalışmaya gerek duyduğu sorunsal hakkında özlü bilgi vermesidir (Denzin, 2017: 33). Araştırmacılar için problem durumunu belirlemede kullanılabilecek farklı ilkeler bulunsa da genellikle araştırmacının geçmiş yaşantısı, literatürden sunulan eksiklikler veya çeşitli kuramsal olgular, problem durumunu belirlemeye yardımcı unsurlardır (Leavy, 2016: 18-22). Araştırma problemi belirlenmeden önce belirli gündelik olay ve olguların gözlenmesi, literatürde yer alan farklı araştırmalarda ve kuramlarda eksik bırakılan noktaların belirlenmesi veya araştırmacının geçmiş yaşantılarında çeşitli sorunları fark etmesi olarak özetlenebilecek süreç söz konusudur (Humphries, 2017: 43-44). Söz konusu sürecin sonunda araştırmacı, çalışmak istediği problemi belirlemektedir.

Herhangi bir araştırma probleminde bulunması gereken bazı ölçütler söz konusudur. Bir araştırma problemi, belirli yöntemlerle çözülebilir nitelikte olmalıdır. Araştırmacının çözümediği problem, geçerliğini ortadan kaldıracığından, literatür için önem taşıdığı düşünülen her problem belirli yol ve yöntemlerle çözülebilir olmalıdır (Venable, Pries-Hejeve Baskerville, 2017: 55). Bu noktada araştırma problemi, araştırmanın literatüre yaptığı katkının yanı sıra, birey ve toplum için yarar sağladığı ölçüde önemlidir. Yani araştırma problemi, gerek bilim alanı gerekse birey ve toplum açısından önemlilik özelliğine sahip olmalıdır (Hickson, 2016: 63). Ayrıca araştırma problemi yenilik özelliğine sahip olmalı, daha önceden fark edilmemiş, üzerinde çalışılmamış veya önemi giderek artan bireysel ve toplumsal sorunların çözümüne yönelik yeni sorunları içermelidir (Ary, Jacobs, Irvineve Walker, 2018: 101). Araştırma probleminin taşınması gereken bir diğer özellik problemin araştırılabilir olmasıdır.

Farklı boyutları ile araştırılabilir olan bir problem, belirli etik sınırları içermeli ve araştırmacıyı farklı noktalara sevk edebilmelidir (Creswell, 2002: 34).

Araştırma probleminin oluşturulmasında öncelikle, oldukça genel olan problem alanı bütünsel bakış açısıyla parçalara ayrılır ve her parçanın temel özellikleri ve parçalar arasındaki ilişkiler incelenir. Daha sonra araştırmacının konu edindiği problem parçası, söz konusu bütünlükten ayrılarak tanımlanır veya okuyucunun bu parçaya odaklanması sağlanır (Flick, 2015: 69). Odaklama süreci, problemin sınırlandırılmış bir alanda tekrar oluşturulmasıdır. Ardından, sınırlandırılmış problem alanı, probleme ilişkin tüm detayları içerecek şekilde genişletilir. Tümdengelimsel bu süreç sonunda problem durumu belirli bir kapsamda ele alınmış ve kavramsal çerçeve içerisinde yer alacak şekilde araştırma problemi tanımlanmıştır (Denzin, 2017: 74).

Araştırma problemi belirlendikten sonra, belirgin, açık ve anlaşılır şekilde ifade edilmelidir. Problem cümlesi: (1) soru şeklinde yazılmalı, (2) bağımsız ve bağımlı değişkenleri içermeli, (3) evren veya örneklem hakkında kısa bilgi vermeli, (4) kullanılacak yöntem, olası ölçme araçları ile veri analizinin ne şekilde yapılacağına dair çeşitli bilgileri okuyucuya hissettirmelidir (Carey, 2017: 12-13; Patten ve Newhart, 2017: 16-17). Nicel araştırmalarda problem cümlesi, neden ve sonuç belirleme, anlamlı ilişki veya farklılık gibi çeşitli ifadeleri içermekteyken, nitel araştırmalarda problemi tanımlama, betimleme, olgular veya olgular arasındaki ilişkilerin derinliğini tespit etmeye yönelik ifadeleri içermelidir (McKenney ve Reeves, 2018: 77).

Literatürde genellikle araştırma sorusu ve araştırma amacı ile problem cümlesi karıştırılmakta ve söz konusu kavramlar birbirinin yerine yanlış bir biçimde kullanılabilir. Problem cümlesi, araştırma sorularının genel bir ifadesidir ve her bir araştırma sorunu kapsar (Brannen, 2017: 96). Çözülme istenen probleme ilişkin araştırma soruları açık ve anlaşılır olmalı, problemin çözümüne ilişkin akla yatkın, denenebilir, etik ve özgün bir çerçeveyi içerecek nitelikte olmalıdır. Ayrıca araştırma soruları, olasılık veya emir ifade eden cümleler şeklinde yazılmamalıdır (Leavy, 2016: 74).

Araştırma soruları, nitel ve nicel araştırma yaklaşımlarına göre farklı şekilde ifade edilebilir. Nicel araştırmalarda hipotezler üzerinden kurgulanan araştırma soruları söz konusuysen, nitel araştırmalarda, araştırma soruları şeklinde bir kurgu söz konusudur (Creswell ve Clark, 2017: 75). Bu bağlamda öncelikle çalışmanın amacı, yöntemi ve hedef kitlesi tespit edildikten sonra hangi soruların veya hipotezlerin kullanılmasının uygun olacağı belirlenebilir.

Araştırma sorusu, en az iki değişken arasındaki ilişkinin belirlenmesi ve söz konusu ilişkinin soru şeklinde ifade edilmesiyken hipotez, en az iki değişken arasındaki ilişkiyi belirten ifadelerdir (Kovach, 2015: 12; Walliman, 2017: 36). Ayrıca, gömülü teori gibi nitel araştırma yöntemlerinde sorular ve hipotezler doğrudan teoriden geliştirilip sınanabilir. Bu bağlamda araştırma soruları ve hipotezlerin, araştırmanın kuramsal altyapısına dayandırılması gereklidir (Kilkenny, Browne, Cuthill, Emerson ve Altman, 2010: 68).

Araştırma soruları, nicel araştırmalarda doğal bir sınırlılık içerirken, nitel araştırmalarda değişkenlerin iç içe olması ve değişkenler arası ilişkinin ölçülmesinin görece zorluğu sebebiyle sınırlılık söz konusu olmaz (Hickson, 2016). Bu kapsamda nitel araştırma soruları, kuramsal çerçeveye dayalı ve değişkenler arasındaki etkileşime odaklanan bir geliştirme veya yeniden ifade etme sürecine dayandığından, “nedendir?” veya “nasıldır?” şeklinde açık uçlu soru ifadeleriyle yazılması gereklidir. Nicel araştırma yöntemlerindeki araştırma sorularının ise “ilişkili midir?”, “anamlı mıdır?” veya “anamlı fark var mıdır?” şeklinde sınırlandırılmış/kapalı uçlu soru ifadeleriyle yazılması uygundur (Carey, 2017: 65; Flick, 2015: 78; Vagle, 2018: 73).

2.3. Araştırma Amacının Yazılması

Araştırmanın amacı, araştırma probleminin çözümüne ilişkin bir yol haritasıdır. Araştırma probleminin nasıl çözümleneceği veya araştırma kapsamında hangi beklentilere cevap verileceği gibi bilgileri içeren araştırma amacı, problemin vücut bulmuş hali olup çoğunlukla ‘Ne’, ‘Neden’, ‘Nasıl’ ‘Nerede’ ve ‘Ne Zaman’ gibi soru ifadeleri ile ilgili bilgiler içerir (Antwi ve Hamza, 2015: 53; Creswell ve Clark, 2017: 78; Taylor vd., 2015: 63-65). Amaç cümlesi, araştırmanın hedeflerini ve temel önermelerini sunar ve araştırmanın ana fikrini de içerisinde barındırır. Söz konusu ana fikir, araştırma problemi çerçevesinde yeniden oluşturulur ve araştırma soruları ile kısıtlanır (Nardi, 2018: 73). Bu bağlamda araştırmada kullanılacak desenin de araştırma amacına bağlı olarak belirlenmesi gereklidir. Araştırma amacı, araştırma sonuçlarının belirli bir evrene genellemesinin istendiği nicel araştırma yaklaşımı için önemlidir. Ayrıca bir olay veya olguyu detaylı inceleyen nitel araştırma yaklaşımlarında da araştırma amacı belirleyicidir. Bu açıdan, araştırma amacının açık ve anlaşılır şekilde ifade edilmesi önemlidir (Kumar, 2019: 25; Ledford ve Gast, 2018: 53; Mackey ve Gass, 2015: 87; Patten ve Newhart, 2017: 96).

Araştırmalarda amaç bölümünün yazımına ilk olarak genel bir amaç cümlesi yazılarak başlanır. Daha sonra genel amacı daha anlaşılır kılacak alt amaçlar oluşturulur (Leavy, 2016:

78; Pyrczak, 2016: 53; Tobi ve Kampen, 2018). Genel ve alt amaçlar, genellikle cümle formunda yazılabileceği gibi, hipotez veya soru formunda da hazırlanabilmektedir. Bu kapsamda alt amaçlar; (1) *betimsel sorular* (araştırmada incelenen olay veya olguyu açığa çıkarma amacını taşırlar ve ‘nedir’ ifadesini içerirler), (2) *ilişkisel sorular* (araştırma değişkenleri arasındaki ilişkinin doğası, miktarı, yapısı, yönü gibi farklı özellikleri belirleme amacı taşırlar ve ‘...anlamli farklılık var mıdır?’ veya ‘...yordamakta mıdır?’ gibi ifadeleri içerebilirler), (3) *karşılaştırma/örnekseme soruları* (araştırma değişkenlerinin birbiri ile karşılaştırılması amacını güderler ve ‘A değişkeni ile B değişkeni arasındaki farklılığın düzeyi nedir?’ gibi ifadeleri içerirler) içerir (Antwi ve Hamza, 2015: 58; Brannen, 2017: 79; Creswell ve Clark, 2017: 81; Denzin, 2017: 103; Kothari, 2004: 88; Kumar, 2019: 85). İlişkisel ve örnekseme soruları yalnızca nicel araştırma yaklaşımında kullanılırken, betimsel sorular nicel ve/veya nitel yaklaşımlarda kullanılabilir (McCusker ve Gunaydin, 2015: 95).

2.4. Araştırma Öneminin Yazılması

Bilimsel araştırmalar, belirli bir nedenle yapılmalıdır. Bu neden araştırmanın önem derecesini belirler. Araştırmanın neden yapıldığı, bilime veya literatüre katkıları, literatürdeki hangi eksikliklerin araştırmacıyı bu konuda çalışmaya sevk ettiği gibi cümleler yazılarak araştırmanın önemi belirginleştirilir (Almalki, 2016: 288; Edmonds ve Kennedy, 2016: 79; Morse, 2016: 83). Ayrıca araştırmayı okuyacak hedef kitleyi ikna edecek ifadeler de önem bölümünde yer almalıdır (Pyrczak, 2016: 79). Önem bölümünde araştırma amaçlarında yer alan durumların, teorik ve pratik olarak problemin çözümüne nasıl katkı sağlayacağı da açıklanmalıdır (Flick, 2015: 81). Bunun yanında araştırma sorularının veya hipotezlerin neden denenmek istendiği veya araştırmanın temel yönteminin neden bu şekilde belirlendiği de belirtilmelidir (Leppink, 2017: 51). Benzer araştırmaların eksiklikleri, bu araştırmanın hangi eksiklikleri tamamlayacağı ve hangi yeni eksiklikleri oluşturabilme kapasitesinde olduğu da önem bölümünde açıklanabilir (Kumar, 2019: 112).

Önem bölümünde temel olarak (1) araştırmaya duyulan kuramsal ve pratik ihtiyaçlar, (2) benzer konularda yapılan diğer araştırmaların önerileri, (3) araştırma alanındaki mevcut literatürün yeterlilik düzeyi, (4) araştırma sonucunda elde edilen yeni bilgilerin nerede, nasıl ve kimler tarafından kullanılmasının gerektiği, (5) literatürdeki kuramsal ve pratik eksikliklerin neler olduğu, (6) araştırma için seçilen yöntemin konu ile ilgili diğer araştırmalardan ne derece farklılaştığı veya hangi yöntemsel yeniliklerin sunulduğu, (7) önceden yapılan araştırma sonuçlarını tekrarlama, destekleme veya reddetme durumu, (8) araştırma sonuçlarının hangi tür kuramsal veya uygulamaları değiştirme veya iyileştirme potansiyeline sahip olduğu gibi bilgiler

yazılabilir (Borrego, Douglasve Amelink, 2009: 19-20; Johnson ve Christensen, 2008: 78-80; Mertens, 2014: 51-52; Sale, Lohfeld, ve Brazil, 2002: 24-25; Tashakkori ve Teddlie, 1998: 23).

2.5. Araştırma Sınırlıkları ile Araştırma Kapsamının Yazılması

Her araştırma evrendeki olay ve olguları açıklarken genel yargılara varmak istese de belirli ölçüde sınırlılıklar içerir. Araştırma sınırları, araştırmanın kapsadığı alanın belirlenmesi amacını güder; böylelikle oldukça geniş çalışma alanları daraltılır ve gerek araştırmacının gerekse okuyucunun araştırma konusuna odaklanması teşvik edilir (Keeves, 1997: 47; Kumar, 2019: 119). İki kavramın birbirine yakın anlamlı olması sebebi ile Türk akademisyenlerin bunlardan birisini tercih ettikleri ve Türk akademik literatüründe araştırma sınırlılıkları başlığı tercih edilirken, çok az çalışmada araştırma kapsamına değinildiği görülmektedir. Oysa yurtdışı literatürde iki farklı başlık (sınırlılıklar ve kapsam) olarak raporlaştırma geleneği yaygındır.

Sınırlılık, araştırmanın zayıf yönleri olarak ifade edilir. Bir araştırmada evren ve örneklemin belirleniş biçimi, veri toplama araçlarının yeterliliği, insan üzerinde çalışmanın zorluğu, çeşitli coğrafi bölgelere, kişi ve kurumlara erişimin güçlüğü, veri analizinde yaşanan sorunlar gibi araştırmanın geçerliğine ve güvenilirliğine etki eden çeşitli durumlar sınırlılık başlığı altında sunulmalıdır (Brannen, 2017: 98; Mackenzie ve Knipe, 2006: 53; Scott, 2007: 71; Wiggins, 2011: 79). Bunun yanında araştırmacının kendisinden kaynaklanan sorunlar (yönteme yatkın olmamak, alanı tanımamak, yabancı dil bilgisi ve teknik beceri yetersizliği vb.) olabileceği gibi, araştırmanın kendisinden kaynaklanan sorunlar (problem alanı, araştırmanın amaçları, uygulama sorunları, yöntemle ilgili sorunlar vb.) da sınırlılık kapsamında ele alınmalıdır (Edmonds ve Kennedy, 2016: 57). Araştırmanın iç geçerliğini etkileyecek ve araştırma sürecinde ihmal edilmesi veya kaçınılması çok zor olan durumların da sınırlılık olarak değerlendirilmesi gereklidir (Lund, 2012: 41).

Kuramsal ve uygulamaya dönük sınırlılıklar olarak iki grupta ele alınan sınırlılıklar, araştırmanın yapılış sürecinde yaşanan tüm sorun ve eksiklikleri içerecek biçimde yazılmalıdır (Ary vd., 2018: 48; Morse, 2016: 79). Bu noktada kuramsal sınırlılıklar, araştırma literatürünün yeterince incelenmemesinden, sınırlandırılmamış veya genel anlamlarıyla kullanılan terimlerin açık bir şekilde ifade edilmemesinden, farklı anlamlara gelen kavramların kullanılmasından veya konu alanının farklı ve ilgisiz yönlerine değinilmesinden kaynaklanır (Merriam ve Grenier, 2019: 13; Taylor vd., 2015: 23). Ayrıca araştırmacının incelediği sorunu ve literatürü yeterince tanıması önemlidir. Uygulamaya dönük sınırlılıklar, araştırma sonuçlarını doğrudan etkiler. Araştırmanın yönetsel yaklaşımının (nicel, nitel veya karma) yanlış seçilmesi,

araştırma deseninin hatalı kurgulanması, yönetime uygun veri toplama tekniklerin kullanılmaması, örneklem seçiminin hatalı yapılması ve veri analizinin hatalı yapılması uygulamaya dönük sınırlılıklar olsa da araştırmacılar bu sınırlılıkların çoğunun farkına varmaz ve bunları sınırlılık bölümünde ele almazlar (Alvesson ve Sköldbberg, 2017: 37; Olsen, 2004: 45). Araştırmacılar, geleneksel olarak kendi çalışmalarının uygulamaya dönük sınırlılıklarını açığa çıkarma eğiliminde değillerdir ve genellikle bulgular bölümündeki eksikliklere atıf yapılarak farklı araştırmaların farklı sonuçlar elde etme potansiyeli üzerinde durulur. Ancak etik gereklilikler gereği araştırmada var olan tüm sınırlılıkların detaylı olarak betimlenmesi önemlidir (Tashakkori ve Creswell, 2007: 25-26).

Araştırma kapsamı, konunun nasıl sınırlandırıldığı, konu alanının nasıl belirlendiği veya odaklanılan problemin nasıl ayrıştırıldığına yönelik bilgiler içerir. Kapsam bölümünde araştırmacının literatürden rafine edilmesi süreci, yöntem seçimi ve uygulamaya dönük sınırların nasıl belirlendiği açıklanarak araştırmacının ana yapısı belirlenir (Yoshikawa, Weisner, Kalil, ve Way, 2008: 75). Ayrıca araştırmacının çeşitli nedenlerden dolayı vazgeçmek zorunda kaldığı durumlar ile farklı yöntemleri neden yapamadığına ilişkin bilgilerin de kapsam bölümünde ele alındığı bilinmektedir (Scott, 2007: 104). Kapsam bölümünde araştırmacının yapılacağı zaman dilimi, hangi mekânlarda araştırma yapılacağı, kimlerle nasıl görüşüleceği belirlenirken diğer yer, zaman ve kişilerin neden seçilmediği de belirtilir. Ayrıca literatürde eksik bırakılan noktalar veya bu eksikliğin neden giderilmediğine ilişkin bilgiler de bu bölümde ele alınmalıdır (Denzin, 2017: 118; Johnson ve Christensen, 2008: 168; Vagle, 2018: 53).

Araştırmada seçilen yöntem yaklaşımı, sınırlılık ve kapsamın belirlenmesinde etkilidir. Nicel araştırmalarda sınırlılık ve kapsam genellikle araştırmacının giriş bölümünde ele alınırken nitel araştırmalarda son bölümde bulunmaktadır (Edmonds ve Kennedy, 2016: 78; Leppink, 2017: 111; Wiggins, 2011: 113-114). Bu farklılığın temel nedeni nitel araştırmacının doğal süreçleri ihtiva eden ve olası hataları barındırmaya müsait özneliğidir. Nitel araştırmaların kapsam bölümünde araştırmacının yapıldığı ortam ve çalışma grubunun nitelikleri belirtilirken, kurum ve kişilere ait özel bilgilere yer verilmemesi gereklidir (Merriam ve Grenier, 2019: 21; Mertens, 2014: 65). Nicel araştırmaların kapsam bölümünde araştırmacının evren ve örnekleme, araştırma deseni, veri toplama araçları ve analiz yöntemleriyle ilgili tüm sınırlılıkların belirlenmiş ve kapsamın olabildiğince daraltılmış olması gereklidir (Vogt, 2006: 84). Nicel araştırmalarda, bulguların genellenmesi söz konusu olduğundan kapsamı daraltılmış araştırmalarda söz konusu genelleme daha kolay sağlanabilir. Buna karşın nitel araştırmaların genellenebilirliği düşük olsa da farklı durumlara yansıtma veya transfer etme söz konusu

olmaktadır. Bu bakımdan okuyucunun daha iyi yönlendirilmesi için kapsamın açık bir şekilde ifade edilmesi gereklidir (Creswell ve Clark, 2017: 67; Tashakkori ve Teddlie, 1998: 74).

Özetle araştırmacının, araştırma sürecinde denetleyemediği durumlara sınırlılıklar bölümünde yer verilirken, denetleyebildiği durumlar ise kapsam bölümünde ele alınmalıdır. Bunun yanında kapsam ve sınırlılıklar bölümünde, araştırmaya etki eden tüm olumlu ve olumsuz durumlar ifade edilmelidir. İlerleyen bölümde araştırmada önerme, sayıltı veya varsayımların nasıl yazılması gerektiği üzerinde durulacaktır.

2.6. Araştırmanın Sayıltı veya Varsayımlarının Yazılması

Genellikle hipotezlerle karıştırılan, ancak hipotezin sunduğu olasılıktan uzak ifade biçimi olan sayılıtlar, bir araştırmanın neden yapıldığına ilişkin temel motivasyonu kapsar (Johnson ve Christensen, 2008: 133). Sayıltı olarak da ifade edilen varsayımlar, araştırmacı tarafından doğruluğu kabul edilen ancak ispatlanmamış önerme cümleleridir (Bogdan ve Biklen, 1997: 145). Bu kapsamda araştırmayı etkileyen fikir, tutum ve önyargılar ile araştırmaya esas oluşturan ve çoğu durumda değiştirilemeyen gerçeklikler varsayım olarak kabul edilir. Varsayımlar araştırma sonuçlarını ve araştırmanın geçerliğini etkileyen temel kabuller veya doğruluğundan araştırmacının emin olduğu önermeler olarak da ifade edilebilir (Kumar, 2019: 164). Bununla birlikte bir araştırmada çok sayıda varsayımın olması, araştırma sonuçları hakkında okuyucunun çelişki yaşamasına neden olabilir (Wiggins, 2011: 78). Araştırmayı etkileyen ancak araştırmacının elinde olan imkânlarla yapmasının olası olmadığı durumlar, varsayımlar içinde yer almalıdır. Buna karşı araştırmacının yaptığı veya yapması ihtimal dâhilinde olan durumlar, varsayım olarak değerlendirilmemelidir (Merriam ve Grenier, 2019: 33; Tashakkori ve Creswell, 2007: 79). Varsayımlar genellikle yargı ifadeleri şeklinde yazılmaz; ancak yargı ifade eden varsayımlar söz konusu ise bunun temellendirilmesi gereklidir. Araştırmacı öne sürdüğü varsayımları kolaylıkla savunabilir olmalı, temellendirdiği düşünceler üzerine varsayımlar geliştirmelidir (Brannen, 2017: 98). Varsayımlar açık ve anlaşılır bir şekilde ifade edilmeli ve özenle seçilmelidir; özenle seçilen varsayımlar araştırmanın inandırıcılığını ve dolayısıyla güvenilirliğini arttırmaktadır (Lund, 2012). Bu noktada araştırmacıların sıklıkla düştüğü varsayım yanlışlarından bazıları: (1) ölçme aracının geçerli ve güvenilir veriler topladığının varsayılması, (2) ölçme araçlarının araştırma amaçlarına uygun veriler sağladığı varsayımı ve (3) verilerin özenli ve güvenli bir şekilde elde edildiği varsayımıdır (Howes, 2017: 53-55; Mertens, 2014: 101; Yoshikawa vd., 2008: 115). Söz konusu üç durumun açıkça ifade edilmesi araştırmanın inandırıcılığını arttıracaktır. Ayrıca araştırma varsayımları kuramlara, toplumsal gelenek ve değerlere, araştırmanın bağımlı

değişkenlerine, yönteme ve araştırma sürecine bağlı olarak geliştirilmelidir (Tashakkori ve Creswell, 2007: 80).

Özellikle nicel araştırma varsayımlarının yazılma sürecinde çeşitli kavramsal karışıklıklar söz konusu olabilir. Varsayım ve hipotezlerin birbirine karıştırılması olarak beliren bu durum kolaylıkla aşılabilir. Hipotez, araştırma sürecinde doğruluğu sınanacak olan ifadelerdir ve ya kabul veya reddedilir. Varsayımlar ise araştırma başlamadan doğru olarak kabul edilen ve herhangi bir denemeye maruz kalmayan önermeler olup araştırma bu varsayımlar üzerine inşa edilir (Vogt, 2006: 86). İlerleyen bölümde araştırmalarda yöntem bölümünün yazılması ele alınacaktır.

2.7. Araştırma Yönteminin Yazılması

Bilimsel araştırmanın kalbi olarak ifade edilen yöntem, araştırma sürecinin tüm aşamalarını somut olarak içermektedir (Miles ve Huberman, 1994: 16). Yöntem bölümünde çalışmanın yapılış amacı açıklanır, problemi çözmek için seçilen araştırma deseni tanıtılır, çalışma grubu hakkında bilgi verilir, ölçme araçları tanıtılır ve verilerin nasıl analiz edildiği hakkında bilgilere yer verilir (Borrego vd., 2009: 54; Kothari, 2004: 94). Yöntem bölümünde sunulan ayrıntılarla okuyucular araştırmayı daha kolay değerlendirebilirler; ayrıca ileride araştırmayı tekrar yapmak isteyenlere bir yol haritası sunulmuş olur. Yöntem bölümünün detaylı bir şekilde ele alınması, araştırma sonuçlarının gelecekte yeniden üretilebilir nitelikte olduğunun ve araştırmanın bilimsel bir nitelik taşıdığına kanıttır (Humphries, 2017: 151).

Yöntem bölümünün çeşitli başlıklar (desen, çalışma grubu, veri toplama araçları, veri analizi vb.) altında incelenmesi, araştırmanın anlaşılmasını kolaylaştırırken, ileride aynı aşamaları tekrarlayacak araştırmacılar için derinlemesine bilgi sunacaktır (Walliman, 2017: 101). Söz konusu başlıklar altında yapılan çalışmalardan yaygın olarak bilinenlerin kısa bir şekilde anlatılması yeterlidir; buna karşın, araştırmaya özgü kullanılan veya yeni geliştirilen yöntem ve tekniklerin detaylı açıklanması gerekir (Patten ve Newhart, 2017: 153). Bu noktada yöntem bölümünde bulunması gereken temel başlıklar aşağıda sıralanmıştır:

1. Araştırmada kullanılan yöntem yaklaşımının belirlenmesi: Araştırmacı, problemi çözerken tercih ettiği yöntemsel yaklaşımı (nitel, nicel, karma vb.) ve bu tercihin nedenlerini açıklamalıdır. Çeşitli araştırmalar, özel yöntemler gerektirmekte veya seçilen yöntemsel yaklaşım problemin çözümünü kolaylaştırmaktadır (Merriam ve Grenier, 2019: 65).

2. Araştırma deseninin belirlenmesi: Araştırmanın amacına uygun ve sahip olunan imkânlar ölçüsünde verilerin elde edilmesi ve analizini kolaylaştıran model veya desen

belirlenmeli ve bu tercihin nedeni açıklanmalıdır. Nicel araştırmalar için betimsel, ilişkisel, deneysel gibi farklı desenler mevcut ikennitel araştırmalarda durum çalışması, fenomenoloji veya eylem araştırması gibi çeşitli desenler söz konusudur (Pyrzczak, 2016: 88).

3. Çalışma grubu veya evren ile örneklemin belirlenmesi: Araştırmanın yapılacağı evren tanıtılmalı ve evrenden nasıl örneklem seçildiği, hangi yöntemlerin ve hesaplamaların kullanıldığı belirlenmelidir. Ayrıca bu bölümde araştırmaya dâhil olan örneklemin özellikleri tanıtılmalı ve göz önünde bulundurulmuş etik ilke ve uygulama izinlerinden bahsedilmelidir. Araştırmada seçilen yöntem yaklaşımına göre çalışma grubuna verilen isim değişmektedir. Nicel araştırmalarda “evren ve örneklem” olarak anılan bu bölüm, nitel çalışmalarda “çalışma grubu” veya “katılımcılar” olarak sunulmaktadır (Bell, Bryman ve Harley, 2018: 78; Reinharz ve Davidman, 1992: 95).

4. Veri toplama yönteminin belirlenmesi: Araştırmanın temel uygulama grubundan (evren-örneklem veya katılımcılar) verilerin nasıl toplanacağı, hangi ölçme araçlarının kullanılacağı, hangi imkânların ne zaman ve nasıl işe koşulacağı ve ölçme araçlarının istatistiksel özellikleri bu bölümde sunulmalıdır. Bununla birlikte kullanılan ölçme araçları ve kullanım izinleri ile diğer etik gereklilik dokümanları sıklıkla ekler kısmında sunulur (Denzin, 2017: 148).

5. Veri toplama veya uygulama aşamalarının belirlenmesi: Araştırma sürecinde yapılan tüm çalışmaların özetlendiği bu bölümde, araştırmada yapılan etkinliklerin sıralaması ve içeriği belirlenir. Farklı yöntemlerin uygulandığı araştırmalarda söz konusu yöntemin tüm aşamaları belirlenmelidir (Leavy, 2016: 112).

6. Verilerin analizi için yapılan çalışmaların belirtilmesi: Ölçme araçlarıyla elde edilen verilerin hangi teknikler kullanılarak ayrıştırılacağı, bu bölümde detaylı olarak ele alınmalıdır. Hangi istatistik programlarının, nasıl kullanıldığı; hangi tekniklere neden başvurulduğu ve analiz sürecinde karşılaşılan diğer durumlar bu bölümde açıklanmalıdır (Venable vd., 2017: 163).

7. Araştırmanın geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarının belirlenmesi: Araştırmalarda veri analizi başlığında ele alınsa da geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarının ayrı bir başlık altında sunulması, araştırmanın inandırıcılığını arttıracaktır. Bu bölümde geçerlik ve güvenilirlikle ilgili yapılan tüm işlemlerin ayrıntılı olarak anlatılması gereklidir (Golafshani, 2003; Melchers ve Beck, 2018: 63).

2.8. Araştırmada Bulgular ve Sonuç Bölümünün Yazılması

Bulgular bölümünde, araştırmanın yöntem bölümünde ele alınan verilerin, analiz sonuçları sunulmalıdır. Analiz edilen veriler, araştırmacının yorumlarından bağımsız biçimde sunulmalı, analiz sonuçları mümkün olduğu ölçüde özetlenip sadeleştirilmelidir. Bulguların sunumunda tablolar, şekiller ve resimler kullanılabilir (McKenney ve Reeves, 2018: 58; Sale vd., 2002: 79). Sonuç bölümünde ise araştırmacı kendi görüş ve ifadelerini ekleyerek bulguları yorumlar; ayrıca, analiz edilen verilerin önemine vurgu yapar veya bulguların daha iyi anlaşılması için farklı açıklamalar yapar (Alvesson ve Sköldbberg, 2017: 113; Bell vd., 2018: 165-167).

Araştırmada seçilen yöntemsel yaklaşıma göre bulgular ve sonuç bölümünün yazılması değişiklik gösterir. Nicel araştırmalarda hipotezler, nitel araştırmalarda amaçlar dikkate alınarak bulgular ve sonuç yazılmalıdır (Creswell, 2002: 93). Amaçlar veya hipotezlere ilişkin bulgular, ayrı başlıklar altında sunulmalı, amaç ve hipotezlerin sayısı kadar bulgu ve sonuç başlığı yazılmalıdır. Nicel araştırmalarda, bulgular bölümünün hacmini aşan istatistiksel çözümler, tablo ve şekiller ve ekler bölümünde sunulmalıdır. Bulgular bölümünde yer alan her tablodan önce tabloya atıf yapılmalı ve tablonun hangi hipotez veya problemle ilintili olduğu belirtilmelidir. Ayrıca tablo verildikten sonra tabloda yer alan verilerden önemli olanlar belirtilmeli ve tabloya açıklık getirilmelidir. Tablodaki her sayının belirtilmesi halinde asıl vurgulanmak istenen detaylar önemsizleşecektir. Genel olarak tablodan sonra araştırmacının yorum yapması beklenmez; ancak durum çalışması gibi araştırmacı yorumunun eklenmesi gereken durumlarda tablo altında yorum bulunabilir. Tablolarda olduğu gibi grafik, şekil ve resimlerden önce atıf yapılmalı ve bunlardan sonra konuya açıklık getirecek bilgilere yer verilmelidir (Johnson ve Christensen, 2008: 169; Vogt, 2006: 93; Yoshikawa vd., 2008: 137).

Nicel bulguların raporlaştırılmasında aşağıdaki durumlar da göz önünde bulundurulmalıdır:

1. Bulgular bölümünde yer alan veriler belirli bir sıra ile verilmelidir. Buna göre öncelikle betimsel istatistiksel bilgiler (aritmetik ortalama, yüzde ve frekans ile standart sapma vb.) sunulmalı eğer varsa ilişki testleri (t-testi, F-testi, ki-kare testi vb.) sunulmalıdır. İlişki testlerinde etki yönü ve derecesi ile serbestlik değeri vb. bilgiler yer almalıdır (Newman, Benzve Ridenour, 1998: 136).

2. Verilere ilişkin analizlerin sunumunda güven aralıkları (%95, %99 vb.) belirtilmelidir. Güven aralıkları, ölçümün hangi güven düzeyinde, ne kadar yanılma payı (%5, %1 vb.) ile

yapıldığını gösterir; güven aralığının sunulması, analiz sonuçlarının inandırıcılığını artırır (Thomas, 2003: 101).

3. İlişkisel istatistik analizleri sunulurken, yeterli bilgilerin (ortalama, standart sapma, varyans ve kovaryans matrisleri, madde korelasyonları vb.) tablolarda yer almasına özen gösterilmelidir (Bernard, 2012: 96).

4. Hipotezlerin test edilme sürecinde, istatistiksel güç analizleri yapılmalıdır. Böylelikle güvenilirlik düzeyi, örneklem yeterliği ve etki büyüklüğü gibi farklı ölçümlerin hipotezin doğruluğuna ilişkin daha kesin bir yargı sunması sağlanabilir (McMillan ve Schumacher, 2010: 53).

Nitel bulguların raporlaştırılmasında araştırmacı, objektif ve kararlı bir tavır izlemeli; bulgulara kendi görüş, yargı ve düşüncelerinin karışmasına engel olmalıdır (Miles ve Huberman, 1994: 112). Nitel bulguların raporlaştırılması sürecinde aşağıdaki durumlara dikkat edilmelidir:

1. Açıklanan durum ile ilgili çeşitli katılımcıların görüşleri sunulmalı, veri çeşitliliği mümkün olduğunca arttırılmalıdır (Merriam, 1998: 53).

2. Katılımcıların çok yönlü bakış açıları tırnak (“...”) işaretleri içine alınarak verilmeli; ayrıca katılımcıları tanımlamaya yardımcı lakap, kod adı veya kısaltma isimler kullanılmalıdır (Tashakkori ve Teddlie, 1998: 88).

3. Bulgular mümkün olduğunca özetlenerek verilebileceği (tema veya kategoriler halinde) gibi doğrudan alıntılarının da en dikkat çekici bölümleri kullanılmalıdır (Mertens, 2014: 199).

Nicel bulgular az sayıda paragraf ve tablo ile sunulabilirken nitel araştırmaların bulgular bölümü hacimli olabilir. Nicel çalışmalarda kısa ve özlü anlatımlar tercih edilirken nitel çalışmalarda dil son derece önemli bir araç haline gelir; nitel çalışmaların dili, akıcı ve anlaşılır olmalı ve zengin ifade biçimlerini içermelidir (Denzin, 2017: 201; Morse, 2016: 96).

Araştırmaların giriş veya problem durumu bölümlerinde ele alınan soruların yanıtladığı bölüm olan sonuç bölümü, araştırmacının literatüre yaptığı özgün katkının ne olduğunu gösterir. Sonuç bölümünde araştırma problemi çözülür veya amaçların gerçekleşme dereceleri belirlenir (Bernard, 2012: 176; Kumar, 2019: 186). Sonuç bölümü net yargı ifade eden cümlelerle kurulmalı; akıcı ve anlaşılır bir dil ile yazılmalıdır. İç yorum olarak da adlandırılan yargı cümlelerinde araştırmacı kendi çalışmasını bulgular eşliğinde yorumlar (Yoshikawa vd.,

2008: 202). Bu bölümde araştırmacı, literatürdeki hangi boşlukları doldurduğunu; hangi yeni sorunları oluşturduğunu veya hangi sorunları fark ettiğini belirtmelidir. Sonuç bölümünde araştırmacı: (1) araştırmayı kısaca özetler, (2) bulguları kendi ifadeleriyle yorumlayarak sonuçları açıklar ve (3) literatüre getirdiği yeniliği veya katkıyı belirginleştirir (Howes, 2017: 153; Kilkenny vd., 2010: 183-188; Kovach, 2015: 63-65).

Ayrıca sonuçlar bölümünde araştırmacı, çalışmasındaki tüm sonuçlardan ziyade kendi savını destekleyen sonuçlara odaklanarak okuyucuyu kendi savına doğru çekmeye çalışır. Araştırma sonucunda ne bulunduğunu ve söz konusu bulguların ne anlam ifade ettiğini; bulguların kendi iddialarını nasıl desteklediğini veya iddialarının geçerliğini ortadan kaldırdığını belirtir (Ledford ve Gast, 2018: 43; Mackey ve Gass, 2015: 96; Marczyk vd., 2005: 79-80).

2.9. Araştırmada Tartışma veya Değerlendirmenin Yazılması

Tartışma veya değerlendirme bölümünde araştırmacı, literatürdeki farklı çalışmalar ile kendi çalışması arasındaki benzerlik ve farklılıklara odaklanır. Literatürdeki diğer araştırmalarla kendi çalışmasını karşılaştırarak çalışmasının literatürdeki yerini belirginleştirmeye ve çalışmasının güvenilirliğini arttırmaya çalışır (Patten ve Newhart, 2017; Vagle, 2018: 65). Bu amaçla araştırmacı dış yorum olarak adlandırılan bir teknik kullanır ve diğer araştırmaların sonuçlarını kısa cümlelerle kendi çalışmasına taşır (Creswell ve Clark, 2017: 73; Merriam ve Grenier, 2019: 81). Tartışma bölümünde araştırmacının cevaplaması gereken çeşitli sorular aşağıdaki gibi belirlenebilir (Brannen, 2017: 107; Creswell, 2002: 168; Johnson ve Christensen, 2008: 212):

1. Bu çalışma literatüre nasıl bir katkı sağlamıştır?
2. Araştırma problemi tam olarak çözümlenmiş midir?
3. Araştırma sürecindeki hangi çalışmalar, hangi problem(ler)in çözümüne nasıl katkı sağlamıştır?
4. Araştırma sonuçlarının, kuramsal kökenleri nelerdir? Hangi kuram, hangi araştırma sonucunu nasıl desteklemekte veya çelişmektedir?
5. Araştırma bulgularının bilime, literatüre veya topluma katkıları nelerdir?
6. Araştırma sonucunda yeni bir kuramsal çerçeve oluşturulabilmiştir?
7. Araştırma sonuçlarının daha önce yayınlanan araştırma sonuçları ile benzerlik ve farklılıkları nelerdir?

8. Araştırma sonuçları, yeni ve eşsiz sorunların fark edilmesini sağlamış mıdır?

2.10. Araştırmada Çıkarım veya Doğurgularının Yazılması

Genellikle araştırmalarda ayrı bir başlık altında sunulmasa da çıkarımlar, araştırma sonuçlarının gelecekte yapılacak araştırmalar için ne anlama geldiğinin belirlendiği bölümdür. Bu bölümde farklı yollarla bu araştırma tekrar edildiğinde nasıl sonuçlara ulaşılabilir veya hangi çalışmalar nasıl yürütülseydi farklı sonuçlar elde edilebilir gibi tartışmalara yer verilir (Newman vd., 1998: 107; Thomas, 2003: 169). Ayrıca, ileride yapılacak araştırmalar için hangi yeni sorunlarla karşılaşıldığı, araştırma sonuçlarından hareketle yeni sorunlara ulaşılma durumu gibi bilgilere de yer verilebilir (Wiggins, 2011: 131). Çıkarımlar bölümünde araştırma sonuçlarının etkisi tartışılır; yani araştırma sonuçları kimlere, ne zaman, nasıl ve nerede uygulandığında benzer sonuçlar elde edilebilir (Flick, 2015: 166). Genellikle Türkçe literatürde bu bölüm ihmal edilse de bir araştırmanın, yeni sorunları belirginleştirme derecesi önemlidir. Çıkarımlar, araştırmanın önemini ve tekrarlanabilirliğini doğrudan etkilemektedir.

2.11. Araştırmada Önerilerin Yazılması

Araştırmanın sonunda yer alan öneriler, araştırmacının ileriye yönelik tasavvurunu ve araştırmanın bilimsel ve toplumsal değerini belirlemesi açısından önemlidir. İyi hazırlanmış bir öneri listesi, araştırma sonuçlarının ciddiye alınmasına katkı sağlar (Ary vd., 2018: 167; Howes, 2017: 155). Öneriler iki şekilde hazırlanabilir: (1) araştırma sonuçlarını ileride tekrarlama potansiyeli olan veya bu alanda çalışmak isteyen araştırmacılar için hazırlanan öneriler ile (2) araştırmaya ilişkin eksikliklerden bahsedilerek bu eksikliklerin nasıl giderileceğine ilişkin önerilerdir (Carey, 2017: 163; Pyrczak, 2016: 96-97). Sosyal bilimlerdeki araştırma önerilerinde kişilerin bireysel olarak dikkat etmesi gereken durumlar ile siyasi, politik çıkarımlar veya toplumsal eyleme dönük teklif ve öneriler sunulabilir. Öneriler bölümünde araştırmacı kendi araştırma deneyimini veya araştırma sürecinde yaşadıklarını da anlatıp bu deneyimlerden çeşitli nasihatler çıkarılmasını da önerebilir (Newman vd., 1998: 199).

2.12. Araştırmada Sav veya İddia Bölümünün Yazılması

Araştırmanın ispatlamaya çalıştığı durumlar, iddia olarak adlandırılmaktadır. Genellikle nitel araştırma yöntemi ile raporlaştırılan tez ve makalelerde bulunan iddia bölümünde araştırmacı, sonuçlardan hareketle araştırma sorusuyla ilintili olan önemli bir sorun veya durum hakkında bir iddiada bulunur (Merriam ve Grenier, 2019: 93). Bu anlamda sosyal bilimler alanında yapılan tezlerin, literatürde tartışılacak bir tezi olmalıdır. İddialar, kesin yargı ifadeleridir ve tartışılabilir bir özelliktedir. Tartışılmayacak iddia tez değil, sınırları belirlenmiş

bir gerçeği ifade eder (Taylor vd., 2015: 175). Her tez bir şekilde savunulduğu için akademik yaşamda savunulan tezlerin çoğunluğunun tartışılabilir bir iddiası da bulunmamaktadır. Bu açıdan tez danışmanları, öğrencilerini tez yazım sürecinde tezin bir iddiasının olması yönünde teşvik etmeli ve tezin ana savunusunu belirginleştirmelidir. İddialar araştırmanın hangi bilim alanı veya konu ile ilişkili olduğunu açıklar; araştırmacının konuya yaklaşımının göstergesidir (Hammersley, 2003: 83-84).

3. SONUÇ

Bu çalışma, lisansüstü düzeyde araştırma yapan araştırmacıların sıklıkla karşılaştığı temel yazım sorunlarına odaklanmıştır. Bu açıdan çalışma, bir tez veya akademik makalenin raporlama sürecini konu edinmiştir. Sosyal bilimlerin çok yönlü doğası içinde farklı araştırma yazım teknikleri olsa da genel kabul görmüş başlıkları inceleyen çalışmada, bir araştırmada yer alması gereken temel özellikler sıralanmıştır. Araştırmada seçilen yaklaşıma göre araştırmanın yazılma biçimi de değişmektedir. Bu bağlamda nicel ve nitel araştırmalar birbirlerinden farklı bölümler ihtiva edebilirler.

Literatürde yer alan araştırma raporlarında araştırmacıların sıklıkla yaptığı hatalardan biri problem durumunun belirlenmesi veya problem cümlesinin açıkça ifade edilmesidir. Araştırmacıların çoğunluğu, araştırma amacı ile problem cümlesini birbirine karıştırmaktadır. Araştırmanın amacı, problemin somut olarak belirginleştiği ve probleme ilişkin çözüm aşamalarının ifade edildiği bölümdür. Amaçlar, araştırma sonucunda nelere ulaşılacağını ve problemin nasıl çözüleceğini de içerir. Bu çalışma literatürde yer alan farklı araştırma yöntemi eserlerinin bir özeti olduğundan, söz konusu karışıklığın bu araştırma ile çözümlendiği ve çalışma kapsamında konuya ilişkin detaylı bilgi verildiği düşünülmektedir.

Sınırlılık ve kapsam, literatürde araştırmacıların çoğunlukla sorun yaşadığı araştırma raporu bölümlerindedir. Literatürde bulguları doğrudan etkileyen ve araştırmacının kontrol edemediği çoğu durumun, sınırlılık bölümünde ele alınmadığı belirlenmiştir. Araştırmanın bulgularının, araştırmanın sınırlılıklarına göre ele alındığı ve araştırmanın bu bağlamda geçerli olduğu bilgisinden hareketle, literatürdeki pek çok araştırmanın geçerlik sorunları ihtiva ettikleri söylenebilir. Kapsam bölümünde, araştırmanın nasıl sınırlandırıldığı veya araştırmacının kontrol edebildiği durumlar belirtilir. Araştırmanın hangi kısıtlamalar kapsamında gerçekleştirildiği açıkça ifade edilmelidir. Sınırları belirlenmemiş bir çalışma oldukça genel sonuçlar içerebilir. Literatürdeki çok sayıda araştırmada kapsam bölümünün ya yazılmadığı ya da eksik veya hatalı kapsamlar belirlendiği görülmektedir. Ayrıca

araştırmacıların araştırmanın kapsam bölümünde ele alabilecekleri durumları, sınırlılık bölümünde ifade ettikleri görülmüştür. Bununla birlikte araştırmacılar, kapsam ve sınırlılık kavramlarını birbiri ile karıştırmaktadır. Karışıklığın önlenmesi için söz konusu iki bölüm ayrı başlıklarda sunulmalıdır.

Literatürde araştırmacıların sıklıkla hata yaptıkları bir diğer araştırma bölümü varsayımlardır. Varsayımlar, araştırma sonuçlarını etkiler ve değiştirilemeyen veya doğruluğu denetlenemeyen kesin ifadelerdir. Doğruluğunu kanıtlamaya gereksinim duyulmayan, buna karşın doğru olduğuna kanaat getirilen cümlelerin bu bölümde yer alması araştırmacı için yazımı zorlaştırmaktadır. Bu noktada varsayımların savunulabilir nitelikte ve akla yatkın olması önemlidir. Genellikle araştırmacılar, kullandıkları ölçme araçlarının amaca uygun ölçüm yaptığını veya geçerli ve güvenilir olduğunu varsaymaktadır. Bu durum kendi içinde tutarsızdır, çünkü ideal bir araştırmada söz konusu ölçme araçlarının geçerlik ve güvenilirlik testlerinin yapılmış olması gereklidir. Oysa varsayımlar denetlenebilir durumların ötesinde, denetlenemeyen ve varlığı araştırmacı tarafından kabul edilmek zorunda kalan durumları ifade etmek için kullanılmalıdır.

İdeal bir araştırmanın bulgular bölümünde, araştırmanın verileri yorumsuz bir şekilde sunulur. Nicel çalışmalarda tablo ve şekiller, nitel çalışmalarda ise açık ifade edilmiş anlatılar bulunur. Sonuç bölümünde ise araştırma bulgularına yorum katılarak, araştırma soruları veya hipotezlerin doğruluğu değerlendirilir. Literatürde çeşitli araştırmalarda söz konusu hata gözlemlenmiştir. Buna göre çoğu araştırmacı, bulgular bölümünde öznel yorumlara yer vermiş ve sonuç bölümünü önerilere ayırmıştır. Bu karışıklığı önlemek için bulgu ve sonuç bölümü birlikte ele alınabilir.

Araştırmanın tartışma bölümünde literatürdeki farklı çalışmalarla karşılaştırmalar yapılarak benzer ve eksik noktalara değinilir. Literatürdeki çoğu araştırmada dış yorum, yani araştırılan konu ile ilgili yapılan çalışmalara yer verilmemektedir. Özellikle sosyal bilimler alanında literatürden kopuk araştırma yapılamaz, çünkü o konu hakkında sınırlıda olsa bir literatür oluşmuştur. Bu açıdan araştırmacıların literatürdeki farklı kaynakları kullanmaları teşvik edilmelidir. Tartışma bölümünde araştırmacının literatürdeki hangi boşluğu nasıl doldurduğunu anlatması gerekir. Ancak literatürdeki çok sayıda araştırmada böyle bir eğilim görülmemektedir. Araştırmacıların çoğunluğu araştırmalarını neden yaptıklarını veya literatürdeki hangi boşluğu doldurmaya meylettiklerini açıklamamaktadırlar. Bu durum, literatüre hakim olmayan araştırmacılara işaret eder; yani araştırmacıların büyük çoğunluğu

sınırlı literatür bilgisine erişir ve sınırlı bilgi ile literatürdeki hangi eksikliği tamamladıklarını da bilemezler. Bu sorun, araştırmacılara iyi bir danışmanlık hizmeti sunulmasıyla giderilebilir.

İdeal bir araştırma raporunda yer alması gereken öneri bölümü, araştırmada eksik kalan ve ileride benzer araştırmayı yinelemek isteyen araştırmacılara rehberlik ederek yeni çalışmalara imkân tanıyan bir bölümdür. Önerilerin araştırma sonuçlarına yönelik olması gerekmektedir. Çoğu araştırmada yer alan öneriler, oldukça genel görüşler veya araştırmacının politik, siyasi veya ideolojik tekliflerini içermektedir. Başka bir ifade ile araştırma raporlarında birbirine benzer önerilerin yapıldığı ve çoğunluğunun öneriden ziyade temenni olduğu görülmektedir. Bu şekilde genel bir öneri veya temennide bulunma eğilimi, çalışmanın inandırıcılığının sorgulanmasına neden olmaktadır. Bu kapsamda bir araştırma raporunda yer alan önerilerin her birinin araştırma sonuçları ile ilişkili olması, çalışmanın güvenilirliğinin sağlanması adına önem arz eder.

Sonuç olarak, bu çalışmada bilimsel araştırma yöntemleri ve bilimsel raporlaştırma süreçleri ile ilgili çok sayıda kaynaktan elde edilen bilgiler, uygulamaya dönük bir şekilde derlenmeye çalışılmıştır. Bu noktada araştırma bölümlerinin yazılması ile ilgili çalışma kapsamında ele alınan hususların evrensel olmamasından dolayı bu bölümler duruma göre değişkenlik gösterebilir. Bu derlemenin bilim insanlarına tez ve bilimsel makale yazım sürecinde yardımcı olacağı düşünülmektedir. Ayrıca raporlama gibi genellikle ihmal edilen bir alana yönelen bu çalışma, literatürde farklı araştırma yaklaşımlarını ele alan ender çalışmalar arasındadır. Son olarak, literatürdeki tez ve makalelerin betimsel ve meta analizini yapacak detaylı çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu araştırma sonucunda okuyucuya sunulan araştırma bölümlerinin nasıl olması gerektiğine ilişkin önerilen yazım ilkelerinin gelecekte bu ve benzeri raporlaştırma çalışmalarına yön vereceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Almalki, S. (2016). Integrating Quantitative and Qualitative Data in Mixed Methods Research-- Challenges and Benefits. *Journal of Education and Learning*, 5(3), s. 288-296.
- Alvesson, M. ve Sköldberg, K. (2017). *Reflexive Methodology: New Vistas for Qualitative Research*. New York: Sage Inc.
- Antwi, S. K.ve Hamza, K. (2015). Qualitative and Quantitative Research Paradigms in Business Research: A Philosophical Reflection. *European Journal of Business and Management*, 7(3), s.217-225.

- Ary, D. Jacobs, L. C. Irvine, C. K. S. ve Walker, D. (2018). *Introduction to Research in Education*. New York: Cengage Learning.
- Bell, E. Bryman, A. ve Harley, B. (2018). *Business Research Methods*. Oxford: Oxford University Press.
- Bernard, H. R. (2012). *Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches*. New York: Sage Inc.
- Bogdan, R. ve Biklen, S. K. (1997). *Qualitative Research for Education*. Boston: Allyn ve Bacon Inc..
- Borrego, M. Douglas, E. P. ve Amelink, C. T. (2009). Quantitative, Qualitative, and Mixed Research Methods in Engineering Education. *Journal of Engineering Education*, 98(1), s.53-66.
- Brannen, J. (2017). *Mixing Methods: Qualitative and Quantitative research*. New York: Routledge.
- Carey, M. (2017). *Qualitative Research Skills for Social Work: Theory and Practice*. New York: Routledge.
- Creswell, J. W. (2002). *Educational Research: Planning, Conducting, and Evaluating Quantitative*. New Jersey: Prentice Hall.
- Creswell, J. W. ve Clark, V. L. P. (2017). *Designing and Conducting Mixed Methods Research*. New York: Sage.
- Denzin, N. K. (2017). *The Research Act: A Theoretical Introduction to Sociological Methods*. New York: Routledge.
- Edmonds, W. A. ve Kennedy, T. D. (2016). *An Applied Guide to Research Designs: Quantitative, Qualitative, and Mixed Methods*. New York: Sage.
- Flick, U. (2015). *Introducing Research Methodology: A Beginner's Guide to Doing A Research Project*. New York: Sage.
- Golafshani, N. (2003). Understanding Reliability and Validity in Qualitative Research. *The Qualitative Report*, 8(4), s.597-606.
- Hammersley, M. (2003). Social Research Today: Some Dilemmas and Distinctions1. *Qualitative Social Work*, 2(1), s.25-44.
- Hickson, H. (2016). Becoming A Critical Narrativist: Using Critical Reflection and Narrative Inquiry as Research Methodology. *Qualitative Social Work*, 15(3), s.380-391.
- Howes, L. M. (2017). Developing The Methodology for An Applied, Interdisciplinary Research Project: Documenting The Journey toward Philosophical Clarity. *Journal of Mixed Methods Research*, 11(4), s.450-468.
- Humphries, B. (2017). *Re-thinking Social Research: Anti-Discriminatory Approaches in Research Methodology*. New York: Routledge.
- Johnson, B. ve Christensen, L. (2008). *Educational Research: Quantitative, Qualitative, and Mixed Approaches*. New York: Sage.
- Keeves, J. P. (1997). *Educational Research, Methodology, and Measurement: An International Handbook*. New York: Sage.
- Kilkenny, C., Browne, W. J., Cuthill, I. C., Emerson, M. ve Altman, D. G. (2010). Improving Bioscience Research Reporting: The Arrive Guidelines for Reporting Animal Research. *Plos Biology*, 8(6), s.55-75.
- Kothari, C. R. (2004). *Research Methodology: Methods and Techniques*. London: New Age Inc.
- Kovach, M. (2015). "Emerging from The Margins: Indigenous Methodologies." içinde *Research as Resistance: Revisiting Critical, Indigenous, and Anti-Oppressive Approaches*, s.43-64(ed. Leslie Brown ve Susan Strega), Toronto: Canadian Scholars Press.
- Kumar, R. (2019). *Research Methodology: A Step-By-Step Guide For Beginners*. New York: Sage.

- Leavy, P. (2016). *Essentials of Transdisciplinary Research: Using Problem-Centered Methodologies*. New York: Routledge.
- Ledford, J. R.ve Gast, D. L. (2018). *Single Case Research Methodology: Applications In Special Education and Behavioral Sciences*. New York: Routledge.
- Leppink, J. (2017). Revisiting The Quantitative–Qualitative-Mixed Methods Labels: Research Questions, Developments, and The Need for Replication. *Journal of Taibah University Medical Sciences*, 12(2), s.97-101.
- Lund, T. (2012). Combining Qualitative and Quantitative Approaches: Some Arguments for Mixed Methods Research. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 56(2), s.155-165.
- Mackenzie, N.ve Knipe, S. (2006). Research Dilemmas: Paradigms, Methods and Methodology. *Issues in Educational Research*, 16(2), s.193-205.
- Mackey, A.ve Gass, S. M. (2015). *Second Language Research: Methodology and Design*. New York: Routledge.
- Marczyk, G. DeMatteo, D.ve Festinger, D. (2005). *Essentials of Research Design and Methodology*.New York: John Wiley ve Sons Inc.
- McCusker, K.ve Gunaydin, S. (2015). Research Using Qualitative, Quantitative or Mixed Methods and Choice Based on The Research. *Perfusion*, 30(7), s.537-542.
- McKenney, S. ve Reeves, T. C. (2018). *Conducting Educational Design Research*. New York: Routledge.
- McMillan, J. H.ve Schumacher, S. (2010). *Research in Education: Evidence-Based Inquiry*.New York: Pearson.
- Melchers, R. E.ve Beck, A. T. (2018). *Structural Reliability Analysis and Prediction*. New York: John Wiley ve Sons.
- Merriam, S. B. (1998). *Qualitative Research and Case Study Applications in Education: Revised and Expanded from Case Study Research in Education*.New Yor: Jossey-Bass.
- Merriam, S. B.ve Grenier, R. S. (2019). *Qualitative Research in Practice: Examples for Discussion and Analysis*. New York: Jossey-Bass.
- Mertens, D. M. (2014). *Research and Evaluation in Education and Psychology: Integrating Diversity with Quantitative, Qualitative, and Mixed Methods*. New York: Sage.
- Miles, M. B.ve Huberman, A. M. (1994). *Qualitative Data Analysis: An Expanded Sourcebook*. New York: Sage.
- Morse, J. M. (2016). *Mixed Method Design: Principles and Procedures*. New York: Routledge.
- Nardi, P. M. (2018). *Doing Survey Research: A Guide to Quantitative Methods*. New York: Routledge.
- Newman, I., Benz, C. R., ve Ridenour, C. S. (1998). *Qualitative-Quantitative Research Methodology: Exploring The Interactive Continuum*. London: SIU Press.
- Olsen, W. (2004). Triangulation in Social Research: Qualitative and Quantitative Methods Can Really Be Mixed. *Developments in Sociology*, 20(1), s.103-118.
- Patten, M. L.ve Newhart, M. (2017). *Understanding Research Methods: An Overview of The Essentials*. New York: Routledge.
- Pyrzczak, F. (2016). *Writing Empirical Research Reports: A Basic Guide For Students of The Social And Behavioral Sciences*. New York: Routledge.
- Reinharz, S.ve Davidman, L. (1992). *Feminist Methods in Social Research*.Oxford: Oxford University Press.

- Sale, J. E., Lohfeld, L. H. ve Brazil, K. (2002). Revisiting The Quantitative-Qualitative Debate: Implications for Mixed-Methods Research. *Quality and Quantity*, 36(1), s.43-53.
- Scott, D. (2007). Resolving The Quantitative-Qualitative Dilemma: A Critical Realist Approach. *International Journal of Research ve Method in Education*, 30(1), s.3-17.
- Tashakkori, A. ve Creswell, J. W. (2007). *Exploring The Nature of Research Questions in Mixed Methods Research*. Los Angeles: Sage.
- Tashakkori, A. ve Teddlie, C. (1998). *Mixed Methodology: Combining Qualitative and Quantitative Approaches*. New York: Sage.
- Taylor, S. J., Bogdan, R. ve DeVault, M. (2015). *Introduction to Qualitative Research Methods: A Guidebook and Resource*. New York: John Wiley ve Sons.
- Thomas, R. M. (2003). *Blending Qualitative and Quantitative Research Methods In Theses and Dissertations*. New York: Corwin Press.
- Tobi, H. ve Kampen, J. K. (2018). Research Design: The Methodology for Interdisciplinary Research Framework. *Quality & Quantity*, 52(3), s.1209-1225.
- Vagle, M. D. (2018). *Crafting Phenomenological Research*. New York: Routledge.
- Venable, J. R., Pries-Heje, J. ve Baskerville, R. (2017). Choosing A Design Science Research Methodology. *28th Australasian Conference on Information Systems*. Sydney: University of Tasmania.
- Vogt, W. P. (2006). *Quantitative Research Methods for Professionals in Education and Other Fields*. Columbus: Allyn ve Bacon.
- Walliman, N. (2017). *Research Methods: The Basics*. New York: Routledge.
- Wiggins, B. J. (2011). Confronting The Dilemma of Mixed Methods. *Journal of Theoretical and Philosophical Psychology*, 31(1), s.44-68.
- Yoshikawa, H., Weisner, T. S., Kalil, A. ve Way, N. (2008). Mixing Qualitative and Quantitative Research in Developmental Science: Uses and Methodological Choices. *Developmental Psychology*, 44(2), s.344-368.

YENİ MEDYADA KADIN BEDENİNE YÖNELİK AYRIMCILIK: EKŞİ SÖZLÜK ÖRNEĞİ

DISCRIMINATION AGAINST the FEMALE BODY in NEW MEDIA: THE CASE of EKSI SOZLUK

Filiz BİLGİN ÜLKEN¹, Nil YÜCE²

ÖZ

Gündelik yaşamda söylemsel pratiklerle üretilen ayrımcı dil ve nefret söylemi Web 2.0 teknolojisiyle gelişen ve gittikçe çeşitlenen yeni medya ortamında daha kolay ve hızlı bir şekilde yaygınlaşmaktadır. Böylece toplumdaki farklı kimlikler, ayrımcılığa, “ötekileştirilmeye” ve nefret söylemine halihazırda günlük yaşamda maruz kalırken bu durum yeni medya ortamında meşru bir zemin bularak normalleşmektedir. Türkiye’de ilk olarak kurulan ve en çok yazarı olan interaktif sözlük Ekşi Sözlük’tür. Ekşi Sözlük, hem en çok ziyaret edilen hem de en çok veri girişi yapılan sözlük olma özelliğini taşımaktadır. Her ne kadar moderasyonu yapıldığı belirtilse de yapılan veri girişinin çokluğu ve hızı nedeniyle bunun yetersiz kaldığı durumlar yaşanmaktadır. Bu anlamda Ekşi Sözlükte nefret, önyargı ve ayrımcı ifadeler içeren söylemler oluşturabilmekte ve dolaşıma sokulabilmektedir. Bu çalışmada da Ekşi Sözlük’te “şişman kızla sevgili olan erkek” başlığı altındaki entry’ler içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Çalışmanın sonuçları göstermiştir ki, tüketim kültürünün dayattığı ideal beden ve güzellik algısı genel olarak kabullenilmekte ve sosyal medya aracılığıyla yeniden üretilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ekşi sözlük, beden, ayrımcılık

ABSTRACT

Discriminative language and hate speech both of which are produced by discursive practices of daily life become rapidly and easily prevalent in new media sphere which derived and gradually varying by the means of Web 2.0 technology. Thus, while diverse identities in society are already getting exposed to discrimination, marginalization and hate speech on a daily basis, these cases are also becoming normalised through new media sphere and becoming problematic by having a legitimate ground. Ekşi Sözlük is the first of its kind as an interactive dictionary with the highest number of authors in Turkey. It is one of the mostly visited web sites in the country along with having the greatest amount of data entries. Although moderation is claimed to evaluate them, the high circulation and size of these data entries causes negative cases induced by the lack of moderation. In this sense, Ekşi Sözlük becomes a cyberspace in which contents of discourses including hate, prejudice and discrimination are created and streamed with increasing frequency. This article looks into the entries under the title of "guy who is in a relationship with a fat girl" using content analysis method. The results of this study shows that consumption culture's imposition of the sense of the ideal body and beauty are commonly accepted and reproduced through social networks.

Keywords: Eksi Sozluk, body, discrimination

¹ Dr. Öğr. Üyesi., Mersin Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo, Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı, filizbilgin@mersin.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8716-3632

² Mersin Üniversitesi Radyo, Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı doktora öğrencisi., nilyuece@gmail.com

GİRİŞ

İnternet, kimliklerin ve egemen kültürel formların yeniden inşa edildiği ve küresel olarak dolaşıma sokulduğu sanal bir mekân olarak tanımlanabilir. Yeni iletişim teknolojilerinin oluşturduğu küresel ağlar, geleneksel medyaya benzer bir biçimde egemen kültürel formları yine ve yeniden üretmektedir; ancak, geleneksel medyada izleyici/okuyucu pasif konumdayken, Web 2.0 teknolojisiyle birlikte aktif konuma geçmiştir. Web 2.0 teknolojisinin olanaklarıyla ürettiğini paylaşan kullanıcı, var olan egemen sistemin söylemlerini yineleyebilmekte ve hatta yeniden üretebilmektedir. Bu anlamda internet bir yandan direniş alanı olarak tanımlanabilecekken diğer yandan iktidarı yeniden üreten söylemlerin üretilmesine izin veren bir mekân olarak da tanımlanabilir. Bu söylemlerden biri özellikle kadınları baskı altına alan güzellik söylemidir. Hem geleneksel hem de yeni medyada güzellik kriterleri karşımıza çıkmaktadır. Bu kriterler arasında en çok vurgu alan ise ideal beden oranlarıdır. Şişman ve zayıf olarak ayrılan kadınlar sosyal medyada hem erkekler hem de hemcinsleri tarafından ayrımcılığa maruz bırakılmaktadır.

Bu çalışmada yeni medyada nefret söyleminin ve ayrımcılığın kendine yayılma olanağı bulunduğu, Türkiye'nin ilk interaktif sözlüğü olma özelliği taşıyan Ekşi Sözlük ele alınarak “şişman kızla sevgili olan erkek” başlığı altına yazılan entry'leri içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Çalışmada yeni medyanın özelliklerine değinildikten sonra ayrımcılığın ve beden üzerinden ayrımcılığın tanımlamaları yapılmış, Ekşi Sözlük hakkında bilgi verilmiş ve “şişman kızla sevgili olan erkek” başlığıyla ilgili verilere yer verilerek kadın bedenine yönelik ayrımcılık analiz edilmiştir.

1. YENİ MEDYA

Everett Rogers (1986) yeni iletişim teknolojilerinin hangi özelliklerinin “yeni” olduğunu ifade ederken bu özellikleri şu şekilde sıralar: Etkileşim (*interactivity*) özelliğiyle bir mesajı birden çok kişiye, yüz yüze iletişim kuruyormuş gibi ulaştırılabilir ve bilgiyi tek yönlü olmaktan çıkarır; kitlesizleştirme (*demassification*) özelliğiyle yalnızca kitleyle değil, bireylerarası iletişim de mümkündür; eşzamansız (*asynchronous*)olabilmesiyle yeni medya üzerinden gönderilen mesaj alıcı üzerinden herhangi bir zamanda okunabilmektedir. Gönderilen mesajın birden çok bireye aynı anda ulaştırılabileceği gibi tek bir kullanıcıya da ulaştırılabiliyor olmasını Castells (2013) “kitlesele öz iletişim” (*self mass-communication*)

olarak tanımlanmaktadır. Yeni medya, dijitalleşme, bilgisayar ve iletişim teknolojilerinin yönleşmesinin yarattığı bir süreçtir (Jenkins, 2006) ve bilimsel bir icattan fazlasıdır, kültürel, toplumsal ve ekonomik bir öznedir. Geleneksel medyadan ayrıldığı önemli özellikleriyse sayısallığa dayalı olma, etkileşim, çoklumedyaya kullanımı ve herkese açık olduğu için çevrimiçi yayıldığı takdirde başka sunuculardaki metinlerle ilişkilenebilen hipermetin yapısına sahip olmasıdır (Binark, 2014:16).21. Yüzyılda yeni medyanın hayatımıza girmesiyle her ne kadar geleneksel medyayla bireyler arasındaki bağlar zayıflamış görünse de tamamen koptuğu söylenemez. Günümüz toplumu, Binark'a (2015:10) göre hibrid bir dönemden geçmektedir. Ona göre bu dönem, yeni medyanın geleneksel medyayla iç içe geçtiği ve yeni medyanın günlük yaşamımızın içine gömülü hale gelen bir tür ekosistem içerisinde yaşadığımız bir dönemdir.

Web 2.0 teknolojisinin sağladığı“ kullanıcının oluşturduğu içerik” (user generated content) özelliğinin yaygınlaşmasıyla birlikte bireyler tükettikleri medyanın üreticisi olmuşlardır. Günümüzde Web 2.0'ın yerini yalnızca insan tarafından okunabilir olmanın ötesinde, tanımlayıcı veri (*meta-data*) bakımından zengin ve bilgisayarlar tarafından da çözümlenebilen semantik bir yazılım diline sahip olan Web 3.0'a bıraktığı öne sürülmektedir (Berners-Lee vd., 2001). Kullanıcının tükettiği içeriğin üreticisi haline gelmesinin bir sonucu olarak farklı kesimlerden seslerini duyuramayan bireyler ve gruplar geniş kitlelere internet aracılığıyla seslenebilmektedir. Web 2.0 ile gelen bu özgürlük ve demokrasi ortamının karanlık tarafları da yok değildir. Yeni medya, ifade özgürlüğü kullanımı ve hak talepleri nedeniyle her ne kadar toplumsal hareketlerde önem taşıyan bir iletişim aracı olsa da (Castells, 2009; Castells, 2013; Bennet & Segerberg,2011; Rheingold,2002; Anduiza vd., 2014), dünyadaki otoriter rejimler için devletin toplumu gözetlemek için kullandığı bir araç olarak da görülmekte (Morozov, 2012; Fuchs, 2015) hatta görüldüğü kadar etkili olmadığını savunan görüşler de bulunmaktadır (Gladwell, 2010).

Yeni medyanın hayatımızı kolaylaştıran, zaman ve mekân sınırlarını yeniden tanımlayan özelliklerinin bir o kadar da olumsuz yanları bulunmaktadır. Bilginin hızlı paylaşım, yayılım ve geniş kitlelere hitap edebilme özellikleri, kişilik haklarının ihlali, özel hayatın gizliliğinin ihlali, şiddet içeren içeriklerin bir filtre mekanizması olmaksızın çocuklara ve gençlere ulaşabilmesi etik ihlallere ortam hazırlarken (Binark ve Bayraktutan Sütcü, 2013) ayrımcı tavırların ve nefret söyleminin de “ifade özgürlüğü” gerekçe gösterilerek yaygınlaşabilmesi gibi birçok sorunu da beraberinde getirir. Medyada nefret söylemi hala tartışılmakta olan bir konuyken, hukuki anlamda uygulamaların ve yasal güncelliğın zayıf

olduğu yeni medyada nefret söyleminin yayılımı ve normalleşmesi daha yoğun yaşanmaktadır. Bulunmaz'ın 2015 yılında yaptığı *Yeni Medyada Nefret Söylemi ve Üniversite Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma* başlıklı çalışmasında 100 üniversite öğrencisiyle yaptığı görüşme sonucunda medyanın nefret söylemine yol açan bir rolü olup olmadığı sorulduğunda, öğrencilerin %56'sı medyanın nefret söylemine yol açtığını düşündüğünü belirtirken, aynı soru sosyal medya için sorulduğunda, evet diyen öğrencilerin oranı %65'i bulmuştur. Sosyal medyada nefret söylemine yönelik bir durumla karşılaşanların oranı %55 iken, sosyal medyada nefret söylemine yönelik bir yorum yapan ya da içerik paylaşanların oranıysa %15 gibi oldukça düşük bir oranda kalmaktadır. Her ne kadar bu sonuçları yeni medya kullanıcılarıyla ilgili bir genelleme yapmak için yeterli olmasa da bize nefret söyleminin yeni medya ortamlarında görülüp fark edildiği fakat üzerinde yeterince durulmadığı konusunda fikir verebilir.

Bu çalışmada özellikle nefret söylemi yerine ayrımcılığa değinilmesinin sebebi, nefret söyleminin parçalı yapısına değinmektedir. Yeni medyada doğrudan yayılan nefret söyleminin yanında nefret söyleminde tetikleyici rol oynayan stigma (damgalama), önyargılar, ayrımcılık ve stereotipler birer araç işlevi görmektedir. Özellikle kadınlara yönelik söylemler, cinsiyetçi unsurlar barındırmakta ve kadınların yaptığı ve yapmadığı şeyler üzerinden normlar ortaya konarak küçültücü ve ayrımcı söylemler üretilmektedir (Binark ve Çomu, 2012). Bu nedenle nefret söylemine bir bütün olarak bakılması kadar onu oluşturan ya da inşa eden parçalardan biri olan ayrımcılığı özellikle incelemek gerekmektedir.

2. AYRIMCILIK VE NEFRET SÖYLEMİ

Nefret söylemi ile ilgili pek çok tanım yapılmaktadır; ancak, bu kavramın birden fazla tanımı olması veya üzerinde görüş ayrılıkları içermesi, nefret söyleminin önemini ve etki alanını azaltmamaktadır (Keyman, 2013:9).

Avrupa Birliği Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın (AGİT) yaptığı tanıma göre "Bir şahsa veya mülküne karşı işlenen herhangi bir suçun kaynağı o kimsenin ırkı, rengi, etnik kökeni ya da uyruğu, dini, cinsiyeti veya cinsel yönelimi, cinsiyet kimliği, yaşı, fiziksel veya zihinsel engelleri yahut buna benzer bir aidiyeti ise, bu suç nefret suçudur". İşlenen suçun nefret suçu sayılması için, mağdurun kendisinin veya mensubu olduğu grubun sahip olduğu karakteristik özellikler nedeniyle yani "önyargı" saikiyle gerçekleşmesi gerekmektedir (Hall'dan akt. İnceoğlu, 2012: 103-104). Burada kastedilen önyargı, yaygın olarak görüldüğü şekliyle etnik kökene, dini inanca ya da cinsel yönelime yönelik olabileceği gibi fiziksel birtakım ayırt edici özelliklere, hastalara ya da belli yaş gruplarına yönelik de olabilmektedir (Sosyal Değişim

Derneği, 2012: 9). Nefret söylemi ise eyleme dönüşerek nefret suçu oluşturmasa da nefret suçunun önünü açma ve teşvik etme potansiyeli taşıdığı için önemli bir sorundur. Nefret söylemi, özetle “her türlü hoşgörüsüzlükten kaynaklanan ve önyargılardan beslenen nefreti yayan, teşvik eden, savunan ya da haklı çıkarıcı ifade biçimleri”dir (Doğu, 2010:100).

1997 yılında, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin nefret söylemiyle ilgili kabul ettiği bir tavsiye kararı bulunmaktadır. Bu kararda nefret söylemi şu şekilde tanımlanmaktadır:

“İrkçi nefret, yabancı düşmanlığı, anti-Semitizm ve hoşgörüsüzlüğe dayalı diğer nefret biçimlerini yayan, teşvik eden, savunan ya da haklı gösteren her tür ifade biçimi. Hoşgörüsüzlüğe dayalı nefret, saldırgan milliyetçilik ve etnik merkezîyetçilik, ayrımcılık ve azınlıklara, göçmenlere ve göçmen kökenli kişilere karşı düşmanlık yoluyla ifade edilen hoşgörüsüzlüğü içermektedir” (İnceoğlu, 2010).

Raphel Cohen Almagor (akt. İnceoğlu, 2013: 79-80), nefret söylemini, “bir şahıs veya grubu hedefleyen ve bu bireyleri doğuştan gelen bir takım mevcut ya da fark edilen özellikleri dolayısıyla, önyargıya dayalı, düşmanca ve kötü niyetli bir söylem” olarak tanımlar.

“Nefret söylemi; cinsiyet, ırk, din, etnik köken, ten rengi, ulusal köken, maluliyet veya cinsel yönelim gibi faktörlerin dâhil olduğu özelliklere karşı takınılan, ayrımcı, göz korkutucu, onaylanmayan, düşmanca ve/veya önyargılı tutumları ifade etmektedir. Nefret söylemi; hedeflenen grupları incitici, kişiliksizleştirici, taciz edici, sindirici, küçük düşürücü, alçaltıcı, mağdur duruma düşürücü ve bu gruplara karşı duyarsızlık ve gaddarlığı teşvik edici bir amaç gütmektedir”.

Ayrımcılık ise yöneltilen kişiye ya da gruba yönelik kısıtlayıcı bir tavır içerir. Önyargı ise, nefret suçunun önünü açabileceği gibi, ayrımcılığın da önemli bir tetikleyicisidir. Allport'a (akt. Ataman, 2012: 63) göre önyargı, “yeterli gerekçeler olmaksızın başkaları hakkında düşünmek, başkalarını dikkatsiz, özensiz, düşüncesiz yargılama”dır. Daha genel anlamdaysa önyargıyı “bir gruba dahil ve böylelikle o gruba atfedilmiş karşı çıkılabilir özelliklere sahip olduğu varsayılan bir kişiye yönelik, yalnızca kişinin o gruba ait olmasından kaynaklanan, yön değiştirmiş ya da düşmanca tavır” olarak tanımlar. Önyargı konusunda sosyal bilimciler arasında kesin bir tanım bulunmamakla beraber, “bir grup ya da grubun üyelerine karşı, genelde negatif bir ön değerlendirme” olduğu düşüncesinde ortak bir görüşe sahip olduğu

belirtilmektedir (Ataman, 2012: 63). Atalay (2009: 13), önyargı ve ayrımcılığın arasındaki ilişkiyi şöyle tanımlar: “Önyargı, gruplara yönelik olarak, o grubun üyelerinin hepsini tam olarak tanımadan gösterilen aşağılayıcı tutumları ifade eder. Ayrımcılık, bir gruba diğerine göre farklı muamele edilmesini, genellikle grup üyelerinin haklarının ve yaşam olanaklarının kısıtlanmasını gerektirir. Süreç, ardından gelecek eylemleri haber veren birtakım ipuçlarıyla başlar. *Stereotipler*³ bu sürecin bilişsel öğelerini oluştururlar, önyargı duygusal doğadadırlar, ayrımcılık ise davranışsal eylemlerle ilgilidir. Sonunda toplumdan dışlama ve reddedici mesajların kişisel olarak içselleştirilmesinden oluşan bir kısır döngü ateşlenmiş olur”.

Zonana ve Reyna (2012:122) ise ayrımcılık üzerine düşünürken, ayrımcı davranışların önemli bir unsurunu göz önünde bulundurmamız gerektiğini belirtir. Bu da “bakış açısı” ya da “zihniyet”tir. Ayrımcılığı kimin yaptığı sorunsalında ise bir gruplama yapmaktadırlar: İlk grupta, tek tek bireyler üzerinden düşündüğümüzde, sokaktaki vatandaş, yakın çevremiz, ailemiz, arkadaşlarımız yer almaktadır. Günlük yaşam içerisinde bilinçli ya da bilinçsiz olarak ayrımcılık yapmakta ve kinayeli sözlerle başlayıp ileri boyutta kitlesel hareketlere, yakıp yıkmaya, yaralama hatta cinayete kadar varabilmektedir. İkinci grup da birinci gruptaki bireyleri kışkırtan ve ayrımcılığı düşünce özgürlüğünün parçası olarak kabul eden gruptur. Bu gruplar, ayrımcı bireyleri örgütlenme amacı güder veya bilinçli ya da bilinçsiz olarak bu örgütlenmeye ortam hazırlayan içerikler sunmaktadırlar. Üçüncü grupta ise ayrımcılığın meşrulaşmasına yol açabilen hukuki altyapıya sahip olan (her ne kadar yasal düzenlemeler ve uluslararası sözleşmelerle önlenmeye çalışsa da) devlet yer almaktadır.

İnsanlar etnik köken, dini inanç, yaş, cinsel yönelim gibi beden üzerinden yapılan ayrımcılıklara da maruz kaldıkları söylenebilir. Çalışma açısından bedenin özellikle kadın bedeninin algılarımızda nasıl konumlandığına bakmak yararlı olacaktır.

3. BEDENE BAKIŞIN KONUMLANIŞI

Beden üzerinden ötekileştirmenin tarihçesini ele aldığı çalışmasında Arus Yumul (2012), bedenin, “öteki” üzerinde üstünlük kurabilmek için kullanılan önemli bir proje olduğundan söz eder. Güçlü bir toplumsal kimliğin yaratımında, siyasi ideolojinin kullanıldığı ve bu anlamda “ötekilerin kaydedildiği” bir alan olmuştur. Bu kaydedilen öteki bedenler, ırklar arasındaki farkların bilimsel yöntemlerle sınıflamasından öteye geçerek, etnik kimliklerin, toplumlardaki azınlıkların bastırılması, hak taleplerinin reddedilmesi, katliamlar ve

³Basmakalıp düşünce, yargı.

soykırımlara varan insanlık dramlarını yaşayarak günümüzde de ayrımcılık ve nefret suçlarına karşı varoluş çabalarını sürdürmektedirler.

Beden, tarih boyunca bilimsel çalışmalarda yapılan sınıflamalarda temel ayrımlardan biri olarak gözetilen, simgesel özelliklere karşılık fiziksel dünyanın başlıca unsurlarından biridir. Bourdieu (2014: 198), toplumsal grupların ve toplumsal sınıfların nesnel varoluşunun yanında bireylerin kendilerini hayat tarzlarına bağlı olarak ürettikleri temsiller, algı ve beğeniler sistemi (*habitus*) içerisinde sınırlandırdıkları, sistemin içindekiler ve dışındakilerle olan birleşimin ve ayrışmanın bu şekilde oluştuğunu ifade eder. Bourdieu'ye (2015:90) göre “beğeni, sahip olduğumuz her şeyin -kişiler, şeyler-, başkalarının gözünde ifade ettiğimiz her şeyin, kendi kendimizi sınıflamamızdaki ve başkalarının bizi sınıflamasındaki her şeyin temelidir”. Beğenileri, özellikle de estetik algıya yönelik beğenileri, kaçınılmaz farkların pratik olumlanması olarak düşündüğümüzde, beden tiplerine dair beğenilerin ayrımı ve bu beğenilerin çatışması da söz konusudur. Bourdieu'ye (2015:91) göre beğeni, kendini ispat edebilmek için kendinden farklı olan beğenileri (*goûts*) yadsır, sertçe dışlar. Bu dışlama da tikslenme (*dégoûts*)-farklı beğeniye “mide bulandırıcı şey” olarak değerlendirme- dehşete kapılma gibi tepkileri ve tahammülsüzlüğü beraberinde getirir. Özellikle de estetik tahammülsüzlük söz konusu olduğunda bu tepkiler daha sert gerçekleşir. Farklı beğenilerden, farklı yaşam tarzlarından ve sosyoekonomik farklılıklardan tiksine kadar uzanmaktadır. Beğenin pekişmesi, homojenliğini korumasıyla bağlantılıdır.

3.1. Kadın Bedenine Bakışın Konumlanması, Psikolojik ve Kültürel Temelleri

Kültürel beğenin ötesinde kadın bedeni, kadının doğumundan itibaren bedeniyle kurduğu ilişkinin başkalaşmasıyla da incelenmelidir. Çünkü kadının kendi bedenine yabancılaşması, fiziksel görünümünden endişe duyması ve bedenini çevresine göre yeniden inşa etme çabasıyla ilişkilidir.

Kadın, dünyaya gelişinden itibaren izlenen bir nesne haline gelir ve bu doğuştan değil çevreden gelen öğretinin sonucudur. Kadın, yetişirken sürekli bedeniyle, nasıl görüldüğüyle ilgili bir endişe içerisindedir. John Berger'e (1995) göre kadınla erkeğin toplum içerisinde var olma şekilleri birbirinden farklıdır. Erkek, üretilebilir bir varlığa sahiptir ve yetişirken her zaman yapamayacağı şeyleri dahi yapabileceği gibi göstererek başkaları üzerinde otoritesini kurmaktadır. Kadınsa tam da erkeğin bu otoriter dünyasının içine doğmaktadır ve bu dünya içerisinde kendini var etmeye çalışması benliğinin ikiye bölünmesiyle sonuçlanır. Kadın;

içerisinde gözleyen ve gözlenen, birbirinden bağımsız var olabilen ve birlikte kadının kimliğini oluşturan kişilikler içerir. Bu şekilde içerisinde olduğu ve yaptığı her şeyi gözleyen, kendi imgesiyle dolaşan, hem erkek tarafından seyredilen hem de seyredilişini seyreden bir konuma sahiptir. Bu durum da yalnızca kadınla erkeğin ilişkisini değil, kadının kendisiyle olan ilişkisini de belirler. Dolayısıyla kadın kendini seyirlik bir nesne haline getirirken bedeniyle olan ilişkisini de bu anlamda kendi bedenine yabancılaşarak kurmaya başlar. Bu yabancılaşma, kadının annesiyle olan bağının biyolojik olarak kopmasıyla başlayan bir süreçtir. Çocuk bedeninin sınırlarını keşfederken, bedenin bütüncül zevkinden de koparak “kısmi” beden parçalarından kısmi *haz* aramaya başlar. Ruhsal bedenden alınan kısmi haz, her zaman tamamlanmak için üzerinde mücadele edilen bir eksiklik olarak karşımıza çıkacaktır. Psikanalizde kastedilen anatomik anlamda değil ruhsal bedendir. Ruhsal beden, öteki tarafından bize yansıtılan kendi bedenimizin bilinçdışı bir tasarımıdır.

Öte yandan Freud, kadınların ergenlik çağına girmesiyle ve cinsel organlarının olgunlaşmasıyla birlikte beden algılarının narsistik eğilimler içerdiğini ifade eder. Erkekler tarafından arzulanır hale geldiklerini fark ettikleri zaman kadınlar, bu kez yoğun bir ruhsal yatırım da yaparak kendilerini bu arzuya göre inşa etmeye başlar. Doğumuyla birlikte kendisini besleyen annesiyle kurduğu bağdan kaynaklanan kendilik sevgisi, daha sonra bu tutkunun bu iki çeşidi bir yandan “narsistik” türdeki, diğer yandansa “bağlılık” ya da “bağımlılık” türünde nesne-tercihlerine temel teşkil eder. Lacan’ın ayna evresinde, kişi bedenini kendisine yabancılaştıran bir sürece girer ve bu süreçte kendini feda etme noktasına kadar varabilen bir tutkunun peşinden gider. Lacan, Narkisos’un trajik öyküsünün yalnızca kendine hayranlık beslemenin aldaticılığından öte, bakan kişinin aynadaki görüntünün cazibesine kapılarak onun esiri olduğunu ifade eder (akt. Bowie, 2007: 39-40). Aynadaki imgeyle kurulan bağ aynı zamanda “ben”in inşa edildiği bir evre olarak tanımlanmaktadır. Kadının, özellikle anneden kopmayla ellerinden alınan mutlak hazzın, beden parçalarından alınan kısmi hazzın dönüşmesiyle, yaşamı boyunca bir tamamlanma ihtiyacı hissetmesiyle ve bedenini tekrar tekrar inşa etmesiyle sonuçlanacak bir süreci başlatır. Kadının kozmetik ürünlerden estetik operasyonlara kadar uzanan, tatmine ulaşmaksızın sürüp giden güzelleşme çabasının altında da bu tamamlanma isteği yatmaktadır (Kar ve İnceoğlu, 2010:66-67).

Kadının kendi benliğini inşa etmesi ve bedenini sürekli tamamlama isteği içerisinde olmasının anneden kopma evresinin dışında çevresel etkenlerle de şekillendiğini belirtmek gerekir. Güzelleşme çabası, kadının dışarıdan görüldüğü imgesini toplumun güzellik algısına

göre şekillenmektedir. Bordo (1993), zihin/beden ikiliğinin felsefik bir argümandan ibret olmaktan öte, toplumun şekillendirdiği, tıbbın, hukukun, edebi ve sanatsal temsillerin, benliğin psikolojik inşasının, kişiler arası ilişkilerin, popüler kültürün ve reklamcılığın içine karışmış pratiğe dayalı metafizik bir unsur olduğunu ifade eder. Zihin, yani bedenin içerisindeki soyut benlik, sürekli olarak bedeni gözetler, görünümünü eleştirir ve bedeni daha arzulanabilir bir hale dönüştürmek için -egzersiz, estetik cerrahi, diyet gibi- çeşitli eylemlere geçmesini teşvik eder. Kişinin bedenini belirli bir bakışa göre değiştirmeye ve istenmeyen karakteristik özelliklerden arınma çabasıyla günümüz tüketim kültürü arasında oldukça güçlü bir etkileşim söz konusudur (Thomson ve Hirschmann, 1995). Bedenin kültürel söylemdeki yerine değinirsek, zihnin beden üzerinde ideolojik kontrol sağlaması, bu kontrol duygusunu tetikleyecek şekilde reklam yapılması ve ürün pazarlanması sonucu, bedenin “istenen şekle getirilmesi”, “kusurlardan arındırılması” ya da “daima genç görünmesi” vaatleri sunan ürünler ve hizmetlerle dolu sektörler meydana gelmiştir. Bu sektörler de tüketim toplumunun en önemli parçası haline gelmiştir. Baudrillard (2012), *Tüketim Toplumu*'nda, bedenin metalaşması ve arzu nesnesi haline gelmesiyle ilgili tespitlerde bulunur. Baudrillard'a (2012: 163) göre fiziksel ve cinsel özgürleşme biçimleriyle beden yeniden keşfedilmiştir ve tüketilebilen bütün metalar içerisindeki en eşsiz ve güzel nesnedir. Reklamda, modada, kitle kültüründe bedenin özellikle de dişil bedenin tüketimi, bedenin ruhun yerini aldığı bir göstergesidir. Sağlığa dair uygulamalar, diyetler, estetik operasyonlar da bedenin tüketimi etrafında bedeni kuşatan ve ticarileşen sektörler yaratmıştır. Beden algısı sermaye pratiği ve fetiş nesnesi bakımından bölünmüş temsiller yaratmaktadır. Tarih boyunca beden, dini öğretilerde muhafaza edilmesi gereken bir şeyken tüketim toplumuyla birlikte bireyin kendinin sürekli olarak koruyup iyileştirmesi, geliştirmesi, kusursuzlaştırması gerektiği bir nesne haline gelmiştir. Dolayısıyla diyet ürünlerinin, spor salonlarının, özel beslenme şekillerinin, estetik müdahalelerin dışında kalan bireyler, tıbbi vakalar ayırt edilmeksizin kişisel sorumluluk atfedilen bir tüketim nesnesi olmuştur. Özellikle kadınlara yönelik dergilerde ve televizyon reklamlarında kadın bedenin temsili ve güzellik algısı bakımından güzel kalmak, genç olmak, zamana meydan okumak adeta dinsel bir buyruk haline getirilmiştir. Öte yandan da güzellik söz konusu olduğunda, beden ölçüleri üzerinden güzellik algısı tarih boyunca sanatta ve günlük yaşamda değişim göstermiş ve estetik değerler bağlamında farklı şekillerde anlamlandırılmıştır (Eco, 2004). Örneğin bireyin yeme bozukluğuna sahip olması, tüketim toplumu söyleminde tıbbi ya da psikolojik nedenlerle ilişkilendirilmeksizin, karakteristik özelliklerinin yetersizliği, bireyin

sorumsuzluğuyla eş görülmeye ve bireyin beslenmesiyle ilgili suçluluk duygusu yaratmaya başlamıştır (Thompson ve Hirschman, 1995).

Her ne kadar ayrımcılık üzerine çalışmalar yürütülse de kitle iletişim araçlarında beden temsili dair yeterli farkındalık bulunmamaktadır. Özellikle “kadın programları” formatında yer alan gündüz kuşağında kadın sunucularca hazırlanıp sunulan reality show’larda, ideal kadın bedeninin inşası sürekli olarak yenilenmektedir. Sohbet programları esnasında sıradan vatandaşların yaşam hikayelerine değinilirken gerek stüdyo seyircisi, gerekse sunucu, programa katılan mutsuz kadını “baştan yaratma” misyonu üstlenir. Bu üstlenme sırasında kadın, yüz gerdirme, diş estetiği, cilt bakımı, saç kesimi-boyanması, kaş tasarımı, makyaj gibi müdahalelerle yeniden “arzulanan nesne”ye dönüştürülür. Bu şekilde evliliğinde mutsuz olan kadınlara, eşlerine daha güzel görünerek yuvasını kurtarmış olacağı söylenir. Öte yandan moda ve stil programlarında kadınların nasıl giyinmesi gerektiği jüri olan modacılar tarafından belirlenmekle kalmaz, kıyafetleri giyen yarışmacıların kilolarıyla ve vücut tipleriyle ilgili pek çok olumsuz yorumlar da yapılır. Burada dayatılan yalnızca kadına dair güzellik algısının, beden ölçütlerinin inşasıyla sınırlı kalmamakta, bu ölçütlerin dışında kalan kadınları da ötekileştiren söylemlerin yaygınlaşmasına yol açarak toplumsal zeminde bu ötekileştirmenin meşrulaştırılmasına sebep olmaktadır. Sonuç olarak da kadınlar, vücut şekilleri ve ağırlıkları nedeniyle de ayrımcılığa maruz kalmaktadır.

Bireylerin herhangi bir düşünce, etnik köken ya da gruba ait olmaksızın yalnızca fiziksel özellikleri nedeniyle de maruz kaldıkları ayrımcılık üzerinde durulması gereken bir konudur. Bu fiziksel özellikler, beden yapısı, çağlar boyunca ırk ve etnik kökene bağlı olarak hem bir baskı unsuru hem de üstünlük kurma meselesinin merkezinde yer almaktadır. Her ne kadar ayrımcılığın fiziksel özelliklerle kişilik ilişkisi, ahlaki ve kültürel özellikler üzerinden üstünlük kurma çabasının yaygın bir görüş olarak 18. yüzyıldan itibaren geliştirse de ötekiliğin, beden üzerinden tanımlanarak kaydedildiği tarihi belgeler M.Ö. 8. Yüzyıla kadar dayanmaktadır (Yumul, 2012: 90).

Bu çalışmanın merkezini oluşturan bu konu küresel anlamda sağlık iletişimi, sosyoloji, psikoloji gibi pek çok disiplinin ele aldığı bir mesele olmuştur. Beden üzerinden yapılan ayrımcılık uluslararası literatürde *stigma* olarak değerlendirilmektedir. Damgalama olarak da bilinen *stigma*, “kişinin bir özelliğine atfedilmiş olan olumsuz sosyal tutum” olarak tanımlanabilir. Kişiye ait bu özellik, zihinsel, fiziksel ya da sosyal bakımdan bir yetersizlik olarak algılanmakta ve bu nedenle kişi sosyal bakımdan onaylanmayarak toplumun dışına

itilerek ayrımcılığa uğramaktadır⁴. Kişinin fiziksel görüntüsü, özellikle bedeninin şekli ve ölçüsü nedeniyle toplumdaki dışlanmasının söz konusu olduğu bu ayrımcılığa *sizeism*⁵ ya da *weight bias*⁶ da denmektedir. Birey şişman ya da zayıf olması nedeniyle modern toplumda yaratılan “ideal insan” tipolojisinin dışında kaldığından başta kitle iletişim araçları daha sonra da sosyal ağlarca yoğun bir şekilde dışlanmaya ve ayrımcı söyleme maruz kalmaktadır. Özellikle fazla kilolu (*overweight*) ve obez bireyler, uğradıkları mağduriyetler bakımından kırılgan bir noktadadırlar (Brownell vd., 2005; Puhl ve Brownell, 2001). Özellikle iş ortamlarında (Roehling, 1999), eğitim kurumlarında (Kaya, 2012; Ayan Ceyhan, 2012) hatta sağlık çalışanları tarafından dahi yaşam olanaklarını kısıtlayıcı tavırlara maruz kaldıkları akademisyenlerce incelenerek ortaya konmuştur (Jones, 2010; Miller vd., 2013). Amerika Birleşik Devletleri’nde yapılan araştırmalara göre okul çağındaki obez çocukların zorbalığa maruz kalma ihtimalinin %63’den fazla olduğu ortaya çıkmıştır (Himmelstein vd., 2017; Puhl vd., 2017). Obezite raporu bulunan yetişkin bireylerin %54’ünün işyerinde iş arkadaşlarınınca, %43’ünün işverenleri ya da amirleri tarafından ayrımcılığa maruz kaldığı, %69’unaysa sağlık çalışanları tarafından ayrımcılık yapıldığı tespit edilmiştir. Yalnızca iş ya da eğitim çevreleriyle bu durum sınırlı kalmamakta, aile içinde de aile bireyleri tarafından kilosunu nedeniyle kız çocuklarının %47’si ve erkek çocukların %34’ü önyargıların hedefi olmaktadır (Puhl ve Brownell, 2006; Kaminsky vd., 2002).

Dünya Sağlık Örgütü’nün (WHO) 2017 yılında yayınladığı rapor⁷ ve tüm bu çalışmalar göstermektedir ki, bir bireye yönelik özellikle de kilo önyargısından kaynaklanan ayrımcılığın yetersiz beden algısı ve bedenden duyulan tatminsizlik, düşük öz saygı ve özgüven, yalnız ve değersiz hissetmeye yönelik duygular, intihara yol açacak düşünceler ve eylemler; depresyon, anksiyete ve diğer psikolojik bozukluklar, uyumsuz beslenme düzeni, fiziksel aktiviteden kaçınma, stresle tetiklenen *fizyopatolojik*⁸ belirtiler ve tıbbi tedaviden kaçınma gibi kritik sonuçları bulunmaktadır.

⁴<http://www.psikolojisozlugu.com>

⁵ İngilizce’de boyut anlamına gelen ‘size’ sözcüğü ve ideolojilerden söz edilirken kullanılan “-ism” son ekiyle birleştirilerek oluşturulmuştur. Bireyin boyuna ya da kilosuna bağlı olarak geliştirilen önyargılarla uğradığı ayrımcılığa verilen addır. Bu tipteki ayrımcılık, genellikle çok uzun, çok kısa, çok şişman ya da çok zayıf bireylerin uğradığıdır.

⁶Türkçe’ye “kilo önyargısı” olarak çevrilebilecek olan ‘weight bias’, başkalarına kiloları nedeniyle yöneltilen olumsuz tutumlar ve davranışlar olarak tanımlanmaktadır.

⁷ World Health Organization, (2017) *Weight bias and obesity stigma: Considerations for the WHO European Region*, <http://www.euro.who.int/en/health-topics/noncommunicable-diseases/obesity/publications/2017/weight-bias-and-obesity-stigma-considerations-for-the-who-european-region-2017> (Erişim tarihi: 15 Kasım 2017).

⁸Organda veya sistemde hastalığa bağlı gerçekleşen işlevsel bozukluk.

Türkiye’de ise kilo önyargısına özellikle değinen akademik araştırmaların ağırlıklı olduğunu söylemek mümkün değildir. Fakat Türkiye’de yaşayan hafif şişman ve obez bireylerin istatistiki oranlarına baktığımızda Türkiye İstatistik Kurumunun (TÜİK) 2016 yılı raporunda yer alan Tablo 1’deki verilere göre ülkemizde yaşayan obez birey oranı %19,6’dır. Yani aslında bu istatistiğe göre birçok insan sağlıklı kilo oranının sayısal olarak üzerinde ya da çok üzerinde bulunuyor ve cinsiyet bakımından kadınlar ve erkekler neredeyse yarı yarıya bir orana sahip. Ancak konu ayrımcılığa geldiğinde dünyada kadın bedeni üzerinden yapılan ayrımcılığın pek çok alanda daha yoğun olduğunu görüyoruz. Bunun temelinde yalnızca kültürel bir bağlam değil, tüketim kültürünün yarattığı ideal kadın mitinin olduğunu belirtmek gereklidir.

Cinsiyet	Düşük kilolu	Normal kilolu	Obez öncesi	Obez	Toplam
Kadın	5,6	40,4	30,1	23,9	100,0
Erkek	2,5	43,8	38,6	15,2	100,0
Toplam	4,0	42,1	34,3	19,6	100,0

Tablo 1: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Türkiye Sağlık Araştırması, 2016

İdeal kadın mitinin yine ve yeniden üretilmesinde daha önce de dile getirildiği gibi medyanın ve özellikle yeni medyanın olduğunu söylemek mümkündür. İfade özgürlüğü olanağı ve pek çok bilginin dolaşıma sokulabilmesinin yanı sıra kitlesel örgütlenmelerin söz konusu olduğu Facebook grupları, video paylaşım sitelerine yapılan yorumlar ve haber sitelerindeki haberlere gelen nefret içerikli paylaşımlar moderasyon mekanizmaları ve caydırıcı hukuki yaptırımların bulunmaması nedeniyle silinip kaldırılmadığı gibi defalarca paylaşılarak yayılmaya devam edebilmektedir (Çomu ve Binark, 2013; Aygöl, 2010; Dirini,2010; Çomu, 2010; Akın, 2010; Toprak vd., 2009). Ekşi Sözlük adı geçen bu mecralardan biridir.

4. EKŞİ SÖZLÜK

Sosyal medya ortamında, sözlüklerden ilham alınarak oluşturulan katılımcı sözlüklerin ilk örneği olan Ekşi Sözlük, her türlü kelime ve kavram hakkında kayıtlı yazarların yorumlarını içeren ve katılımcı sözlük -collaborative hypertext dictionary-özelliği gösteren bir web sitesidir.

Bir bilgisayar programcısı olan ve ‘ssg’ rumuzu -nickname- ile tanınan Sedat Kapanoğlu tarafından 15 Şubat 1999 tarihinde kurulmuştur. Kişisel bir günlük -blog- olmasına ve amatör bir nitelik taşımasına rağmen kısa sürede popülerite kazanan bu sanal oluşum, Türkiye’nin en çok takip edilen siteleri arasına girmiş ve kendi alt kültürünü oluşturmuştur. Kavram ve konsept sınırlaması olmaksızın, herhangi bir konu, durum ya da kişi ile ilgili bilgi, haber ve yorum niteliği taşıyan ifadeler içeren bir site olan Ekşi Sözlük; yazarlar tarafından açılan entry -giriş ya da kayıt- ile metin içinde yer alan bağlantılar ve ‘bakınız’ şeklinde verilen linkler nedeniyle sonsuz çağrışımlara olanak veren bir platformdur. Dolayısıyla kapsamı sürekli olarak genişleyen Sözlük’ün yaşayan bir organizma olduğunu ve her an gelişmekte olduğunu ileri sürmek mümkündür (Gürel, E. Yakın, M. 4,4, 2007). Sözlük’te kullanıcılar, konu kısıtlaması olmadan ister kendi açacakları bir başlık altında ister daha önce açılmış bir başlık altında duygu, düşünce, bilgi ve yorum paylaşımı yapabilmektedir. Açılan başlıklar herhangi bir konu, kavram ve olay hakkında olabilirken ‘entry’ adı verilen paylaşımların doğru, kesin, nesnel olma şartı bulunmamaktadır. Ekşi Sözlük, yayımlanan içeriklerle ilgili şöyle bir açıklama yapmaktadır: “Ekşi’de yer alan içeriğin doğru ve/veya güncel olduğu hiçbir şekilde iddia veya garanti edilmemektedir. Aksine, yazarlar tamamen gerçek dışı içerik dahi üretebilirler. Ekşi’de yer alan içeriğe yukarıda 'hukuka aykırı içerik ve şikâyet' kısmında belirtilen haller dışında müdahale edilmediğinden, ekşi’de yer alan herhangi bir bilgi, yorum, öneri, espri, ironi, tecrübe paylaşımı ve benzeri içeriğin referans alınması nedeniyle oluşabilecek (dolaylı veya doğrudan) maddi ve/veya manevi herhangi bir kaybınızdan sorumlu olmadığımızı belirtmek isteriz. Ekşi Sözlük’te yayımlanan içeriklere dair yazarlar tarafından oluşturulan içerikler herhangi bir ön incelemeye tabi olmaksızın ve doğrudan yazarlar tarafından yayına alınmaktadır. Tarafımıza başvurulmadığı müddetçe, yayınlanan içeriğin hukuka uygunluğunu denetleme yükümlülüğümüz bulunmamaktadır. Ancak, Ekşi Sözlük yer sağladığı içeriğin hukuka uygunluğunu sağlamaya özen göstermekte, bu nedenle yapılan her başvuruyu dikkatle değerlendirmektedir” (<https://eksisozluk.com/entry/19784395>).

Platform olarak Ekşi Sözlük’ün seçilmesinin nedenleri, açıklamasında yer alan “kutsal bilgi kaynağı” ibaresine istinaden pek çok konuda bilgiye rahatça ulaşılabilecek bir interaktif sözlük özelliği taşıması ve bu anlamda Türkiye’de ilk ve faal olan en eski interaktif sözlük olması sıralanabilir. Ekşi Sözlük 2014 yılı içinde toplam 140 milyon farklı kişi tarafından ziyaret edilmiştir. 140 Milyon kişi toplamda 4 milyar sayfa görüntülemiştir. Ekşi Sözlük okurları, sözlükte her bir ziyarette ortalama 9 dakika zaman geçirip, 7 sayfa görüntülemiştir (Alp, 2016:159). Ayrıca Ekşi Sözlük yakın zamanda bünyesinde girilen entry’lerdeki

moderasyon sürecine yeni bir özellik eklemiş, kendi içerisinde nefret söylemini önleyebilmek adına 2011’de bir “Nefret Söylemi Denetim Projesi” başlatmış, bu proje kapsamında nefret söylemi tanımlarına giren entry’lerin temizlenmesi amaçlanmış, bu da nefret söyleminin önlenme çabası açısından önemli olsa da öte yandan sözlükteki diğer yazarlarca özgür ortamı zedeleyeceği yönünde tartışmalara neden olmuştur (Kalafat, 2011). Tüm bu tartışmalara rağmen uygulanmaya başlanan bu projenin başarılı olup olmadığı tartışmalıdır.

5. YÖNTEM

Bu çalışmada Ekşi Sözlük’te “şişman kızla sevgili olan erkek” başlığı altındaki entry’ler üzerinden kadın bedenine yönelik ayrımcılığı incelemek amacıyla içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizinde temel amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır. Betimsel analizde özetlenen ve yorumlanan veriler içerik analizinde daha derin işleme tabi tutulmakta ve betimsel bir yaklaşımla fark edilemeyen kavram ve temalar bu analiz sonucu keşfedilir. İçerik analizi yoluyla verileri tanımlanır, verilerin içinde saklı olabilecek gerçekler ortaya çıkarılmaya çalışılır (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 227).

Geçerlilik ve güvenilirlik açısından, içerik analizi tekniği ilkeleri çerçevesinde bir kodlama cetveli oluşturulmuş ve üç kişi tarafından kodlanmıştır. İçerik analizi ilke ve kuralları doğrultusunda öncelikle “şişman kızla sevgili olan erkek” başlığı altındaki entry’ler incelenmiştir. İnceleme sonrası elde edilen bilgiler ve kuramsal bilgiler bağlamında kategoriler oluşturulmuş, ardından da bu kategorilerin alt kategorileri oluşturulmuştur. Araştırma amaç ve sorularını yanıtlayacak olan kategori ve alt kategorilerden oluşturulan kodlama kılavuzuna uygun olarak bir kodlama cetveli oluşturulmuş ve veriler içerik çözümlemesine tabi tutulmuştur.

Bu çalışmada da, ilk aşamada belirlenen tarama ve seçim ölçütlerine göre kodlamalar yapılmış ve bu bağlamda çeşitli temalara ulaşılmıştır. Bu aşamadan sonra veriler düzenlenmiş, temalara göre gruplanmış ve uygun olduğu durumlarda veriler sayısal hale getirilerek sunulmuştur. Son olarak, elde edilen bulgular yorumlanmıştır.

Araştırmanın güvenilirliği için üç araştırmacının elde ettiği veriler kullanılarak, puanlayıcılar arası uyum yüzdesi hesaplanmıştır. Uyum yüzdesi %80olarak bulunmuştur. Bu oranın %75 üzeri olması beklenmektedir (Şencan, 2005). Bu durum araştırmacıların verileri arasında yeterli bir uyum olduğunu göstermektedir.

“Şişman kızla sevgili olan erkek” başlığı altındaki entryler “olumlu”, “olumsuz” ve “olumlu görünen olumsuz” kategorilerine ayrılarak incelenmiştir. Bu bağlamda “Olumlu” kategorisindeki entryler, “şişman kızla sevgili olan erkek” başlığının kendisine yönelik eleştirileri ve başlıkta yer alan şişman kadına ve/veya sevgilisi olan erkeğe yönelik olumlayıcı yorumları kapsamaktadır. Ayrıca olumlu kategorisi, başlığa yönelik olumsuz entrylere eleştiri yönelten yorumları da içermektedir. “Olumsuz” kategorisindeki entryler ise şişman kadına, onunla sevgili olan erkeğe ya da “şişman kızla sevgili olan erkek” başlığına eleştiri yöneltenlere yönelik ayrımcı, ötekileştirici, nefret söylemi içeren entry’leri kapsamaktadır. Son olarak, “Olumlu görünen olumsuz” olarak değerlendirilen entry’ler, yazılanların bir kısmında ya da bütününde konu hakkında olumlayıcı bir tavır ve niyet içerse de içeriğinde yer alan küfürler, hakaretler ya da yine ötekileştirici tavrı hissettiren ve bütün bunların sonucunda nefret söylemini meşrulaştıran, onu yeniden üreten içerikler olarak değerlendirilmiştir.

6. “ŞİŞMAN KIZLA SEVGİLİ OLAN ERKEK”

Ekşi Sözlük’te “şişman kızla sevgili olan erkek” başlığı altındaki entry’ler üzerinden kadın bedenine yönelik ayrımcılık, içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Söz konusu başlığın altına yazılan 580 adet entry üzerinden bir kategorizasyon yapılmıştır. 22 Mart 2013 tarihinde açılan “şişman kızla sevgili olan erkek” başlığı hala aktif olması nedeniyle çalışmada incelenen entry’lerin tarihi 26 Haziran 2019 tarihine kadar girilen entry’lerle sınırlandırılmıştır. Söylem bakımından bu başlıkta incelenen entry’ler “olumlu”, “olumsuz”, “olumlu görünen olumsuz” ve “diğer” olarak gruplandırılmıştır. Kategoriler ve entry sayısı Tablo 2’deki gibidir:

İncelenen Entry’lerin Niteliği	N	(%)
Olumlu	92	15,86
Olumsuz	219	37,75
Olumlu Görünen Olumsuz	216	37,24
Diğer	53	9,13
Toplam	580	100

Tablo 2: Ekşi Sözlük “şişman kızla sevgili olan erkek” başlığı altında 22.03.2013 – 26.06.2019 tarihleri arasında yazılan entry’lerin anlamsal bakımdan sınıflandırılması

Toplam 580 entry’den 92’si (%15,86) olumlu, 219’u (%37,75) olumsuz, 216’sı olumlu görünen olumsuz (%37,24) ve 53’ü (%9,13) diğer kategorilerinde değerlendirilmiştir. Diğer

kategorisi, başlıkla ilgisi bulunmayan içerikler ve göndermeleri kapsamaktadır. Bu nedenle bu kategori değerlendirme dışı bırakılmıştır.

6.1. Olumlu Kategorisi

Olumlu kategorisindeki entryler, “şişman kızla sevgili olan erkek” başlığının kendisine yönelik eleştirileri ve başlıkta yer alan şişman kadına ve/veya sevgilisi olan erkeğe yönelik olumsuz yorumları kapsamaktadır. Ayrıca olumlu kategorisi, başlığa yönelik olumsuz entrylere eleştiri yöneltten yorumları da içermektedir. Entry’lerin birçoğu birden fazla kategoriye girebilse de çalışma açısından baskın olan görüş dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Olumlu kategorisindeki toplam 92 entry kendi içerisinde 11 alt kategoriye ayrılmaktadır. Bu 11 kategori ve sayıları aşağıdaki tabloda belirtilmiştir:

Olumlu Kategorisindeki Entry’lerin Teması	N	(%)
Sevgiye veya Aşka Gönderme	21	22,82
Kendi İlişisine Gönderme	16	17,39
Sosyal İlişkilerin Öznelliğine Gönderme	13	14,13
Nefret Söylemine ve Ayrımcılığa Gönderme	12	13,04
İnsani Değerlere Gönderme	9	9,78
Karşılıklılığa Gönderme	5	5,43
Şekilciliğe Gönderme	4	4,34
Kişiliğe ve Karaktere Gönderme	4	4,34
Cinsiyetçiliğe Gönderme	3	3,26
Kapitalizme ve Toplumsal Dayatmalara Gönderme	3	3,26
Empati Yoksunluğuna Gönderme	2	2,17
Toplam	92	100

Tablo 3 Ekşi Sözlük’teki “şişman kızla sevgili olan erkek” başlığı altındaki olumlu kategorisinde yer alan entry’lerin temaları

a) Sevgiye veya Aşka Gönderme

Olumlu kategorisi içerisinde entry’lerin 21’i sevgiye ve aşka gönderme yaparak başlığa olan eleştirilerini dile getirmektedir. Bu kategori içerisinde yalnızca sevgiye ve aşka gönderme

yapan entryler dışında sevgiye atf yapan fakat eleştirinin odağında beden ayrımcılığına karşı çıkışların olduğu entryler de bulunmaktadır. Yine sevgiye ve aşka atf yaparak nefret söylemini eleştiren entryler dikkat çekmektedir. Sevgiye ve aşka gönderme yaparken ilişkinin öznelliğine vurgu yapan entryler de bu kategoride değerlendirilmiştir. Son olarak yine sevgiye ve aşka atf yapan ancak eleştirinin temelinde toplumsal dayatmalara karşı çıkış olan entryler bulunmaktadır. Tüm bu kategorilere örnekler aşağıda verilmektedir:

“seviyor olabilir, sevmiyorsa da boş yapmasın zaten...”

“erkek veya kadın; kimseyi şişman ve zayıf - uzun veya kısa olarak ayırmayı doğru bulmuyorum. bir insan size kendinizi iyi hissettiriyorsa o insanı tanımak için şans verebilirsiniz. bedensel kıstaslara bakarak insanları kategorize etmek yanlış.”

“aşık olmuş erkektir.

beyleyler o küçük şekilci beyniniz almaz ama, bize de aşık oluyorlar. biz de çok güzel aşklar yaşıyoruz. hatta unutulmaz falan da olabiliyoruz.

asıl sizensiz mide bulandırıcı.

umarım sırf zayıf diye çıktığınız kızlar evlenince 150 kilo olur, midenizi bulandıran insanlarla bi ömür burun buruna yaşamak zorunda kalırsınız.”

“asiksa, sevdiyse hic kimseyi ilgilendirmeyen erkektir.

ask şekilci degildir.”

“eğer sadece penisini sokacak bir delik peşinde değilse saygı duyacağım erkek. aslında karşısındaki insana salt o gözle bakmayan her erkeğe saygı duyuyorum ya neyse.

bizim çoğumuz kişilere nasıllardır, ne hissederler diye bakmadan sadece orgazmik dakikaları amaçlayarak yanaşmakta. sistemin bir yerinde yanlış var ama bilemiyorum.

kadına, efendi gibi duygularıyla yanaştığı sürece adam gibi adamların hiçbirinden bir farkı olmayan erkektir. hatta muhtemelen toplum ne der düşüncesine karşı geldiği için çoğumuzdan daha cesur.”

b) Kendi İlişisine Gönderme

Kendi ilişkilerini örnek veren toplam 16 entry bulunmaktadır. Bu kategoride kendi ilişkisini örnek gösterirken empati yoksunluğuna, şekilciliğe, şişman bir kadın olarak yaşadığı kötü deneyimlere ve sevgilisinin yaşadığı sosyal deneyimlere ve bunun ilişkilerine yansımalarına vurgu yapılmaktadır. Aşağıdaki entryler bu kategoriye örnek verilebilir:

“şişman sevgilim var yalnız bu entryi görene kadar sorun teşkil etmiyordu, gerçi şimdi de etmiyor.”

“anormal bir şey yapmıyordur.

şişman bir kadın olarak gönül rahatlığıyla şunu söyleyebilirim ki, bu eleştiriler ve kendi çaplarında dalga geçmeye çalışan arkadaşlar beni pek rahatsız etmiyor.

ancak rahatsız edebilmeyi, üzebilmeyi başarabildikleri birçok kadın var ne yazık ki. fazla uzatmamaya çalışarak bir şeyler söylemek istiyorum o yüzden.

şişman insanları çekici bulmayabilirsiniz, beğenmeyebilirsiniz. bunda bir sorun yok, herkes herkesi beğenmek zorunda değil sonuçta.

ama itin götüne sokmaya çalışmanın, aşağılamanın ne manası var? neden insanların -hatta özellikle kadınların- canını yakmaya bu kadar isteklisiniz?

başkalarının fiziksel özelliklerinden dolayı kendilerini kötü hissetmesini sağlamak sizi mutlu mu ediyor? neden empatiden bu kadar yoksunsunuz?”

“yeni çağın en büyük sorunlarından olan şekilciliğe uymamış erkektir. bunun tam zıttını defalarca yaşayan bir erkek olarak şunu diyeyim tip kilo vs o kadar geçici ve değişken ki bir gün dalga geçilen ya da hor görülen insanlar hiç umulmadık formlarda karşınıza gelebilir. kısacası tipten önce karşınızdakinin akıl sağlığı ve iç güzelliğine öncelik vermek herkesin hayrına olacak bir hareket olacaktır.”

“bu vatandaş benim ilk sevgilimdi. üniversite boyunca birlikteydik. o da kadınların hayalindeki ideal erkek tiplerinden çok uzaktı belki ama ben de bildiğin şişmandım

kardeşim. "zayıflasa taş olacak" (olamadı) denilen, sohbet etmekten, birlikte vakit geçirmekten çok keyif alınan ama asla aşık olunamaz gibi görülen kızlar vardır ya hani, hah işte onlardan.

çok incitici olabiliyor şişman olmak. karşınızdaki erkeğin sizden hoşlandığını, yakınlaşmak istediğini hissedersiniz, sanki bir an gelecek, kendini tutamayacak zannedersiniz. fakat tutar. hepinizin bildiği sebeplerden dolayı şişman insanlara karşı adım atmaya çekinir insanlar. zaten küçücük, sıcak, yakın bir davranış bünyede heyecana sebep olur ancak bu da çok nadir yaşanır ve genelde devamı gelmez. zamanla siz de alışırsınız bu duruma. o yüzden rahat olursunuz. rahat olduğunuz için de sıcakkanlı ve doğal olursunuz. bu da karşınızdaki insanı etkiler. "şişmanlar sempatik insanlardır" genellemenin nedeni de budur belki."

c) Sosyal İlişkilerin Öznelliğine Gönderme

Toplam 13 entrynin bulunduğu bu kategoride sosyal ilişkilerin öznelliğine vurgu yapılırken şişmanlık algısına, nefret söylemine, kişisel estetik beğeniye ve toplumsal baskıya değinilmektedir. Aşağıdaki entryler bu kategoriye örnek olarak seçilmiştir:

"özel ve toplumsal mevzular var. sevgi, sevgili, aşk, ilişki vesaire bunlar özel şeyler. yani toplumu zerre kadar ilgilendirmez. insanlar değerli eşyaları gibi çok ama çok değerli yorumlarını sağda solda bırakmasalar ne güzel olurdu."

"bütün bu saçma salak entry girenlere sesleniyorum. istediğiniz üstünüze alınabilir. şişman ne demek sizin için?

100 kilonun üstünde olup 52 beden giyen mi?

90 kilo olup avm mağazalarında pantolon bulamayan mı?

80 kilo olup "seninki balık et değil kızım bildiğin şişmansın" dediğin mi?

70 kilo olup "vücuduna bakmadan bikini giymiş" dediğin mi?

60 kilo olup "boyun kısa 60 çok sana" dediğin mi?

50 kilo olup fazlalığı olduğunu düşünen mi?

45 kilo olup hala 0 beden olmaya çalışan mı şişko senin için?

hangisi senin ideal tanımın? toplumda o kadar fazla insan var ki bu kategoriye sokuğunuz. 80 kilo olup sağlığına zararı dokunmayan, yemek yemeyi seven ve diyet

yapma ihtiyacı olduğunu düşünmeyen bir insana şişman sıfatı yakıştırmak sana mı düşer?

kimsenin kalbini kırmayın. madem sizi bu kadar rahatsız ediyorsa, şişman bir insan gördüğünüzde muhattap olmayın lütfen. gözgöze gelmeyin. hayatınıza almayın demiyorum onu. o çirkin kafalarınızı o güzel insanların hayatlarından uzak tutun yeter.”

“problem hiçbir zaman görsellik değildir arkadaşlar. estetik kaygıları yüksek olanlar kompleksli insanlardır.”

ne kadar istesem de şu cümleye katılmak mümkün değil. öncelikle sosyal kıyaslamadan bağımsız bir eş seçme kriteri olmadığını kabul etmek gerekiyor. yazarın estetik kaygısı dediği şey insanın eş seçimi konusunda dış dünyaya en az bağımlı olduğu alandır hatta artırıyorum, en samimi olduğu alandır.

herkesin çeşit çeşit insana aşık olma sebebi budur. benden daha yakışıklı arkadaşım benim güzel bulmadığım kadına deliler gibi aşık olabiliyor. gördüğü ilk andan beri dünyanın en güzel kadını olduğunu söylüyor. bence bu muhteşem bir şey ve kişisel estetik beğenisidir bunu sağlayan. her insanın parmak izi gibi kendine has estetik beğeniye sahip olması bunun önde gelen etkenlerinden biridir. ben sevdiğim kadını gördüğüm zaman içimde oluşan hissiyatı hiçbir şeyle ifade edemiyorum. ona bakınca gördüğüm şey pür güzellik. ama sadece benim görebildiğim türden bir güzellik.

keşke bu hissiyatı onun kontrolünde olmayan bir özelliğine duymuyor olsaydım ama öyle değil malesef.

bir insanı (eğer zararsızsa) estetik anlayışından dolayı yargılamak faşizmdir.”

“normal erkekten ne farkı olduğunu anlayamadığım erkektir. bir erkeğin şişman bir kızdan hoşlanmıyor olmasını, etkilenmemesini, çirkin bulmasını anlarım. ama zaten sevgilisi olmuşsa sevdiği, etkilendiği, hoşlandığı için birliktedir. ve belli ki türkiye gibi bir yerde, bu kadar yargılayıcı kafaların arasında toplumsal baskıdan etkilenmeyecek kadar olgundur.”

d) Nefret Söylemine ve Ayrımcılığa Gönderme

Olumlu kategorisi içerisinde ağırlıklı olarak nefret söylemine ve ayrımcılığa gönderme yapan 12 entry bulunmaktadır. Aşağıdaki entryler bu kategoriye örnek olarak verilebilir:

“nefret suçu işlemenin sıradan olduğu sözlükte yine nefret dolu entryler barındıran bir başka durum.”

“şahane bir kadın düşmanı yazar toplama başlığı.

nefret söylemi nedir diye merak eden çoluğa çocuğa, başlık altındaki entriyeri okutun, o derece.”

e) İnsani Değerlere Gönderme

Toplam 9 entrynin olduğu bu kategoride sevgiye ve aşka gönderme yapılırken insani değerlere vurgu ön plana çıkmaktadır. Aşağıdaki entry bu kategoriye örnek olarak verilebilir:

“sözlükteki baslık sıçmıklarından biridir. altına da bolca entry sıçmıştı saçılmıştır.

insanlığa biraz daha akıl, fikir, sağ duyu, duygu, vicdan diliyorum. kısaca insanlık diliyorum insanlığa.

sizin gibi bin tanesi toplansa, bir tanesi bile olamayacağınız kadar "insan" olan insanlar tanıyorum; bazıları şişman, bazıları nasıl zayıfsa. bazıları esmer, bazıları nasıl sarıysa. bazıları uzun boylu, bazıları nasıl kısa boyluysa. bazıları ermeni, bazıları nasıl türkse. bazıları musevi, bazıları nasıl müslümansa.

ve bazı insan görünümlüleri tanıyorum, tek ortak noktaları var, insan olmamaları...

(kişisel olarak seni cezbetmekten uzak olabilir, tercih etmeyebilirsin. sevgiden, aşktan dem vurmuyacağım -anlamayacağınız için-. sadece anlayabileceğinizi umduğum bir noktadan bahsedeceğim; insanları rencide edebilecek söylemlerden kaçınmak çok mu zor? hele ki herkese açık bir sanal ortamda bunları yazmak çok mu gerekli? hiç mi umurunuzda değil, birilerinin üzülme ihtimali? nasıl insanlarsınız siz?)”

f) Karşılıklılaşma Gönderme

Toplam 5 entrynin değerlendirildiği bu kategoride cinsler arası mütakabiliyete gönderme yapan ve cinsiyetçiliği odağına alan entryler bulunmaktadır. Bu kategoriye örnekler aşağıda verilmiştir:

“zayıf kızla sevgili olan erkekten farklı değildir.”

“şişman erkekle sevgili olan zayıf kızdaki farktır. aşk, duygu, gönül, sevgi hiç duydunuz mu? bu başlığa aptalca yorumlar yazan tiplerini hepsi 90’lı ergen tiplerdir. kesin bilgi.”

“şişman erkekle sevgili olan zayıf kız. durum bu şekilde olsaydı eminim erkeğin şişman oluşu kadında utanç duygusunu sizin beyinlerinizdeki kadar yaratmazdı fakat kadınların yine objeleştirilmesi iş başında ! artık size ait olmayan bedenlerden iğrenç zihinlerinizi ve ellerinizi çekin!”

g) Şekilciliğe Gönderme

Toplam 4 entrynin bulunduğu bu kategoride eleştirilerin odağında şekilciliğe karşı çıkış vardır. Aşağıdaki entry bu kategoriye örnek verilebilir:

“dış görünüş ile sevgili seçen erkek serzenişi. hiç nasıl anlaştığına kadının ona ne sunduğunu falan düşünmüyor, tek derdi görsel”

h) Kişiliğe ve Karaktere Gönderme

Toplam 4 entrynin bulunduğu bu kategoride önemli olanın kişilik ve karakter olduğuna vurgu yapılmaktadır. Aşağıdaki entry bu kategoriye örnek verilebilir:

“insanların ruhu olan bedenler değil, bedene sınırlarına katlanmak zorunda olan ruhlar olduğundan hareketle yanlış veya eksik bir başlık olarak düşündüğümüdür.

zira bir insanın karakterini kilosuna göre biçemeyiz. şişman olmak bir karakter değil, sadece tek bir sıfattır.”

D) Cinsiyetçiliğe Gönderme

Toplam 3 entrynin değerlendirildiği bu kategoride cinsiyetçiliğe ve toplumsal dayatmalara karşı çıkış bulunmaktadır. Aşağıdaki entryler bu kategoriye örnek verilebilir:

“sorunun şişmanlıkla değil de erkeklikle ilgili olduğunu düşündüğüm durum şeysi”

“kadını metalaştırmayan erkektir. toplumun güzellik algısının yarattığı zorbalıktan hem sevgilisini hem kendisini soyutlamayı başarmış erkektir. sevmeyi, sevmek için bir bedenden fazlasına ihtiyacı olduğunu bilen erkektir.”

i) Kapitalizme ve Toplumsal Dayatmalara Gönderme

Bu kategoride “şişman kızla sevgili olan erkek” başlığını eleştirirken kapitalizme ve onun ürettiği tüketim kültürüne ve toplumsal dayatmalara vurgu yapan 3 entry değerlendirilmiştir. Aşağıdaki entry bu kategoriye örnek verilebilir:

“bu durumdan rahatsız olan erkeklere ayar vermekle olmuyor o işler. önemli olan kızların neden barbie'ciliğe itildiği, neden çoğu zayıf kızlara yakışacak şekilde üretildiği. kahrolsun şişman kızları daracık pantolon giymeye mahkum eden kapitalizm.”

j) Empati Yoksunluğuna Gönderme

Toplam 2 entrynin değerlendirildiği bu kategoride karşıdakini anlamaya çalışmamayı eleştiren entryler bulunmaktadır. Örnek olarak aşağıdaki entry verilebilir:

“leylaya mecnunun gözünden bak misali erkektir.

biz doğulu toplumların temel hastalığı bu zaten. yadrigayacak bir şey bulmak yani. hatta bu tavır öyle bir şey ki başkasının başına gelen kaza bela ve hastalıkta sanki onu başımızdan savmısız gibi bizi teget geçmiş gibi seviniriz. tahtalara bile bencillikten vuruyoruz emin olun.

hadi en duygusuz tarafından bakalım. adamın fantazisi budur belki diyelim. ama o da nereye kadar.

bir de beceremediğimiz taraftan bakarsak belki de sen o kadına bakınca sadece et yığını görüyorsun o adam ise aslında bir parça et olan kalbinde ve ruhunda daha fazlasını hissedebiliyor belki.

bu kadar şekilci olmayı hak edecek kadar güzel ve iyi insanlar miyiz acaba?

galiba çoğunlukla üremeye ya da haz almaya yönelik bir tavır bizim ki.”

6.2. Olumsuz Kategorisi

Olumsuz kategorisindeki entryler şişman kadına, onunla sevgili olan erkeğe ya da “şişman kızla sevgili olan erkek” başlığına eleştiri yöneltenlere yönelik ayrımcı, ötekileştirici, nefret söylemi içeren entry’leri kapsamaktadır. Olumlu kategorisinde olduğu gibi bu kategoride de entrylerin birçoğu birden fazla kategoriye girebilse de çalışma açısından baskın olan görüş dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Olumsuz kategorisindeki toplam 219 entry kendi içerisinde 6 alt kategoriye ayrılmıştır. Bu 6 kategori ve sayıları Tablo 4’te belirtilmiştir:

Olumsuz Kategorisindeki Entry’lerin Teması	N	(%)
Kadını Bedene İndirgeyen Bakış	94	42,92
Nefret Söylemi ve Ayrımcılık	46	21
Fiziksel Özelliklere Gönderme	40	18,26
Kadını Yatırım Aracı Olarak Gören Bakış	23	10,50
Şişman Kızla Sevgili Olan Erkeğe Gönderme	12	5,47
Sağlığa Gönderme	4	1,82
Toplam	219	100

Tablo 4: Ekşi Sözlük’teki “şişman kızla sevgili olan erkek” başlığı altındaki olumsuz kategorisinde yer alan entry’lerin temaları

a) Kadını Bedene İndirgeyen Bakış

Olumsuz kategorisinde en yoğun olarak karşılaşılan kadını salt bedene indirgeme bakışı içerisinde kadının parayla satın alınabileceği kabulünü, ilişkinin varlığını erkeğin kerhen kabulüne bağlı olduğunu ve şişmanlarla seksin iyi olmayacağı ön kabulünü barındırmaktadır. 94 entrynin bulunduğu bu kategoriye örnekler aşağıda verilmiştir:

“parasız erkektir.”

“akıllı adamdır. sexine bakar. fantazisini yapar sonra bırakır.”

“fetiş olamaz mı, ulan başlıklar ya seks üstüne ya genelleme üstüne başka bişey yok beyninizi kullanmaya çalışın azıcık.”

“zamanında dahil olduğum erkek grubuydu. napayım olm hayatımda kadın yüzü görmüşlüğü yoktu. pişmanım, bir daha olsa bir daha yapmam.”

“napak birader senin gibi kör topal demeden kaya deliği bulsak girelim mi ? herkesin beğeni algısı farklıdır.eskiden bir arkadaşım 70 kiloluk kızlara zayıf diyordu.100 kiloluk kızları “beğeniyordu (literally 100 kilo). böyle azınlığı çıkarırsanız genel beğeni fit veya balık etlidir.kimse kolay kolay sevişirken lömbür lömbür bir göbek görmek veya kadının altında ezilmek istemez. insanları iç güzelliğiyle yargılayın diyenler bir insana dışarıdan bakıp etkilenmeden nasıl aksiyona geçiyor ciddili soruyorum.kişinin bir sağlık sorunu yoksa-ki çoğunluğun yok-sırf boğazını tutamıyor diye ona şefkatli ve nazik olup pozitif ayrımcılık mı yapmalıyız ? de s... gidin i... meriçler ve feminist kankaları.”

b) Nefret Söylemi ve Ayrımcılık

Toplam 46 entrynin bulunduğu bu kategoride beden üzerinden ayrımcılık, fiziksel durum üzerinden alaycı nefret söylemi ve ayrımcılık ve eğer kişi hasta değilse şişmanlığı tercihtir ön kabulü ile ayrımcılık içeren entryler ön plana çıkmaktadır. Aşağıdaki entryler bu kategoriye örnek verilebilir:

“kalorifersiz evde kışın üşümez.”

“şişman kızlarla yapılabilecek en iyi aktivite kahvede okey oynamaktır. çok eğlenceli oluyor sizde deneyin ama sakın ola ki sevgili olmayın, midenize yazık.

edit: ekşici şişmanlar rahatsız”

“burada şişman kadınlara güzelleme yapanlar büyük oranda bamyaspor göbekli tiplerdir.

sen fit bir insansan kilona dikkat ediyor, spor yapıyor, sağlıklı besleniyorsan tabii ki kendine eş olarak senin gibi birisini arayacaksın. kimse kusura kalmasın bu

koşullardaki bir erkek şişman bir kadına dönüp bakmaz. (istisnalar kaideyi bozma koşulu ile)

öyle bir hava estiriliyor ki sanırsın şişman olmak dna ya kodlanmış. sismanların zayıflama şansı yok. obez vakalarının yüzde biri genetik bozukluklardan kaynaklıdır. geri kalanı sağlıklı hayat biçiminden gelir.

şişman insanlar da kilolarıyla ilgili yapıcı eleştirilere bozulmasınlar. hiç bir zaman geç değil harekete geçmek için.

yoksa biz de biliyoruz canımızın çektiği her şeyi futursuzca yemeyi.”

c) Fiziksel Özelliklere Gönderme

Toplam 40 entrynin bulunduğu bu kategoride tüketim kültürünün dayattığı beden ve güzellik algısını ve sevgililik ilişkisinde fiziksel denkliği olmazsa olmaz gören bakışı onaylayan içerikler dikkat çekmektedir. Ayrıca, sevgililik ilişkisinde fiziksel özellikleri tek taraflı olarak kadın açısından önceleyen bir başka deyişle erkek nasıl olursa olsun kadın zayıf olmalı bakışı ön plana çıkmaktadır. Son olarak tüketim kültürünün güzellik ve beden algısını kabulde birlikte erkek-şişman kadın birlikteliğini kadının manipülasyonuna bağlayan bakış bulunmaktadır. Tüm bu kategorilere örnekler aşağıda verilmiştir:

“kendini bir yalana inandırmış kadının, sevgilisidir.kendinizi kandırmayın, şişmanlara ve çirkinlere, kimse aşık olmaz. çirkinler ve tanrı arasındaki, en kutsal benzerlik de budur. ikisi de yapayalnızdır ve ikisinden de erdemli olması beklenir.her şey güzellerin olsun, ancak çirkinler, tanrı'nın kendi suretinden yarattığı eşsiz, rengarenk bir ordudur.”

“kendisi de hem sisman he cirkindir.sonucta evrim bir sekilde yoluna devam etmek zorunda.ne demisler davul bile dengi dengine...”

“zamanında yapmış olduğum bi eylem. diyet yapıyorum dedi kilolari da bi donem kullandigi ilaclara bagladi kandirdi beni. ilginç bir deneyimdi velhasilikelam.”

“yine aşk çocukları dolmuş başlığa. canlarım. sovgoyo yorokto doyol bodondo oroyon bolobolobooo. lanet olsun hepinize, tamam, hepiniz adamsınız, diğerleri de pislik, tamam. bu durum, erkeklerin merhamet duygusu ile aşk mefhumunu sıklıkla birbirine karıştırmamasından ileri gelir. şişman kadınlar ya da fiziksel olarak pek bir şey vaat etmeyen ve bunun farkında olan kimi kadınlar, avcı tipi kadınlardır. oldukça tehlikeli olan bu canlı türünü, ağına düşürdüğü erkeklere jest üstüne jest yapmasından tanırız. sonuç olarak erkek kişisi, bu kadının hakkını nasıl ödeyeceğini düşünmeye başlar. kadın ona dünyadaki en büyük aşkla bağlandığına yönelik bir tavır sergilemektedir. öl dese ölecek gibi bir hâl içerisinde kadın. tam da bu noktada bir merhamet duygusuna kapılır erkek. geçmiş olsun. bir yandan hüznü diğer yandan gururludur. gerçek aşk böyle bir şey diye düşünmeye başlar. öte yandan, kendisine bu kadar yatırım yapan kadına karşı kendisini borçlu hissetmektedir. zamanla bu merhamet duygusunu, aşık olmak şeklinde algılar. tuzağa düşmüştür, geçmiş olsun. o kadın ve o erkek, evlenseler dahi mutsuz olacaklardır.”

d) Kadını Yatırım Aracı Olarak Gören Bakış

Kadını bir yatırım aracı, bir “mal” gibi gören bakış içerisinde normal şartlarda “güzel” biriyle sevgili olamayacağını düşünen erkeğin kadının ileride zayıflayacağını varsayması fikrini ve ilişkinin varlığını kadının ya da ailesinin sosyal ve ekonomik olanaklarına bağlayan bakışı içermektedir. Toplam 23 entrynin değerlendirildiği bu kategoriye örnekler aşağıdaki gibidir:

“ya zayıflayıp bir afete dönüşürse düşüncesi olan erkektir. uzun vadeli yatırım yapıyor.”

“kız kesin zengindir a.q. onun haricinde seviyorum falan demeyin lan yüzünüze tükürürler ya da son ihtimal bok gibi tipin vardır.”

e) Şişman Kızla Sevgili Olan Erkeğe Gönderme

Şişman kadınla sevgili olan erkeğe gönderme birkaç şekilde yapılmaktadır: Şişman kadınla sevgili olan erkeği ironi yoluyla överek hem kadını hem erkeği aşağılayarak; Güzelliğin karşısına para ve gücü koyarak (şişman kadınla sevgili olan erkek parasız değilse ya korkaktır ya ikiyüzlüdür); Şişman kadınla ilişkinin sosyal baskıya yol açacağına vurgu yapılarak. Toplam 12 entrynin bulunduğu bu kategoriye örnekler aşağıda verilmektedir:

“şişman kıza aşık olmus, sevgi kelebeğinin önde gideni, gözü sevgilisinin kıyafetlerinden pörtlemiş yağlarından başka şeyi görmeyen yüce insandır. peygamberliğini ilan etse bir an bile düşünmeden iman edeceğimiz, asmış, muhteşem, üst insan, erkeğin hasıdır. tanrı onu kutsasın amen.”

“korkak ve ikiyüzlüdür. konu tartışmaya kapalıdır.

şişman kız = çulsuz erkek”

“bir türlü olamadığım erkek. şişko kızları yatağa atma rehberini hatim etmeme rağmen iş canlı kanlı hallerine gelince o sosyal baskıdan dolayı işi ilerletemiyorum. filinta gibi çocuk, bir de yanındaki dombiliye bak demelerini istemiyorum milletin keza dombili kızlarla çıkarak arşa çıkmış itibarımın zedelenmesini istemem açıkçası. sırf baflemek için birlikte olduğum veya hayır işi yaptığım gözle görülür bir biçimde bariz olacağından mütevellit selam selamdan öteye geçmemek veyahut geçersen de iletişimde bulunduğum yerin dışında bir yerde buluşmamaya çalışarak kendimi bir nevi güvene almış oluyorum. yine de bir gün şeytana uyup o kocaman gövdelerine kafamı gömüp badici gibi kalın kollarıyla seks sonrası beni sarıp sarmalamalarını isteyebilirim hiç tarzım olmamasına rağmen. içimden bir ses yine de mahallede görünme diyor, kahveden arkadaşların diline düştüm mü ağır vasıta tamlaması içeren bir ton gereksiz espriye maruz kalırım, hiç gerek yok.

not: evet emenike, sabahın köründe rüyamda gördüm, terler içinde uyanıp bu entry'yi girmeye karar verdim.”

f) Sağlığa Gönderme

Toplam 4 entrynin bulunduğu bu kategori şişmanlığın zararlarına vurgu yapılmaktadır. Bu kategoriye örnek aşağıda verilmiştir:

“şişmanlık da nereye kadar? vücut kitle indeksi 40'ın üzerinde olan aşırı obez şahıslar sıkıntılı olabilir, sadece fiziksel değil, bir takım patolojik sonuçlara yol açar, hormon

dengeşizliği, hipertansiyon ve şeker hastalığı gibi... zayıfken başlanan birliktelik kilo alınınca “ahde vefa” gereği devam etmelidir fakat aşırı şişman kişilerle beraberlik, bir kař kere dűřünűlmalıdır. řok aşıksanız bu aşkınız kilo vermek iřin motive edici unsur olarak kullanılabilir... bunun yanında balık eti kıvamı iyidir, kaşırmayın derim size...”

6.3. Olumlu Görűnen Olumsuz

Olumlu görűnen olumsuz olarak deđerlendirilen entry’ler, yazılanların bir kısmında ya da bűtűnűnde konu hakkında olumlayıcı bir tavır ve niyet iřerse de iřeriđinde yer alan kűfürler, hakaretler ya da yine ötekileřtirici tavrı hissettiren ve bűtűn bunların sonucunda nefret söylemini meřrulařtıran, onu yeniden űreten iřerikler olarak deđerlendirilmiřtir. Diđer kategorilerde olduđu gibi bu kategoride de entrylerin birçođu birden fazla kategoriye girebilse de ęalıřma aęısından baskın olan görűř dikkate alınarak deđerlendirilmiřtir. Olumlu görűnen olumsuz kategorisindeki toplam 216 entry kendi iřerisinde 6 alt kategoriye ayrılmıřtır. Bu 6 kategori ve sayıları Tablo 5’te belirtilmiřtir:

Olumlu Görűnen Olumsuz Kategorisindeki Entry’lerin Teması	N	(%)
Tűketim Kűltűrűnűn Dayattıđı İdeal Beden Algısının Kabulű	90	41,66
Kadını Bedene İndirgeyen Bakış	52	24,07
Nefret Sűylemi ve Ayrımcılıđa Gönderme	39	18,05
şişman Kızla Sevgili Olan Erkeğe Gönderme	21	9,72
Kadının Kişisel Deneyimlerine Gönderme	12	5,5
Erkeğin Kişisel Deneyimlerine Gönderme	2	0,92
Toplam	216	100

Tablo 5: Ekři Sűzlűk’teki “řiřman kızla sevgili olan erkek” bařlıđı altındaki olumlu görűnen olumsuz kategorisinde yer alan entry’lerin temaları

a) Tűketim Kűltűrűnűn Dayattıđı İdeal Beden Algısının Kabulű

Tűketim kűltűrűnűn dayattıđı ideal beden algısının kabulűnű iřeren bu kategorideki iřerikler, ikili iliřkilerin “denklik esasına” göre normal olabileceđini varsaymaktadır. Toplam 90 entrynin bulunduđu bu kategoriye ařađıda űrnekler verilmiřtir:

“gün gelecek bizim liseli ergenler aşkın görünüşle alakası olmadığını anlayacak. şişman erkekle sevgili olan gerçekten güzel kızlar da gördüm, belki sizedir sorun.”

"bir insani dış görünüşüyle yargılamayın. zayıf olup çok karakersiz olan, kilolu olup melek gibi olan insanlar tanıdım. aynı şekilde güzel olup küçük bir prenses edasıyla milletin hayatını s...n, ama normal güzellikte olup, bıraksan sana kul köle olacak iyilik abidelerini de. şişman kızla beraber oldu diye o erkek eksik yada hor görülmesi gereken bir erkek mi olur? burada insanlara laf sokup evlenip g... göbeği salan, atletli mahmut eniste edasıyla elini göbeğine vura vura dolaşan yüzlerce erkek var. aynı yorumlar kadınlar için de geçerli. demem o ki, insanların dış görünüşü inanın çok değişken. İnsan bedeni o kadar esnek ve adapte olabiliyor ki, 1 yılda mankenlerin bedenine inebiliyor veya 20 -25 kilo alabiliyor. ama karakter hiç bu kadar esnek değil, o yüzden birini yargılayacaksanız dış görünüşe göre değil karakterine, insanlığına göre yargılayın. en önemlisi insanları sevin. bu ülkede en büyük eksikimiz bu çünkü.”

b) Kadını Bedene İndirgeyen Bakış

Toplam 52 entrynin değerlendirildiği bu kategoride şişman kadını metalaştıran, cinsel obje olarak gören ve şişman kadını cinsel fetiş ve fantezi nesnesi olarak gören ve ilişkiyi ancak bu yönüyle olumluleyen bakış dikkat çekmektedir. Kategoriyeye örnekler aşağıda verilmektedir:

“balık eti seviyordur fantezileri o yöndedir, fetiş olabilir olasılıklar çok fazla zevk meselesi sonuçta her malın bir alıcısı vardır.”

“yüzleri çok güzel oluyor... bence çok tatlılar”

“takdir ettiğim erkektir. hiç tadına bakmadan konuşmayın bence beyler. bunu burada sürekli söylüyorum ama kilolu hatunlara bayılıyorum. be sözlük. bazılarına o kadar yakıştırıyorum ki. onlar da beni beğense süper olacak.”

c) Nefret Söylemine ve Ayrımcılığa Gönderme

Bu kategoride başlığın kendisine ve başlığa yapılan yorumlardaki nefret söylemi ve ayrımcılığa yönelik eleştiriler yer almaktadır. Ayrıca “şişman kadına” yönelik nefret söyleminde bulunanlara karşı kişiselleştirilmiş eleştiriler bulunmaktadır. Ancak bu eleştiriler eril ve cinsiyetçi bir şekilde dile getirilmektedir. Çok fazla eril küfür içeren bu kategoride toplam 39 entrynin bulunmaktadır. Kategoriye örnekler aşağıda verilmektedir:

“istatistiklere göre bu başlığa yazan 10 kişiden 9u anayasal suç işliyor. saatler önce henüz 3. entrysi girilmişken gördüm başlığı. adım gibi emindim başlığa bu kadar çok entry geleceğinden. çünkü hepiniz nefret kusmak istiyorsunuz. başlığa yazılan 8 tane olumsuz yorum varsa, 80 tanede o 8 kişiyi linç etmek için entry var. neden saatler önce s..lemeden geçtiğim başlığa bu kadar entry girildi. birilerini s..lememek hemen linç etmek için, nefret kusmak için neden hemen bu başlığa girdiniz çok zavallısınız lan.

t.c anayasa madde 25: her ne sebep ve amaçla olursa olsun kimse, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; düşünce ve kanaatleri nedeniyle kınanamaz ve suçlanamaz.

başlığın bir kısmı nefret suçu, daha büyük bir kısmı ise anayasal suç işliyor. aferin lan.”

“aq sanki savaş suçu işlemiş biriyle sevgili olmuşçasına garipsenen erkek. toplumun büyük kısmı şişman ya da şişmanlık sınırında. bundan daha doğal ne olabilir ki.”

d) Şişman Kızla Sevgili Olan Erkeğe Gönderme

Şişman kızla sevgili olan erkeğe gönderme kategorisi, bu erkekleri kutsayarak yaygın kanıyı zımnen kabul eden, erkeği mağdur gören ve şişman kızla sevgili olan erkeğin kıza yönelimini “olağan” değil de “özel bir durum” gibi gören bakışları içermektedir. Toplam 21 entrynin bulunduğu bu kategoriye örnekler aşağıda verilmiştir:

“en asil duyguların insanıdır”

“annesiyile ilişkilendirir er kişi. mutlularsa sorun yok isterse kız 100 kg. çeksin kime ne?”

“şekilci köpeklere dert olur. ee herkes sizin gibi değil. az da olsa insanlığa, sevgiye, bakışa önem veren insanlar hala aramızdalar seviyorlar, seviliyorlar. umarım hep mutlu olur bu erkek. çünkü karşısındakini olduğu gibi kabul etmiştir.

edit: şişman değilim.”

e) Kadının Kişisel Deneyimlerine Gönderme

Toplam 12 entrynin bulunduğu bu kategori, şişman bir kadın olarak ilişki deneyimlerinden söz ederken yaşadığı dışlanmaya karşı çıkışının temelinde kendisini toplumun öteki “ötekileri” ile kıyaslayan bakışı ve tüketim kültürünün dayattığı güzellik anlayışını zımnen kabul eden bakışı içermektedir. Bu kategoriye örnekler aşağıda verilmiştir:

“eski sevgililerimin tamamı bu kapsama girdiğinden yorum yapabilirim bence. sevgililerim özellikle zekamı ve düşüncelerimi, hayata bakış açımı gören, anlayan ve takdir eden erkeklerdi. biri tombik, diğerleri ortalama fitlikte ve hoş adamlar idi. ortak şeylerden zevk aldığımız için sıkılmadan zaman geçirdik hepsiyle. sıkıcı bir seks hayatımız da olmadı. tabii ki bu adamlar da öyle sıradan adamlar değillerdi ama. benim de onlarda en beğendiğim özellikleri zekaları idi mesela. normalde sarışın ya da kızıl erkekleri çekici bulmama rağmen, zekaları çekicilik katsayısını 5-10 kat arttırdığı için, onlar gibi ben de fiziksel görüntülere takılmamıştım hiç. dolayısıyla buradan çıkacak sonuç, kendiniz gibi birini bulun. hem kel hem fodul olup, ay kadınıym diyeceğim kişi şöyle uzun olsun, böyle zayıf olsun, bacaklarında kıl görsem ıyk derim falan gibi abuk sabuk isteklerle yaşamınızı sürdürmeye devam ettiğinizde, yaşayacağınız tek uzun ilişki elinizle olur ;)”

“beni, vampir misali, gün ışığına çıkarmayanlar var arkadaşlar. yeminle bakın, şaka değil. adam evin içinde mecnun, evin dışında meczup. bu baskılar, bu beklentiler... nereye kadar? hiçbirimiz (ben dahil) sevmeyi, aşkı bilmiyoruz. yüreğimizde çırpınan kuş ne yaparsa yapsın, kendimize hep dışardan, elalemin gözüyle bakıyoruz. kendi değerimizi, kaldırdığımız(!) kadın ve erkeklerle ölçüp, flört statümüzü onlarla belirliyoruz. böyle zamanlarda engelli insanları düşünürüm hep. "ulan kiloya takan adam bacaksız bir kadın hakkında kim bilir neler düşünür" diyip, kendimi paralarım sebepli sebepsiz.

kim sevecek bizi?

cüceyi, şişmanı, kekemeyi, keli...

bunları merak ediyorum.

oysa hırsız seven var, ahlaksız seven var, yalanciyı seven var...

sizce de burda bi saçmalık yok mu?"

f) Erkeğin Kişisel Deneyimlerine Gönderme

Şişman kızla birlikteliğine kişisel deneyimlerini aktarırken yaygın kanıyı zımnen kabul eden bakışı içeren bu kategoride toplam 2 entry değerlendirilmiştir. Bu kategoriye örnek aşağıda verilmektedir:

"ben. hem de tam 4 yıl sevgili kaldım. 1.75 boy 75 kilo biriyim. öyle kendim gibi kilolu biriyle beraber olayım mecburen gibi bir durumum da yoktu. eski sevgilimdi. onunla tanışana kadar "şişman hatun mu olur la, erkek gibi göbekli amk" gibisinden büyük laflar ediyordum. hatta o zamana kadar bir tane bile kilolu kadına yanaşmamıştım. ama bir gün onunla tanıştım marmara üniversitesi'nde. yüzü güzeldi. insancıldı. iyi biriydi. aşık oldum lan. kilolu kadını kadından saymayan ben, aşık oldum o kilolu kıza. tam 4 yıl sevgili kaldık. güldük, üzüldük, sabahlara kadar seviştik, hatta o göbeğine rağmen deli gibi arzuladım onu. sıkı durun; evleniyodum ben o kilolu kızla. nerden nereye... demek ki büyük laflar etmemek lazımmış. sonra ayrıldık. evliliğineşiğinden döndük. seveda adama tersten saplar gençler. kesin konuşmayın siz."

SONUÇ

Uzun yıllardır metin incelemeleri üzerinde gerçekleştirilen iletişim çalışmalarının sonuçları göstermiştir ki geleneksel medya, egemen ideolojiyi yeniden üretmektedir. Bu üretimde tek taraflı ileti akışının rolünün büyük olduğu tartışma götürmemektedir. Karşılıklı ileti akışına izin veren yeni medyaya bu rolüyle bakıldığında geleneksel medyaya oranla daha demokratik bir yapıda olduğu söylenebilir. Web 2.0 teknolojisinin olanak sağladığı etkileşim özelliğiyle kullanıcıların içerik üretebilmesi iletişimin demokratikleştirilmesine katkı sağlamaktadır. Son zamanlarda özellikle erkek şiddetine karşı yeni medyada oluşturulan tepkilerin mahkeme kararlarında (en azından hızlandırılmasında) dahi etkin olabildiği görülmüştür. Ancak yeni medyanın bu demokratik yapısının uzun zamandır yerleşmiş bulunan önyargılardan ve kalıpyargılardan azade olabildiğini söylemek mümkün değildir. Bir direniş

alanı olarak farklı kesimlerin sesini duyurabilmesine olanak sağlayan yeni medya bunun yanında var olan toplumsal yargıları yeniden üreten ve dolaşıma sokan konumundan kurtulamamıştır. Ancak bu durum yeni medyanın özellikle nefret söylemi ve ayrımcılık konusunda mücadele alanı olabilme özelliğini ortadan kaldırmamaktadır.

Bu çalışmada yeni medyanın bahsi geçen özellikleri dikkate alınarak Türkiye'nin ilk interaktif sözlüğü olan Ekşi Sözlük üzerinde bir inceleme gerçekleştirilmiştir. Ekşi Sözlük, yazarlarının her türlü kavram hakkında yorumlarını özgürce ifade edebildikleri bir mecradır. Yazarlar, diğer bir yazarın oluşturduğu başlığa yorum yapabilmektedir. Bu araştırmada Ekşi Sözlük'te "şişman kızla sevgili olan erkek" başlığına yapılan yorumlar içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Olumlu, olumsuz, olumlu görünen olumsuz ve diğer kategorilerinden oluşan toplam 580 entry çalışma kapsamına alınmıştır.

580 entry içinde en az sayıda olumlu kategorisi bulunmaktadır. Bu kategoride toplam 92 entry, 11 alt kategoride değerlendirilmiştir. Sevgiye veya aşka gönderme, kendi ilişkisine gönderme, sosyal ilişkilerin öznelliğine gönderme, nefret söylemine ve ayrımcılığa gönderme, insani değerlere gönderme, karşılıklılığa gönderme, şekilciliğe gönderme, kişiliğe ve karaktere gönderme, cinsiyetçiliğe gönderme, kapitalizme ve toplumsal dayatmalara gönderme ve empati yoksunluğuna gönderme oluşturulan kategorilerdir. Bu kategorideki entryler yukarıda adı geçen alt kategori içerikleriyle beraber başlığa, başlığa yazılan yorumlara eleştiriler getirmişlerdir.

Toplam 219 entrynin bulunduğu olumsuz kategorisi ise en fazla entrynin bulunduğu kategoridir. 6 alt kategoride değerlendirilen olumsuz kategorisinin alt kategorileri şunlardır: Kadını bedene indirgeyen bakış, nefret söylemi ve ayrımcılık, fiziksel özelliklere gönderme, kadını yatırım aracı olarak gören bakış, şişman kızla sevgili olan erkeğe gönderme, sağlığa gönderme. Olumsuz kategorisindeki entryler şişman kadına, onunla sevgili olan erkeğe ya da başlığa eleştiri yöneltenlere yönelik ayrımcı, ötekileştirici, nefret söylemi içeren entry'leri kapsamaktadır. Cinsiyetçi küfürlerin de bulunduğu bu kategoride şişman kadın ve hatta onunla sevgili olan erkek hakaretlere uğramakta ve hatta bu ilişkide sevgi bulunamayacağına, başka nedenlerle birlikte olunmuş olması zorunluluğuna vurgu yapılmıştır.

216 entryi barındıran olumlu görünen olumsuz kategorisi de yine 6 alt kategoride değerlendirilmiştir: Tüketim kültürünün dayattığı ideal beden algısının kabulü, kadını bedene indirgeyen bakış, nefret söylemi ve ayrımcılığa gönderme, şişman kızla sevgili olan erkeğe

gönderme, kadının kişisel deneyimlerine gönderme, erkeğin kişisel deneyimlerine gönderme. Bu kategoride yazılanlar şişmanlığa, şişman kadına ve onunla sevgili olan erkeğe yönelik olumsuz bir tavırda gibi görünse de küfürler, hakaret içeren sözcükler ya da yine ötekileştirici tavrı hissettiren ve bütün bunların sonucunda nefret söylemini ve ayrımcılığı meşrulaştıran, onu yeniden üreten içerikler olarak değerlendirilmiştir. Bu kategorideki içerikler başlığı eleştirirken aslında varolan toplumsal yargılardan tamamen kurtulmanın oldukça zor olduğunun bir göstergesi olarak yorumlanmıştır. Eleştiri yapılırken tüketim kültürünün dayattığı ideal beden algısının ve güzellik anlayışının etkisinden arınmak mümkün olmadığı söylenebilir.

Bourdieu'ye (2015:91) göre beğeni, kendini ispat edebilmek için kendinden farklı olan beğenileri yadsır, sertçe dışlar. Bu dışlama da tikslenme -farklı beğeniye "mide bulandırıcı şey" olarak değerlendirme- dehşete kapılma gibi tepkileri ve tahammülsüzlüğü beraberinde getirir. Özellikle de estetik tahammülsüzlük söz konusu olduğunda bu tepkiler daha sert gerçekleşir. Araştırmanın bulguları Bourdieu'nun bu önermelerini desteklemektedir. Araştırmanın sonuçlarına göre şişman kadınla birlikte olan erkeğe ve şişman kadına ve bedenine yönelik tikslenme belirten oldukça fazla entry bulunmaktadır. Tüketim kültürünün oluşturduğu güzellik algısını kabullenen bireyler diğer güzellik algılarını yadsımakta, tahammülsüz olmakta ve hatta tikslenmektedir.

Baudrillard'a (2012:163) göre fiziksel ve cinsel özgürleşme biçimleriyle beden yeniden keşfedilmiştir ve tüketilebilen bütün metalar içerisindeki en eşsiz ve güzel nesnedir. Reklamda, modada, kitle kültüründe beden özellikle de dişil beden tüketimi, bedenin ruhun yerini aldığı bir göstergesidir. Sağlığa dair uygulamalar, diyetler, estetik operasyonlar da bedenin tüketimi etrafında bedeni kuşatan ve ticarileşen sektörler yaratmıştır. Beden algısı sermaye pratiği ve fetiş nesnesi bakımından bölünmüş temsiller yaratmaktadır. Tarih boyunca beden, dini öğretilerde muhafaza edilmesi gereken bir şeyken tüketim toplumuyla birlikte bireyin kendinin sürekli olarak koruyup iyileştirmesi, geliştirmesi, kusursuzlaştırması gerektiği bir nesne haline gelmiştir. Dolayısıyla diyet ürünlerinin, spor salonlarının, özel beslenme şekillerinin, estetik müdahalelerin dışında kalan bireyler, tıbbi vakalar ayırt edilmeksizin kişisel sorumluluk atfedilen bir tüketim nesnesi olmuştur. Özellikle kadınlara yönelik dergilerde, televizyon reklamlarında kadın bedenin temsili ve güzellik algısı bakımından güzel kalmak, genç olmak, zamana meydan okumak adeta dinsel bir buyruk haline getirilmiştir. Araştırmanın bulguları, Baudrillard'ın önermelerini destekler niteliktedir. Özellikle şişman kadına yönelik öneriler, Baudrillard'ın belirttiği gibi bedenin korunmasından, sağlıklı hale getirilmesinden çok

kabul edilen beden algısına ulaşmak için estetik operasyonları, diyeti ve sporu kapsamaktadır. Analiz göstermektedir ki, beden ruhun yerini almıştır. İlişkive ilişki içindeki bireyler değerlendirilirken kişilik, niyet, sevgi gibi değerler yerine beden ölçüleri ön plana çıkmaktadır.

Bulgular, Batı'nın (2010) dergi reklamlarında kadın bedeni temsilleri üzerine gerçekleştirdiği araştırmanın sonuçlarıyla da örtüşmektedir. Batı, incelediği tüm reklamlar içinde kadın bedeninin en baskın olarak bir nesne ve seks aracı olarak kullanılmasına dikkat çekmektedir. Ayrıca Batı, kadının nesne olarak sunumunun, toplumdaki erkek mülkiyetinin, hâkimiyetinin örtük bir ifadesi olduğunu ve kadın bedeninin nesneleştirilmiş bir seyirlik biçim olmasının yanında, 'ötekiler' tarafından sürekli denetim altında tutularak sunulduğu durumların varlığından söz etmiştir. Bu çalışmada da şişman kızla sevgili olan erkek başlığı altına yazılan entrylerin analizi göstermiştir ki kadın bedeni üzerinde özellikle şişman kadın bedeni üzerinde diğerlerinin denetimi söz konusudur. Özellikle tüketim kültürünün oluşturduğu güzellik algısı tüm bedenler için bir ölçü aracı olarak görülmektedir.

Özetle, var olan edinilmiş yargılardan kurtulmanın zorluğu ayrımcılıkla mücadelenin de zorlu bir yol olduğunu göstermektedir. Medya okuryazarlığı ve ayrımcılığa karşı derslerin anasınıfından itibaren verilmesi bu anlamda önerilecek en iyi yoldur. Bunun yanında bu çalışmanın da sonuçlarından biri olan yeni medyanın var olan toplumsal yargıları yeniden üretmesi olgusuna rağmen kullanıcıların içerik üretebilmesi olanağı nedeniyle yeni medyanın farklı kesimlerin sesini duyurabilmesi ve bir mücadele alanı olarak kullanılması önem kazanmaktadır.

KAYNAKÇA

- Alp, H. (2016). Çingenelere yönelik nefret söyleminin Ekşi Sözlük'te yeniden üretilmesi. *Ankara Üniversitesi İLEF Dergisi*, 3(2), 143-172.
- Anduiza, E., Cristancho, C., & Sabucedo, J. M. (2014). Mobilization through online socialnetworks: The political protest of the indignados in Spain. *Information, Communication & Society*, 17(6), 750-764.
- Atalay, H. (2009). Psikiyatride stigma ("damgalama"): Bir gözden geçirme. *PsikeArt*, 2, 10-19.
- Ayan Ceyhan, M. (2012). Eğitimde çokdillilik ve ayrımcılık: Sosyolojik, eğitimsel, dilbilimsel perspektifler. K. Çayır ve M. Ayan Ceyhan (der.) *Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar* içinde (ss. 231-244). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Batı, U. (2010). *Reklamcılıkta Retorik Bir Unsur Olarak Kadın Bedeni Temsilleri*, Kültür ve İletişim Dergisi, 13(1), 103-134.
- Baudrillard, J. (2012). *Tüketim toplumu*. (Çev. F. Keskin ve N. Tural). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Özgün çalışma 1970)
- Bennett, W. L., & Segerberg, A. (2011). Digital media and the personalization of collective action [Özel sayı]. *Information Communication & Society*, 14(6), 770-799.
- Berger, J. (1995). *Görme biçimleri*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Berners-Lee, T., Hendler, J., Lassila, O. (2001). The semantic web. *Scientific American*, 284(5), 34-43.
- Binark, M. ve Bayraktutan Sütçü, G. (2013). *Aydın karanlık yüzü: Yeni medya ve etik*. İstanbul: Kalkedon.
- Binark, M. ve Çomu, T. (2012, 20 Ocak). Sosyal medyanın nefret söylemi için kullanılması ifade özgürlüğü değildir! [Blog yazısı] Erişim adresi: <https://yenimedya.wordpress.com/2012/01/20/sosyal-medyanin-nefret-soylemi-icin-kullanilmasi-ifade-ozgurlugu-degildir/>, (Erişim tarihi: 10.04.2018).
- Bordo, S. (1993) *unbearable weight: Feminism, western culture, and the body*. Los Angeles: University of California Press.
- Bourdieu, P. (2014). Simgesel sermaye ve toplumsal sınıflar. *Cogito*, 14, 192-204.
- Bourdieu, P. (2015). *Ayırım*. (Çev. D. F. Şannan, A.G. Berkkurt). Ankara: Heretik Yayıncılık. (Özgün çalışma 1979)
- Bowie, M. (2007). *Lacan*. (Çev. V. P. Şener). Ankara: Dost Kitabevi. (Özgün çalışma 1997)
- Brantz, L. (2014, 29 Ekim). If Disney Princesses Had Realistic Waistlines. [Blog yazısı]. Erişim adresi: https://www.buzzfeed.com/lorynbrantz/if-disney-princesses-had-realistic-waistlines?utm_term=.vwKlvLW41#.mw0kKonQp
- Brownell, K.D., Puhl R, Schwartz M. B., Rudd L (Eds). (2005). *Weight bias: Nature, consequences, and remedies*. New York: The Guilford Press.
- Bulunmaz, B. (2015). Yeni medyada nefret söylemi ve üniversite öğrencilerine yönelik bir araştırma. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 73-88.

- Castells, M. (2009). *Communication power*. Oxford: Oxford University Press.
- Castells, M. (2013). *İsyan ve umut ağları, internet çağında toplumsal hareketler*. (Çev. E. Kılıç). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları. (Özgün çalışma 2012).
- Eco, U. (2004). *On beauty*. Londra: Seeker & Walburg.
- Freud, S. (2012). *Narsizm üzerine ve Schreber vakası*. (Çev. M. B. Büyükkal ve S. M. Tura). İstanbul: Metis Yayınevi. (Özgün çalışma 1914)
- Fuchs, C. (2015). Social media surveillance. S. Coleman ve D. Freelon (Eds.) Handbook of digital politics içinde (ss. 395 – 414).
- Gina Kolata 2016 oct 1. The Shame of Fat Shaming
<https://www.nytimes.com/2016/10/02/sunday-review/the-shame-of-fat-shaming.html>
- Gladwell, M. (2010, Ekim 4). Small change why the revolution will not be tweeted.
- Himmelstein M, Puhl R, Quinn D. Weight Stigma and Health: The Mediating Role of Coping Responses. Health Psychology. 2017 November 1-9.
<http://www.dailymail.co.uk/femail/article-3386865/Nearly-HALF-overweight-people-admit-fat-shamed-strangers-street.html>
- http://www.tuik.gov.tr/basinOdasi/haberler/2017_31_20170607.pdf
- İnceoğlu, A. A. Nefret söylemi üzerine <http://www.sosyaldegisim.org/2010/10/nefret-soylemi-uzerine%E2%80%A6/> (erişim tarihi 20 Ocak 2018).
- investigation of overweight and obese individuals. *Obesity* (Silver Spring), 14, 1802–1815.
- Jenkins, H. (2006). *Convergence culture: Where old and new media collide*. New York: New York University Press.
- Jones, K., "Weight Stigma Among Providers Decreases the Quality of Care Received by Obese Patients" (2010). School of Physician Assistant Studies. Paper 207.
- Kalafat, H. (2011, 20 Haziran). Ekşi sözlük'lün "nefret söylemi"yle imtihanı. Erişim adresi: <http://bianet.org/bianet/azinliklar/130874-eksi-sozlukun-nefret-soylemiyle-imtihanı> (Erişim tarihi: 17 Kasım 2017).
- Kaminsky, J., ve Gadaleta, D. (2002). A study of discrimination within the medical community as viewed by obese patients. *Obesity Surgery*, 12(1), 14–18.

- Kar, A. ve İnceoğlu, Y. (2010). *Kadın ve beden*. İstanbul: Ayrıntı.
- Karakaş, S. (t.y.). *Psikoloji sözlüğü*. Erişim adresi: <http://www.psikolojisozlugu.com/stigma-damga>
- Kaya, N. (2012). Türkiye'nin eğitim sisteminde azınlıklar ve ayrımcılık: Kavramsal çerçeve ve temel sorunlar. K. Çayır ve M. Ayan Ceyhan (eds.) *Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar* içinde (ss. 213-231). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Miller, D. P., Spangler, J. G., Vitolins, M. Z., Davis, S. W., Ip, E. H., Marion, G. S., & Crandall, S. J. (2013). Are medical students aware of their anti-obesity bias? *Academic Medicine*, 88(7), 978–982.
- Morozov, E. (2012). *The net delusion: The dark side of internet freedom*. New York:
- Pont, S., Puhl, R., Cook, S., ve Slusser, W. (2017). Stigma experienced by children and adolescents with obesity, *Pediatrics*, 140(6), 1-13.
- Puhl, R. M., Luedicke, J. ve Heuer, C. (2010). Weight-based victimization toward overweight adolescents: Observations and reactions of peers. *Journal of School Health*, 81, 696-703.
- Puhl, R. ve Brownell, K. D. (2006). Confronting and coping with weight stigma: An investigation of overweight and obese adults. *Obesity Society*, 14(10), 1802-1815.
- Rheingold, H. (2002). *Smart mobs: The next social revolution*. New York: Basic Books.
- Roehling, M.V. (1999). Weight-based discrimination in employment: psychological and legal aspects. *Personnel Psychology*, 52(4), 959-1016.
- Rogers, E. M. (1986). *Communication technology the new media in society*. New York:Simon and Schuster.
- www.newyorker.com
- Şencan, H. (2005). Sosyal ve Davranışsal Ölçmelerde Güvenirlik ve Geçerlik. Ankara: Sözkese Matbaacılık
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005), *Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yay.

Yumul, A. (2012). Ötekiliği bedenlere kaydetmek. K. Çayır ve M. Ayan Ceyhan (der.) *Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar* içinde (ss. 89-96). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

BİR ZAHİRETÜ'L-MÜLÛK TERCÜMESİ HİLYETÜ'L-MÜLÛK'UN DİL ÖZELLİKLERİ

LANGUAGE FEATURES OF A ZAHIRATU'L-MULUK TRANSLATION HILYETU'L-MULUK

Ertuğrul KAYA¹

ÖZ

Osmanlı Türkçesinin klasik devri, Türk dilinin yazılı kaynaklar açısından zengin olduğu bir zaman dilimidir. Bu devirde gerek manzum gerek mensur olarak pek çok eser yazılmıştır. Çalışmamız 17. yüzyıl Osmanlı Türkçesiyle yazılmış, siyasetname konulu bir eser olan Hilyetü'l-Mülûk'tur. İnceleme konumuz Hilyetü'l-Mülûk, yazıldığı dönemin standartlaşmış dil özelliklerini göstermekle birlikte kendinden önceki devirlere ait dil özelliklerini de göstermektedir. 17. yüzyılın ilk yarısında tercüme edilmiş Hilyetü'l-Mülûk, sözcük ve ek düzeyinde ikili, yer yer ikiden fazla kullanımların tespit edilmiş olmasıyla Osmanlı Türkçesinin henüz tam olarak klasikleşmiş bir yazımının ve dil kullanımının görülmediği bir örneğidir. Giriş bölümünü el yazması eser ve müstensihî hakkında verilen detaylı bilgi oluşturmaktadır. Dil incelemesinde devrin genel özelliğinden ziyade metnin kendine has dil özellikleri örneklendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hilyetü'l-Mülûk, Zahiretü'l-Mülûk, Osmanlı Türkçesi, Eski Anadolu Türkçesi, 17. yüzyıl, ahlak, siyasetname

ABSTRACT

The classical period of Ottoman Turkish is an era that efficient for literary source of Turkish language. In this era, a great many of work have been written whether verse or prose. Our study, Hilyetu'l-Muluk, have been written with Ottoman Turkish in the 17th century, on the politics. Our research topic Hilyetu'l-Muluk shows the standardized language features of the period in which it was written, but also shows the language features of previous periods. Hilyetu'l-Muluk, which was translated in the first half of the 17th century, is an example of the fact that Ottoman Turkish has not yet seen a fully classical spelling and language usage since more than two usages have been identified at the word and annex levels. In the introduction be composed of detailed knowledge on the manuscript and its writer. In the part of linguistic studying, have given an example of linguistic chracteristics of the text rather than general characteristics of the era.

Keywords : Hilyetu'l-Muluk, Zahiretu'l-Muluk, Ottoman Turkish, Old Anatolian Turkish, 17th century, etc, politics

¹ Dr., MEB, Öğretmen, kya.ertugrul@hotmail.com, Orcid ID: 0000-0003-4183-5357

GİRİŞ

Günümüz Türkçesinin dilbilgisi kuralları, Batı Türkçesi diye adlandırılan dönem içerisinde en geniş zaman dilimi ile varlığını sürdürmüş olan Osmanlı Türkçesinden gelişerek oluşmuştur. Osmanlı Türkçesinin klasik devri, Eski Anadolu Türkçesi ile Standart Türkiye Türkçesi arasında yazınsal açıdan hareketli bir dönemdir.

“Batı Oğuz Türkçesinin en az incelenmiş tarihî devrelerinden biri Orta Osmanlıca diye bilinen bilhassa 17. yüzyılı içine alan ve 18. yüzyılın sonlarında bittiği kabul edilen devredir. Bu devrenin en karakteristik hususiyeti, Eski Anadolu Türkçesi devresindeki fonolojik yapı ile Standart Türkiye Türkçesi arasında bir geçiş devresi niteliği taşımasıdır” (Develi, 1995:3).

Bu klasik devrin yazma ürünlerinin kendisinden önceki devirlere ait yazma ürünlerin incelendiği yollarla incelenmesi yararlı olacaktır. Çalışmamızda Osmanlı Türkçesinin klasik devrine ait bir siyasetname olan Hilyetü'l-Mülûk* adlı eserin dil özellikleri incelenecektir. Hilyetü'l-Mülûk'un Osmanlı Türkçesinin klasik devriyle ilgili az sayıdaki çalışmaya katkı sağlamasını umuyoruz.

Hükümdarların ahlak ve siyasî erk açısından güçlenmelerini amaçlayan Hilyetü'l-Mülûk, geçmişte yaşamış din ve siyaset adamlarının yaşanmış hikâyelerinden örnekler verecek şekilde kaleme alınmıştır. Siyaset ve ahlak, benzer eserlerde de daima bir arada ele alınmıştır. Ahlak, toplum içinde bireylerin uymak zorunda oldukları davranış biçimleri ve kurallarıdır. İslamiyet'te ahlak kuralları ile dinî kurallar birbiri ile uyumlu olduğundan, ahlak konusunda yazılan eserlerde, Kur'an-ı Kerim'den ve hadislerden alıntılar yapılmakta ve geçmiş peygamberlerin, halifelerin, hükümdarların örnek davranışları hikâye edilmektedir.

“Siyasetnameler esas konu olarak devlet yönetimini ele aldığına, bütün erk ve yetki de hükümdarda bulunduğuna göre, hükümdarlar için kaleme alınmış eserlerdir. Siyasetnamelerde, hükümdarlarda bulunması gereken vasıflar belirtilir; saltanatın esasları ve şartları sıralanır” (Levend, 1988:168).

Siyasetname adıyla bilinen bu tür eserler, çoğunlukla dinî kaynaklara ve deneyimlere dayanır. Bunlar genellikle adaletin öneminden, devlet idaresinden, yöneticilerin halkına ve bürokratlara karşı tutum ve davranışlarından söz ederler.

“İyi bir siyaset ve devlet yönetimi, hükümdarın şahsî ve ahlakî meziyetlerine dayanır. İslamî devir siyasetnamelerinin ahlakî içerikli olmasında ve nasihatname özelliği taşımasında, bu eski kültürlerin etkisi hissedilmektedir” (Adalıoğlu, 2004:16).

“Siyasetnameler padişahlara, vezirlere ve devlet adamlarına öğütler verdiği için bunlar birer nasihatname sayılır. Bunun içindir ki çoğu ‘*Nasayhu'l-Mülûk*’ gibi adlar taşır” (Levend, 1988:171). Kütüphane ve koleksiyonlarda siyasetname kategorisinde sıralanan pek çok esere rastlanır. Siyasetnameler kültürümüzde din, ahlak, gelenek görenek, hikâye, destan, şiir gibi

* Eser tarafımızca doktora tezi olarak çalışılmıştır.

pek çok edebî unsurla iç içe geçmiş durumdadır. Bu durum siyasetnamelerin net bir tasnifinin yapılamamış olması sonucunu doğurmuştur.

“Kitap adları çok kere aldatıcı olur. Tuhfetü’l-Mülûk, Nasihatü’l-Mülûk gibi başlıkları taşıyan öyle eserler vardır ki, konu ile ilgisi yoktur; ya da çok azdır. Mesela, I. Ahmet’in emriyle *Umdetü’l-Mülûk* adı altında Türkçeye çevrilmiş olan *Tuhfetü’l-Mülûki ve’s-Selâtin*, baytarlıktan, binicilikten ve avcılıktan bahseden bir eserdir. 1268 yılında İstanbul’da basılmış olan Tuhfetü’l-Mülûk, dinî ve tasavvufî bir eserdir; siyasetname ile hiçbir ilgisi yoktur” (Levend, 1988:171).

Hilyetü’l-Mülûk, gerek ana metninde gerekse haşiyelerinde Türk, İran ve Arap siyasî tarihi başta olmak üzere yazıldığı devir itibarıyla bilinen yönetici sınıfından sıklıkla örnekler vermesiyle gerçek bir siyasetname özelliği göstermektedir. 201 varaktan oluşan oldukça hacimli eserde, ahlakî, dinî konulara, ayetlere, hadislere yer verilmiş olsa da bunlar, eseri siyasetname çizgisinden uzaklaştıracak boyutta değildir. Hükümdar ya da şehzadelerin yönetimdeyken bilmelerinin kendileri için yararlı olacağı düşünülen konular kapsamında da değerlendirilebilir.

Hilyetü’l-Mülûk, ahlak, siyaset ve din konularında yazılmış Ali İbn-i Şihab el-Hemedanî’nin *Zahiretü’l-Mülûk* adlı ünlü Farsça eserinin h.1052/1642 yılında Osmanlı Türkçesine Muhammed bin Hüseyin tarafından yapılmış son çevirisidir. Çalışmanın bundan sonraki kısımlarında Hilyetü’l-Mülûk, HM; *Zahiretü’l-Mülûk* ise ZM şeklinde kullanılacaktır. Mütercim Muhammed bin Hüseyin, yaptığı tercümeyle ilave olarak peygamberin, peygamberin evlatlarının, peygamberin eşlerinin, ayrıca sahabenin ve dört halifenin hayatlarını da anlatan iki bölüm daha eklemiştir. Böylelikle on bölümden oluşan ZM’yi on iki bölüm olacak şekilde düzenleyerek ilaveli bir tercüme eser meydana getirmiştir. HM’de ayrıca (h) kısaltması ile gösterdiğimiz haşiyeler vardır. Haşiyeler varakların numarası, (a) ve (b) yüzlerine bitişik olarak yazıldı. HM’de yer alan haşiyelerin varak numaraları ve satır adetleri şu şekildedir: [24ah]’de 17 satır, [26ah]’de 8 satır, [47bh]’de 61 satır, [48ah]’de 63 satır, [48bh]’de 48 satır, [52ah]’de 7 satır, [75bh]’de 55 satır, [76ah]’de 65 satır, [76bh]’de 66 satır, [77ah]’de 61 satır, [77bh]’de 64 satır, [78ah]’de 65 satır, [78bh]’de 66 satır, [79ah]’de 66 satır, [79bh]’de 64 satır, [80ah]’de 63 satır, [80bh]’de 64 satır, [81ah]’de 60 satır, [81bh]’de 61 satır, [82ah]’de 61 satır, [82bh]’de 60 satır, [83ah]’de 64 satır, [83bh]’de 65 satır, [84ah]’de 65 satır, [84bh]’de 61 satır, [85ah]’de 61 satır, [85bh]’de 61 satır, [86ah]’de 61 satır, [86bh]’de 57 satır, [87ah]’de 63 satır, [87bh]’de 57 satır, [88ah]’de 57 satır, [88bh]’de 64 satır, [89ah]’de 63 satır, [89bh]’de 60 satır, [90ah]’de 57 satır, [90bh]’de 60 satır. Bu haşiyelerden [24ah], [26ah], [52ah] hariç diğer haşiyeler, (b) varağında üst boşluk, sağ boşluk, alt boşluk; (a) varağında ise üst boşluk, sol boşluk, alt boşluk şeklinde yazılmıştır. [75bh] ile [90ah] arasındaki haşiyeler HM’de yıldızlı çerçeve içine alınmıştır. Haşiyeler metnin diğer bölümleri ile aynı hat ile aynı yazar tarafından yazılmıştır.

HM’yi incelememizde, yukarıda değindiğimiz mütercimin ilave ettiği iki bölüm ve varak numaralarını verdiğimiz haşiyeler belirleyici olmuştur. HM bu yönü ile diğer ZM tercümelerinden farklılık göstermektedir. HM’nin söz varlığı yine bu açılardan diğer tercümelerde olduğundan daha yoğundur. Bu özellikleriyle HM müstakil bir eser mahiyetindedir.

Hilyetü'l-Mülûk

İncelememize esas el yazması eser HM, 1052/1642'de Muhammed bin Hüseyin tarafından Sultan I. İbrahim adına yazılmış olup Topkapı Sarayı Müzesi Hazine Kitaplığı, No.360'da kayıtlıdır. Eserin bilinen tek nüshası vardır.

HM, 201 varak olup 19 satır olarak Nesih hat ile aharlı kâğıda yazılmıştır. Eser, 230-155 mm ölçülerindedir. Eserin [1a] zahriyesinde mühür ve altında *Hilyetü'l-Mülûk / Hatt-ı nesih / satr / 19* ibaresi yer almaktadır. Eserin [1b] varağı 15 satırdan oluşup serlevhasında mavi zemin üzerine yaldızlı mihrabiyede eser adı *Hilyetü'l-Mülûk* yer almakta ve (01) ila (06)'da hamdele ile devam etmektedir. HM [3b] (12) ila [4a] (07)'de, mütercim, tercümesi yapılan ZM'nin on bölümden oluştuğunu, kendisinin tercümesini yaptığı bu esere iki bölüm daha ilave ettiğini ve Hilyetü'l-Mülûk adını verdiğini belirtmiştir. HM [2a] (11-15)'te eserin başından sonuna kadar ayet ve hadislerin yer aldığı belirtilmektedir. Eser bu yönüyle okuruna İslamî ahlakı öğütleyen bir ahlak kitabı özelliği de taşımaktadır.

HM'nin bölüm başları, nazım, nesir ve nakil geçişleri ve ey aziz hitapları kırmızı mürekkeple, asıl metin siyah mürekkeple 19 satır nesih ile yazılmıştır. Eserde sık kullanılan ayet ve hadisler hareke ile yazılmış ve altları kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Çalışmamızda, ayet, hadis ve Türkçe olmayan nazım kısımları orijinal diliyle yazıldı.

15. yüzyılda Sirac bin Abdullah tarafından yazılmış Eski Anadolu Türkçesi dil özellikleri gösteren eseri Mecma'ü'l-Letâyif'in (Vat.turc.420)'de kayıtlı nüshası 2r (04-06)'da, *ve her ne yirde ki kur'an ve hadis lafzı geldise kızıl mürekkebile yazam ve incil ve tevit ve zebur lafzın türkçe tercüme kılam* ifadesinde belirtildiği gibi Zebur, Tevrat, İncil, Kur'an ve hadisten bahsedilen yerlerde kırmızı mürekkep kullanılmasının bu tür eserlerde uygulanagelen bir yöntem olduğu görülmektedir (Vatican Library, Vat.turc.420).

İncelememiz sırasında başvurduğumuz kaynak eser ZM, Amasya Beyazıt Kütüphanesi 05ba600 numarası ile kayıtlıdır. Yukarıda adı geçen Sirac bin Abdullah'ın Mecmai'ü'l-Letâyif'inin (Vat.turc.420)'de kayıtlı nüshasından başka diğer nüshalarından biri de yine Amasya Beyazıt Kütüphanesi 05ba792 numarası ile kayıtlıdır. Ayrıca ZM'yi Osmanlı Türkçesine HM'den yaklaşık yüz yıl önce tercüme etmiş olan Gelibolulu Muslihe'd-din Mustafa Süruri, 1551'de Amasya'da yazdığı *Gülistan Şerhi*'ni Şehzade Mustafa adına telif etmiştir. Şehzadelerin eğitiminde önemli bir yer tutan Amasya'da bu tür kitapların bulunması doğaldır. İnceleme konumuz olan HM müterciminin bu kaynaklara yerinde ulaşmış olması da olasıdır. HM mütercimi Muhammed bin Hüseyin'in ZM ve benzer Farsça kitapların asıllarına hâkim olduğu ve bu kitaplardan faydalandığı ancak Süruri'nin ZM tercümesinden habersiz olduğu anlaşılıyor. Zira HM [2a]'da ZM'yi tanıtırken zamanında Fars diline rağbetin az olduğunu, ZM'ninse sanatlı söyleyişi ve dinî konuları anlatan oldukça faydalı bir kitap olduğundan bahsediyor. HM'nin kendisi tarafından Türkçeye çevrilmesinin rica edildiğini belirtiyor. Buradan gerek mütercimin gerekse saray erkanının o devirde, diğer ZM tercümelerinden habersiz olduğu yahut o eserlerin elde mevcut olmadığı ortaya çıkıyor.

Bir siyasetname olarak HM'nin 1642 yılında tercüme edilerek Sultan I. İbrahim'e sunulmuş olması yazıldığı devirde siyasetnelere önem verildiğini göstermektedir. HM, dinî konularla zenginleştirilmiş, konu alanı geniş yelpazeli bir siyasetnamedir. HM, okuruna dinî, tarihî olayları, konuyla ilgili önemli kişiliklerin deneyimleri üzerinden aktararak yönetimde

başarımın nasıl sağlanacağını dolaylı olarak anlatır. Ayet ve hadislerin sıklıkla kullanılmasından dolayı HM’de Arapçanın etkisi belirgindir.

Osmanlı Türkçesinin klasik devrinde görülen süslü anlatım, uzun terkipler, düzyazı içerisinde sıkça yer verilen nazım örnekleri HM’de de mevcuttur. İncelemesini yaptığımız HM, Osmanlı Türkçesinin klasik devir dil özelliklerini yansıtmakla birlikte Eski Anadolu Türkçesi dil özelliklerini de sürdüren bir metin olmasıyla dikkat çekicidir. HM’nin yazıldığı döneme bakılarak kullanımdan düşmüş olması beklenen Eski Anadolu Türkçesi devri dil özelliklerinin HM’de henüz kullanımda olduğu görülür.

Zahiretü’l-Mülûk

Zahiretü’l-Mülûk, Ali İbn-i Şihab el-Hemedanî’nin Farsça siyasetname tarzındaki eseridir. Çalışmamızda yararlandığımız ZM nüshası, Amasya Beyazıt Kütüphanesinde 05ba600 numarası ile kayıtlı eserdir. Eser 189 varak olup 22 satır ile yazılmıştır. Eser üzerinde sonradan yazılmış olan [189a]’da (192) ve [189b]’de (١٩١) ibareleriyle varak numarası belirtilmiş olsa da eserin [1a] zahriye bölümünden sonraki mihrabiyesiz serlevhası [1b]’de besmele ile başlamakta, (01)’de hamdele ile devam etmekte ve [189b] (22)’deki *temme kitab-ı Zahiretü’l-Mülûk* ifadesi ile bitmektedir. Kitapta devre ait bir mühür bulunmamaktadır. ZM’de ayet ve hadisler hareke ile gösterilerek kırmızı mürekkeple yazılmış ve bölüm başları, nazım, nesir, nakil geçişleri ve “*ey aziz*” hitapları kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

“Birkaç kere Türkçeye de çevrilmiş olan Seyyid Ali Hemedanî’nin Zahiretü’l-Mülûk adlı eseri, ‘imanın hükümleri, kulluk, güzel huy, ana baba, karı koca ve evlat hakkı’ gibi bahisleri kapsamakla birlikte ‘adalet, hilafet, emr bi’l-maruf ve nehy ani’l-münker, Tanrı’nın nimetleri’ gibi konular üzerinde padişahlara öğütler de verir” (Levend, 1988:171).

ZM, Osmanlı Türkçesine ilk olarak Gelibolulu Muslihiddin Mustafa Süruri (897/1491-969/1561) tarafından tercüme edilmiştir. Tercümeler, TSMK, Revan Köşkü, No.403 ile Mehmed Reşad ve Tiryal Hanım No. 922’de kayıtlıdır.

HM [2a] (11-15)’te ZM’nin on bölümden oluştuğu ve başından sonuna kadar hadis-i şeriflerin yer aldığı belirtilmektedir.

ZM’nin Amasya Beyazıt Kütüphanesinde 05ba600 numarası ile kayıtlı nüshasına göre bölümleri, varak ve satır numaraları şu şekildedir: *bab-ı evvel der şerayit-i ahkâm-ı iman ve levazım-ı kemal* [2b] (02), *bab-ı düvüm der eda-yı hukuk-ı ubudiyyet* [13b] (08), *bab-ı sivüm der mekarim-i ahlak ve hüsn-i hulk ve vücub-ı temessük* [38b] (15), *bab-ı çeharüm der hukuk-ı valideyn ü zevce vü zevc ü evlad u ubeyd ü ekarib* [48a] (15), *bab-ı pencüm der ahkam-ı vilayet ü saltanat u emaret ve hukuk-ı reaya ve şerayit-i hükümet ve hatar-ı uhde an ve vücub-ı adl u ihsan* [64b] (12), *bab-ı şeşüm der şerh-i saltanat-ı manevî ve esrar-ı hilafet-i insanî* [86b] (01), *bab-ı heftüm der beyan-ı vücub-ı emr-i maruf ve nehy-i münker fezayil ü şerayit ü adab an ve beyan-ı tefasil* [101b] (17), *bab-ı heştüm der beyan-ı fazilet-i şükr* [122a] (06), *bab-ı nüühüm der beyan-ı sabr ve hakikat an ve zikr-i tefsil-i makam-ı sabr u şükr ve ihtilaf-ı ulema der tercih ü tafsil* [148b] (06), *bab-ı dehüm der mezemmet-i kibr ü gazab ve fazilet-i tevazu u afv* [168b] (15).

Laleli 03739-002’de kayıtlı İbnü’l-Muzaffer Bedruddin Ahmed b. Muhammed er-Razi’nin “*Zahiratü’l-Mülûk fi ilmü’s-Süluk*” adlı, 9 ve 21. varaklar arasındaki nesih yazı ile

yazılmış Arapça eserinde ve Lala İsmail 00702-002’de kayıtlı 1008 tarihli “*Müntehab-ı Zahiretü’l-Mülûk*” adlı Arapça eserin 10-55+4 sayfalarında ZM ile ilgili bilgi verilmektedir.

Yılmaz (2003:25-31) Hilyetü’l-Mülûk’tan da yararlanarak, ZM’yi Standart Türkiye Türkçesine sadeleştirerek aktarmıştır. Yılmaz (2003), ZM’yi dil incelemesi, transkripsiyon ve herhangi bir edisyon olmaksızın sadece eser içindeki çokça yer alan hadisleri vurgulamak ve bu hadislerin tahriri amacıyla çalışmasını şekillendirmiştir. Standart Türkiye Türkçesine yapılan bu sadeleştirilmiş çevirinin ana omurgasının ZM ve içerisindeki hadisler olduğu ve Osmanlı Hadis Araştırmaları Projesi çerçevesinde bu çalışma içinde bulunduğu, yazarın kendisi tarafından belirtilmektedir. Bu sebeple Yılmaz (2003), HM’nin mütercimi Muhammed bin Hüseyin tarafından ilave edilen iki bölümü, çalışmasında son iki bölüm olacak şekilde yerini değiştirmiş ve HM’de yer alan haşiye bölümlerini de bu serbest çevirisinin dışında bırakmıştır.

Ali ibn-i Şihab el-Hemedanî

“Hemedanî, 12 Receb 714 (22 Ekim 1314)’te Hemedan’da doğdu. Mir Seyyid Ali, Emir-i Kebir, Seyyid Ali Hemedanî, Ali-i Sani ve Şah-ı Hemedan gibi unvanlarla anılır. Soyu Hz. Hüseyin’in oğlu dördüncü imam Ali Zeynelabidin’e ulaşmaktadır. Annesi Bibi Fatma da Hz. Ali soyundandır. Babası Şehabeddin, Hemedan valisi idi. Hemedanî, 6 Zilhicce 786/19 Ocak 1385’te Kebrüsvar’da vefat etmiştir” (Yazıcı, 1998:186-188).

Hemedanî, daha çok tasavvuf ile ilgili konularda eser yazmıştır. Genel olarak Muhyiddin İbnü’l-Arabi’nin görüşleri ile kendisinin de dahil olduğu Kübreviyye tarikatının esaslarını harmanlamıştır. Tasavvufa olan bu yoğun ilgisinden dolayı kendisine intisap edenlerce Hemedanî’ye kolu oluşmuştur. Muhyiddin İbnü’l-Arabi’nin Fususü’l-Hikem adlı eserine Şerhu Fususü’l-Hikem (Hallü’l-Fusus) adında Arapça-Farsça bir şerh yazmıştır (Süleymaniye Küt., Şehid Ali Paşa, No.2794, Vr. 503a-677a).

YAZICI (1998:186-188), İslam Ansiklopedisinde, Hemedanî’nin eserleri ile ilgili de ayrıntılı bilgiler vermiştir.

Muhammed bin Hüseyin

Seyyid Ali Şihab ed-din Hemedanî’nin Farsça siyasetname tarzındaki ZM adlı eserini Osmanlı Türkçesine tercüme eden Muhammed bin Hüseyin adlı kişidir. Kaynaklarda mütercimin hayatı ile ilgili net bir bilgi bulunamamıştır. Mütercim, HM tercümesini 1642 yılında tamamladığını eserinde belirtmiştir. Eserin tercüme edildiği tarihte Osmanlı İmparatorluğu’nun başında I. İbrahim (Deli İbrahim) bulunmaktaydı ve I. İbrahim’in oğlu Şehzade IV. Mehmet (Avcı Mehmet) dünyaya gelmişti. Mütercimin I. İbrahim’in 8 yıllık saltanatı zamanında eseri tercüme edecek olgunlukta olduğu ve onun öncesinde sırasıyla öldürülen ilk Osmanlı sultanı II. Osman (Genç Osman) 1617-1622 yılları arasındaki saltanatında ve en erken 1617-1618/1622-1623 yılları arasında, iki kez tahta çıkan ve inen I. Mustafa (Deli Mustafa) devirlerinde çocukluk ve ilk gençlik yıllarını yaşadığı anlaşılmaktadır. I. İbrahim’in tahta çıkan üç oğlu sırasıyla: 1648-1687 yılları arasında IV. Mehmet (Avcı Mehmet), 1687-1691 yılları arasında II. Süleyman ve 1691-1695 yılları arasında II. Ahmet’tir.

Mütercimin HM’de yer alan *giceler yukusunun yukusuzlüğünde* ‘geceleri uykusunun uykusuzluğunda’ كيجه لريوقوسنك يوقوسنك لکنده 158a/12 ve *hazret-i ali {r.a.} bazardan et alup ve bir mahremeye sarup didüm* ‘hazret Ali {r.a.} pazardan et aldı ve saklamak için bir nesneye sardı dedim’ حضرت علی رضی الله عنه بازاردن ات الوب و بر محرمة یه صاروب ديدم 191a/05, 06

ifadelerinde; uyku sözcüğünü *yuku* biçiminde kullanması, {-up} zarf-fiil ekini geçmiş zamanı ifade edecek biçimde kullanması Azerî sahası dil özelliklerini göstermektedir. Kesin olmamakla birlikte Muhammed bin Hüseyin'in Azerî sahasına yakın olduğunu söyleyebiliriz.

Çınarlı'nın (2009:61-72) Tebriz Milli Kütüphanesi'nde bulunan Türkçe El Yazmaları ile ilgili makalesinde de belirtildiği gibi İran sahasında yazılan Türkçe yazmalardan Tercüme-i Gülistan-ı Sadi adlı No.2267 kayıt numaralı eserin mütercimi olarak Muhammed bin Hüseyin adı geçmektedir.109 varak olan eserin bir mukaddimeden ve sekiz bölümden ibaret olduğu, 17 satır nesih hatla H.1068'de istinsah edildiği, meşin ciltli ve 14,5x25,5 cm ebatlarında olduğu belirtilmiştir. Eserin başında: *hamd-ı ferevan ve sipas-ı bi-giran ol halik-i zi'l-cūd ve'l-ihsana* ifadesinin olduğu belirtilmiştir. İnceleme konumuz HM'nin başı olan *hamd u sipas-ı namahdud u şükr-i bi-kıyas-ı madud ol vacibü'l-vücut* ifadesi ile benzerlik göstermektedir. İstinsah tarihinin miladi 1657/1658'e tarihlenmesi, adı geçen mütercim Muhammed bin Hüseyin'in HM mütercimi ile aynı şahıs olduğu yönündeki görüşümüzü kuvvetlendirmektedir. Bu tarih, HM mütercimi Muhammed bin Hüseyin'in IV. Mehmet (Avcı Mehmet) saltanatında hayatta olduğu yönündeki görüşümüzü de desteklemektedir.

Mütercim, özellikle İran sahasında yazılmış eserleri tercüme etmiştir. Bu eserlerin dil olarak oldukça sanatlı bir Farsçayla yazılmış olduğu düşünüldüğünde Muhammed bin Hüseyin'in Farsçaya iyi derecede hâkim olduğu anlaşılmaktadır.

ZM'yi tercüme eden Muhammed bin Hüseyin'in HM'yi yazarken kendisinden önce yazılmış eserler hakkında bilgi sahibi olduğu bellidir. Tercüme için ZM'yi seçmiş olması, bu eseri tercüme etmekle yetinmeyip kendisinin de iki bölüm ilave etmesi bu konudaki bilgisinin ve yeteneğinin bir göstergesidir. Ayrıca Muhammed bin Hüseyin, konuyla ilgili haşiyelerle eserini zenginleştirmiş, siyasetname türündeki diğer kaynaklardan alıntılar yaparak okuruna ilave bilgiler vermiştir. Gerek ana metinde gerekse haşiyelerde Muhammed bin Hüseyin, kişisel fikirlerini yansıtmaktan kaçınmıştır.

Muhammed bin Hüseyin, HM'de 7 adet nesr ibaresinin yanında, nazm ibaresiyle gösterilen 59 adet, beyt ibaresi ile gösterilen 15 adet, ferd ibaresi ile gösterilen 4 adet, mısra ibaresiyle gösterilen 2 adet manzum parça alıntısı yapmıştır. Bu manzum parçalar, orijinal Farsça yazılmışların yanında, mütercimin ilave ettiği anlaşılabilir, HM'nin yazıldığı devirde bilinen şairlerin manzum eserlerinden örneklerdir. Özellikle, Fuzuli'nin padişahlara övgülerinin yer aldığı kasidelerinden seçilen bu nazım parçaları, eserin padişahlarla ilgili bilgiler verildiği bölümlerine yerleştirilmiştir: Mütercimin alıntı yaptığı manzum parçalarda, kaside, Selimname, Süleymanname gibi yazma geleneklerinde de olduğu gibi benzer kalıp övgüler uygun padişah ismine göre uyarlanabilmiştir.

YÖNTEM

Dil incelemesinde 17. yüzyıl Osmanlı Türkçesinin genel dil özelliklerinden çok HM'nin dikkat çeken dil özellikleri üzerinde durulacaktır. Dil incelemesinde ana kaynak olarak HM'nin tarafımızca yapılan transkripsiyonlu metninden yararlanılacaktır. Örnekler varak ve satır numaraları belirtilerek önce transkripsiyonlu metindeki okunuşuyla sonra Standart Türkiye Türkçesindeki anlamıyla daha sonra eserin orijinal diliyle Arap harfli olarak verilecektir. Örneklerin Arap harfli olarak verilmesi olası yanlış okuma ve değerlendirmelerin denetlenebilmesine olanak verecektir. İncelemede örnekler mümkün olduğunca bağlam

içerisinde verilecektir. Yine bu sayede sözcüklerin ve eklerin doğru yerde örneklendirildiğinin ispatı kolaylaşmış olacaktır.

Çalışmamızda HM'nin transkripsiyonlu metni üzerinden yaptığımız dizin çalışmasından yararlanarak eserin söz varlığıyla ilgili sayısal veriler ve grafik verilecektir.

HM, 17. yüzyıl Osmanlı Türkçesinin klasik devrinde yazılmış siyasetname tarzında bir nesir örneği olmasına karşın, yazıldığı devirden önceki devirlere ait dil özellikleri göstermesi bakımından incelenmeye değer bir eserdir. Çalışmamızda eserin bu yönü ispatlanmaya çalışılarak Osmanlı Türkçesinin klasik devriyle ilgili çalışmalarda karşılaştırma imkanı oluşturulmaya çalışılacaktır.

BULGULAR

Hilyetü'l-Mülûk'un Dil Özellikleri

El yazması metnimiz HM, bazı ayet ve hadislerin yazımı dışında harekesiz olarak yazılmıştır. Metnin yazımında nadiren Türkçe, Arapça ve Farsça kökenli sözcüklerde hareke kullanılmıştır: *dürler* 'inciler' دُرُلر 10b/17, *kader* 'kader' قَدْر 108a/01, *degil* 'değil' دِكَل 47a/04.

“Arap harfli metinlerde hareke kullanımı, belki yazım hızını yavaşlattığı için, belki de imlanın kalıplaşmaya başlaması sebebiyle XV-XVI. yüzyıllardan sonra yok denecek kadar azalmıştır” (Kartallıoğlu, 2011:20).

Metinde bazı sözcüklerin yazımı ikili şekildedir. Nadiren de olsa bazı sözcüklerde ikiden fazla yazım şekli tespit edilmiştir: *tatlu* 'tatlı' طاطلو 12a/18, *tatlu* 'tatlı' طتلو 90bh/13,14, *datlu datlu* 'tatlı tatlı' داتلو داتلو 90bh/9, *ilana* 'yılana' ايلانه 92a/08, *yilan* 'yılan' يلان 92a/10.

Mütercim sözcüklerin ünlülerini bazen harf ile gösterirken bazen harf ile göstermeden yazmıştır: *yeşil* 'yeşil' ياشل 12b/05, *yeşil* 'yeşil' يشل 12b/07, 21a/04, *yeşilrek* 'yeşilrek' ياشلرك 134a/13, *dürlü* 'türlü' دورلو 31b/12, 84ah/60, *dürlü* 'türlü' درلو 83b/16, *barmak* 'parmak' برمق 61b/03, 100a/11, *barmak* 'parmak' برمق 100a/11, *barmak* 'parmak' برمق 149b/02, *kasığı* 'kasığı' قاسوغي 37a/04, *kasığından* 'kasığından' قاصغندن 37a/13, *kasıklarına* 'kasıklarına' قاسقارينه 08b/01.

Metinde Arapça ve Farsça sözcükler çoğunlukla aslına uygun yazılmıştır. Nadiren Türkçe söyleyişe göre yazılışlar tespit edilmiştir: *oruc* 'oruç' اوروج 127a/17, 75b/16, 76a/17, *oruç* 'oruç' اروج 101b/04, 70a/03, *nafile orucın* 'nafile orucunu' نافله اورجن 200b/11, روزه *ruze* < Far; *sokak* 'sokak' سوقق 161a/03, *sokaktan* 'sokaktan' سوققندن 161a/06, زقاق *zusak* < Ar; *pabucın* 'ayakkabısını' بابوجن 195b/08, پاپوش *papuş* < Far; *sepet* 'sepet' سبت 128b/08, سپد *seped* < Far.

Metinde devrin özelliğini yansıtan eklerde çoğunlukla ünlüler gösterilmemiştir. Az sayıda örnekte ünlüler yuvarlak sıradan (و) ile gösterilmiştir:

{ -dür } bildirme eki tek bir örnekte (و) ile gösterilerek yazılmıştır: *eyüdüür* 'iyidir' ايودور 167a/09.

Eklerin yazımında ünlülerin gösterildiği ve gösterilmediği ikili kullanımlar tespit edilmiştir:

{ -sUz } isimden isim yapma eki nadiren (و) ile gösterilerek yazılmıştır: *gözsüz* ‘gözsüz’ كوزسوز 80a/06, *gözsüz* ‘gözsüz’ كوزسز 78a/04.

{ -vUz } eki (وز) ve (اوز) şeklinde ikili bir yazım özelliği göstermektedir. Ek, HM’de 11 kez 11 (وز) kez (اوز) şeklinde yazılmıştır. Ek aynı satırda hem (وز) ile hem de (اوز) ile yazılmıştır: *yagduravuz* ‘yağdıralım’ ياغدوره اوز 185a/02, *cari kılavuz* ‘akıtalım’ جاری قیلا وز 185a/02. Bu durumun mütercimden kaynaklanan bir yazım özelliği olduğunu düşünüyoruz.

Metinde /ç/ ünsüzü nadiren (چ) ile gösterilmiştir. Türkçe ve Farsça sözcüklerde çoğunlukla (ج) ile yazım tercih edilmiştir: *çare* ‘çare’ چاره 114a/15, *çare* ‘çare’ چاره 77a/09, 58a/13, 83bh/23, 107b/05, 123b/15, 190b/03, *çevganı* ‘çevgeni’ جوکانی 176a/18, *çerag* ‘mum, kandil’ اوح اوغلی و اوح üç oğlu ve üç kızı ‘üç oğlu ve üç kızı’ 02a/01, 05, 03a/17, 51a/17. *üç oğlu ve üç kızı* ‘üç oğlu ve üç kızı’ اوح اوغلی و اوح 32a/02 örneğindeki gibi (ج)’nin noktasız yazıldığı da görülmektedir.

Akar’ın (2018:93-94) da belirttiği gibi Oğuz lehçelerinde tonlu olarak telaffuz edilen söz başı tonlu damaksı /d-/ler hem *ti* hem de *dal* ile yazılabilmektedir. Aynı metinde, aynı kelimelerin iki şekilde işaretlenmesi, bu durumun fonetik özellik olmaktan çok bir yazım tercihi olduğunu açıkça göstermektedir. HM’de *te*, *ti* ve *dal* yazımını gösteren örnekler şu şekildedir: *taşra* ‘dışarı’ طشره 158b/11, 40a/08, 09, 12, *daşradan* ‘dışarıdan’ داشره دن 39b/18, *daşlı* ‘taşlı’ داشلی 139b/19, *taş* ‘taş’ طاش 158b/15, *toksan tokuz* ‘doksan dokuz’ طقسان طقوز 81b/03, 61b/02, *ton* ‘don’ تون 40a/15, *tolı* ‘dolu’ طولی 61b/02, *tolu* ‘dolu’ طولو 54b/16, *dutmak* ‘tutmak’ دوتمق 200b/11, *dadmadılar* ‘tatmadılar’ دادمادیلر 138a/11, *dırnak* ‘tırnak’ درنق 106b/06.

tatlu ‘tatlı’ طاطلو 12a/18, *tatlu* ‘tatlı’ طتلو 90bh/13,14, *datlu* ‘tatlı’ داتلو 14b/09, örneklerinde de görüldüğü gibi HM’de aynı sözcüğün yazımında *te*, *dal* ya da *ti* olarak yazılmasında çeşitlilik vardır. Bu örneklerdeki ses çeşitliliğinin tonlulaşma ya da tonsuzlaşmadan kaynaklı değil yazım özelliği olduğunu düşünüyoruz.

HM’de Türkçe ve Farsça sözcüklerde /p/ sesi bazı örneklerde (پ) harfi ile bazı örneklerde ise (ب) harfi ile gösterilmiştir. Bu ikili kullanım Farsça sözcüklerde bir sedalılaştırma olduğunu değil, yalnızca bir yazım özelliği olduğunu düşündürmektedir.

topcıdan ‘topçudan’ طوبجیدن 60a/02, *kaplayup* ‘kaplayıp’ قابلیوب 198b/13, *peygamber* ‘peygamber’ بیغمبر 34a/03, 04, 47bh/22, 83a/04, *pir* ‘yaşlı’ بیر 71b/09, *pencereleri* ‘pencereleri’ بنجرلری 80ah/45; *pare* ‘parça’ پاره 58b/01, *kala-kup toplar* ‘kaleleri vuran büyük toplar’ قلعه کوب طویلر 58b/01, *top* ‘top’ طوپ 58b/10, *yapışılıp* ‘yapışılıp’ یاپیشیلوب 58b/09, *çöpi* ‘çöpü’ چوپی 83a/19, *toprak* ‘toprak’ تپراق 192a/05, 07, *pakize* ‘temiz’ پاکیزه 115b/09.

“İlk hece ünlüsünde görülen i/e meselesi Eski Anadolu Türkçesi devresinden sonra daha çok /i/ > /e/ istikametinde gelişme göstermiştir. Ancak bu gelişmenin hangi devirde başladığı ve gerçekleştiği, eski imlanın özelliği yüzünden kesin olarak tespit edilebilmiş değildir. Hem /e/ hem /i/ ile okunacak yazılışta kelimelerin yanında eski metinlerimizde yer yer her iki şeklin de bir arada görüldüğü örnekler bulunmaktadır” (Duman, 1995:174-175).

HM ilk hecede /i/ sesini (ی) ile göstermesi bakımından EAT devri ses özelliğini korumaktadır. 17.yy.’da yazılmış HM’de ilk hecede /e/ yönünde bir genişleme örneği görülmemektedir: *itdün* ‘ettin’ ایتدک 201a/01, *irişdügi* ‘eriştiği’ ایرشدوکی 67a/13, *giçürde* ‘geçirde’ کيجورده 67a/14, *dinildi* ‘denildi’ دینلدی 48a/06, *irmesün* ‘ermesin’ ایرمسون 40a/02, *virür* ‘verir’ ویرور 27b/16, *gice* ‘gece’ کچه 17b/11, *billerine* ‘bellerine’ بیللرینه 17b/09, *işükde*

‘eşikte’ ایشوکه 39b/07, *ilçiler* ‘elçiler’ ایلچیلر 52b/18, *ir* ‘er’ ایر 56a/19, *girçek* ‘gerçek’ کیرجک 77bh/64, *kiçe* ‘keçe’ کیجه 86ah/50, *bişi* ‘beşi’ بیشی 173b/04, 04.

İlk hecede /o/ > /a/ değişimine şu örnekte rastlanmıştır: *savuk* ‘soğuk’ (<ET *sogık*) صاوق 106b/07, *savukdan* ‘soğuktan’ صاوقدن 120a/13, *savukluk* ‘soğukluk’ صاوقلق 170b/14.

ET ve OT devirlerinde son sesteki düz sıradan /ı/ ve /i/ seslileri EAT devrinde yuvarlak sıradan /u/ ve /ü/ seslileri ile gösterilmiştir. HM, EAT devrindeki bu yuvarlaklaşmayı sürdüren örnekler göstermektedir: *satun* ‘satın’ (<OT *satın*) صاتون 193a/04, 85ah/53, *demür* ‘demir’ (<ET *temir*) دمور 106b/07, 155a/01, *kapu* ‘kapı’ (<ET *kapığ*) قپو 59a/04, 81ah/15, 111a/16,17,18, *irü* ‘iri’ (<ET *irig*) ایرو 154b/15.

ET ve OT devirlerinde son sesteki yuvarlak sıradan /u/, /ü/ seslileri HM’de bazı sözcüklerde darlaşmaya uğrayarak dar sıradan /ı/, /i/ seslileri ile gösterilmiştir: *kuru* ‘kuru’ (<ET *kurug*) قوری 12b/18, 168b/19, *kuyı* ‘kuyu’ (<ET *kudug*) قوی 17a/19, *köpri* ‘köprü’ (<ET *köpriğ*) کوپری 51b/11, 124b/02-04, 131b/09, 138b/18.

Türkçe sözcüklerin yazımında genel olarak kalınlık-incelik uyumuna uyulmuştur. Arapça ve Farsça sözcüklere eklenen Türkçe eklerde kalınlık-incelik uyumuna aykırılıklar bulunmaktadır: *yıllık* ‘yıllık’ یللق 111b/02,03, *göndürüp* ‘göndürüp’ کوندوروب 55b/04, *çokluğundan* ‘çokluğundan’ جوقلغندن 193a/02, *örtülü* ‘örtülü’ اورتولو 102a/13, *yoklukda* ‘yoklukta’ یوقلقده 199b/08; *bed-gümanlığı* ‘şüpheciligi’ بدگمانلیگی 114a/02, *dünyalıkde* ‘dünyalıkta’ دنیالکده 97b/12, *sakatlık* ‘sakatlık’ سقط لک 161b/02, *padişahlıktan* ‘padişahlıktan’ پادشاهلکدن 195a/18, *gayurreküim* ‘çok çalışkanım’ غيوررکم 196b/17, *rüsvaylıktan* ‘rezillikten’ رسوايلکدن 130b/11, *huyluluk* ‘huyluluk’ خویلی لک 135a/03.

“Düzlük-yuvarlaklık uyumu bir kelimedeki vokallerin düzlük-yuvarlaklık bakımından birbirine uymasındır. Türkçede köklerde olsun, köklerle ekler arasında olsun, bir kelimedeki vokaller arasında umumiyetle düzlük yuvarlaklık bakımından bir uygunluk olduğu göze çarpar. Umumiyetle diyoruz, çünkü bu uyum Türkçenin her devrinde her sahada kelime bünyesinde kuvvetle hakim olan bir uyum değildir. Bu uyum ancak bugünkü Türkiye Türkçesinde kuvvetli bir şekilde kendisini hissettirmektedir. Eski Anadolu Türkçesinde böylesi bir uyum mevcut değildi. Eski Türkçede de bugünkü şekilde bir düzlük yuvarlaklık uyumu yoktu” (Ergin, 1998:72).

HM’de, ET ve OT devirlerindeki ünlü seslerini koruyan ve düzlük-yuvarlaklık uyumuna aykırılık gösteren sözcük örnekleri bulunmaktadır: *eyü* ‘iyi’ (<ET *edgü*) ایو 200b/06, 15, *kemükleri* ‘kemikleri’ (<OT *kemdük*) کموکلی 37b/08, *okı diyüp* ‘oku deyip’ (<ET *okı-*) اوقی 9b/08.

“EAT metinlerinin fonetik bakımından gösterdiği en önemli hususiyet, yuvarlaklık-düzlük bakımından vokal uyumunun zayıf olması ve vokallerde umumiyetle bir yuvarlaklaşma temayülünün bulunmasıdır” (Timurtaş, 1999:85).

HM’de, EAT devri metinlerinde sıklıkla karşılaşılan düzlük-yuvarlaklık uyumuna aykırı sözcüklerin kullanımı çoğunluktadır: Sözcük düzeyinde tespit edilen örnekler: *demür* ‘demir’ دمور 106b/07, 155a/01, *dogru* ‘doğru’ دوغری 66a/04, 05, 06, *işükde* ‘eşikte’ ایشوکه 39b/07, *köpri* ‘köprü’ کوپری 51b/11, 124b/02-04, 131b/08, 131b/09, 138b/18, *kasuğı* ‘kasığı’ قاسوگی a37/04, *kuzı* ‘kuzu’ قوزی 138b/17. Ek düzeyinde tespit edilen örnekler: *görünürler* ‘görünürler’ کورینورلر 150a/16, *üçüncü* ‘üçüncü’ اوچنجی 81bh/49, *kılıçlısı*

'kılıçlısı' قلجوسى 81bh/05, *virmesün* 'vermesin' ويرمسون 55b/04, *itmeyüp* 'etmeyip' ايتميوب 133b/06, *yüzli* 'yüzlü' يوزلى 134a/13, *topçidan* 'topçudan' طوبجيدن 60a/02, *kurulup* 'kurulup' قوريلوب 127b/03, *geliyor* 'geliyor' كليور 79bh/43, *gizli* 'gizli' كزلو 73b/11, *saçlı* 'saçlı' صاجلو 90a/11.

Ön seste ünlü düşmesi örneği şu şekildedir: *şol* 'şu' (< uş + ol) شول 48a/04. Orta hecede ünlü düşmesi örnekleri şunlardır: *bögrindedür* 'böğrindedir' بوگرنده در 141a/07, *koyunda* 'koynunda' قويننده 28a/04, *oglı* 'oğlu' اوغلى 32a/02, *okuñuz* 'okuyunuz' اوقوکز 68a/06. Geçişme sonucu ünlü düşmesinin örneği şu şekildedir: *nola* 'ne ola' (< ne + ol-a) نولا 36b/15.

“/p/ > /b/ sedalılışması konusunda, bilhassa sedalılışan örneklerin tespit edilmesi daima itiraz ile karşılaşılabilecek bir husustur. Zira Arap harfli imla sisteminde be (ب) harfiyle yazılmış bir sesin /b/ veya /p/ seslerinden hangisini karşıladığı açık değildir. Ancak pe (پ) harfinin /b/ sesini temsil etme ihtimali yoktur” (Develi, 1995:144).

{ -Up } zarf-fiil eki HM'de çoğunlukla (و) ve (ب) harfleri ile gösterilmektedir. Fakat bunun sedalılışmadan dolayı (be) harfiyle gösterildiğine dair bir fikir ileri sürmek güçtür.

HM'de /b/ ünsüzü /p/ ünsüzünü de karşılayacak şekilde kullanılmıştır. Aynı sözcük kimi yerde /b/ ile yazılırken kimi yerde /p/ ile yazılmıştır: *top* 'top' طوب 58b/11, *top* 'top' طوب 56b/6.

“Eski Türkçe ve onun devamı olarak gelişen Karahanlı, Kıpçak ve Çağatay Türkçelerindeki kelime başı tonsuz diş ünsüzü /t/ler, Eski Anadolu Türkçesinde ve çağdaş Oğuz lehçelerinde genellikle tonlulara /d/ye dönüşmüştür” (Akar, 2018:123). HM'de bu durumu örnekleyen sözcüklerden bazıları şunlardır: *daşradan* 'dışarıdan' داشره دن 39b/18, *dadsuz* 'tatsız' دادسز 167a/01, *daşlı* 'taşlı' داشلى 139b/19, *uzak dutup* 'uzak tutup' اوزاق دوتوب 179a/04, *yay dutup* 'yay tutup' ياي دوتوب ياي 08a/11, *dürlü* 'türlü' دورلو 31b/12, 84ah/60, *darak* 'tarak' درق 13a/01, *dutmak* 'tutmak' دوتماق 200b/11, *dırnak* 'tırnak' درناق 106b/06, *daşmaz* 'taşmaz' داشماز 33b/14.

“Türkçe son seste /d/ sesi bulunmamasına rağmen, Eski Türkçede son sesi /t/ olan kelimelerin son seslerinin tonlulaşmaları bir aykırılık mı yoksa imlayla ilgili bir mesele midir? Ya da Batı Türkçesine geçişte kaybolmaya yüz tutmuş aslî ünlü uzunluğunun yer yer yazıya geçirilmiş örnekleri midir? Bu konuda kesin bir açıklama yapmak şimdilik mümkün gözükmemektedir” (Duman, 1995:103).

HM'de sözcük sonlarında ve sözcük tabanının son sesinde bu duruma örnek gösterilebilecek sözcükler şunlardır: *süd* 'süt' سود 77bh/57, 61, 37a/13, *kanad* 'kanat' قناد 10b/02, *dadmadılar* 'tatmadılar' دادماديلر 138a/11, *dadsuz* 'tatsız' دادسز 167a/01.

Şu örneklerde /t/den /d/ye değişimi, iki ünlü arasında kalan ünsüzün yumuşaması olarak değerlendirmek de olasıdır: *tokada varıncaya degin* 'Tokat'a varıncaya değin' توقاده وارنجيه دكين 56a/07, *korkudup* 'korkutup' قورقودوب 153a/12, *dördi* 'dördü' دوردى 24b/06, *idende* 'ettiğinde' ايدنده 81bh/46, *işidici* 'işıtici' ايشيديجي 102b/12.

HM'de son sesteki /k/lerin /g/ ile gösterildiği örnekler şunlardır: *topragda* 'toprakta' تپراغده 77bh/05, *uylug* 'uyluk' اويلوغ 161a/15. İki ünlü arasında kaldığı için tonlulaşmaya uğradığını söyleyebileceğimiz örnekler şu şekildedir: *yapragın* 'yaprağın' يپراغن 83a/19, *dudagun* 'dudağın' دوداغن 134b/19, *yogise* 'yok ise' يوغيسه 39b/12, *yogıdı*

'yoktu' یوغیدی 198b/08.HM'de iki ünlü arasında kalmasına rağmen tonlulaşmayan örnekler de tespit edilmiştir: *susuzluku* 'susuzluğu' صوسزلقی 85ah/10, *ortalığı* 'ortalığı' اورتالقی 83bh/03, *kalınlığı* 'kalınlığı' قالنلقی 134b/19, *yaramazlığı* 'yaramazlığı' یرامازلقی 137b/19.

HM'de süreklileşme özelliği gösteren örnekler şunlardır: *yohsa* 'yoksa' یوحسه 37b/10, *ahşam* 'akşam' اخشام 127a/18.

Eski Türkçe devrinde /ğ/ ile kullanılan 'soğuk' sözcüğü HM'de dudaksılaştırmıştır: *savuk* 'soğuk' (<ET *sogık*) صاوق 106b/07, 10b/17, 148b/05, 09, *savukluk* 'soğukluk' صاوقلق 170b/14.

HM'de, /g/den /v/ye bir değişime uğrayarak dudaksılaştırmamış sözcüklere örnek şunlardır: *dögmek* 'dövmek' دوکمک 11b/12, *sögmek* 'sövmek' سوکمک 11b/12, 111b/17, 72a/01.

HM'de /hemze/ler iç seste çoğunlukla /y/ ile gösterilmiştir: *zayil* 'yok olan' زایل 141a/14, *netayic* 'sonuçlar' نتایج 150a/04, *nayire* 'sıcaklık' نایره 166a/19, *meşayih* 'şeyhler' مشایخ 43b/18.

HM'de ünsüz benzeşmeleri yumuşak sırada vardır: *yoldaş* 'yoldaş' یولداش 80a/05, *ferzendden* 'çocuktan' فرزنددن 111b/18, *sebebden* 'sebepten' سبیدن 201a/04, *demürce* 'demirci' دمورجی 36b/10, *hammamcı* 'hamamcı' حمامجی 161a/19. HM'de Türkçe sözcüklerde sert sıradan ünsüz benzeşmesi örneği tespit edilememiştir. Ünsüz benzeşmesine aykırı örneklerin bazıları şunlardır: *didükde* 'dediğinde' دیدکه 33a/09, *bırakdılar* 'bıraktılar' برافدیلر 33b/19, *itdim* 'ettim' ایتدم 138b/05, *siyasetde* 'siyasette' سیاستده 133b/02, *söyleşdikde* 'söyleştiğinde' سوبلشدکه 137a/06, *kılıçdan* 'kılıçtan' کلچدن 107b/01, *giçdi* 'geçti' کيچدی 71a/10, *topcıdan* 'topçudan' طوبجیدن 60a/02, *müşabihdür* 'benzerdir' مشابه در 122a/09, *güreşçiler* 'güreşçiler' کورشچیلر 12a/12, *beciler* 'bekçiler' بکچیلر 138a/11.

Ünsüz ikizleşmesi (şeddeleşme) esasında Türkçede yoktur. Sonradan bilhassa sondaki /-ğ/, /-g/ seslerinin düşmesi neticesinde ortadaki ünsüz ikizleşmektedir: isig>issi, kiçig>kiççi, uluğ>ullu, iki>ikki, iti>itti vb. Ancak bu misallerin bir kısmı Gülistan Tercümesi ve bu devirden önce bu gelişmeye uğramışlardır. Bilhassa sonda /-g/ sesi düşmesi bahis konusu olmayan son iki misal bu durumdadır (Karamanlıoğlu, 1989:XLIX).

HM'de tespit edilen ünsüz ikizleşmesi örneği şu şekildedir: *yassı* 'yassı' یاصی 31a/19. Sözcük şeddeli yazıldığı için ünsüz ikizleşmesi belirgindir. Şu örneklerdeki sözcüklerde metnin genelinde olduğu gibi harekesiz yazım söz konusu olduğundan sözcüklerin ünsüz ikizleşmesi özelliği gösterip göstermediği belirgin değildir. Bu sözcüklerin devirden önceki gelişimleri ve yaygın kullanımları dikkate alınarak transkripsiyonu yapılmıştır: *issi* 'ısı' ایسی 77bh/33, 83b/4, 85ah/2, 18, 148a/19, 148b/03, 169a/10, 200b/13, *ıssıtma* 'sıtma' استمه 192b/18, *issilik* 'sıcaklık' ایسیلك 170b/14.

HM'de çokluk eki genellikle ünlüler gösterilmeden (ل ر) şeklinde yazılmıştır. Nadiren kalın sırada elif gösterilerek (ل ر) şeklinde yazıldığı tespit edilmiştir: *libaslar* 'giysiler' لباسلر 116b/10, *kazanlar* 'kazanlar' قازانلر 127a/14, *günler* 'günler' کونلر 110a/12, *giceler* 'geceler' کيجه لر 120a/11, *köpekler* 'köpekler' کویکلر 122a/09. *anglara* 80b/11 aslı *anlara* 'onlara' انلاره olmalı.

HM'de Yapma Hali (Akkuzatif)'nin { +I }, { +n }, { +ø } şekillerindedir. Örnekler şu şekillerdedir: *kimesneyi* 'kimseyi' کیمسنه یی 80b/16, *namazı* 'namazı' نمازی 154b/01, *eyiyi* 'iyiyi' ایوی 106b/01; *gıybetin* 'gıybetini' غیبتن 122a/08, *etin* 'etini' اتن 122a/09, *derisin*

سوره یم یوزم ایاغکه 'derisini' 122a/10; *süreyüm yüzüm ayağına* 'süreyim yüzümü ayağına' 58b/16, *yüzüm çevirüp* 'yüzümü çevirip' 90bh/16.

HM'de İlgi Hali (Genitif) { +U_n / +nU_n } ve { +ø } şeklindedir: *halkuñ mahbubu* 'halkın sevgilisi' 121b/09, *makamun mülazemeti* 'makamın hizmeti' 177b/08, *bendenün mevlasına itaati* 'kulun Tanrısına boyun eğmesi' 115a/12, *burun ortası* 'burunun ortası' 134b/17, *kalbi ayinesin* 'kalbinin aynası' 10b/09, *anun kalbi evin* 'onun kalbinin evi' 177b/06, *celalüm hakkıçün* 'büyüklüğümün hakkı için' 21a/01, *babası yanında* 'babasının yanında' 15b/18, *babası yanında* 15b/18, *babası yanında* 21a/01.

Vasıta Hali (Instrumental) HM'de { +(I)lA } ve { +n } şekillerindedir: *bununıla* 'bununla' 144b/13, *bununla* 'bununla' 37b/15, *hışmla* 'kızgınlıkla' 113a/14, *südüle* 'süt ile' 116b/03, *ol sebeble* 'o sebeple' 194b/19, *elile* 'el ile' 200b/14; *yayan varup* 'yayan varıp' 42b/15, *yazın* 'yazın' 57b/04, *iznsüzün* 'izinsizin' 155a/19, *ansuzın* 'ansızın' 172a/03.

Yön Gösterme Hali (Direktif) { +rA } ve { +ArU } şekillerindedir: *sonra* 'sonra' 171b/07, 11, *taşra* 'dışarı' 120a/07, 141b/07, *üzre* 'üzerine, üstüne' 127b/04, 08, 189b/09, *daşradan* 'dışarıdan' 39b/18; *yukaru* 'yukarı' 45b/14, 115a/16, *yukarudan* 'yukarıdan' 45b/08, *içerü* 'içeri' 15a/01, 33a/07, 08, *ilerü* 'ileri' 44b/05, 80ah/03.

Teklik 1. kişi { +(U/I)m / +n } iyelik ekinin ünlüsünde nadiren düz sıradan yazıma tesadüf edilse de HM'de eklerin yazımında genel olarak yuvarlak sıradan ünlüler tercih edildiği için ekin ünlüsünün yazılmadığı yerlerde yuvarlak sıradan okuma yapılmıştır: *bahtum* 'bahtım' 02b/14, *oglum* 'oğlum' 08a/11, *alakam* 'ilgim' 76ah/62, *şübhem* 'şüphem' 77ah/39, *ümmetüm* 'ümmetim' 44a/12, *dostlarımı ve yaranlarımı* 'dostlarımı ve arkadaşlarımı' 81bh/46; *ayaklarımı* 'ayaklarımı' 128a/04, *evladlarım* 'çocuklarıma' 131a/01. HM'de bir örnekte, teklik 2. kişi iyelik eki { +n }'nin teklik 1. kişi iyelik ekini karşılayacak biçimde kullanılması dikkate değerdir: *ben filanın ben filanum* 'ben filanım' 192a/14, 15.

{ +II / +IU } isimden isim yapan yapım ekinin yazımında uyumsuz örnekler çoğunluktadır: *evlü* 'evli' 51b/14, *datlu* 'tatlı' 90bh/09, *hayrludur* 'hayırlıdır' 67b/15, *gizlü* 'gizli' 73b/11, *saçlu* 'saçlı' 90a/11, *isfahanlıyum* 'İsfahanlıyım' 134a/13. Ekin ses uyumuna uyan örnekleri azdır: *fehmlü* 'anlayışlı' 134b/06, *tire-i ruzgarlıaruñ* 'zamanın karanlığındakilerin' 174a/17, *ne vilayetlisin* 'hangi vilayetlisin?' 90ah/06.

{ +cI } isimden isim yapan yapım eki düzlük-yuvarlaklık uyumuna aykırı olarak kullanılmıştır. Ayrıca, sert sıradan seslerle benzeşmeye girmemiştir: *kapucısı* 'kapıcısı' 133a/06, *şikayetciler* 'şikayetçiler' 39a/10, *gözciler* 'gözcüler' 84bh/10, *bekciler* 'bekçiler' 138b/11, *bardakçılar* 'bardakçılar' 199b/07.

{ +sUz } eki çoğunlukla ünlü harfi gösterilmeden yazılmıştır. Az sayıda örnekte ekin ünlüsü yuvarlak sıradan (و) gösterilmiştir: *gözsüz* 'gözsüz' 80a/06, *kıymetsüz* 'kıymetsiz' 78b/09, *gözsüz* 'gözsüz' 78a/04, *kulaksuz* 'kulaksız' 78a/04, *vasıtasuz* 'vasıtasız' 91a/06.

{ +cAk }, “{ +cA } ekinin +ok pekiştirme ekiyle kaynaşmasından oluşmuş bulunan +cAk (<çA + ok) eki; küçültme ve tahsis işleviyle sıfat, zarf ve adlar türeten bir ektir” (Korkmaz, 2017:124). HM’de { +cAk } ekinin ünlüsü gösterilmemiştir. Ekin dar sıradan mı yoksa geniş sıradan mı okunacağı belirsizdir. HM’nin özellikle eklerin kullanımında EAT devri özelliklerini koruma eğiliminde olduğundan ve ekin EAT devrinde yaygın olarak kullanıldığı gibi isim, sıfat ve zarf yapma işlevinde kullanılmış olmasından dolayı ekin ünlüsü geniş sıradan okunmuştur: *oglanca* ‘oğlancık’ اوغلان جق 08b/12, 36a/17, *karıcaklar* ‘karıcıklar’ قريچقار 71b/09, *uşacaklar* ‘uşacıklar’ اوשאچقار 74a/05, *daracak* ‘daracık’ داراجق 164a/12, *zahirecek* ‘zahirecik’ ذخيره جك 34b/16, *can-vercek* ‘canavarcık’ جانورجك 192b/17, *bericek* ‘bericek’ بريچك 86bh/51.

{ +cagaz } eki, “{ +cAk } ekinin yine bir pekiştirme eki olan +Az > Iz ekiyle genişlemesinden oluşmuş bir birleşik ektir. Adlardan ve ad niteliğinde olan sözlerden küçültme, sevgi ve acıma ifadesi veren küçültme adları türetir” (Korkmaz, 2017:124). HM’de ekin pekiştirme eki +Az (از) biçiminde geniş ünlü ile yazıldığı belirgindir: *kurdcağazlar* ‘kurtçağızlar’ قوردجغازلر 192a/03.

{ +rAK } Eski Anadolu Türkçesi dönemi metinlerinde sıklıkla görülen eklerden biridir. “İsimlerden karşılaştırma anlamı taşıyan sıfatlar yapar. 16. yüzyıldan sonra azalarak kaybolmuştur” (Akar, 2018:131). EAT devrinde sık görülen ek HM’de korunmuş, hem kalın hem de ince sıradan yoğunlukla kullanılmıştır. Ek, çoğunlukla sözcük tabanlarına bitiştirilmeden yazılmıştır: *yüksekrek* ‘daha yüksek’ يوكسك رك 144b/15, *rasihrek* ‘daha sağlam’ راسخ رك 193b/06, *yakınregi* ‘daha yakını’ ياقن ركي 125b/05, *katrakdur* ‘daha katıdır’ قتي رقدر 156b/10, *yeşilrek* ‘daha yeşil’ ياشلرك 134a/13.

{ +layın }, “birden fazla ekin birleşmesi ile meydana gelen eklerden biridir. Eskiden bu ek -ça, -çe, -ca, -ce çekim ekinin yanında onun gibi bir eşitlik çekim eki olarak kullanılırdı. Eski Anadolu Türkçesinde böyle çekim eki olarak “gibi” ve “göre” ifadesi ile geniş ölçüde kullanılmıştır. Zaten bazı çekim ekleri bazen yapım eki olarak kullanıldığı gibi bazı yapım ekleri de bazen çekim eki gibi kullanılırlar” (Ergin, 1998:173). HM’de ekin örneği şu şekildedir: *yıldırımlayın* ‘yıldırım gibi’ يلدريمين 67a/14.

{ +la }, “Eski Türkçedeki {+lag } ekinden gelişen ve birkaç kalıp kelimeye görülen ektir (yayla, kışla, güzle, kumla, tuzla, dünle, yiğile, öğle ...)” (Akar, 2018:130). “Bir iki misalde işlek olmayan bir isimden isim yapma eki gibi görülen bu ek aslında işlek bir isimden fiil yapma ektir. *kış-la*, *yay-la* kelimelerinde görüldüğü gibi yer ismi yapar. Bu kelimelerin aslı *kış-la-*, *yay-la-* fiilinden yapılan *kış-la-ğ*, *yay-la-ğ* şeklinde isimler olup sondaki *ğ*’nin düşmesi ile *kış-la*, *yay-la* şekline geçmişlerdir. Bu yüzden *-la-* isimden fiil yapma eki bir isimden isim yapma eki durumuna düşmüştür” (Ergin, 1998:178). HM’de ekin bu iki durumunu da gösteren örnekler vardır: *yaylak* ‘yayla’ يايلاق 49a/17, 49b/02, *yayla* ‘yayla’ يايلا 49b/01, 07.

{ -u+ / -i+ } fiilden isim yapan yapım eki, “Eski Türkçedeki -g, -ğ fiilden isim yapma ekinin Batı Türkçesinde düşmesi yüzünden yardımcı sesin fiilden isim yapma eki hâline gelmesi ile ortaya çıkmıştır. Eski Anadolu Türkçesinde bu düşüşün izleri açıkça görülür. Bazıları da sonradan başındaki -ğ, -g’si düşmüş olan -ğu, -gü ekinden gelmektedir” (Ergin, 1998:192). “Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde bu yüzden ek genellikle yuvarlak ünlüdür” (Akar, 2018:135). HM, ekin EAT devrindeki yuvarlak ünlülü kullanımını koruyan örnekler göstermekle birlikte düz ünlülü örneklerle de sahiptir: *kapu* ‘kapı’ (<ET *kapığ*) قپو 157b/06,

korkusunun ‘korkusunun’ (<ET *kork-ğu*) قورقوسنك 83a/11, *kokuların* ‘kokularımı’ قوقولرين 200a/01, *yarı* ‘yarı’ يارى 88bh/14, *yazı* ‘yazı’ يازى 18b/11, *ayru* ‘ayrı’ ايرى 77bh/32.

HM’de *Şahıs Zamirleri*, *İşaret Zamirleri*, *Dönüşlülük Zamirleri*, *Belirsizlik Zamirleri*, *Soru Zamirleri* örnekleri şu şekildedir: *ben, sen, o, ol, biz, siz, anlar; bu, o, ol, bunlar, şunlar, anlar; kendü; bazıları, cümlesi, kimesne, her kimesne, hiç kimesne, her biri, herkes, her kim, kankısı, kimi, niceler; kankı, kankısı, kandan, kim, kimden, ne.*

HM’de *Niteleme Sıfatı* olarak şu örnekler tespit edilmiştir: *yeşil harir, kalın boyun, egri burun, yassı burun, bir güzel kız, eyü kokulu yağlar, bir günahlı amel, ehl-i cehennemün kokmuş kokuların, bol alın, ak fitillü arakiyye, katı günlerinde. Belirtme sıfatları, başlığında ise şu örnekler incelenmiştir: bu haber, bu namazın nuksanını, işbu abd-i hakir, işbu senede, ol vakt, ol eyyamlarda, şol haddde, bu şehri, bir dirhem mikdarı beyazlık, on beş yaşında, otuz yedi tendürler, altı yüz kanad, on birinci hakkı, onuncu şart, beşinci kısım, dördüncü halifesi, yarım ölçekdür, kankı salatdur, kankı kavmlerdür, kankı sadakadur, ne kudretün, ne oturuşdur, kaç nesnededür, başka abdest, bazı ekabirleri, bir guşeye, bir yere, bir kaç yerde, bir kaç beglerbegiler, bütün sureler, her daş, kamu sahraları, nice ameller.*

Zaman Zarfları, Yer ve Yön Zarfları, Miktar Zarfları, Hal Zarfları, Soru Zarflarının örnekleri şu şekildedir: *öndin, bugün, yarın, gice ve gündüz, irtesi gün, her gün, günbegün, şimdi, kanda, içerü, girü, ilerü, yıldırımlayın, nice, neden, kandan.*

Türkiye’de edatlar üzerine gramer çalışmalarında bulunanlar, edatları; tek başlarına anlamları olmayan fakat gramer görevleri bulunan sözcüklerdir, şeklinde benzer ifadelerle tanımlarlar. Edatların sınıflandırılması konusunda ise tam bir birliğin bulunmadığı görülür (Hacıeminoğlu, 1971, Ergin, 1998:348, Banguoğlu, 2000:390, Karaağaç, 2012:52, Korkmaz, 2017:895).

Edatlar bölümlenirken daha kapsayıcı ve sözcüklerin tarih içindeki seyrini göstermesi bakımından uygun olduğunu düşündüğümüz Hacıeminoğlu’nun (1971) edatlar tasnifinden yararlandı. Hacıeminoğlu (1971:VI), “Eski Türkçe devresinden beri dilimizde mevcut olan edatları yapı, menşe ve mahiyet bakımından beş gruba ayırırlar” dedikten sonra edatları: 1- Fiilden türeyenler, 2- İsimden türeyenler, 3- Yapısı ve menşei bilinmeyenler, 4- Taklidi söz mahiyetinde olanlar, 5- Yabancı asıllı olanlar, diye ayırır; daha sonra edatları mana ve vazifelerine göre: 1- Çekim edatları, 2- Bağlama edatları, 3- Kuvvetlendirme edatları, 4- Karşılaştırma-Denkleştirme edatları, 5- Soru edatları, 6- Çağırma-Hitap edatları, 7- Cevap edatları, 8- Ünleme edatları, 9- Gösterme edatları, 10- Tekerrür edatları, şeklinde on gruba ayırır. Bu sınıflandırmaya uygun olarak HM’de tespit edilen edat örnekleri şunlardır: *berü, taşra, degin, dek, denlü, evvel, gayrı, gibi, göre, içre, için, ile, kadar, manend, özge, sonra, üzre, amma, badehu, belki, çun, dahı, eger, egerçi, gerçi, görelüm, hatta, hergiz, illa, imdi, ki, kim, meğer, pes, ve (u / ü / vü), veya, veyahud, ya, yani, yohsa, zira, asla, çak, galiba, hem, hod, la-cerem, muhakkak, mutlaka, nice, zinhar, eger ... eger, gah ... gah, hem ... hem, ne ... ne, ya ... ya, kanda, mı / mi, ne, niçün, ey, eya, bre, ya, beli, aferin, amin, eman, diriğ, hakka, haşa, kaşki, veh, vallahi, veyl, zihi, işte, ta, defa, kerre.*

HM’de zamir kökenli şahıs eklerinin çokluk 1. şahıs çekiminde (و ز : -vUz)’un bazı örneklerde (او ز : -Uz) şeklinde yazılmasının o devrin bir dil özelliği olduğunu değil, metne ait bir yazım özelliği olduğunu düşünüyoruz. { -vUz } ekinin HM’de geçen örnekleri şu şekildedir: *kalmalu idevüz* ‘kalıcı edelim’ قالملو ايده وز 107b/09, 10, *müşerref idevüz* ‘şerefli edelim’ مشرف

ذخیره 'erzak edelim' 143b/16, 201a/05, *olavuz* 'olalım' 107b/09, ایدہ وز 177b/05, *almayavuz* 'almayalım' 177a/06, متوخه قیلا وز 185a/02, *mahcub kılavuz* 'mahcup edelim' 184a/07, جاری قیلا وز 185a/09, *mahrum kılavuz* 'mahrum edelim' 185a/10, محروب قلا وز 80bh/27, *urmayavuz* 'vurmayalım' 185a/11; بند قلا وز 84a/03, *çıkaravuz* 'çıkaralım' 84a/05, جفاره اوز 88ah/34, *çekavuz* 'çekelim' 103a/13, فرج ویره اوز 183b/19, *kabz idevüz* 'tutalım' 184a/01, قیض ایدہ اوز 185a/02, *döndürevüz* 'döndürelim' 185a/09, دونوره اوز 32b/19, *gezinürüz* 'geziniriz' 118b/08. {-Uz} ekinin örnekleri ise şunlardır: *gezinürüz* 'geziniriz' 32b/19, *aluruz* 'alırız' 193a/04, *diyemezüz* 'diyemeyiz' 76bh/33, *korkaruz* 'korkarız' 83a/03.

“{-yor+} şimdiki zaman eki *yori-* 'yürümek' fiilinin *yori-r* geniş zaman şeklinden çıkmıştır. Batı Türkçesinin başında *yori-* fiilini, geniş zamanı ile bağlandığı asıl fiilin şimdiki zamanını ifade eden bir yardımcı fiil olarak görüyoruz. Eski Anadolu Türkçesinde hep birleşik fiil çerçevesi içinde kullanılan bu *yorır* Osmanlıcada haploloji yolu ile ekleşmiş ve böylece *-yor* eki ortaya çıkmıştır. *-yor* ekinin bugün vokal uyumu dışında kalmasının sebebi de bir kelime kökünden kalmış bulunmasıdır. Eski Anadolu Türkçesinde asıl fiil köklerine *-u*, *-ü*; *-ı*, *-i*; *-a*, *-e* şeklinde çeşitli gerundium vokalleri ile bağlanırdı. Ekleşme olup *-yor* teşekkül ettikten sonra bu gerundium ekleri hüviyetlerini kaybetmiş ve yardımcı ses durumuna düşmüşlerdir” (Ergin, 1998:296-297). HM'de {-yor+} şimdiki zaman ekinin yardımcı sesinin *-ı*, *-i* şeklinde düz-dar sıradan sesler ile gösterildiği tespit edilmiştir: *geliyor* 'geliyor' 55b/03, *iftar idiyor* 'iftar ediyor' 130a/02, 03, *maglub oluyor* 'mağlup oluyor' 33b/08, *münasib görmiyorlar* 'uygun görmüyorlar' 77ah/06, *şer-i şerife muhalif evza idiyor* 'şerefli din kurallarına karşı tavırlar ediyor' 139a/11, 12.

EAT'de şimdiki zaman eki {-yor+} ekinin oluşmasından önce geniş zaman eki {-Ar+} ile karşılandığı bilinmektedir. HM'de {-yor+} ekinin yanı sıra {-Ar+} eki ile de şimdiki zamanın karşılandığı tespit edilmiştir: *niçün ağlarsın* 'niçin ağlıyorsun' 74b/19, *niçün saklarsın* 'niçin saklıyorsun' 118b/09, *niçün zahmet çekersin* 'niçin zahmet çekiyorsun' 80bh/50, *kasden böyle dırsın ki* 'bilerek böyle diyorsun ki' 86bh/42, 43, *niçün mühr idersin* 'niçin mühürlüyorsun' 129b/18, *sen kimsin ki böyle küstahlık idersin* 'sen kimsin ki böyle küstahlık ediyorsun' 155a/02.

{(-y) A}, “Bergamalı Kadri'nin gelecek zaman için verdiği üç ekten ilki budur. Bu ek geniş zaman ve şimdiki zamanı da gösterebilir. Ayrıca, istek kipinde de yaygın olarak kullanılmaktadır. Gelecek zaman için kullanıldığı yerleri tam olarak ayırabilmek oldukça güçtür” (Gülsevin, 2011:102). HM'de istek ekinin gelecek zaman kipi göreviyle kullanımı çoğunluktadır: *ki buncılayın kimesne ile harb u ceng eyleyevüz* 'ki bunun gibi birisiyle savaşağız' 88bh/46, 47, *anlar egerçi benim düşmenlerümdürler amma vilayetümün garibi ve müsafirleridürler mürüvvet degüldür ki vilayetümde kendü taamların yiyeler* 'onlar her ne kadar benim düşmanlarımdırlar ama vilayetimin garibi ve misafiridirler insanlık değildir ki vilayetimde kendi yemeklerini yiyecekler' 88bh/41, 42, 43, 44, *asiler derd ile nale ideler ki niçün amel-i salih itmedük* 'asiler dert ile inleyecekler ki niçin salih işler yapmadık' 88bh/41, 42, 43, 44, *asiler derd ile nale ideler ki niçün amel-i salih itmedük* 'asiler dert ile inleyecekler ki niçin salih işler yapmadık' 88bh/41, 42, 43, 44.

175b/14, 15, ve muti olanlar teessüf ile barmakların dişleyeler ki bundan ziyade ibadete kadir idük niçün itmedük ‘ve boyun eğenler hayıflanmayla parmaklarını dişleyecekler ki bundan daha fazla ibadete gücümüz vardı niçün etmedik’ و مطيع اولانلر تاسف ايله برمقلرين ديشليه لر كه بوندن زياده 175b/15, 16, mutiler hasret suyun gözlerinden akıdalar ki niçün kendümüzi derecat-ı ali sabıklarından mahrum itdük ‘boyun eğenler pişmanlık suyunu gözlerinden akıtacaklar ki niçün kendimizi yüksek derecelere geçişten mahrum ettik’ مطيع لر حسرت صوين كوزلرندن اقيدالر كه نيچون كندومزى درجات عالى سابقلرندن محروم ايندوك 175b/16, 17, asiler giriftarlik azabında zarilik ideler ki niçün rüsvaylik ve giriftarlik yagmurın kendümüze yagdurduk ‘asiler düşkünlük azabında inleyecekler ki niçün rezillik ve düşkünlük yağmurunu kendimize yağdırdık’ عاصيلر كرفتارلك عذابنده زاريلك ايده لر كه نيچون رسوايلك و كرفتارلك ياغمورين كندوموزه 175b/17, 18, eger gündüz feragat üzre olsam reaya vü ibadullah işi zayi ola ‘eğer gündüz vaz geçsem halk ve Tanrı’nın kullarının işi zayi olacak’ اكر كوندوز فراغت اوزره اولسام رعايا 75bh/43, 44, 45. و عبادالله ايشى ضايغ اولا

{ -AcAk+ } eki nadiren gelecek zaman kipini yansıtabilecek şekilde kullanılmıştır: *sen anuñ meyvesin görmeyeceksin* ‘sen onun meyvesini görmeyeceksin’ سن انك ميوه سن كورميجك سن سن انك ميوه سن 80bh/48, 49, *kankı birisine virecegüm* ‘hangi birine vereceğim’ ويره جكم قنقى بيرسنه 83ah/19, *kandan gelmişdür ve kanda gidecekdür* ‘nereden gelmiştir ve nereye gidecektir’ قندن كلمشدر و 131a/18, 19. HM’de ek çoğunlukla partisip olarak kullanılmıştır: *zuhur idecek fazayilini biri dahu budur* ‘ortaya çıkacak güzel vasıflarının biri de budur’ فضايلى بىرى دخی بودر 16b/10, 11, *ahir zamanda zuhur idecek mehdi budur* ‘ahir zamanda ortaya çıkacak Mehdi budur’ اخر زمانده ظهور ايده جكم مهدي بودر 43b/12.

-sA gerek eki, “Eski Anadolu Türkçesinde birleşik eklerden biridir. Şart eki -sA ile gerek sözü birleşince gerekli gelecek zaman eki anlamı oluşmaktadır” (Akar, 2018:176). HM, gelecek zaman kipinin EAT devrindeki -sA gerek kullanımını sürdüren örnekler göstermektedir: *yarın ceng olsa gerek ne eylemek gerek* ‘yarın savaş olacak ne yapmak gerek’ يارين جنك اولسا كرك نه ايلمك كرك 76ah/59, 60.

HM’de gereklilik kipi { -mAlI / mAlIU } eklerinin örnekleri tespit edilememiştir. EAT’nin son dönemlerinde şekillenmeye başlayan ekin 17. yüzyılda yazılmış HM’de henüz kullanımda olmadığı görülmüştür. Gereklilik kipi çoğunlukla -mAk gerek şeklinde sağlanmış: *itikad itmek gerekdür* ‘inanmalıdır’ اعتقاد ايتمك كركدر 16a/13, *gitmek gerek idün* ‘gitmeliydin’ كيتمك كرك ايديك 81ah/23, *vaktleri hıfz itmek gerek* ‘vakitleri ezberlemeli’ و قتلرى ايمدى بيلمك كركدر كه 68a/12, *imdi bilmek gerekdür ki* ‘şimdi bilmelidir ki’ حفظ ايتمك كرك 67a/18, *amel-i hasene itmek gerekdür* ‘güzel işler etmelidir’ عما حسنه ايتمك كركدر 70a/02, *leşkere eyü vadeler virmek gerekdür* ‘askere iyi süreler vermelidir’ لشكره ايو وعده لر ويرمك كركدر 84ah/33, *bu kelime dinilmek gerekdür* ‘bu kelime denilmelidir’ بو كلمه دينلمك كركدر 163b/10, *teklif olunmak gerekdür* ‘teklif olunmalıdır’ تكليف اولنمق كركدر 46b/12, *dahu eyü olmak gereksin* ‘daha iyi olmalısın’ دخی ايو اولمق كرك سن 46b/16, *anları har dutmak gerekdür* ‘onları aşağılık tutmalıdır’ انلرى خوار دوتمق كركدر 85bh/30, *sizün için bu olmak gerekdür* ‘sizin için bu olmalıdır’ سيزك 113a/07. ايجون بو اولمق كركدر

-sA gerek, “Eski Anadolu Türkçesi ile ilgili pek çok incelemede, bu ek ‘gereklilik’ bildiren şekillerle karıştırılmıştır. Aslında, gereklilik bildiren örneklerden çok, gelecek zaman bildiren kullanışlarına rastlanır” (Gülsevin 2011:103). 17. yüzyılda yazılmış HM’de ek, gereklilik anlamında kullanılmakla beraber ekin çoğunlukla gelecek zaman anlamında kullanıldığı görülmektedir: *virsem gerek* ‘virsem gerek’ ويرسم كرك 89ah/15, *görsen gerekdür*

‘görsen gerektir’ همجوار 45b/02, کورسن کرکدر ‘komşu olsan gerektir’ 88bh/22, اولسك كرك در ‘yok etse gerek’ 182a/06, helaka çekse gerek ‘mahbus olsa gerek’ 167a/14, هلاکه جکسه کرك ‘hapsedilmiş olsa gerek’ 82b/18, ایتسه لر کرکدر ‘etseler gerektir’ 148b/12, itseler gerektür.

{ -II- / -UI- } fiilden fiil yapan yapım eki, çoğunlukla (ی) ile ya da ünlü olmaksızın yazılmıştır. Nadir örneklerde (و) ile yazıldığı tespit edilmiştir: örtülür ‘örtülür’ اورتیلور 83a/18, dinilmiş ‘denilmiş’ دینلمش 89a/15, dökülüp ‘dökülüp’ دوکیلوب 64b/06, dutulmuş ‘tutulmuş’ دوتلمش 159a/12, kurulup ‘kurulup’ قوریلوب 57b/10, 58b/09, 128b/03; kurulmuş ‘kurulmuş’ قورولمش 77bh/37.

{ -In- / -ün- } fiilden fiil yapan yapım eki çoğunlukla ünlü gösterilmeksizin yazılmıştır. Nadir örneklerde ünlülerin (ی) ya da (و) ile gösterildiği tespit edilmiştir: olunur ‘olunur’ اولنور 163b/02, dökünince ‘dökününce’ دوکننجه 76ah/24, kılındı ‘kılındı’ قیلندی 47bh/26, kılındı ‘kılındı’ قیلندی 47bh/23, söyündü ‘söyündü’ سويندی 190b/11, görünüp ‘görünüp’ کورینوب 133a/03, 40b/10, 33b/09, göründü ‘göründü’ کوروندی 109b/18; göründü ‘göründü’ کوروندی 87ah/55, görünmeye ‘görünmeye’ کورونميه 157b/07.

{ -Iş- / -uş- } fiilden fiil yapan yapım eki çoğunlukla ünlü gösterilmeksizin yazılmıştır: erişmez olur ‘erişmez olur’ ایرشمز اولور 171b/08, döğüşmeyüp ‘döğüşmeyip’ دوکشمیوب 174b/14, yetişüp ‘yetişip’ یتشوب 23a/19, ayrılışup ‘ayrılışip’ ایرلشوب 22a/01, barışdılar ‘barıştılar’ بارشدیلر 21b/04. Nadiren (و) ile yazıldığı tespit edilmiştir: buluşup ‘buluşup’ بولوشوب 56b/15.

{ -t- } fiilden fiil yapan yapım eki genel olarak /d/ ile gösterilmiştir: çağırdup ‘çağırtıp’ جغردوب 37a/09, 129a/06, korkudup ‘korkutup’ قورقودوب 114b/02, sıvadup ‘sıvatıp’ سوادب 37a/01, oturdup ‘oturtup’ اوتوردوب 79ah/35, getürdüp ‘getirtip’ کتوردوب 31b/13, segirdüp ‘seğırtip’ سگردوب 85ah/06.

{ -dUr- } fiilden fiil yapan yapım eki çoğunlukla ünlü gösterilmeksizin yazılmıştır: asdurdu ‘astırdı’ اصدردی 35a/14, açdurdu ‘açtırdı’ اچدردی 46a/18, ayaklandurdu ‘ayaklandırdı’ اولدروب 48bh/23, üleşdürüp ‘üleştirep’ اولشدروب 35a/14, öldürüp ‘öldürüp’ ایلندردی 59a/17, üleşdürüp ‘eriştirep’ ایرشدروب 98a/07. HM’de ekin ünlüsünün (و) ile gösterildiği örnekler de tespit edilmiştir: döndürüp ‘döndürüp’ دوندوروب 44a/05, itdürüp ‘ettirip’ ایتدوروب 54b/16, yağdura ‘yağdıra’ یاغدوره 178b/01.

{ +al- } isimden fiil yapan yapım eki, “/r/ > /l/ değişmesi yüzünden olacak, bu ek Eski Anadolu Türkçesinde bazen ve bugün bazı ağızlarda /l/’li şekle geçmiştir” (Ergin, 1998:182). HM’de bu durumun korunduğu bir örnek tespit edilmiştir: saralup ‘sararıp’ صارالوب 89b/16.

Eski Anadolu Türkçesi devrinde sıklıkla kullanılan { -dUkdA } zarf-fiil eki, HM’de sıklıkla kullanılmıştır: salata durdukda ‘namaza durduğunda’ صلوته دوردقده 69a/03, ahşam oldukda ‘akşam olduğunda’ اخشام اولدقده 127a/18, eline alup yazdukda ‘eline alıp yazdığında’ قلعه طرفنه واردقده 89bh/23, kala tarafına vardukda ‘kale tarafına vardığında’ 83ah/55, kız varup inegi sagdukda ‘kız varıp inegi sağdığında’ قز واروب اینکی صاغدقده 77bh/57, imam hutbeye çıkdukda ‘imam hutbeye çıktığında’ امام خطبه يه جقدقده 73a/09, yüzünü yudukda ‘yüzünü yıkadığında’ یوزنی یودقده 64a/19, bir mikdar döğüşdükde ‘bir miktar dövüştüğünde’ سوز اولدوغی ایشلدکده 58b/05, söz oldugu işidildükde ‘söz olduğu işitildiğinde’ 40a/01, süd içürildükde ‘süt içirildiğinde’ سود ایجرلدکده 37a/13, bunu böyle gördükde ol şahsun ardına düşüp irişdükde didi ‘bunu böyle gördüğünde o kişinin ardına düşüp yetiştiğinde dedi’

160a/17, *götürmek istedikde* ‘götürmek istediğinde’ 190b/19. كوتورمك ايستدوكده

{ -dUgIndA }, “birleşik zarf-fiil eklerinden biridir. Tarihî metinlerde birkaç sınırlı örnekte görülür {-dUk} sıfat-fiil eki + 3.teklik şahıs iyelik eklerinin üzerine {-dA} bulunma durumu ekinin getirilmesiyle oluşmuştur. Fiilin gerçekleşme anını bildirir. Eski Anadolu Türkçesinde daha çok {-dUkdA} biçimi yaygındı. Dönemin sonuna doğru onun yerine bu şekil yaygınlaşmıştır” (Akar, 2018:197). HM’de hem {-dUkdA} biçimi hem {-dUgIndA} biçimi sıklıkla kullanılmıştır: *muhtac idüğine vakıf olduğunda* ‘muhtaç olduğunu anladığında’ 132a/13, 14, *asaya dayanıp taşra çıkdüğında* ‘asaya dayanıp dışarıya çıktığında’ 11b/06, *kayseriye dek vardüğında karşıya gelüp dövüşdüğünde* ‘Kayseri’ye dek vardığında karşıya gelip dövüştüğünde’ 09b/09, *صقوب قيوويردكند* 55a/12, *sıkup koyu virdüğünde* ‘sıkıp koyuverdiğinde’ 09a/04, *bir vilayete yemene ticarete gitudüğünde* ‘Yemen’e ticarete gittiğinde’ 34a/17, 18, *gürcistan üzerine göndürdüğünde* ‘Gürcistan üzerine gönderdiğinde’ 55b/14, *ahvalin arz itdüğünde* ‘durumlarını arz ettiğinde’ 77bh/23.

{ -IcAk } zarf-fiil ekinin örneği ise şu şekildedir: *cihan pinhan olıcak aftar gidicek gül devri bagun gülbüni olmaz mı har* ‘dünya saklanınca güneş gidince gül devri bağın biten yeri olmaz mı diken’ 60b/09. جهان پنهان اولیجق افتلب کدیجک کل دوری باغک کلینی اولمزمی خار

{ -mAdIn } zarf-fiil eki HM’de şu şekillerde örneklenir: *hakim izni olmadın* ‘hâkim izni olmadan’ 159a/10, *basmaz ayak senden almadın destur* ‘senden izin almadan ayak basmaz’ 02a/04, *havfından saff dutmadın firara yüz dutdı* ‘korkusundan saf tutmadan firara yüz tuttu’ 83ah/01, 02, *henüz ademe peyvend kılmadın havva* ‘henüz Adem’e ulaşmadan Havva’ 01b/9,10, *hiç bir peygamberün ümmetine davet-i din irişmedin* ‘hiçbir peygamberin ümmetine din daveti erişmeden’ 06b/14, 15, *ukala ile müşavere itmedin şüru itmeyeler* ‘akıl sahipleriyle danışmadan başlamayalar’ 77ah/52, 53, *sabr idüp şikayet itmedin hüsn-i riayetle giçüre* ‘sabredip şikayet etmeden güzel saygıyla geçire’ 179b/18,19. شکایت ایتدین حسن رعایتله کیجوره صبر ایدوب

{ -Up } zarf-fiil eki, HM’de çoğunlukla yuvarlak ünlü gösterilerek ve (ب) ile yazılmıştır: *etrafa dagılıp* ‘etrafa dağılıp’ 06a/14, *sakalların eline alıp bakup sinayup* ‘sakallarını eline alıp bakıp sinayıp’ 13a/09, *yüzden ziyade yaşayup* ‘yüz yaşından fazla yaşayıp’ 27b/19, *içerü varup kılıcın alup çıkup* ‘içeri varıp kılıcını alıp çıkıp’ 33a/08, *yaresi açılıp onulmayup vefat itdi* ‘yarası açılıp iyileşmeyip vefat etti’ 32a/03, *seviye adlu matukası emzürüp* ‘Seviye adlı özgür bırakılmış kadını emzirip’ 08a/06, *allah bilür diyüp metrisde yüzün yere sürüp* ‘Allah bilir deyip siperde yüzünü yere sürüp’ 58b/16, 17. Ek nadiren yuvarlak ünlü gösterilmeden yazılmıştır: *sahabeyi önce yürüdüp* ‘sahabeyi önce yürüttüp’ 14b/16, 17, *segirdüp* ‘seğirtip’ 85ah/17.

“Batı Türkçesinin başlarında /p/ tesiriyle ekin vokalini daima yuvarlaklaşmış görürüz: *gel-üp, id-üp, başla-y-up, çek-üp* misallerinde olduğu gibi. Eski Anadolu Türkçesinde böylece *-up, -üp* şeklinde olan ekin *-ip, -ip* şekilleri bu ilk devrenin sonlarında ortaya çıkmaya başlamış, fakat *-up, -üp* Osmanlıcada da bir müddet ağır basmakta devam etmiştir” (Ergin, 1998:340-

341). Ergin (1998) ayrıca bu zarf-fiil ekinin Eski Anadolu Türkçesi ile Azerî sahasında çekimli fiil gibi öğrenilen geçmiş zaman için de kullanıldığını belirtir. HM’de ekin EAT devrindeki bu kullanımını sürdüren ve çekimli halini gösteren örneği şu şekildedir: *ensarilerin evlerinden kendüye taam gelipdi* ‘Ensarilerin evlerinden kendine yemek gelmişti’ انصاريلك اولرندن كندويه طعام كليدى 128b/01.

HM’de tespit edilen birleşik isim örnekleri şunlardır: *beglerbegi* ‘beylerbeyi’ بکلر بکی 55a/08, 16, 18, 56a/19, 56b/01, 02, 58a/01, *kaplıbaga* ‘kaplumbağa’ قابلی بگا 174a/06, 12, *kapukulları* ‘kapı kulları’ قپو قوللری 55a/11, 55b/19, 56a/04, 57b/03, 58a/16, *kızılbaş* ‘Kızılbaş’ قزلباش 53a/02, 54a/02, 55b/05, 13, 15, 16, 56b/11, 12, 57b/13, 59b/14, 60a/15, 16, *subaşı* ‘subay’ سوباشی 38b/06, 86bh/11, 86bh/33, *yel degirmeni* ‘yel değirmeni’ یل دکرمنی 36b/15, *yeniçeri* ‘yeniçeri’ یجری 54b/14, 55a/08, 56b/09, 57b/19, 58b/08, 59b/19, 60a/01, 02.

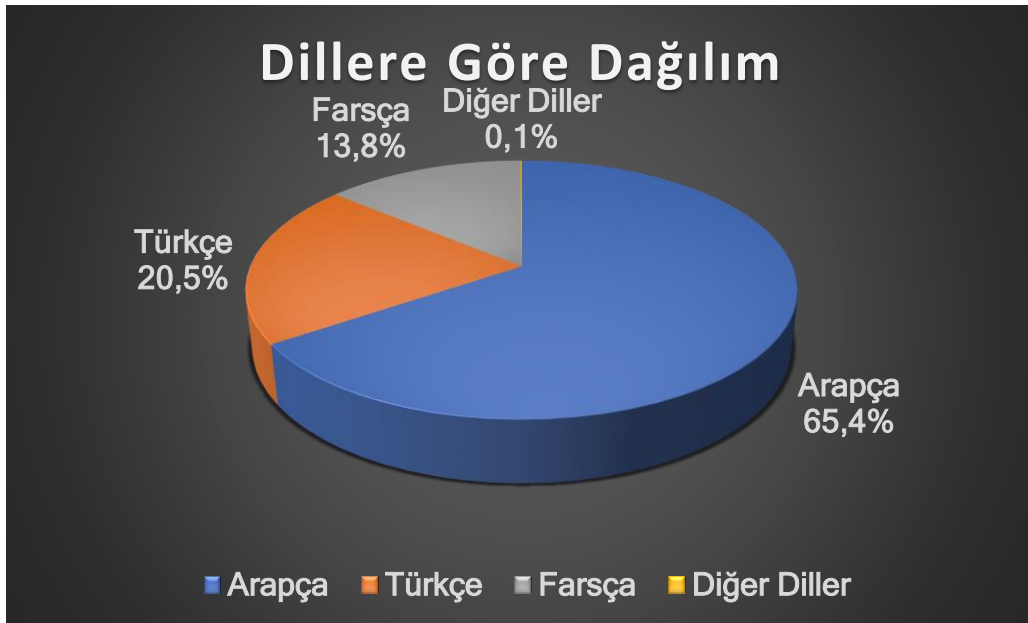
Birleşik Fiillerin fiil + fiil şeklindeki yapılarda, esas fiille onu çeşitli bakımlardan tasvir eden yardımcı fiil getirilir. “İki fiil birbirine bir zarf-fiil ekiyle bağlanır. Bu süreçte zarf-fiil eki ana fiili isim görevine sokar. Bu yapılarda tasvir fiili, kılınışsal (sözlüksel) anlamını kaybederek ana fiili çeşitli bakımlardan tasvir eder” (Akar, 2018:185). HM’de tespit edilen bu tip [(-A) bil-, (-i) ço-, (-a) dur-, (-u / -i) vir-] birleşik fiil örnekleri şunlardır: *mahzuz ola bilür* ‘mutlu olabilir’ خازن اسرار اولا 166a/14, *hazin-i esrar ola bilmezdi* ‘sırların hazinedarı olamazdı’ رضاسن ایده بیلور 166a/13; *halkdan alı koya* ‘halktan alıkoya’ خلقدن الیقویه 196a/09, *medinede alı kodı* ‘Medine’de alıkoydu’ مدینه ده الیقودی 31b/17, *fahş söylemekden alı kodum* ‘haddi aşan şeyler söylemekten alıkoydum’ فحش سوبلمکدن 81bh/13; *hatta bili doğru olup azasın duta dura* ‘hatta beli doğru olup azasını tutadura’ حتی بیلدی دوغری اولوب اعضاسن دوته دوره 66a/05; *sıkup koyu virdüğünde* ‘sıkıp koyuverdiğinde’ قپویردیلر 47a/02, *koyu virdiler* ‘koyuverdiler’ قپویردیلر 81bh/25; *sabah namazını müslimanlara kılı vir* ‘sabah namazını Müslümanlara kılıver’ صباح نمازنی مسلمانلره قیلویر 37a/08, *bir mazlumun hakkın bir zalimden alı virüp* ‘bir mazlumun hakkını bir zalimden alıverip’ بر مظلومك حقن بر ظالمدن الیویروب 77ah/22, 23.

İsim + Fiil şeklindeki (bul-, dur-, dut-, eyle-, it-, kal-, kıl-, ço-, ol-, vir-) birleşik fiillere ait örnekler şu şekildedir: *yol bulmaya* ‘yol bulmaya’ یول بولمه 125b/17, 172b/03, 186a/11, *nazc bulur* ‘kıvam bulur’ نضج بولور 173a/19, *kuvvet bulur* ‘kuvvet bulur’ قوت بولور 85b/01, *zafti gitdüke izdiyad bulur idi* ‘düşkünlüğü gittikçe artardı’ ضعیفی کیتدوکجه ازدیاد بولور ایدی 30b/16, *bir hoşça istihkam bulmadın* ‘bir hoşça sağlamlık bulmadan’ بر خوشجه استحکام بولمدین 58a/07; *namaza durup* ‘namaza durup’ نمازه دوروب 127b/06, *kıyama durduğunda* ‘kıyama durduğunda’ صلوته دوردغه 69a/03; *kanda yer var ise anda karar dutarlar idi* ‘nerede yer varsa orada dururlardı’ قنده یر وار ایسه انده 11b/06, *terk-i vatan itmege yüz dutup* ‘vatani terk etmeye yüz tutup’ ترک وطن 33b/15, 16, *tabyalar şehre havale olmaga yüz dutup* ‘tabyalar şehre havale olmaya yüz tutup’ 58b/13, *anı helal dutalar* ‘onu helal tutalar’ انی حلال دوتالر 79b/04, *beni düşmen dutdı* ‘beni düşman tuttu’ بنی دشمن دوتدی 80ah/06, *eyü adamdur dost dutaram* ‘iyi adamdır dost tutarım’ ایو ادمدر دوست دوتارام 80ah/07, 08, *anda makam dutup* ‘orada yer tutup’ صاف دوتوب 127b/07, 08, *issıtma duta* ‘sıtma tuta’ استمه دوته 192b/18; *şad eylesün* ‘sevinçli eylesin’ شاد ایلسون 59a/09, *aşıyan eyle* ‘yurt tutar’ اشیان ایلر 60b/04, *zıkr eyleye* ‘zikreyleye’ ذکر ایلیه 62a/04, *tekbir eyleyüp secde eyleye* ‘tekbir getirip secde ede’ تکبیر ایلیوب سجده ایلیه 66a/05, *sifariş eyle* ‘ısmarla’ سفارش 80ah/54; *şüru itdi* ‘başladı’ شروع ایتدی 71a/11, 15, *kasem itdi ki* ‘yemin etti ki’ قسم ایتدیکی 80bh/28, *imtihan itdik* ‘imtihan ettik’ امتحان ایتدوک 84a/03, *maglub itmişlerdür* ‘mağlup

etmişlerdir' مغلوب ایتمشلردر 84ah/65, sarf itmez 'harcamaz' صرف ایتمز 96b/09, sual itmeye 'sormaya' سؤال ایتمیه 157b/08, teklif itsele 'teklif etseler' تکلیف ایتمسلا 167a/05; mahrum kalur 'mahrum kalır' محروم قالور 187b/11, 192b/08, mahfuz u mahrus qaldı 'saklanmış ve korunmuş kaldı' محفوظ و محروس قالدی 170b/17, ucbe kalup 'acayip kalıp' عجبہ قالبوب 177a/01, mahrum kala 'mahrum kala' محروم قالا 197a/06, piyade kalmışuz 'yaya kalmışız' پیاده قالمشوز 201a/03; muzaffer ü mansur kılmışuzdur 'muzaffer ve zafer kazanmış kılmıştır' مظفر و منصور قلمشدر 147b/04, 07, namaz kilmam 'namaz kılmam' نماز کیلمام 147a/17, hakim kılup 'hâkim kılıp' حاکم قلوب 147b/04, 07, zevce kıldun 'eş yaptın' زوجہ قیلدک 165b/18, müheyya kılmışlardur 'hazır etmişlerdir' مهیا قلمشلردر 171b/17; mahrum komışsuz 'mahrum koymuşsunuz' محروم قومش سز 99a/12; eymen ola 'kutlu ola' ایمن اولا 124a/01, müşerref olur 'şereflenmiş olur' مشرف اولور 145a/17, giriftar olur 'tutulmuş olur' گرفتار اولور 145a/19, razi olayum 'razı olayım' راضی مشغول 130a/16, şad olayum 'mutlu olayım' شاد اولایم 130a/14, meşgul olup 'meşgul olup' مشغول اولور 194a/19; necat virmiş olursın 'selamet vermiş olursun' نجات ویرمش اولورسن 133a/11, vahşet virmeyeler 'korku vermeyeler' وحشت ویرمیه 133a/13, haber vireyüm 'haber vereyim' خبر ویریم 137a/17, sana ruhsat virdüm 'sana izin verdim' سکا رخصت ویردم 155a/07.

HM'nin transkripsiyonlu metni üzerinde yaptığımız dizinden elde ettiğimiz verilere göre Hilyetü'l-Mülûk'ta 9481 madde başı sözcük vardır. Hilyetü'l-Mülûk'ta yer alan 9481 madde başının 1220 tanesi özel isimlerden oluşmaktadır. Özel isimlerin toplam madde başı içindeki yüzdelik oranı %12.9'dur. Dizin çalışmamızda (öz. is.) ibaresiyle belirttiğimiz özel isimlerin kişi, yer ve eser adlarına göre yüzdelik dağılımı şöyledir: %88.9 kişi adı, %9.9 yer adı, %1.2 eser adı. Sözcüklerin dillere göre dağılımı şu şekildedir: 5406 sözcük Arapça; 1696 sözcük Türkçe; 1148 sözcük Farsça; 3 sözcük İtalyanca; 3 sözcük Yunanca; 2 sözcük Süryanice; 1 sözcük Macarca; 1 sözcük İbranice.

HM'de madde başı sözcüklerin dillere göre yüzdelik dağılımları şu şekildedir: %65.4 Arapça, %20.5 Türkçe, %13.8 Farsça, %0.1 diğer diller (%0.03 İtalyanca, %0.03 Yunanca, %0.02 Süryanice, %0.01 Macarca, %0.01 İbranice).

Tercüme eser HM'nin sözcük sıklığında Farsça; Arapça ve Türkçeden sonra 3. sırada yer almaktadır. HM'de Arapça sözcüklerin sıklığındaki belirleyici unsurun, eserde dinî

konulara, ayet ve hadislerle sıklıkla değinilmesi olduğunu söyleyebiliriz. Eserde yer alan ayet ve hadislerin büyük ölçüde Arapça olarak yazıldığı ve dizin çalışmasının dışında tutulduğu düşünüldüğünde HM'nin genel olarak Arapça ağırlıklı bir eser olduğu görülür.

“Dilbilimde kalıp sözler ya da ilişki sözleri adı verilen öğeler -tıpkı deyimler ve atasözleri gibi- bir dili konuşan toplumun kültürüne ışık tutmakta, onun inançlarını, insan ilişkilerindeki ayrıntıları, gelenek ve göreneklerini yansıtmaktadır” (Aksan, 2004:190). HM'deki kalıp sözler, eserde sıklıkla yer alan dinî konular, ayet ve hadislerden dolayı daha çok Arapça ifadelerden oluşmaktadır. Bu ifadeler; *kuddise sirruhu, radiya'llahu anh, salla'llahu aleyhi ve's-sellem, rahmetu'llahi aleyh, rahimehüma'llah* vb. daha çok dua sözlerindeki kalıplaşmalardır. Türkçe ek ve sözcük içeren kalıp sözlerin örnekleri şunlardır: *tire-i ruzgarlular, yüzi sulu, yüzi suyu*.

TARTIŞMA

17. yüzyıl Osmanlı Türkçesi için “klasik dönem” olarak tanımlanır. Timurtaş'ın (1999:293) da belirttiği gibi bu dönemde klasikleşmiş bir nesir dilinin olduğu kabul edilir. Ancak 17. yüzyıl ile ilgili fikir ileri sürülürken Evliya Çelebi, Katip Çelebi gibi belli yazarlar üzerinden bir genellemeye gidilir. Oysa 17. yüzyıl gerek nazım gerekse nesir alanlarında oldukça zengin bir dönemdir. Bu yüzyılda farklı konularda çok sayıda eser yazılmıştır. Maalesef bu eserlerin tamamı akademik düzeyde incelenebilmiş değildir.

17. yüzyılda kaleme alınmış HM, devrinden beklenen standartlaşmış dil özelliklerinin dışında özellikler de sergilemektedir. Yazıldığı 1642 yılı itibarıyla Eski Anadolu Türkçesi özellikleri de göstermektedir. Buradan hareketle HM gibi 17. yüzyılda yazılmış diğer eserler üzerinde yapılacak akademik düzeydeki çalışmaların sayısının artmasıyla 17. yüzyılın Osmanlı Türkçesinin klasik dönemi içinde ele alınmasının erken bir tarihlendirildiğinin ispat edilebileceği kanaatindeyiz. Esasen Osmanlı Türkçesinin devirlerinin geçişken olduğunu, devirleri birbirinden keskin çizgilerle ayırt etmenin güç olduğunu söyleyebiliriz. Osmanlı Türkçesinin devirlerini yüzyıllara göre genelleştirmek yerine metinlerin kendi dil özelliklerini temel alarak örneklemenin daha doğru bir yaklaşım olacağını düşünüyoruz.

SONUÇ

İnceleme konumuz Hilyetü'l-Mülûk, yazıldığı dönemin standartlaşmış özelliklerini taşımakla birlikte kendinden önceki devirlere ait özelliklerini de taşımaktadır. 17. yüzyılın ilk yarısında tercüme edilmiş Hilyetü'l-Mülûk, sözcük ve ek düzeyinde ikili, yer yer ikiden fazla kullanımların tespit edilmiş olmasıyla Osmanlı Türkçesinin henüz tam olarak klasikleşmiş bir yazımının ve dil kullanımının görülmediği bir örneğidir. Sözcük düzeyinde son hecelerde yuvarlaklaşmanın olması, yine ek düzeyinde yuvarlak ünlülerin düz sıradan hecelerden sonra kullanıyor olması metnimizin Eski Anadolu Türkçesi devri dil özelliklerine de sahip olduğunu göstermektedir.

Hilyetü'l-Mülûk'un yazımında ek düzeyindeki yuvarlak seslerin, dar sıraya göre daha yoğun olarak gösterildiğini, yuvarlaklık-düzlük ünlü uyumunun tam olarak oturmamış olduğunu ve Hilyetü'l-Mülûk müellifinin yazımında, yuvarlak sesleri harf düzeyinde gösteren örneklerine dayanarak Eski Anadolu Türkçesindeki yuvarlaklaşma eğiliminin devam ettiğini söyleyebiliriz.

{ -Up } zarf-fiil eki çoğunlukla (و) şeklinde yuvarlak ünlü gösterilerek yazılmıştır. Ek, bir örnekte Eski Anadolu Türkçesi ve Azerî sahasında görülen öğrenilen geçmiş zaman görevinde çekimli şekilde kullanılmıştır. Bu durum ayrıca, Hilyetü'l-Mülûk'un yazarının bu devir dil özelliklerine ve bu sahaya yakın olduğu fikrimizi güçlendirmektedir.

Metinde { -sUz } eki çoğunlukla (سز) şeklinde ünlü gösterilmeden yazılmış, nadiren ekin ünlüsü gösterilmiştir. Sıklıkla kullanılan bu ekin metnin yazıldığı devir itibarıyla standartlaşmış olduğunu söyleyebiliriz. Yine sık kullanımı olan { -dür } bildirme eki tek bir örnekte ünlü (و) gösterilerek yazılmıştır. Görülen geçmiş zaman ekinin 1. çokluk şahsında ünlü bazen (و) ile gösterilmiştir.

Metinde { -AcAk } eki henüz tam olarak gelecek zaman kipi görevinde kullanılmamaktadır. Az sayıda örnekte gelecek zaman kipi olarak kullanılmış olsa da ek çoğunlukla partisip görevinde kullanılmıştır. Gelecek zaman kipi çoğunlukla { -A } istek ekiyle sağlanmıştır.

Geniş zaman kipi { -Ar } eki şimdiki zaman kipi görevinde de kullanılmıştır. Bu sebeple { -yor } şimdiki zaman ekinin örnekleri daha azdır.

Zamir kökenli şahıs eklerinin 1. çokluk şahıs çekiminde { +vUz } kullanımının tespiti ekin 17. yüzyılda kullanımdan henüz düşmediğini ve Eski Anadolu Türkçesi dil özellikleri etkisinin devam ettiğini göstermektedir. Aynı metin içinde, ekin hem { +vUz } hem de { +Uz } biçiminde, hatta aynı satırda bu tür farklı yazımları, devrin standart dil özelliğindeki bir çeşitlenmeden ya da ağız özelliğinden kaynaklandığını değil, mütercimim yazım özelliğinden kaynaklı olduğunu düşünüyoruz.

Eski Anadolu Türkçesinin son devirlerinde { -mAdAn } şekillerinin oluşmasına karşın 17. yüzyılda yazılmış Hilyetü'l-Mülûk'ta { -mAdAn } şeklinde bir kullanım tespit edilememiştir. Ekin { -mAdIn } şeklinde kullanımda olduğu tespit edilmiştir.

Hilyetü'l-Mülûk'ta { -mAlI /mAlIU } ekleri tespit edilememiştir. Eski Anadolu Türkçesinde gereklilik kipi görevini üstlenen istek ve { -sA } şart kipinden sonra gerek kelimesinin kullanılmasının inceleme metnimizde de aynı şekilde kullanılmaya devam ettiği görülmüştür.

Edatlar sıklıkla “zira eger, fakat yohsa, göre veya, için pes, ki meğer, kaçan kim, ki kaçan ki” örneklerinde olduğu gibi edatların sıklıkla peş peşe kullanıldığı tespit edilmiştir.

Mütercim, Arapça *sokak* ‘sokak’ سوقاق 34b/07, Farsça *sepet* ‘sepet’ سبت 128b/08, örneklerinde olduğu gibi nadiren bazı Arapça ve Farsça sözcükleri Türkçe söyleyişe uygun olarak yazmayı tercih etmiştir. Metnin genelinde ise çoğunlukla Arapça ve Farsça sözcükleri orijinal yazımına uygun yazmıştır. Bu tür sözcüklerin azlığı, devrin dil özelliği içinde ödünç sözcüklerin kültürel ve dinî sebeplerle orijinal söyleyiş ile söylendiğini ve söyleyişte bir zorlanmanın olmadığı göstermesi bakımından dikkate değerdir.

Çalışmamızda, HM'nin transkripsiyonlu metni üzerinde yaptığımız dizinden elde ettiğimiz verilere göre Hilyetü'l-Mülûk'ta 9481 madde başı sözcük vardır. Hilyetü'l-Mülûk'ta yer alan 9481 madde başının 1220 tanesi özel isimlerden oluşmaktadır. Özel isimlerin toplam madde başı içindeki yüzdelik oranı %12.9'dur. HM'de, özel isimlerin kişi, yer ve eser adlarına göre yüzdelik dağılımı şöyledir: %88.9 kişi adı, %9.9 yer adı, %1.2 eser adı. Sözcüklerin dillere

göre dağılımı şu şekildedir: 5406 sözcük Arapça; 1696 sözcük Türkçe; 1148 sözcük Farsça; 3 sözcük İtalyanca; 3 sözcük Yunanca; 2 sözcük Süryanice; 1 sözcük Macarca; 1 sözcük İbranice.

Hilyetü'l-Mülûk'ta yer alan madde başı sözcüklerin dillere göre yüzdelik dağılımları ise şu şekildedir: %65.4 Arapça, %20.5 Türkçe, %13.8 Farsça, %0.1 diğer diller (%0.03 İtalyanca, %0.03 Yunanca, %0.02 Süryanice, %0.01 Macarca, %0.01 İbranice).

Hilyetü'l-Mülûk, dinî konulara, ayet ve hadislere geniş yer veren bir eser olmasından dolayı, madde başı sözcüklerde Arapça öne çıkmaktadır.

Hilyetü'l-Mülûk'un tercüme edildiği devir itibarıyla, Osmanlı Türkçesinde Batı kökenli dillerden az sayıda da olsa ödünçlemeler yapıldığı tespit edilmiştir. Ödünçlemelerin yapıldığı kaynak diller şunlardır: Yunanca, İtalyanca ve Macarca. Ödünç sözcükler ise şunlardır: Macarcadan *palanka*; Yunancadan *kadırğa*, *kimüs*, *masarika*; İtalyanca'dan *barde*, *filluri*, *posta*.

Osmanlı Türkçesiyle ilgili daha sağlıklı genellemelerin ve çıkarımların yapılabilmesi için yurtiçi ve yurtdışındaki resmî ve özel kütüphanelerde kayıtlı bulunan Osmanlı Türkçesi ile yazılmış el yazması eserlerin tamamının transkripsiyonunun yapılarak dil incelemelerinin yapılması en büyük dileğimizdir. Böylelikle, Türkçenin artsüremli olarak irdelenmesinin yolu kolaylaştırılmış olacak ve bu alanlarda çalışacak olan akademisyenlere ihtiyaç duyacakları yazılı kaynak olanağı çoğaltılmış olacaktır.

Hilyetü'l-Mülûk gibi yazma eserlerin dil incelemeleri yapılırken eklerin, ve sözcük türlerinin örnekleri yalnızca transkripsiyon alfabeti ile değil mutlaka metnin orijinal alfabeti ile de verilmelidir. Bu sayede metin transkripsiyonu sırasındaki olası yanlış okumalar ve yorumlardan doğan yanıltıcı durumların önüne geçilebilecektir. Bu tür tarihî metinlerin çoğu zaman harekesiz ve ünlü harfleri nadiren göstererek yazıldığı düşünülürse ek ve sözcük örneklerinde metnin orijinal hâlini vermenin gereği daha da önem kazanmaktadır.

Çalışmamız sırasında örneklediğimiz bütün ekleri ve sözcükleri mümkün olduğunca bir bağlam içinde ve orijinal yazımını da gösterecek şekilde verdik. Örneklerin bağlam içinde verilmesinin ekin ve sözcüğün yapısını daha belirgin hâle getireceğini düşünüyoruz. Böylelikle ekin ve sözcüğün yapısının doğru analiz edilip edilmediği ya da doğru örneklendirilip örneklendirilmediği yönündeki kuşuklara yer bırakılmamış olacaktır. Bu gerekçelerle, bu tür çalışmalarda orijinal alfabe ile örneklerin verilmesinin yanında örneklerin bağlam içinde verilmesini de öneriyoruz.

17. yüzyıl nesir alanında yazılan eserler, nazım alanındaki popüler eserlerle kıyaslandığında, daha az ürün verilmiş görüntüsü ortaya çıkmaktadır. Bu devirde nesir alanında Katip Çelebi, Evliya Çelebi, Naima ilk akla gelenlerdendir. 17. yüzyıl Osmanlı Türkçesi, zengin dil örneklerinin verildiği bir devredir. Konu alanının renkliliği, pek çok disiplinin bu devir ile ilgili çalışmalar yapmasına olanak vermektedir. Ne var ki, bu devir ile ilgili yapılan çalışmalarda belli başlı eserler üzerinden atıflar ve kaynak göstermeler yapılmakta, bu belli başlı eserler üzerinden genellemelere varılmaya çalışılmaktadır. Oysa, daha önce de değindiğimiz gibi gerek yurtiçindeki gerekse yurtdışındaki resmî ve özel kütüphanelerde bu devre ait pek çok yazma eser bulunmaktadır. Çalışmalarda bilindik eserler veya bilindik yazarlar önceliği aranmaksızın herkesçe bilinenlerle adları henüz duyurulmamış olanlar eş titizlikle ele alınıp çalışılmalıdır.

Çalışmamızda ağırlıklı olarak dil özelliklerini incelediğimiz, 17. yüzyıl Osmanlı Türkçesiyle yazılmış bir siyasetname olan Hilyetü'l-Mülûk'un yukarıda belirttiğimiz sonuçlar ve öneriler doğrultusunda Osmanlı Türkçesinin klasik dönemiyle ilgili çalışmalara katkı sağlamasını umuyoruz.

KAYNAKÇA

- Adalıoğlu H. H. (2004). "Siyasetnâmeler'in Klasik Kaynakları", *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 5 Sayı: 2, Eskişehir, 16
- Akar, A. (2018). *Oğuzların Dili, Eski Anadolu Türkçesine Giriş*, Ötüken Neşriyat, İstanbul
- Aksan, D. (2004). *Türkçenin Sözcükleri*, Engin Yayınevi, Ankara
- Atalay, B. (yay.) (1946). *Bergamalı Kadri, Müeyessiretü'l-Ulum, Tıpkıbasım-Çeviri-Yazılı Metin ve Dizin*, TDK, İstanbul
- Banguoğlu, T. (2000). *Türkçenin Grameri*, TDK, Ankara
- Birinci, N., vd., (haz.) (2009). *Ali Nazıma-Faik Reşad, Mükemmel Osmanlı Lügati*, TDK, İstanbul
- Bursalı Mehmed Tahir (1342). *Osmanlı Müellifleri*, Matbaa-i Amire, İstanbul
- Çınarlı M. N. (2009). "Tebriz Milli Kütüphanesinde Bulunan Türkçe El Yazmalarına Ek", *The Journal of Academic Social Science Studies*, Vol.2 issue 2, Winter, 61-72
- Develi, H. (1995). *Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyıl Osmanlı Türkçesinde Ses Benzeşmeleri ve Uyumlar*, TDK, Ankara
- Devellioğlu, F. (1988). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Feryal Matbaacılık, Ankara.
- Duman, M. (1995). *Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyılda Ses Değişmeleri*, TDK, Ankara
- Ergin, M. (1998). *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yayınları, İstanbul
- Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara
- Gülsevin, G. (2011). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*, TDK, Ankara
- Hacıeminoğlu, N. (1971). *Türk Dilinde Edatlar*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul
- Hüseyin Remzi, (h.1305/1887). *Lugat-ı Remzi, (Cilt I-II)*, Matbaa-ı Hüseyin Remzi, Bayezid No. 99, İstanbul
- Kanar, M. (2011). *Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü*, Say, İstanbul
- Karaağaç, G. (2012). *Türkçenin Söz Dizimi*, Kesit Yayınları, İstanbul
- Karamanlıoğlu, A. F. (haz.) (1989). *Seyf-i Sarayı Gülistan Tercümesi (Kitab-ı Gülistan bi't-Türki)*, TDK, Ankara
- Kartal, A. (haz.) (2009). *Lügat-i Naci*, TDK, Ankara

- Kartallıoğlu, Y. (2011). *Klasik Osmanlı Türkçesinde Eklerin Ses Düzeni (16, 17 ve 18. Yüzyıllar)*, TDK, Ankara
- Kaya, E. (2020) *Hilyetü'l-Mülük (İnceleme-Transkripsiyon-Dizin)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli
- Korkmaz, Z. (2017). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, TDK, Ankara
- Levend, A. S. (1988). "Siyaset-nameler". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, (2. Baskı), 10, 167-194
- Steingass, F. (1963). *A Comprehensive Persian-English Dictionary*, Fifth İmpression, Routledge & Kegan Paul Limited, London
- Steingass, F., *The Student's Arabic-English Dictionary*, Crosby Lockwood And Son, London
- Şemsettin Sami (1995). *Kamus-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul
- Timurtaş, F. K. (1999). *Tarih İçinde Türk Edebiyatı*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul
- Toparlı R., vd., (haz.) (2011). *Raif Necdet Kestelli, Resimli Türkçe Kamus*, TDK, Ankara
- Tulum, M. (2011). *17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı*, TDK, Ankara.
- Yazıcı T. (1998). "Hemedânî, Emîr-i Kebîr", *İslam Ansiklopedisi*, C. 17, İstanbul, 186-188
- Yılmaz, N. (2003). *Hadisler Işığında Yönetim İlkeleri Yönetici Nitelikleri (Zahiratü'l-Müluk)*, Darulhadis, İstanbul
- Vatican Library (DVL). [URL: https://digi.vatlib.it/view/MSS_Vat.turc.420] internet adresinden 01 Mayıs 2017 tarihinde edinilmiştir.

FİNANSAL TEKNOLOJİLERİN TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN FİNANSAL PERFORMANSINA ETKİSİ: MOBİL BANKACILIK ÜZERİNE UYGULAMA*

THE EFFECT OF FINANCIAL TECHNOLOGIES ON THE FINANCIAL PERFORMANCE OF TURKISH BANKING SECTOR: APPLICATION ON MOBILE BANKING

Çağrı KORKMAZGÖZ¹, İlhan EGE²

ÖZ

Günümüzde teknolojinin önemi sürekli artmakta ve küresel çapta tüm insanların, kurumların ve kuruluşların hayatlarını etkilemekte ve onlara yön vermektedir. Finans (Finance) ve teknoloji (technology) kavramlarının bir araya gelerek oluşturduğu Finansal Teknoloji (Fintech) kavramı, finans dünyasının en önemli kurumlarından olan bankalara da birtakım yenilikler getirmiş ve banka müşterilerinin ve çalışanlarının işlerini ve hayatlarını kolaylaştırıcı uygulamalar üretmiştir. Bu ürünlerden bir tanesi olan mobil bankacılık uygulamalarının, banka sektöründeki etkilerini inceleyen bu çalışmada, 2011 ve 2019 yılları arasındaki dönemi kapsayan zaman serisi verilerine eşbütünleşme testi uygulanmıştır. Çalışma, mobil bankacılık ile yapılan işlem hacimleri ile Türkiye'deki bankacılık sektörünün finansal performansı arasındaki ilişki analiz edilmiş ve sonuç olarak mobil bankacılık uygulamasının kullanımı ve mobil bankacılık uygulamaları aracılığı ile yapılan işlemlerin, mevduat bankacılığı sektörünün finansal performansı üzerinde etkisinin olduğu gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bankacılık, Finansal teknoloji, Mobil bankacılık, Teknoloji, Fintech.

ABSTRACT

Today, the importance of technology is constantly increasing and it affects and directs the lives of all people, institutions and organizations globally. The Financial Technology (Fintech) concept, which is formed by combining the concepts of finance and technology, brought innovations to the banks, one of the most important institutions of the financial world, and produced applications that facilitate the work and lives of the bank customers and employees. In this study, which examines the effects of mobile banking applications as one of these products in banking sector, cointegration analysis has been applied to time series data covering the period between 2011 and 2019. In the study, the relation between transaction volumes of mobile banking and financial performance of the banking sector in Turkey has been analyzed and it is observed that usage of mobile banking applications and the transactions made through mobile banking applications affect financial performance of deposits in the banking sector as a result.

Key Words: Banking, Finance, Financial Technology, Mobile Banking, Technology, Fintech.

* Bu çalışma, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalında, Çağrı Korkmazgöz tarafından hazırlanan "Finansal teknolojilerin Türk bankacılık sektörünün finansal performansına etkisi: Mobil bankacılık üzerine uygulama" adlı yüksek lisans tezinden faydalanılarak yapılmıştır.

¹ Mersin Üniversitesi, SBE, Mersin-Türkiye, korkmazgozcagri@gmail.com

² Prof. Dr., Mersin Üniversitesi, İİBF, Mersin-Türkiye, ilhaneg2005@hotmail.com, ilhaneg@mersin.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-5765-1926

1. GİRİŞ

Gelişen ve gün geçtikçe küreselleşen dünyada, teknolojik gelişmeler, hayatımızda oldukça önemli yer tutmaktadır. Hayatı kolaylaştırmayı amaçlayan bu gelişmeler, finans alanında da kendini göstermektedir. Finansal Teknoloji (FinTech) olarak adlandırılan, finans alanındaki teknolojik gelişmeler, Türkiye’de de özellikle bankacılık alanında sıkça uygulama alanı bulmaktadır.

Finansal Teknoloji; bilgi ve iletişim teknolojisi, mobil ve internet teknolojisi gibi teknolojik gelişmeler sonucu ortaya çıkan ve finansal hizmetler veren kurum ve kuruluşların kullandığı, erişebilirliği daha kolay ve daha verimli olan teknolojik gelişmeler bütünüdür. Toplumun ve endüstrinin, parasını, güvenini ve değerini yeniden şekillendirmesi beklenen bir bilgi dönüşüm dalgasıdır (Chakraborty, 2018: 1-5).

Bankacılık işlemlerini gerçekleştiren kullanıcıların, şeffaf, güvenilir ve bağımsız bir şekilde yatırım kararı alabildiği, gelişmeleri takip edebildiği mobil bankacılık gibi platformlara yöneldikleri görülmektedir.

Bankaların yapmış oldukları faaliyetlerini ve gerçekleştirdikleri işlemleri ifade eden bankacılık, ülke çapında ve dünya genelinde yapmış oldukları, para veya parasal karşılığı olan nesnelerin alım satım işlemlerini, transferlerini, değişimlerini ifade etmektedir (Ege ve Topaloğlu, 2015: 319).

Finans sektörünün en önemli kuruluşları olan bankaların da sürekli gelişen teknolojiye uyum sağlaması ise kaçınılmaz olmuştur. Mobil bankacılık uygulamalarının hayata geçirilmesi ve insanlar tarafından kullanılıyor olması, insanların hayatını kolaylaştıran bir unsur olmuştur. Ödemeler, para transferleri, sigortacılık işlemleri ve yatırım işlemleri gibi birçok işlemi anında yapabilmesi, yer ve zaman fark etmeden işlem gerçekleştirilebiliyor oluşu, bankaları kendileri ile iş birliği içerisinde çalışmaya bir nevi mecbur etmiştir.

Özellikle 2007-2008 krizinin ardından, sistemin işleyişinde yaşanan sorunlar, yatırımcıların ve müşterilerin, geleneksel finans yöntemlerine olan güvenlerinin azalması, sistemi yeni bir arayış içerisine sokmuştur. Gittikçe gelişen teknolojik gelişmelerin, finans alanına dokunuşu ise kaçınılmaz olmuştur. Tam da bu noktada, finans ile teknolojinin birleştiği ve Finansal Teknoloji olarak adlandırdığımız olgu ortaya çıkmıştır.

Türkiye’de 2007 küresel ekonomik krizinin etkileri, farklı sektörlerde farklı şiddetlerde kendisini hissettirmiştir. Krizin meydana geldiği 2007 yılı sonları ve etkisinin sürdüğü 2009 yılı boyunca Türkiye’de ihracat-ithalat miktarları, işsizlik oranları, büyüme oranları, inşaat, sanayi üretim oranları ve borsada işlem gören firmaların değerlerinde önemli değişimler meydana gelmiştir. Bütün

bu olumsuz tablolar karşısında Türk bankacılık sektörü ise genel olarak sağlam bir duruş sergilemiş ve krizi diğer gelişmekte olan ülkeler ve ABD'ye oranla daha düşük bir hasar ile atlattır (Ege ve Yaman, 2017: 164)

Finansal Teknoloji, finansal sorunların çözümüne oldukça yardımcı olmaktadır. Her ne kadar günümüzde bu bir yeni oluşum gibi gözükse de aslında finans ile teknolojinin birlikteliği uzun zaman öncelerine dayanır. İlk periyod olarak 1866 ile 1967 yılları arası, finans ile teknolojik gelişmelerin birlikteliği görülmektedir. İkinci periyod olarak ise 1967 ile 2008 yılları arasında finansal endüstride dijitalleşmenin hızlı tırmanışı göze çarpmaktadır. Son olarak ise 2008 yılı ile başlayıp günümüze kadar uzanan üçüncü dönem, start-up liderlerine, düzenleyicilere ve yatırımcılara, inovatif faaliyetler için olası riski dengeleme politikası izleyen yaklaşımlar içermektedir (Arner vd., 2015: 1).

Bu çalışmada mobil bankacılık uygulamalarının bankaların finansal performansına etkilerinin analiz edilmesi amaçlanmıştır. Mobil bankacılık ile bankacılık sektörü finansal performansı arasındaki ilişkiyi ele alan çalışma sayısının azlığından dolayı, bu çalışma literatüre genişlik kazandıracaktır. Çalışma giriş ve sonuç bölümleri hariç olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde mobil bankacılık kavramı açıklanmış, ikinci bölümde önceki yapılan çalışmalar, üçüncü bölümde yöntem ve son bölümde ise bulgulara yer verilmiştir.

2. MOBİL BANKACILIK KAVRAMI

Finansal teknolojinin ilerlemesi, birçok yeni gelişmeleri beraberinde getirdi. Mobil ödemeler, kripto para birimleri, dijital ödeme yöntemleri, blockchain teknolojileri gibi alanlarda yenilikler meydana gelmiş ve hayatımızın bir parçası haline gelmiştir.

Gelişen teknoloji, bankacılık ve diğer işletmeler için oldukça önemli bir yer edinmiştir. Sektörde oluşan yeni oyuncular ve buna bağlı olarak gelişen yeni teknolojiler, bankaları tüketicilerini memnun etmesi için yeni gelişmelerle iş birliği yapmaya itmiştir. Bu dönemde bankalar arası rekabet artmıştır ve pazardaki payını korumak isteyen bankalar, istikrarlarını sürdürürebilmek için finans alanındaki teknolojik gelişmelere ayak uydurmak zorunda kalmıştır (Zeybek, 2018: 81).

Eskiden SMS ve WAP bankacılığı gibi hizmetler veren mobil bankacılık, ilerleyen teknoloji ve piyasaya sürülen ve kullanımı yaygınlaşan akıllı telefonlar sayesinde, çok daha gelişmiş hizmetler sunmaktadır. Gelişimini hala sürdürmekte olan mobil bankacılık, sahip olduğu avantajlar sayesinde bankaların çok çabuk bir şekilde bünyesine dahil ettiği bir hizmet türü olmuştur (Seyrek ve Akşahin, 2016: 49).

Geçmişte büyük merkezlerde yer alan ve işlemlerin yapılmasının uzun sürdüğü modern bankacılık, zamanla banka şube sayılarının artması ve ardından gelen teknolojik gelişmeler ile birlikte bankacılık sektöründe de bazı yenilikler olmuştur. Günümüzde artık bankacılık işlemleri, mobil telefonlardan mobil uygulamalar sayesinde yapılabilmektedir (Berberoğlu, 2018: 179).

Mobil bankacılık uygulamaları kullanılarak, yer ve zaman avantajından faydalanılmaktadır. Kullanıcıların bu uygulamaları kullanarak gerçekleştirebileceği finansal işlem türleri ise Tablo 1’de paylaşılmıştır.

Tablo 1: Mobil Bankacılık ile Gerçekleştirilebilen Finansal İşlem Türleri

Finansal İşlem Türü	Yapılabilen İşlemler
Para Transferleri	Havale, Döviz Transferleri
Ödemeler	Fatura, Vergi, SSK ve BAĞKUR Ödemeleri, Kredi Ödemeleri, Motorlu Taşıtlar Vergisi, Trafik Para Cezası, TL Yükleme, Şans Oyunları, Diğer Ödemeler
Yatırım İşlemleri	Yatırım Fonları, Döviz İşlemleri, Vadeli Hesaplar, Repo İşlemleri, Hisse Senedi İşlemleri, Tahvil ve Bono İşlemleri, Altın İşlemleri, VIOP İşlemleri
Kredi Kartı İşlemleri	Nakit Avans İşlemleri, Taksitli Nakit Avans İşlemleri, Kredi Kartına Borç Ödeme, Başkasının Kartına Ait Borç Ödeme
Diğer Finansal İşlemler	Vadeli/Vadesiz Hesaplardan Yatırım Hesaplarına ya da Yatırım Hesaplarından Vadeli/Vadesiz Hesaplara yapılan havaleler, Toplu Transfer İşlemleri vb.

Kaynak: (www.tbb.org, Mart 2019)

Tablo 1’de görüldüğü üzere mobil uygulamalar ile yapılabilen işlem türlerini dört başlık halinde inceleyebiliriz. Para transferlerinden ödemelere, yatırım işlemlerinden kredi kartları ile yapılabilecek birçok işlemi Finansal Teknoloji ürünü olan mobil bankacılık uygulamaları ile gerçekleştirmek mümkündür.

Mobil bankacılık uygulamaları kullanılarak yapılabilen işlemlerin çokluğu, mobil bankacılık uygulamalarını kullanımını gün geçtikte daha popüler hale getirmiştir. Mobil bankacılık kullanan müşteri sayısına ait bilgiler Tablo 2’de paylaşılmıştır.

Tablo 2. Mobil Bankacılık Müşteri Sayısı

Dönem	Bireysel Aktif Müşteri Sayısı	Kurumsal Aktif Müşteri Sayısı	Toplam Aktif Müşteri Sayısı
Mart 2018	31.131.839	915.520	32.047.359
Haziran 2018	33.333.839	994.579	34.328.418
Eylül 2018	35.704.889	1.079.679	36.784.568
Aralık 2018	38.385.355	1.166.717	39.552.072
Mart 2019	40.531.830	1.295.060	41.826.890

Kaynak: (www.tbb.org, Mart 2019)

Tablo 2'ye bakıldığında, teknolojik alanda bilgi ve iletişim teknolojisi gibi teknolojik faaliyetlerin ilerlemesi, bankacılık sektöründe de birçok kolaylık sağlamaktadır. Mobil bankacılık uygulamaları ile kullanıcılar gerçekleştirmek istedikleri işlemleri, akıllı telefonlar sayesinde gerçekleştirebilmektedirler. Aktif müşteri sayıları Mart 2018 döneminden Mart 2019 dönemine doğru artış göstermektedir. Bireysel aktif müşteri sayısının her dönem raporuna göre, kurumsal aktif müşteri sayısına göre daha fazla olduğu görülmektedir. Mart 2019 dönemindeki toplam aktif müşteri sayısı, Mart 2018 dönemindeki toplam aktif müşteri sayısına göre ise yaklaşık olarak %30'luk bir artış görülmektedir. Mobil bankacılık kullanan aktif müşteri sayısındaki artışın, hem bireysel müşteriler sınıfında hem de kurumsal müşteriler sınıfında düzenli olarak artış gösterdiği görülmektedir.

Türkiye'de mobil bankacılık kullanımı günden güne artarak devam etmektedir. Kullanımı günden güne yaygınlaşan mobil bankacılık uygulamaları, Türkiye'de de yaygın bir uygulama haline geldiği görülmektedir.

3. ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR

Konu ile ilgili önceki yapılan çalışmalar incelendiğinde finansal teknoloji konusunda yapılmış birçok çalışma olmakla birlikte mobil bankacılık ile bankacılık sektörünün finansal performansı arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışma sayısının sınırlı olduğu görülmüştür.

Mutua (2013) yılında Kenya genelinde yürütmüş olduğu analizlerde, mobil bankacılık kullanımının artması ile banka sektörünün gelişmesi arasında pozitif bir ilişki olduğunu, regresyon analizi ile ortaya koymuştur.

Njoroge (2014) çalışmasında, 2011 ve 2013 yılları arasında bankaların 34 adet bankanın aktif karlılıkları ile mobil bankacılık uygulamaları arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla regresyon analizi uygulamış ve bankaların finansal performansının pozitif yönlü olarak, mobil bankacılık uygulamalarının kullanımından etkilendiğini ifade etmiştir.

Kathuo vd., (2015) mobil bankacılığın, banka performansları üzerine etkisi olup olmadığını incelemek amacıyla Kenya'da bulunan 42 adet banka genelinde yapmış olduğu çalışmada, bankaların aktif ve özsermaye karlılıkları, mobil bankacılık kullanım hacmi ve mobil bankacılık ürünleri değişkenler kullanmıştır. Analiz yöntemi olarak regresyon analizi kullanılan bu çalışmada, mobil bankacılık kullanımının bankaların finansal performansı üzerinde pozitif yönlü etkisi olduğu söylenmiştir.

Ahiadorme (2018) yılında hem mobil bankacılık hem de internet bankacılığı değişkenlerini kullanarak Gana’da yapmış olduğu çalışmada, mobil ve internet bankacılığının güçlü bir pozitif bir korelasyona sahip olduklarını fakat internet bankacılığının varlıklar üzerinde getirisinin, mobil bankacılık uygulamalarının kullanıma göre daha yüksek olduğunu belirtmiştir.

Berberoğlu (2018) Türkiye’deki bankalar üzerine yürüttüğü olduğu çalışmada 2011 ve 2018 yılları arasında mevduat bankacılığı sektöründe yer alan bankaların, mobil bankacılık verileri ve banka sektörünün kârlılık oranları arasındaki ilişkiyi, eşbütünleşme testi ile analiz etmiş ve mobil bankacılık kullanımı ile banka sektörünün finansal performansı arasında pozitif bulgulara rastlamıştır.

4. VERİ ve YÖNTEM

Mobil bankacılık uygulamalarının, bankacılık sektörünün finansal performansını etkilediği düşünülen veriler, mobil bankacılık istatistiki verileri 2011 yılından itibaren yayınlanmaya başladığından dolayı, 2011 ve 2019 yılları arasındaki çeyreklik verilerden oluşacak şekilde, Türkiye Bankalar Birliği (www.tbb.org.tr) tarafından Dijital Bankacılık başlığı altında kamuoyu ile paylaşılan verilerden elde edilmiştir. Bankacılık sektörünün finansal performans belirleyicileri olarak düşünülen Aktif Kârlılık ve Özsermaye Kârlılık oranları da 2011 ve 2019 yılları arasındaki verilerden oluşturulmuş ve Türkiye Bankalar Birliği’nin yıl içerisinde her üç ayda bir olmak üzere yayınladığı raporlardan derlenerek elde edilmiştir.

Çalışmada, son yıllarda kullanımı artan mobil bankacılık uygulamalarının, bankaların finansal performansları üzerindeki etkisi analiz edilecektir. Bu nedenle araştırmada, bağımlı değişken olarak finansal performans ölçütleri olan Aktif Kârlılık (AKO) ve Özsermaye Kârlılığı (ÖKO) kullanılacaktır. Bağımlı değişkenler etkisinin olacağı düşünülen bağımsız değişkenler ise Aktif Müşteri Sayısı, Kredi Kartı İşlem Hacmi, Yatırım İşlem Hacmi, Ödemeler İşlem Hacmi, Para Transferleri İşlem Hacmi olacaktır. Bağımsız değişkenlerin logaritmaları alınarak analize dâhil edilmiştir. Çalışmada kullanılan değişkenlere Tablo 3’de yer verilmiştir.

Tablo 3. Analizde Kullanılan Değişkenlerin Kısaltmaları ve Açıklamaları

Kısaltmalar	Açıklaması
YI	Yatırım İşlem Hacmi
PT	Para Transferleri İşlem Hacmi
OD	Ödemeler İşlem Hacmi
KKI	Kredi Kartı İşlem Hacmi
AMS	Aktif Müşteri Sayısı
ÖKO	Özsermaye Kârlılık Oranı
AKO	Aktif Kârlılık Oranı

Mobil bankacılık verileri ile bankacılığın finansal performans verileri arasındaki ilişki ARDL sınır testi ile araştırılacaktır. ARDL sınır testi yapılmadan önce, değişkenlerin durağanlık seviyeleri, kurulan modelde otokorelasyon sorununun olup olmadığı, hata terimi hesaplamalarının yapılması ve kurulan modelin anlamlılık seviyeleri analiz edilip, daha sonrasında ise ARDL sınır testi yöntemiyle değişkenler arasında uzun dönem etkilerinin olup olmadığı incelenecektir. Aktif kârlılık ve özsermaye kârlılık oranları için ayrı ayrı modeller oluşturulup, uzun dönemde anlamlı bir etkinin olup olmadığı, ARDL sınır testi sonuçları ile analiz edilmiştir.

Kullanılan eşbütünleşme testleri olan, hata sabitine bağlı olarak iki aşamadan oluşan Engle-Granger (1987) yöntemiyle sistemsel yaklaşımı esas alan Johansen (1988) ve Johansen-Jesulius (1990) yöntemleridir. Bu yöntemlerin uygulanabilirliği, ancak tüm değişkenlerin kendi seviyelerinde birim kök içermesi yani durağan olmaması, farkları alındığı zaman durağanlaşması gerekmektedir (Pesaran vd. 2001: 290). Eşbütünleşme seviyeleri birbiri ile aynı olmayan değişkenlerin analiz edilememe problemi ise Pesaran ve Shin (1995) ve daha sonrasında Pesaran vd. (2001) tarafından geliştirilen yeni sınır testi ile mümkün hale getirilmiştir. Bu oluşturulan yeni yöntem ise ARDL (Autoregressive Distributed Lag) adı verilmiştir. Bu yeni yöntemin en büyük avantajlarından biri ise aynı düzeyde durağanlaşmayan değişkenleri de analize dahil edip, aralarında eş bütünleşme olup olmadığını analiz edebilme yeteneğidir. Durağanlaşma seviyeleri arasındaki fark birden çok olmadığı sürece, eşbütünleşme analizleri ARDL sınır testi ile gerçekleştirilebilmektedir. Bir diğer avantajı ise küçük örneklem için de oldukça etkili sonuçlar vermektedir (Altıntaş, 2013: 11).

Analiz dâhilinde toplam 10 adet hipotez kullanılacaktır. Bu hipotezler ise aşağıda gösterilmiştir.

Hipotez 1

H₀: Mobil Bankacılık aktif müşteri sayısı ile bankacılık sektörünün aktif karlılığı arasında ilişki yoktur.

H₁: Mobil Bankacılık aktif müşteri sayısı ile bankacılık sektörünün aktif karlılığı arasında ilişki vardır.

Hipotez 2

H₀: Mobil Bankacılık aktif müşteri sayısı ile bankacılık sektörünün özsermaye karlılığı arasında ilişki yoktur.

H₂: Mobil Bankacılık aktif müşteri sayısı ile bankacılık sektörünün özsermaye karlılığı arasında ilişki vardır.

Hipotez 3

H₀: Mobil Bankacılık para transfer hacmi ile bankacılık sektörünün aktif karlılığı arasında ilişki yoktur.

H₃: Mobil Bankacılık para transfer hacmi ile bankacılık sektörünün aktif karlılığı arasında ilişki vardır.

Hipotez 4

H₀: Mobil Bankacılık para transfer hacmi ile bankacılık sektörünün özsermaye karlılığı arasında ilişki yoktur.

H₄: Mobil Bankacılık para transfer hacmi ile bankacılık sektörünün özsermaye karlılığı arasında ilişki vardır.

Hipotez 5

H₀: Mobil Bankacılık ödeme işlem hacmi ile bankacılık sektörünün aktif karlılığı arasında ilişki yoktur.

H₅: Mobil Bankacılık ödeme işlem hacmi ile bankacılık sektörünün aktif karlılığı arasında ilişki vardır.

Hipotez 6

H₀: Mobil Bankacılık ödeme işlem hacmi ile bankacılık sektörünün özsermaye karlılığı arasında ilişki yoktur.

H₆: Mobil Bankacılık ödeme işlem hacmi ile bankacılık sektörünün özsermaye karlılığı arasında ilişki vardır.

Hipotez 7

H₀: Mobil Bankacılık kredi kartı işlem hacmi ile bankacılık sektörünün aktif karlılığı arasında ilişki yoktur.

H₇: Mobil Bankacılık kredi kartı işlem hacmi ile bankacılık sektörünün aktif karlılığı arasında ilişki vardır.

Hipotez 8

H₀: Mobil Bankacılık kredi kartı işlem hacmi ile bankacılık sektörünün özsermaye karlılığı arasında ilişki yoktur.

H₈: Mobil Bankacılık kredi kartı işlem hacmi ile bankacılık sektörünün özsermaye karlılığı arasında ilişki vardır.

Hipotez 9

H₀: Mobil Bankacılık yatırım işlem hacmi ile bankacılık sektörünün aktif karlılığı arasında

ilişki yoktur.

H₉: Mobil Bankacılık yatırım işlem hacmi ile bankacılık sektörünün aktif karlılığı arasında ilişki vardır.

Hipotez 10

H₀: Mobil Bankacılık yatırım işlemlerinin hacmi ile bankacılık sektörünün özsermaye karlılığı arasında ilişki yoktur.

H₁₀: Mobil Bankacılık yatırım işlemlerinin hacmi ile bankacılık sektörünün özsermaye karlılığı arasında ilişki vardır.

Araştırma kapsamında iki farklı model oluşturulmuştur. Model 1’de bağımlı değişken olarak Özsermaye Karlılık Oranı (ÖKO) kullanılmış, Model 2’de ise bağımlı değişken olarak Aktif Kârlılık (AKO) kullanılmış ve modeller aşağıdaki gibi ifade edilmiştir.

$$\text{Model 1: } \text{ÖKO} = \alpha_0 + \beta_1 \text{YI} + \beta_2 \text{PT} + \beta_3 \text{OD} + \beta_4 \text{KKI} + \beta_5 \text{AMS} + u + \varepsilon_t$$

$$\text{Model 2: } \text{AKO} = \alpha_0 + \beta_1 \text{YI} + \beta_2 \text{PT} + \beta_3 \text{OD} + \beta_4 \text{KKI} + \beta_5 \text{AMS} + u + \varepsilon_t$$

Model 1 incelendiğinde, bankacılık sektörünün özsermaye kârlılık oranı, bankaların finansal performans ölçütünden biri olarak gösterilmekte ve bu bağımlı değişkeni etkileyebileceği düşünülen değişkenler olarak yatırım işlem hacmi, para transferleri işlem hacmi, ödemeler işlem hacmi, kredi kartı işlem hacmi ve aktif müşteri sayısı olarak görülmektedir. Model 2’de de Model 1’e benzer bir model kurgulanmıştır. Banka sektörünün aktif kârlılığını etkileyebileceği düşünülen yatırım işlem hacimleri, para transferleri işlem hacimleri, ödeme işlem hacimleri, kredi kartı işlem hacimleri ve aktif müşteri sayıları değişkenleri olarak modelde kullanılmıştır.

5. BULGULAR

Zaman serilerinde ortalamalar ve varyanslar eğer zaman içerisinde değişiklik göstermiyor ve dönemler arasındaki uzaklığa bağlı olarak kovaryans belirleniyor ise; bu zaman serileri durağan seriler olarak adlandırılır. Finansal ve iktisadi işlemlerde, zaman serileri genel olarak durağan olmaz, artış halindedirler. Fakat birinci veya ikinci farkına bakıldığı zaman durağanlaştığı görülebilmektedir. Yt serisi için birinci farkına bakıldığında, $\Delta Y_t = Y_t - Y_{t-1}$ şeklindeki serinin durağanlaşması durumunda, I(1) biçiminde gösterilir. Eğer seri birinci farkında durağanlaşmıyor ise serinin ikinci farkına bakılır, $\Delta^2 Y_t = \Delta Y_t - \Delta Y_{t-1}$ işlemi gerçekleştirilerek, serinin durağanlığı incelenir. Eğer seri ikinci farkında durağanlaşıyor ise I(2) şeklinde gösterilir. Öte yandan serilerin durağan olmaması durumunda ise sahte ilişki sorunu ile karşılaşılmaktadır. Bu nedenle, analize tabi tutulacak olan verilerin durağan oldukları seviyede olması analiz için önemlidir (Yıldıztan, 2011: 243).

Tablo 4. Birim Kök Test Sonuçları (Augmented Dickey Fuller Testi)

Değişken	I(0)				I(1)			
	Sabit*		Sabit ve Trend**		Sabit***		Sabit ve Trend****	
	t İstatistik	Olasılık	t İstatistik	Olasılık	t İstatistik	Olasılık	t İstatistik	Olasılık
AMS	-5,368	0,0001	-1,139	0,904	-0,14	0,935	-7,809	0,000
KKI	-7,381	0,000	-0,751	0,959	-0,856	0,787	-5,761	0,0003
OD	-2,836	0,064	0,728	0,962	-0,885	0,777	-4,912	0,0024
PT	-3,199	0,029	1,425	1,00	-0,933	0,762	-5,785	0,0003
AKO	-1,92	0,317	-2,397	0,3734	-3,253	0,0262	-2,876	0,1831
ÖKO	-1,824	0,362	-2,201	0,472	-3,678	0,0096	-3,324	0,0810
YI	-1,608	0,466	-1,615	0,764	-6,126	0,000	-6,599	0,000

*Seviyede Sabit, Kritik Değerler %1-5 ve 10 için sırasıyla; -3,670, -2,963, -2,621
**Seviyede Sabit ve Trend Kritik Değerler %1-5 ve 10 için sırasıyla; -4,309, -3,574, -3,221
***Birinci Farkta Sabit, Kritik Değerler %1-5 ve 10 için sırasıyla; -3,711, -2,9810, -2,629
****Birinci Farkta Sabit ve Trend Kritik Değerler %1-5 ve 10 için sırasıyla; -4,296, -3,568, -3,218

Tablo 4 incelendiğinde, bağımsız değişkenlerimizden olan Aktif Müşteri Sayısı, Kredi Kartı İşlem Hacmi, Para Transferleri İşlem Hacmi kendi seviyelerinde durağan hale gelirken, Yatırım İşlem Hacminin birinci farkı alındığında durağanlaştığı görülmektedir. Bağımlı değişkenlerimiz olan Aktif Kârlılık Oranı ve Özsermaye Kârlılık Oranı ise kendi seviyelerinde durağanlık göstermezken, birinci farkları alındığı zaman durağanlaştığı görülmektedir.

Philips-Perron testinde birim kök analizi yapılırken kullanılan zaman serileri daha genelleştirilmiş modellerden oluşmaktadır.

Tablo 5. Birim Kök Test Sonuçları (Phillips Perron Testi)

Değişken	I(0)				I(1)			
	Sabit*		Sabit ve Trend**		Sabit***		Sabit ve Trend****	
	t İstatistik	Olasılık	t İstatistik	Olasılık	t İstatistik	Olasılık	t İstatistik	Olasılık
AMS	-5,368	0,0001	0,400	0,998	-3,179	0,0310	-9,167	0,000
KKI	-7,563	0,000	-0,740	0,960	-2,179	0,217	-5,860	0,0002
OD	-8,162	0,000	0,3320	0,998	-4,515	0,0011	-9,228	0,000
PT	-3,925	0,0051	1,557	1,000	-5,329	0,0001	-7,304	0,000
AKO	-2,640	0,095	-2,481	0,33	-3,063	0,040	-2,588	0,287
ÖKO	-2,553	0,113	-2,283	0,43	-3,672	0,0097	-3,314	0,0826
YI	-2,534	0,117	-1,348	0,856	-6,229	0,000	-10,219	0,000

*Seviyede Sabit, Kritik Değerler %1-5 ve 10 anlam düzeyi için sırasıyla; -3,653, -2,957, -2,617
**Seviyede Sabit ve Trend Kritik Değerler %1-5 ve 10 anlam düzeyi için sırasıyla; -4,273, -3,577, -3,212
***Birinci Farkta Sabit, Kritik Değerler %1-5 ve 10 anlam düzeyi için sırasıyla; -3,661, -2,960, -2,619
****Birinci Farkta Sabit ve Trend Kritik Değerler %1-5 ve 10 anlam düzeyi için sırasıyla; -4,284, -3,562, -3,215

Augmented Dickey Fuller testinde otokorelasyon probleminin olmadığı düşünülürken, Philips-Perron ise önermiş oldukları düzeltme yaklaşımında hata terimleri analiz edilirken parametre içermeyen bir metot kullanılmıştır (Philips ve Perron, 1988: 335). Hallam ve Zanolı (1993) Philips Perron testinin, küçük örneklemlemler ile yapıldığı zaman Augmented Dickey Fuller testine göre daha güvenilir sonuçlar verdiğini söylemişlerdir.

Tablo 5 incelendiğinde, bağımsız değişkenlerden olan Aktif Müşteri Sayısı, Kredi Kartı İşlem Hacmi, Ödeme İşlem Hacmi ve Para Transferleri İşlem Hacmi, kendi seviyelerinde durağanlık gösterirken, Yatırım İşlem Hacmi ise birinci farkı alındığı zaman durağanlaşmaktadır.

Bağımlı değişkenler olan Aktif Kârlılık Oranı ve Özsermaye Kârlılık Oranları ise kendi seviyelerinde durağanlık göstermezken, birinci farkları alındığında durağanlaştığı görülmektedir.

Durağanlık seviyelerinde farklılık gösteren veya göstermeyen zaman serisi içeren değişkenlerin analiz edilmesinde kullanılabilen ARDL sınır testi, değişkenler arasındaki uzun ve kısa dönem ilişkisini, F ve t istatistik değerleri ile tahmin edilmesinde kullanılmaktadır (Terzi ve Tütüncü, 2017: 177). ARDL sınır testinin hem kısa dönem hem de uzun dönem tahminlerinde kullanılabilir olması ve ayrıca eşbütünleşme analizlerinde kullanılan değişkenlerin genellikle aynı seviyede olma zorunluluğunun olmaması hem seviyede hem de birinci farkları ile durağanlaşan veriler ile çalışabiliyor olması, ARDL sınır testinin sunduğu avantajlardandır (Pesaran vd., 2001: 290). Bu bilgiler doğrultusunda, elimizdeki veri setinin zaman serisi olması ve değişkenlerimizin durağanlık düzeyleri de göz önünde bulundurularak, değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki, ARDL sınır testi kullanılarak analiz edilmiştir.

Yapılan analizler sonucu hem Aktif Kârlılığı için hem de Özsermaye Kârlılığı için gecikme uzunluğu (lag), Akaike Bilgi Kriterine (AIC) göre 3 olarak hesaplanmıştır. Aşağıdaki Tablo 6 ve 7’de gecikme uzunlukları verilmiştir.

Tablo 6. Aktif Kârlılığı Gecikme Uzunluğu

Gecikme Uzunluğu Seviyesi	AIC Değeri
0	-12,59929
1	-21,58471
2	-22,85784
3	-24,73547*

*AKO için Gecikme Seviyesindeki AIC Değeri.

Tablo 7. Özsermaye Kârlılığı Gecikme Uzunluğu

Gecikme Uzunluğu Seviyesi	AIC Değeri
0	-8,797
1	-17,857
2	-18,856
3	-20,251*

*ÖKO için Gecikme Seviyesindeki AIC Değeri

Tablo 6 ve 7'ye bakıldığında, Aktif Kârlılığı ve Özsermaye Kârlılığı için bulunan gecikme seviyelerinin 3 olduğu görülmektedir. Çalışmada, ARDL eşbütünleşme analizini uygularken, bu gecikme değeri uygulanacaktır.

Analiz dâhilinde oluşturulan model tahmini, hata düzeltme katsayı hesaplaması ve kısa dönem etkisi aşağıda verilmiştir. Bağımlı değişkenlerimizden olan özsermaye kârlılığı oranı ve özsermaye kârlılığını etkileyebileceğini düşünülen değişkenler, çalışmada analize dâhil edilmiştir.

$$\text{Model 1: } \text{ÖKO} = \alpha_0 + \beta_1 \text{YI} + \beta_2 \text{PT} + \beta_3 \text{OD} + \beta_4 \text{KKI} + \beta_5 \text{AMS} + u + \varepsilon_t$$

Tablo 8. ARDL Model Tahmini (ÖKO)

ÖKO Sabit	ARDL (1,0,1,3,0,2)
ÖKO Sabit ve Trend	ARDL (1,1,3,1,0,2)

Tablo 8 incelendiğinde, özsermaye kârlılığı bağımlı değişkeni baz alınarak yapılan model tahmini tablodaki gibi olacaktır. Gecikme uzunlukları, bu değerler üzerinden gerçekleştirilecektir.

Tablo 9. Hata Düzeltme Katsayısı Hesaplaması ve Kısa Dönem Etkisi (ÖKO)

	Katsayı	Olasılık Değeri
CointEq(-1)*	-0,371	0,000

Tablo 9'a bakıldığında, özsermaye kârlılığı için hem sabit hem de sabit ve trend modelleri için oluşturulan modellerde, olasılık değeri 0,05'ten küçük olduğundan dolayı kurulan modellerde bir soruna rastlanmamıştır. Hata düzeltme katsayısının ise -1 ile 0 arasında olduğu görülmekte, kısa dönemde oluşabilecek sapmaları ise düzelten hata düzeltme sisteminin çalıştığı görülmektedir. Dolayısı ile model mekanizmasının işleyişinde herhangi bir sorun olmadığı anlaşılmaktadır.

Tablo 10. ARDL (1,0,1,3,0,2) Sınır Testi

Kritik Değer	Alt Sınır	Üst Sınır	F İstatistik Değeri
% 10	2,08	3	5.27
% 5	2,39	3,38	
% 1	3,06	4,15	

Tablo 11. ARDL (1,1,3,1,0,2) Sınır Testi

Kritik Değer	Alt Sınır	Üst Sınır	F İstatistik Değeri
% 10	2,75	3,79	5,973
% 5	3,12	4,25	
% 1	3,93	5,23	

Tablo 10 ve 11'e bakıldığında, bulunmuş olan F İstatistiği Değeri, her iki tablo için de % 1 anlam seviyesine göre üst sınır değerinin sağ tarafında kaldığı için kabul bölgesinde olduğu, boş hipotezin reddedilmesi gerektiği ve eşbütünlük ilişkisinin olduğu gözlemlenmiştir.

Özsermaye kârlılığı için yapılan ARDL eşbütünlük testinde, %5 anlamlılık düzeyinde mobil bankacılık kullanımı, ödeme işlem hacimleri, kredi kartı işlemleri, yatırım işlemleri ve para transferleri arasında eşbütünlük var olarak gözükmemektedir. Modelde otokorelasyon sorunun olup olmadığının belirlenmesi amacıyla LM testi gerçekleştirilmiş elde edilen bulgulara Tablo 12'de yer verilmiştir.

Tablo 12. LM Testi (Model 1)

LM Testi	F Olasılık Değeri	Kritik Değer
	0,516	0,05

Tablo 12'de görüldüğü üzere özsermaye kârlılığı için yapılan LM testinde, F Olasılık Değeri, 0,516 olarak hesaplanmıştır. F Olasılık değeri 0,05'ten büyük olduğu için, kurulan modelde otokorelasyon sorununa rastlanmamıştır. Bu aşamanın ardından her bir değişkenin ayrı ayrı etkilerinin gözlemlenebilmesi için ise uzun dönem katsayıları paylaşılmıştır.

Tablo 13. ARDL (1,0,1,3,0,2) Uzun Dönem Katsayıları

Değişkenler	Katsayı	Olasılık Değeri
Yatırım İşlemleri Hacmi	22,736	0,012
Para Transferleri Hacmi	35,96	0,0014
Ödeme İşlem Hacmi	69,109	0,0057
Kredi Kartı İşlem Hacmi	72,980	0,001
Aktif Müşteri Sayısı	0,691	0,97

Tablo 13'de yer alan verilere bakıldığında, bankacılık sektörü, özsermaye kârlılığı ile para transferleri hacmi, ödeme işlem hacmi ve kredi kartı işlem hacmi arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Yatırım işlemleri hacmi, para transferleri hacmi ödeme işlem hacmi, kredi kartı işlem hacimleri %5 anlamlılık düzeyinde, özsermaye kârlılık oranı üzerinde pozitif etkiye sahiptirler. Bu sonuçlardan yola çıkarak özsermaye kârlılığını etkileyeceğini düşünerek kurmuş olduğumuz hipotezler ve hangi hipotezlerin kabul edildiği aşağıdaki gibidir.

H2: Mobil Bankacılık aktif müşteri sayısı ile bankacılık sektörünün özsermaye kârlılığı arasındaki ilişkiden %5 anlamlılık düzeyine göre bahsedilemez.

H4: Mobil Bankacılık para transfer hacmi ile bankacılık sektörünün özsermaye kârlılığı arasında ilişki vardır.

H6: Mobil Bankacılık ödeme işlem hacmi ile bankacılık sektörünün özsermaye kârlılığı arasında ilişki vardır.

H8: Mobil Bankacılık kredi kartı işlem hacmi ile bankacılık sektörünün özsermaye kârlılığı arasında ilişki vardır.

H10: Mobil Bankacılık yatırım işlem hacmi ile bankacılık sektörünün özsermaye kârlılığı arasında ilişki vardır.

Kurulmuş olan hipotezlerden H4, H6, H8 ve H10 kabul edilirken, H2 ise %5 anlamlılık düzeyine göre herhangi bir etkisinden bahsedilememektedir.

$$\text{Model 2: AKO} = \alpha_0 + \beta_1 \text{YI} + \beta_2 \text{PT} + \beta_3 \text{OD} + \beta_4 \text{KKI} + \beta_5 \text{AMS} + u + \epsilon_t$$

Model 2’de eşitliğin sol tarafında yer alan aktif karlılık oranını etkileyebileceğini düşündüğümüz değişkenler, yatırım işlem hacmi, para transferleri, ödeme işlem hacmi, kredi kartı işlem hacmi ve aktif müşteri sayısı olmak üzere toplam beş adet bağımsız değişken kullanılmıştır.

Tablo 14. ARDL Model Tahmini (AKO)

AKO Sabit	ARDL (2,0,1,3,0,2)
AKO Sabit ve Trend	ARDL (1,1,3,1,0,2)

Tablo 14 incelendiğinde, aktif kârlılığı bağımlı değişkeni baz alınarak yapılan model tahmini Tablo 14’deki gibi olacaktır. Gecikme uzunlukları, bu değerler üzerinden gerçekleştirilecektir.

Tablo 15. Hata Düzeltme Katsayısı Hesaplaması ve Kısa Dönem Etkisi (AKO)

	Katsayı	Olasılık Değeri
CointEq (-1) *	-0,431	0,000

Tablo 15 incelendiğinde, aktif kârlılık oranı için kurulan hem sabit hem de sabit ve trendli modellerde, olasılık değeri 0,05’in altında olduğundan dolayı modelde hata düzeltme katsayısı ile ilgili sorun bulunmamaktadır. Öte yandan, elde edilen katsayı değerinin -1 ile 0 arasında olması ise model mekanizmasının çalıştığını, kısa dönemde meydana gelebilecek sapmaları düzelten hata düzeltme katsayısının çalıştığını ve sorun içermediğini göstermektedir.

Tablo 16. Aktif Karlılık ARDL (2,0,1,3,0,2) Sınır Testi

Kritik Değer	Alt Sınır	Üst Sınır	F İstatistik Değeri
% 10	2,26	3,35	6.847
% 5	2,62	3,79	
% 1	3,41	4.68	

Aktif Kârlılık bağımlı değişkeni için yapılan ARDL Sınır Testi sonucuna göre, F İstatistik Değeri, %1 ve %5 anlamlılık düzeylerine göre kabul bölgesinde olduğu görülmektedir. Dolayısı ile Yatırım İşlemleri Hacmi, Para Transferleri Hacmi, Ödeme İşlem Hacmi, Kredi Kartı İşlem Hacmi ve Aktif Müşteri Sayılarının, Aktif Kârlılık Oranı üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu görülmektedir. Modelde otokorelasyon sorununun olup olmadığının belirlenmesi amacıyla LM testi gerçekleştirilmiş, elde edilen bulgulara Tablo 17’de yer verilmiştir.

Tablo 17. LM Testi (Model 2)

LM Testi	F Olasılık Değeri	Kritik Değer
	0,6982	0,05

Aktif Kârlılık Oranı bağımlı değişkeni için yapılacak olan analiz öncesi uygulanan LM testinde bulunan F Olasılık değeri 0,6982 olarak hesaplanmıştır. Hesaplanan F Olasılık değeri, 0,5 değerinden büyük olduğu için, kurulan modelde otokorelasyon sorununa rastlanmamıştır. Her bir değişkenin ayrı ayrı etkisini ise uzun dönem katsayılarına bakıldığında yorumlanabilir. Uzun dönem katsayıları ise Tablo 18’de paylaşılmıştır.

Tablo 18. ARDL (2,0,1,3,0,2) Uzun Dönem Katsayıları

Değişkenler	Katsayı	Olasılık Değeri
Yatırım İşlemleri Hacmi	2,57	0,02
Para Transferleri Hacmi	3,887	0,0036
Ödeme İşlem Hacmi	8,349	0,0079
Kredi Kartı İşlem Hacmi	9,697	0,09
Aktif Müşteri Sayısı	0,716	0,85

ARDL (2,0,1,3,0,2) uzun dönem katsayılarına bakıldığında, yatırım işlemleri hacmi, para transferleri hacmi, ödeme işlem hacmi ve kredi kartı işlem hacimleri %5 anlamlılık düzeyine göre aktif kârlılığını etkilemektedir. Bu etkinin yönleri ise tüm bu saymış olduğumuz değişkenlerin katsayılarını incelediğimiz takdirde pozitif olduğunu görmekteyiz (Tablo 18). Aktif müşteri sayısı ise %5 anlamlılık düzeyine göre etkisinden bahsetmemiz mümkün gözükmemektedir. Bu sonuçlardan yola çıkarak, aktif karlılık için kurulmuş olan hipotezler ve sonuçları aşağıdaki gibidir.

H1: Mobil Bankacılık aktif müşteri sayısı ile bankacılık sektörünün aktif kârlılığı arasındaki ilişki %5 anlam düzeyine göre bahsedilemez.

H3: Mobil Bankacılık para transfer hacmi ile bankacılık sektörünün aktif kârlılığı arasında ilişki vardır.

H5: Mobil Bankacılık ödeme işlem hacmi ile bankacılık sektörünün aktif kârlılığı arasında ilişki vardır.

H7: Mobil Bankacılık kredi kartı işlem hacmi ile bankacılık sektörünün aktif kârlılığı arasında ilişki vardır.

H9: Mobil Bankacılık yatırım işlem hacmi ile bankacılık sektörünün aktif kârlılığı arasında ilişki vardır.

Yapılan analiz sonucu, kurulmuş olan hipotezlerden H1 %5 anlamlılık düzeyine göre etkisinden bahsedilemezken, H3, H5, ve H9 ise %5 anlamlılık düzeyinde, H7 ise %10 anlam düzeyinde banka sektörünün aktif kârlılık oranı ile pozitif yönlü ilişkiye sahip olduğu görülmektedir.

Yapılmış olan ARDL eşbütünleşme testi sonuçları ışığında, elde edilen bulgular ise derlenmiş olup, kurulan hipotezlerin hangilerinin kabul edilip edilmediği analiz sonucu elde edilen uzun dönem katsayılarında yer alan olasılık değerlerine göre yorumlanmış olup, toplu bir şekilde Tablo 19'da gösterilmiştir. Tablo 19 incelendiğinde, oluşturulan hipotezlerin, olasılık değerlerini göz önünde bulundurularak yorumlanmış hali gösterilmiştir. İlk hipotez olan mobil bankacılık aktif müşteri sayısının artması, bankacılık sektörünün aktif kârlılığı arasında ilişki vardır hipotezi, %5 anlam düzeyine göre yorum yapılamamakta, ikinci hipotez olan mobil bankacılık aktif müşteri sayısının artması, özsermaye kârlılığı arasında ilişki vardır hipotezi de %5 anlam düzeyine göre yorum yapılamamaktadır. Fakat para transfer hacminin artması, ödeme işlem hacminin artması ve yatırım işlem hacminin artması, %5 anlam düzeyine göre, kredi kartı işlem hacminin artması ise %10 anlam düzeyine göre bankacılık sektörünün aktif kârlılığı üzerinde anlamlı bir etkiye sahip ve etki yönü pozitifdir. Özsermaye kârlılığı için kurulan hipotezlerde ise para transfer hacminin artması, ödeme işlem hacminin artması, kredi kartı işlem hacminin artması, banka sektörünün özsermaye kârlılığı üzerinde anlamlı ve pozitif etkiye sahipken, yatırım işlemlerinin artması, %5 anlam düzeyinde hem aktif kârlılığa hem de özsermaye kârlılığı üzerinde etkiye sahiptir.

Tablo 19. Hipotezler, Etki Durumları ve Etki Yönleri

Hipotezler	Etki Durumu (%5-%10 Anlamlılık Düzeyine Göre)	Etki Yönü
H1: Mobil Bankacılık aktif müşteri sayısı ile bankacılık sektörünün aktif karlılığı arasında ilişki vardır.	Etkiden Bahsedilemez. (%5 Anlamlılık Düzeyinde).	-
H2: Mobil Bankacılık aktif müşteri sayısı ile bankacılık sektörünün özsermaye karlılığı arasında ilişki vardır.	Etkiden Bahsedilemez. (%5 Anlamlılık Düzeyinde).	-
H3: Mobil Bankacılık para transfer hacmi ile bankacılık sektörünün aktif karlılığı arasında ilişki vardır.	Etkisi Vardır (%5 Anlamlılık Düzeyinde).	Pozitif
H4: Mobil Bankacılık para transfer hacmi ile bankacılık sektörünün özsermaye karlılığı arasında ilişki vardır.	Etkisi Vardır (%5 Anlamlılık Düzeyinde).	Pozitif
H5: Mobil Bankacılık ödeme işlem hacmi ile bankacılık sektörünün aktif karlılığı arasında ilişki vardır.	Etkisi Vardır (%5 Anlamlılık Düzeyinde).	Pozitif
H6: Mobil Bankacılık ödeme işlem hacmi ile bankacılık sektörünün özsermaye karlılığı arasında ilişki vardır.	Etkisi Vardır (%5 Anlamlılık Düzeyinde).	Pozitif
H7: Mobil Bankacılık kredi kartı işlem hacmi ile bankacılık sektörünün aktif karlılığı arasında ilişki vardır.	Etkisi Vardır (%10 Anlamlılık Düzeyinde).	Pozitif
H8: Mobil Bankacılık kredi kartı işlem hacmi ile bankacılık sektörünün özsermaye karlılığı arasında ilişki vardır.	Etkisi Vardır (%5 Anlamlılık Düzeyinde).	Pozitif
H9: Mobil Bankacılık yatırım işlem hacmi ile bankacılık sektörünün aktif karlılığı arasında ilişki vardır.	Etkisi Vardır (%5 Anlam Düzeyine Göre).	Pozitif
H10: Mobil Bankacılık yatırım işlemleri hacmi ile bankacılık sektörünün özsermaye karlılığı arasında ilişki vardır.	Etkisi Vardır (%5 Anlamlılık Düzeyinde).	Pozitif

6. SONUÇ

Günümüz dünyasında, hayatımızda oldukça önemli yer tutan ve hayatımızı kolaylaştırıp, yön veren teknoloji, finans dünyasında varlığını hissettirmekte ve finansal gelişmelerin gerçekleşmesinde oldukça önemli bir role sahiptir. Finansal Teknolojinin 1866 yılından günümüze kadar ulaşan bir geçmişinin olduğunu da göz önünde bulundurarak, küresel çapta finans dünyasına yön verici bir unsur olduğunu söylenebilir.

Finansal teknolojik gelişmelerin, özellikle son dönemlerde, akıllı telefonun da icadı ile beraber üretmiş oldukları mobil uygulamaların, kullanıcılar tarafından yoğun bir şekilde kullanılıyor olması, kullanıcılara zamandan tasarruf ve mekân avantajları gibi önemli avantajlar sunmaktadır. Bir diğer yandan ise finansal teknoloji ürünü olan mobil bankacılık uygulamalarının, Türkiye’de aktif şekilde kullanımının artması, insanların bankacılık işlemlerini, banka şubelerine gitmeye gerek duymadan mobil bankacılık uygulamaları gibi uygulamalar üzerinden gerçekleştirebiliyor oluşu, hem kullanıcılar açısından hem de bankacılık sektörü adına önemli avantajları beraberinde getirmektedir.

Bankalar finansal faaliyetlerini, günümüz şartlarında da istikrarlı bir şekilde sürdürebilmek için, finans alanında gerçekleşen teknolojik gelişmelere de uyum sağlama çabası içerisindedir. Eskiden yalnızca bankaların şubelerinden gerçekleştirilebilen ödeme işlemleri, para transferi işlemleri, kredi kartı işlemleri, yatırım işlemleri gibi işlemler, gelişen teknoloji ve neticesinde finans alanındaki karşılığı ile finansal teknolojiler sayesinde, internet bankacılığı ve mobil bankacılık uygulamaları ile banka şubelerine ihtiyaç kalmadan gerçekleştirilebilmektedir. Kullanıcılarına sunmuş olduğu, yer ve zaman gibi önemli avantajlar sayesinde kullanımı gün geçtikçe popüler hale gelen bu uygulamalar, bankacılık sektöründe önemli bir yer edinmişlerdir.

Türkiye’de mobil bankacılık uygulamaları kullanılmaya başlandıktan sonra, 2011 yılının ilk çeyreği itibariyle mobil bankacılık verileri Türkiye Bankalar Birliği tarafından her çeyrek için ayrı ayrı olacak şekilde yayınlanmaktadır. Her yılın, Mart, Haziran, Eylül ve Aralık aylarında üçer aylık raporlar halinde yayınlanan bu veriler, mobil bankacılığın toplam aktif müşteri sayısını, kredi kartı işlem adeti ve işlem hacmi, yatırım işlemleri adedi ve işlem hacmi, para transferleri işlem adedi ve işlem hacmi, ödeme işlem adetleri ve işlem hacimleri gibi açıklayıcı veriler yer almaktadır.

Çalışmanın, mobil bankacılık verileri 2011 yılından itibaren yayınlamaya başladığından dolayı başlangıç yılı 2011 olarak belirlenmiştir. 2011 ve 2019 yılları arasında gerçekleşen mobil bankacılık işlem verileri ile aynı dönem içerisindeki mevduat bankacılığı sektörünün aktif kârlılık ve özsermaye kârlılıkları arasındaki ilişkiyi öğrenebilmek adına, veri setimizin zaman serisi içermesinden dolayı

eşbütünleşme testi uygulanmıştır. Eşbütünleşme testinin gerçekleştirilebilmesi için, öncelikle tüm değişkenlerin durağanlıkları analiz edilmiş, modeller kurulmuş, kısa dönemde meydana gelebilecek sapmaları düzenleyen hata düzeltme katsayıları hesaplanmış ve kurulan modellerin anlamlılıkları test edilmiştir. Daha sonra, kurulan modellerde otokorelasyon sorununun olup olmadığını incelemek için F İstatistik değeri incelenmiş ve herhangi bir otokorelasyon sorununa rastlanmamıştır. Yapılan eşbütünleşme testi sonuçları, kurulan hipotezler ve elde edilen sonuçlar paylaşılmıştır.

Gün geçtikçe kullanımı daha da yaygınlaşan mobil bankacılık uygulamalarının, bankacılık sektörü finansal performansına hem aktif kârlılığın hem de özsermaye kârlılığın, etkisi olduğu söylenebilir. Mobil bankacılık uygulamaları ile yapılan para transferleri, ödeme işlemleri, kredi kartı işlemlerinin hem aktif kârlılık hem de özsermaye kârlılığı üzerinde pozitif etkisi olduğu gözlemlenirken; yatırım işlem hacminin artması, aktif kârlılık üzerinde pozitif etkiye sahipken, özsermaye kârlılığı üzerindeki etkisi için %5 düzeyinde anlamlı etkiye sahiptir.

Mobil bankacılık uygulamalarının kullanımı, bankacılık sektörü üzerinde hem aktif kârlılığı hem de özsermaye kârlılığı üzerinde bir etkiye sahiptir. Sürekli değişen dünyada, teknolojik gelişmeler sonucu ortaya çıkan yeni teknolojik ürünlerin, finans alanında da kullanılmaya başlanması, finans sektöründe önemli yere sahip olan bankalar için de teknolojiyi yakından takip etmek önemlidir. Bankaların faaliyetlerinin sürdürülebilirliği açısından, finansal performanslarının istikrarlı bir şekilde devam ettirmesi ise bankalar açısından kritik yere sahiptir. Dolayısı ile bankaların, sektörde faaliyetlerini devam ettirmeleri açısından, inovatif gelişmeleri yakından takip etmeleri ve finansal teknoloji ile iş birliği içerisinde bulunmaları, bankaların sürdürülebilirliği için önemlidir.

Sonuç olarak yapılan analizler sonucunda analiz yapılan dönemde mobil bankacılık uygulamalarının bankacılık sektörünün finansal performansı üzerine etkisi olduğu gözlemlenmiştir.

KAYNAKÇA

- Ahiadorme, J. W. (2018). The Effect of Digital Delivery Channels on The Financial Performance of Banks. *International Journal of Financial Innovation in Banking*, 2(1), 48-59.
- Altıntaş, H. (2013). Türkiye’de petrol fiyatları, ihracat ve reel döviz kuru ilişkisi: ARDL sınır testi yaklaşımı ve dinamik nedensellik analizi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 9(19), 1-30.
- Berberoğlu, M., ve Uzun, U. (2018). Mobil bankacılığın ticari banka performansı üzerine etkisi: Türkiye Örneği. *Fscongress 2018*, 179.
- Chakraborty, S. (2018). *Fintech: Evolution or Revolution*. Business Analytics Research Lab India.

- Ege, İ. ve Topaloğlu E. E. (2015). *Uluslararası Bankacılık, içinde Güven Delice ve İlhan Ege (ed.), Uluslararası Finans Teori Politika ve Uygulama*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Ege, İ. ve Yaman, S. (2017). 2008 küresel ekonomik krizinin Türkiye bankacılık sistemi finansal oranları üzerindeki etkileri. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (1) , 163- 182.
- Hallam, D., & Zanolli, R. (1993). Error correction models and agricultural supply response. *European Review of Agricultural Economics*, 20 (2), 151-166.
- Kathuo, S., Rotich, G., & Anyango, W. (2015). Effect of mobile banking on the financial performance of banking institutions in Kenya. *The Strategic Journal of Business and Change Management*, 2 (98), 1440-1457.
- Mutua, R. W. (2013). *Effects of Mobile Banking on The Financial Performance of Commercial Banks in Kenya*. Unpublished Mba Thesis, University of Nairobi.
- Njoroge, N. B. (2014). The Effect of Mobile Banking on Financial Performance of Commercial Banks in Kenya.
- Pesaran, M. H., & Shin, Y. (1998). An Autoregressive Distributed-Lag Modelling Approach To Cointegration Analysis. *Econometric Society Monographs*, 31, 371-413.
- Pesaran, M. H., Shin, Y., & Smith, R. J. (2001). Bounds Testing Approaches to The Analysis of Level Relationships. *Journal of applied econometrics*, 16(3), 289-326.
- Phillips, P. C., & Perron, P. (1988). Testing for a unit root in time series regression. *Biometrika*, 75(2), 335-346.
- Seyrek, İ. H., & Akşahin, A. (2016). Mobil bankacılık uygulamaları kalite faktörlerinin analitik hiyerarşi prosesi ile karşılaştırılması. *International Review of Economics and Management*, 4(3), 47-61.
- www.magfiatilmez.com (2017). Kripto Paralar, Bitcoin ve Blockchain. 10.11.2019 tarihinde <http://www.mahfiatilmez.com/2017/11/kripto-paralar-bitcoin-ve-blockchain.html> adresinden alınmıştır.
- www.tbb.org.tr (2019). Türkiye bankalar birliği (TBB). *Dijital, İnternet ve Mobil Bankacılık İstatistikleri*, 30.06.2019 tarihinde <https://www.tbb.org.tr/Tr/Bankacilik/Banka-Ve-Sektor-Bilgileri/4> adresinden alınmıştır.
- Yıldıztan, D. (2011). E-Views Uygulamalı Temel Ekonometri Makro Ekonomik Verilerle. *Gözden Geçirilmiş*, 2.
- Zeybek, H. (2018). Dijital bankacılık. *Mali Çözüm Dergisi*, 28, 79-107.

KÜLTÜRLERARASI YENİ MEDYA: SOSYAL MEDYANIN KÜLTÜRLERARASI İLETİŞİM ÜZERİNDE ALGILANAN ETKİLERİ

INTERCULTURAL NEW MEDIA: PERCEIVED IMPACTS OF SOCIAL MEDIA ON INTERCULTURAL COMMUNICATION

Zeynep Aksoy¹

ÖZ

Yirminci yüzyıl boyunca yüz yüze ilişkiler üzerinden tanımlanan kültürlerarası iletişim kavram ve modelleri günümüzün dijital iletişim dinamiklerini açıklamak için yetersiz kalmaktadır. Kültürel değer, norm, inanç ve iletişim davranışları bakımından farklılıklar taşıyan insanların dijital iletişim araçları sayesinde artan karşılaşma olanağı çeşitli fırsatlar ve tehditler getirmektedir. Dolayısıyla yeni medya ve kültürlerarası iletişim çalışmalarının bir arada ele alınması önemlidir. Bu bağlamda, bu çalışmanın amacı sosyal medyanın kültürlerarası iletişim üzerindeki algılanan etkilerini incelemektir. Araştırma grubunu 2018-2019 akademik yılında öğrenci değişim programları ile İzmir Ekonomi Üniversitesi'nde öğrenim gören uluslararası öğrenciler oluşturmaktadır (n=101). Öğrencilerin sosyal medyanın kültürlerarası iletişim üzerindeki olası etkilerini nasıl algıladıklarını değerlendirmek amacıyla anket çalışması uygulanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, sosyal ağlarda farklı kültürlerden bireyler ile arkadaşlık kuran uluslararası öğrenciler için sosyal medya kültürlerarası arkadaşlıkları geliştirmekte ve kültürlerarası etkileşimi kolaylaştırmaktadır. Ayrıca bu öğrenciler sosyal medyanın kültürel bilgi, kültürlerarası özgüven, kültürel farkındalık ve esneklik üzerinde olumlu etkilerde bulunduğu yönünde değerlendirme yapmaktadır. Bu unsurlar kültürlerarası iletişim yeterliğinin tutum ve bilgi boyutu ile ilişkili bulunmaktadır. Çalışma, günlük yaşamda sosyal medya kullanımı ile kültürlerarası yeterlik gelişimi arasındaki ilişkinin ileriki araştırmalarda incelenmesi için öneriler sunmaktadır.

Anahtar sözcükler: kültürlerarası iletişim, kültürel farkındalık, sosyal medya, sosyal ağ, uluslararası öğrenciler

ABSTRACT

Intercultural communication concepts and models described on the basis of face-to-face relations during twentieth century remain insufficient in explaining today's dynamics of digital communication. Increased possibility of encounters of people with diverse cultural values, norms, beliefs and communication behaviors bring various opportunities and threats. Therefore, it is important to consider new media and intercultural communication studies together. In this respect, this study aims to examine perceived impacts of social media on intercultural communication. The study group involves international students at Izmir University of Economics in 2018-2019 academic year (n=101). In order to evaluate how students perceive the effects of social media on intercultural communication, a survey study was applied. Results of the study indicate that social media develops intercultural friendships and facilitates intercultural interactions for the students who build friendships with individuals from diverse cultures. Moreover, these students evaluate that social media positively impacts on cultural knowledge, intercultural confidence, cultural awareness and flexibility. These aspects are related with the attitude and knowledge dimensions of intercultural communication competence. The study presents propositions for further examination of the relationship between the daily use of social media and intercultural competence development.

Keywords: intercultural communication, cultural awareness, social media, social network, international students

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Ekonomi Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü, zeynep.aksoy@ieu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-0297-0372

GİRİŞ

Yirminci yüzyılın ortalarında temelleri atılan kültürlerarası iletişim disiplini 1980'ler itibariyle küreselleşmenin etkisiyle gerek akademik çevrede gerekse uygulamada hızla gelişen bir alan haline gelmiştir. Gönüllü ve zorunlu olarak ülkelerin sınırlarını aşan insan hareketliliği farklı kültürlerden birey ve grupları karşılaştıran, bir arada yaşamaya yönelten ana nedenler olarak kültürlerarası iletişimin inceleme alanı olmuştur. Günümüzde ise iletişimin dijitalleşmesi ile birlikte kültürler arasındaki etkileşimler giderek yoğunlaşmakta ve karmaşıklaşmaktadır. Bölgesel savaşlar neticesinde ortaya çıkan zorunlu kitlesel göçler, yükseköğretim öğrencilerinden uluslararası işletmelerde çalışanlara kadar ülkeler arası yoğun hareketlilik farklı kültürel kodlara sahip insanların daha fazla bir arada yaşamaları gerekliliğini doğurmaktadır. Öte yandan, insanlar coğrafi olarak yer değiştirmese dahi zaman ve mekândan bağımsız iletişimi mümkün hale getiren çevrimiçi iletişim, kültürlerin karşılaşmasını kaçınılmaz kılmaktadır.

Geleneksel medya kurumları ile ana akım eğlence yayıncılığının küresel ölçekte tekelleşmesi ve Web 2.0 sayesinde herkesin her an her habere ulaşabilir olması kültürler arasından ziyade kültürler aşırı bir iletişimin varlığını sağlamaktadır (Bonfadelli, 2017). Dolayısıyla, yeni medya; iletişim engellerine, sorunlarına ve çözüm yollarına odaklanan kültürlerarası iletişim açısından kuşkusuz farklı dinamikler sunmaktadır. Çoğunlukla yüz yüze iletişime dayanan ilişkiler ağını inceleyerek ortaya konulan kavram ve kuramların bugünkü kültürlerarası etkileşimleri açıklamada yeterli olması mümkün görünmemektedir. Gerek gündelik alışkanlıklar içinde gerekse profesyonel dünyada çevrimiçi iletişim araçlarının yoğun olarak kullanılıyor olması, kültürlerarası iletişim kavram ve modellerinin yeniden değerlendirilmesi gereğini doğurmaktadır.

Dijitalleşme, mobil teknoloji ve sosyal ağların gelişimi iletişimi kaçınılmaz olarak etkilemektedir. Landau, Eisikovits ve Rafaeli (2019) sosyal ağlarda kişiler arası reddedilme yaşayan ergenlerin bu sorunla baş etme yollarını ortaya koymaktadır. Çakmak ve Müezzini (2018) üniversite öğrencilerinin sosyal medya kullanım düzeyleri ile kişiler arası iletişim becerileri arasında olumlu bir ilişki olduğunu ileri sürmektedir. Çat ve Özsoy'un (2018) 323 üniversite öğrencisi arasında gerçekleştirdikleri araştırma, sosyal medya aracılığıyla paylaşılan kutlama mesajlarının duygu aktarımını sınırlandırdığını ve katılımcıların aslında yüz yüze iletişimi tercih ettiklerini ortaya koymaktadır. Kişiler arası iletişimin özünü oluşturan yüz yüze olma halinin yerini, akıllı telefonlarda kolaylıkla kullanılan sosyal medya uygulamaları almış gibi görünmektedir. Diğer yandan Türkiye'de yapılan çalışmalara bakıldığında, sosyal medya

kullanımının kültürlerarası iletişimi nasıl etkilediğine dair sınırlı sayıda araştırma olduğu görülmektedir. Kültürlerarası duyarlılık üzerine yapılan bu çalışmalardan biri olan Bekiroğlu ve Balcı'nın (2014) çalışmasında, sosyal medyada farklı kültürlerden insanlar ile iletişim kurma sıklığı arttıkça kültürlerarası duyarlılık düzeylerinde artış olduğu tespit edilmiştir. Baksi, Sürücü ve Duman da (2019) hemşirelik öğrencileri arasında gerçekleştirdikleri çalışmalarında benzer bir sonuç elde etmişlerdir.

İnternet temelli sosyal ağlar aracılığıyla kültürlerarası yeterliklerin geliştirilmesi üzerine yabancı dil eğitimi alanında yoğun çalışmaların olduğu bilinmektedir. Vurdien (2014) yabancı dil eğitiminde “sınıf ortamının farklı bir kültürü öğrenmek için yetersiz kalması nedeniyle sosyal ağların öğrencilere farklı ülkelerden akranları ile iletişim kurma olanağı sağladığını” belirtmektedir (s. 399). Farklı ülkelerdeki öğrenci grupları arasında sosyal ağ siteleri aracılığı ile sağlanan çevrimiçi iş birliği ortamının öğrencilere kültürlerarası iletişim becerileri kazanmalarında yardımcı olabildiği düşünülmektedir (Vurdien, 2014). Dil eğitiminde olduğu gibi işletmelerde de uluslararası çalışanlar ve yöneticiler için kültürlerarası eğitimin yeni medya araçları ile entegre biçimde verilmesi ile ilgili çalışmalar mevcuttur. Wankel (2016) çalışanların kültürlerarası eğitiminde sosyal medyanın etkin bir biçimde kullanılmasını önermektedir. Yapılandırılmış eğitim süreçleri içinde sosyal medyanın kültürlerarası bilgi, tutum ve davranış gelişimi için bir araç olarak kullanılması son derece anlamlıdır. Diğer taraftan sosyal medyanın kültürlerarası etkileşimler için bireysel kullanımının ne türden etkileri olduğu üzerine daha fazla araştırma yapılması gerekli görülmektedir. Bu bağlamda, bu çalışmanın amacı, kendi kültürlerinden farklı bir kültür içinde bulunan bireylerin, sosyal medya kullanım alışkanlıklarını ve sosyal medyanın kültürlerarası iletişim üzerinde algıladıkları etkilerini değerlendirmektir.

KÜLTÜRLERARASI İLETİŞİM VE YENİ MEDYA

Kültürlerarası iletişim farklı kültürlerden gelen bireylerin davranış ve iletişim biçimlerini anlamaya ve bu farklılıklardan kaynaklanan iletişim sorunlarına çözüm yolları üretmeye çalışan; “antropoloji, sosyoloji, psikoloji, uluslararası ilişkiler gibi farklı bilim dallarının ilgilendiği çoklu bir disiplindir” (Aksoy, 2015, s. 32). İkinci Dünya Savaşı sırasında temelleri atılan bu bilim dalı için, kültürlerarası iletişim adı ilk kez Edward T. Hall (1959) tarafından kullanılmıştır. Küresel işletmelerin faaliyetlerini artırmaya başladığı 1970'ler ile birlikte ise özellikle Geert Hofstede'nin (1980) karşılaştırmalı çalışmaları kültürlerarası iletişim ve kültürlerarası yönetim alanlarının gelişmesini sağlamıştır. Bu dönemde özellikle Enformasyon Sistemleri Kuramı (Hall, 1976, 1987) ve Kültürel Boyut Kuramı (Hofstede, 1980, 1984) temel alınarak yapılan araştırmalar ve eğitim programları ülke kültürlerini ve bu kültürlerde yaşayan

insanların iletişim ve yaşam biçimlerini karşılaştırmaya yönelik olmuştur. Ancak yirmi birinci yüzyıla girilmesi ile birlikte bilgi iletişim teknolojilerinde yaşanan hızlı ilerleme, kültürler arasındaki karşılaşmaların ‘geleneksel’ olarak ifade edilebilecek kuramlara dayanarak açıklanmasını zorlaştırır olmuştur.

Kültürlerarası iletişim disiplininin gelişiminde öncü olan araştırmacıların antropolojik çalışmaları, kültürler arasındaki benzerlik ve farklılıkları belirli kavramlar çevresinde sınıflandırmak üzerine olmuştur. Belirli bir toplum içinde sosyalleşen bireyin sözlü-sözsüz iletişim davranış kalıplarında belirleyiciliği olduğu kabul edilen kültürün temel varsayımlarını bilmek kültürel farkındalık açısından önem taşımaktadır. Ancak sadece bilgi sahibi olmak yeterli değildir. Kültürlerarası iletişimciler için daha önemli mesele bireylerin tutum ve davranışlarında değişiklik yapabilme kapasitesine sahip olmanın yollarını öğrenmeleridir. Özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısında dünyanın farklı yerlerinde görev yapan diplomatlar, mühendisler, araştırmacılar, iş insanları ve çokuluslu şirketlerin çalışanları kültürlerarası iletişim becerileri kazanmanın önemini yaşayarak öğrenmişlerdir. Bu nedenle kültürlerarası yeterlik kavramına ilgi giderek büyümüş ve ampirik çalışmalar neticesinde modeller geliştirilmiştir. Kültürlerarası iletişim yeterliği konusunda yapılan bilimsel çalışmalar kültürlerarası iletişim alanının kayda değer bir bölümünü kapsamaktadır. “Farklı bir kültürde etkin ve uygun davranışları gösterebilme becerisi” olarak tanımlanan (Spitzberg, 2000, s.380) kültürlerarası iletişim yeterliği *tutum*, *bilgi*, *davranış* olmak üzere üç bileşenden oluşmaktadır (Spitzberg ve Changnon, 2009). *Tutum*, kültürlerarası iletişim yeterliğinin motivasyonel boyutunu ifade etmekte ve kültürel farklılıklara karşı açıklık, ilgi, merak, farklı kültürlere saygı duymak ve esneklikten oluşurken, *bilgi* boyutu farklı kültürler hakkındaki genel ve spesifik bilgi kapasitesini içermektedir (Deardorff, 2006; Bennett, 2009). *Davranış* boyutu ise tutum ve bilginin gerekli ortam ve durumlarda yansıtılması becerilerini ifade etmektedir (Aksoy, 2015). Bireyin farklı kültürler içinde etkin ve uygun biçimde sözlü ve sözsüz iletişim davranışları gösterebilme becerisi davranışsal boyutu oluşturmaktadır. Farklı kültürel geçmişe sahip olan bireylerin etkileşimlerinin ön yargı ve stereotiplerden mümkün olduğunca arınmış, karşılıklı öğrenme ve gelişmeye açık olarak sürmesi bugünkü küresel dijital iletişim çağında daha fazla önem kazanmaktadır.

Kültürlerarası iletişimin kuramsal çerçevesinin yeni medya ile uyumlu bir biçimde geliştirilmesi için “kültürel kuram, kültürlerarası iletişim kuramları, dil ve kültürün çevrimiçi kültürlerarası iletişim üzerindeki etkisi, çevrimiçi öğrenme ortamlarının geliştirilmesi” olmak üzere en az dört alanda kuramsal gelişmeye gereksinim olduğu vurgulanmaktadır (Macfadyen,

Roche ve Doff, 2004, ss. 47-48). Shutter (2012) da kültürlerarası iletişim alanının yeni medyayı kapsayacak bir şekilde geliştirilmesi için ‘Kültürlerarası Yeni Medya Çalışmaları’ adı ile daha kapsayıcı bir alan önermekte, bu alanda yapılabilecek araştırmaları beş ana başlık altında sıralamaktadır. Bunlar; kültürel kimlik, kültürlerarası diyalog, üçüncü kültür, kültürlenme ve kültürlerarası yeterlidir (Shutter, 2012). Benzer şekilde Chen (2012) de yeni medyanın kültürlerarası çalışmalara dahil edilmesi gerekliliğini vurgulamakta; kültürün yeni medya üzerindeki etkisi, yeni medyanın kültürel kimlik üzerindeki etkisi ve yeni medyanın kültürlerarası etkileşim üzerindeki etkisi olmak üzere üç ana başlık içeren bir araştırma çerçevesi sunmaktadır.

Alanyazın incelendiğinde, kültürlerarası çalışmaları yeni medya kapsamında inceleyen araştırmaların arttığı görülmektedir. McEwan ve Sobre-Denton (2011) çevrimiçi toplulukların ve sosyal ağların kültürlerarası iletişim için eşsiz olanaklar sunduğunu vurgulamaktadır. İnternet teknolojisinin sunduğu olanaklardan biri sosyal medyanın eğitim ve öğretimde kullanılmasıdır. “Bilgi paylaşımını kolaylaştırmak, sosyal etkileşimleri desteklemek ve bir topluluk hissi oluşturmak için daha fazla eğitimci sosyal medyayı kullanmaktadır” (Ngai, 2019, p. 433). Batardière (2015), çevrimiçi tartışma forumunun üniversite öğrencilerinin öğrenme deneyimlerine olan etkisini incelediği çalışmasında, uygulamada bir öğretmenin olmasının çevrimiçi kültürlerarası etkileşimler üzerinde dolaylı bir etkisi olduğunu ortaya koymaktadır. Pikhart’ın (2018) çalışması, web sitesi programcılarının kültürlerarası farkındalığına odaklanmakta, internet içeriğinin farklı dillere çevrilmesi sürecinde bu farkındalığın son derece eksik olduğunu vurgulamaktadır. Bir başka çalışmada ise (Wang, 2012), Facebook platformunun üniversite öğrencileri arasındaki kültürlerarası iş birliğine katkısı değerlendirilmekte; Facebook’un eğitsel amaçlar için uygun olduğu ancak proje sonrasında kültürlerarası arkadaşlığın sürdürülmesi için bireysel motivasyon ve çabanın gerekliliği gösterilmektedir. Coffey ve arkadaşları (2013), Chen ve Starosta (2000) tarafından geliştirilen kültürlerarası duyarlılık ölçeğini (*Intercultural Sensitivity Scale-ISS*) internet ortamında test ettikleri araştırmalarında bireylerin üç boyutlu sanal ortamda, kısıtlı web sitelerine göre daha fazla kültürlerarası duyarlılık düzeyi gösterdiklerini ortaya koymaktadırlar. Dijital iletişim araçları, bir yandan uzaktan öğrenmeye ve kültürlerarası öğrenme süreçlerine katkı sağlarken, diğer yandan kültürlerarası iletişimin alanına giren sorun ve olguları etkilemektedir.

Pek çok uygulamayı (blog, forum, interaktif oyun vb.) barındıran sosyal medya içinde Sosyal Ağ Siteleri (*Social Network Sites-SNSs*), mobil telefon teknolojisinin gelişmesiyle birlikte en çok kullanılan platformlar olarak karşımıza çıkmaktadır

(<https://www.statista.com/topics/1164/social-networks/>). Farklı kültürler içinde çalışan profesyonellerin sosyal ağ sitelerinde oluşturdukları kültürlerarası gruplardaki diyalogları inceleyen Aksoy (2016), üyelerin iş ve barınma gibi temel gereksinimlerde veya bilgi/öneri arayışında iletişim kurduğunu göstermektedir. Sosyal medyanın kültürlerarası uyum üzerindeki etkisini inceleyen Sawyer ve Chen (2012), sosyal medya aracılığıyla kurulan ilişkiler neticesinde bireylerin kültürlerarası uyum sorunlarının üstesinden geldiğini ve bunun bir topluluk hissi oluşturduğunu ileri sürmektedir. Forbush ve Foucault-Welles (2016) sosyal ağ sitelerini farklı ağlar oluşturmak için kullanan uluslararası öğrencilerin ev sahibi ülkede daha yüksek sosyal ve akademik uyum düzeyleri gösterdiğini ortaya koymaktadır. Sosyal medya uygulaması olan sosyal ağlar kültürlerarası ilişkilerin kurulduğu, bilgi paylaşımının gerçekleştiği ve gerçek yaşamda karşılaşılabilecek olası kültürlerarası sorunlar ile baş etmek için topluluk hissinin inşa edildiği sanal ortamlardır. Bu ağlarda kurulan etkileşim, kültürlerarası uyum ve anlayışın gelişmesinde çözüm olanakları sunmakla beraber yeni sorunlar ortaya çıkarma olasılığı da taşımaktadır. Bir yandan sınırlar aşılırken bir yandan yeni sınırlar oluşabilmektedir. Sosyal medyanın kültürlerarası iletişim üzerindeki olumlu veya olumsuz etkilerinin anlaşılması önemli görülmektedir.

ARAŞTIRMANIN AMACI

Shutter (2012) ve Chen'in (2012) önerdiği araştırma çerçevesine dayanan bu çalışmanın amacı sosyal medyanın kültürlerarası etkileşim üzerindeki algılanan etkilerini incelemektir. Bu amaçla araştırma, uluslararası öğrenci hareketliliği programları ile İzmir Ekonomi Üniversitesi'ne gelen öğrenciler arasında gerçekleştirilmiştir. Sosyal ağ siteleri uluslararası öğrenciler için eşsiz bir bilgi ve ilişki ortamı sunmaktadır (Kotowski ve Dos Santos, 2010). En az bir akademik dönemi İzmir Ekonomi Üniversitesi'nde geçiren uluslararası öğrencilerin kültürlerarası etkileşim ortamı içinde bulunmaları, araştırmanın amacı ile uygun bir çalışma evreni sağlamaktadır. Uluslararası öğrencilerin sosyal medyanın kültürlerarası ilişkiler üzerindeki etkisini nasıl değerlendirdiklerini incelemek amacıyla belirlenen araştırma soruları şu şekildedir:

- S1.** Uluslararası öğrenciler kültürlerarası iletişim için sosyal medyayı nasıl kullanıyorlar?
- S2.** Uluslararası öğrenciler sosyal medyada kültürlerarası diyaloglara ne düzeyde katılım gösteriyorlar?
- S3.** Uluslararası öğrenciler sosyal medyanın kültürlerarası iklimini nasıl tanımlıyorlar?

S4. Uluslararası öğrenciler sosyal medyanın kültürlerarası iletişim üzerindeki etkilerini nasıl algılıyorlar?

S5. Uluslararası öğrencilerin sosyal medya kullanım alışkanlıkları ile kültürlerarası iletişim üzerindeki algılanan etkileri arasında anlamlı bir fark var mı?

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Betimleyici araştırma tasarımına sahip olan çalışmada niceliksel yaklaşım benimsenmiş ve verilerin toplanması için anket yöntemi kullanılmıştır. Araştırma konusuna ilişkin, belirlenen sorular çerçevesinde genel bir bakış açısı kazanmak için anket yöntemi uygun bir teknik olarak görülmektedir (Aslan ve Uyar, 2009). Aynı zamanda ileriki araştırmalara temel oluşturabilecek önermeler sunmak için anket yöntemi bireylerin düşünce ve tutumları hakkında tespitte bulunma olanağı sağlamaktadır. Sosyal medyanın kültürlerarası iletişim üzerindeki algılanan etkilerini incelemek amacıyla anket formu, kültürlerarası iletişim yeterliği modelinin (Deardorff, 2006) tutum, bilgi ve davranış boyutundaki kavram ve olgular (ön yargı, stereotip, duyarlılık vb.) temel alınarak hazırlanmıştır. Anket formunun birinci bölümünde öğrencilerin öz-değerlendirmelerini amaçlayan 16 adet 5’li Likert tipinde soru (1=hiçbir zaman, 2=nadiren, 3=bazen, 4=sıklıkla, 5=her zaman) ve bir adet sosyal medyanın iklimini tanımlamaya yönelik liste sorusu; ikinci bölümünde ise katılımcıların sosyal medya kullanımları ile demografik bilgilerine ilişkin veri toplamayı amaçlayan sorular bulunmaktadır. Anketin geçerliliğini sağlamak amacıyla soruların anlaşılır olduğundan emin olmak için 18 öğrenci ile ön uygulama gerçekleştirilmiştir. Ön uygulamada anket formunda yer alan iki sorunun benzer olduğu görülmüş ve birisi çıkarılmıştır. Cronbach’s alpha güvenirlik katsayısı .944 olarak bulunmuş olup, anketin güvenilir bir veri toplama aracı olduğu tespit edilmiştir. Araştırmada elde edilen veriler SPSS 21 paket programında analiz edilmiştir. Verilerin değerlendirilmesinde frekans analizi, bağımsız grup T testi (Independent T-Testi) ve Mann-Whitney U testleri kullanılmıştır.

Araştırma grubu

Araştırma 2018-2019 akademik yılında öğrenci değişim programları ile İzmir Ekonomi Üniversitesi’nde öğrenim gören uluslararası öğrenciler arasında yürütülmüştür. Araştırmanın ana kütlesi 252 uluslararası öğrenciden oluşmaktadır ve kütlenin tümüne üniversitenin uluslararası ilişkiler ofisi ve Erasmus Öğrenci Ağı (ESN) aracılığı ile ulaşılmıştır. Google form kullanılarak hazırlanan anket, ana kütlede yer alan tüm öğrencilere gönderilmiştir. Kolayda örnekleme tekniği uygulanmış ve ankete 101 öğrenci gönüllü olarak katılım sağlamıştır.

Cronbach's alpha güvenilirlik katsayısı .898 olarak hesaplanmıştır. Buna göre anket yüksek güvenilirliğe sahiptir.

Araştırmaya katılanların %79,2'si 18-24 yaş arasındadır. Katılımcıların %58,6'sı 1 yıldan az süredir, %41,4'ü ise 1 yıldan uzun süredir Türkiye'de yaşadığını belirtmiştir (Tablo 1).

Tablo 1. Türkiye'de kalış süresi

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
3 aydan az	16	15.8	16.2	16.2
3-6 ay	30	29.7	30.3	46.5
6 ay-1 yıl	12	11.9	12.1	58.6
1-3 yıl	6	5.9	6.1	64.6
3 yıldan çok	35	34.7	35.4	100.0
Toplam	99	98.0	100.0	
Missing	2	2.0		
Total	101	100.0		

BULGULAR VE TARTIŞMA

Kültürlerarası etkileşim ortamı olarak sosyal medyanın öğrenciler tarafından nasıl kullanıldığının ve algılandığının sorgulandığı araştırmada bulgular, araştırma sorularına uygun biçimde dört ana başlık altında ele alınmaktadır. Bunlar: 1) sosyal medya kullanım alışkanlıkları, 2) sosyal medyada kültürlerarası diyalog, 3) sosyal medyanın kültürlerarası iklimi, 4) sosyal medyanın kültürlerarası iletişim üzerindeki algılanan etkileri.

Uluslararası Öğrencilerin Sosyal Medya Kullanım Alışkanlıkları

Katılımcıların sosyal ağ sitesi kullanım alışkanlıkları ile ilgili tanımlayıcı istatistikler aşağıda sunulmaktadır (Tablo 2). Çalışmaya katılan uluslararası öğrencilerin en fazla kullandığı platformların Instagram (%87,1) Facebook (%56,4) ve Youtube (%41,6) olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Katılımcıların Sosyal Ağ Sitesi Üyelikleri

	N	Frequency	Percent	Valid Percent
Facebook	101	57	56.4	56.4
Instagram	101	88	87.1	87.1
LinkedIn	101	14	13.9	13.9
Twitter	101	21	20.8	20.8
Youtube	101	42	41.6	41.6
Tumblr	101	5	5.0	5.0

Sosyal medya kullanım alışkanlıklarına ilişkin benzer araştırmalar (Başoğlu ve Yanar, 2017; Hoşgör vd., 2017) 18-24 yaş grubu gençler arasında Facebook, Instagram ve Youtube'un en yaygın kullanılan sosyal medya platformları olduğunu göstermektedir.

Sosyal medyada geçirilen süre Tablo 3'te sunulmaktadır. Katılımcıların yarısından biraz fazlası (%52,5) sosyal medyada günde üç saatten az vakit geçirdiğini belirtmektedir.

Tablo 3. Sosyal medyada geçirilen süre

	Frequency	Percent	Cumulative Percent
Günde 3 saatten az	53	52.5	52.5
Günde 3-6 saat	42	41.6	94.1
Günde 6 saatten fazla	6	5.9	100.0
Total	101	100.0	

Sosyal medyada kültürlerarası diyalog

Araştırmada uluslararası öğrencilerin kültürlerarası diyalog için sosyal medyayı nasıl kullandıklarını anlamak amacıyla, sosyal ağ sitelerinde uluslararası gruplara üyelikleri (Tablo 4), bu gruplarda diyaloglara katılım düzeyleri (Tablo 5) ve farklı kültürlerden arkadaş edinip edinmedikleri (Tablo 6) sorgulanmıştır.

Tablo 4. Sosyal ağ sitelerinde uluslararası gruplara üyelik

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Evet	65	64.4	64.4	64.4
Hayır	36	35.6	35.6	100.0
Total	101	100.0	100.0	

Elde edilen verilere göre katılımcıların yaklaşık %65'i sosyal ağlarda uluslararası gruplara üye olduğunu belirtmektedir.

Tablo 5. Sosyal ağ sitelerinde kültürlerarası diyaloglara katılım

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Hiçbir zaman	6	5.9	5.9	5.9
Nadiren	16	15.8	15.8	21.8
Bazen	42	41.6	41.6	63.4
Sıklıkla	23	22.8	22.8	86.1
Her zaman	14	13.9	13.9	100.0
Total	101	100.0	100.0	

Uluslararası öğrencilerin yaklaşık %14'ü her zaman, %23'ü sık sık, %42'si ise bazen sosyal ağlarda kültürlerarası diyaloglara katıldığını belirtirken; %6'sı sosyal ağ sitelerindeki

diyaloglara hiçbir zaman katılmadığını ifade etmektedir. Katılımcıların çoğunun kültürlerarası diyaloglara katılma eğilimi gösterdiği anlaşılmaktadır.

Tablo 6. Sosyal ağ sitelerinde kültürlerarası arkadaşlık kurma

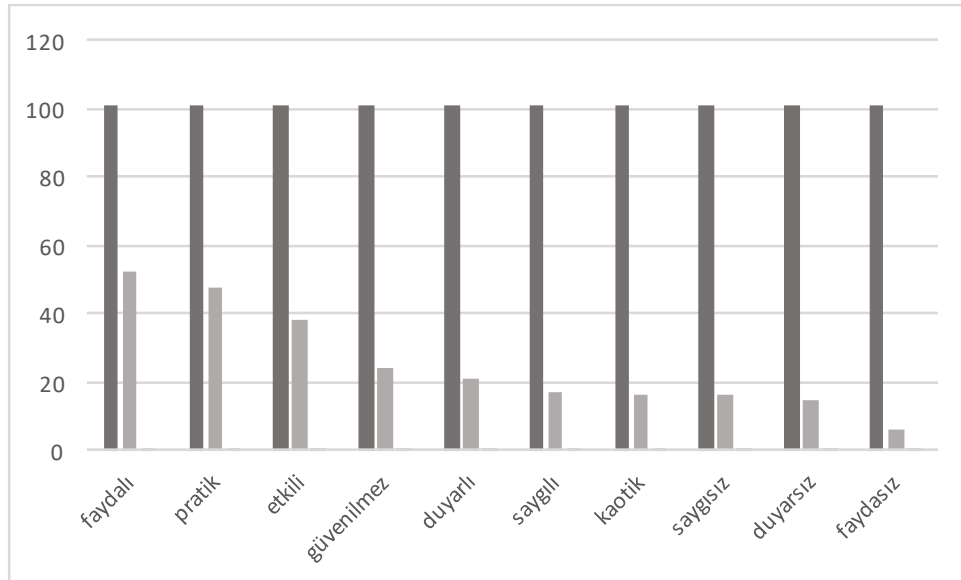
	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Evet	60	59.4	59.4	59.4
Hayır	41	40.6	40.6	100.0
Total	101	100.0	100.0	

Katılımcıların yaklaşık %60'ı sosyal ağ sitelerinde farklı kültürlerden bireyler ile arkadaşlık kurduğunu belirtmektedir.

Sosyal medyanın kültürlerarası iklimi

Araştırmada öğrencilerin, sosyal medyanın kültürlerarası iklimini nasıl değerlendirdiklerini anlamak için yöneltilen soruda olumlu ve olumsuz yöndeki belirli sıfatlar arasından seçim yapmaları istenmiştir. Elde edilen verilere göre katılımcılar sosyal medyanın kültürlerarası iklimi için en çok; faydalı (%51,5), pratik (%47,5) ve etkili (%37,6) değerlendirmelerini yapmışlardır. Araştırma verileri; saygısız (%16), duyarsız (%15) ve faydasız (%0,06) gibi olumsuz niteliklerin daha düşük düzeylerde tercih edildiğini göstermektedir (Grafik 1).

Grafik 1. Sosyal medyanın kültürlerarası iklimi

Kültürlerarası iklim konusu en başta eğitim ve öğretim alanında yapılan çalışmalarda ele alınmaktadır. Öğrenme süreçlerinde kültürlerarası atmosferin oluşturulması üzerine alan yazında pek çok çalışma mevcuttur (Liu ve Zhang, 2014; Rigamonti ve Scott-Monkhouse, 2015). Ayrıca örgütlerde kültürlerarası iklimin çalışan aidiyeti üzerindeki etkileri de bir

inceleme alanı olarak karşımıza çıkmaktadır (Luijters, Van der Zee ve Otten, 2008; Oetzel, McDermott, Torres, & Sanchez, 2012). Ancak sosyal medyanın kültürlerarası iletişim atmosferine ilişkin çalışmalara rastlanmamıştır. Dijital iletişim teknolojilerinin zamansal ve mekânsal sınırları ortadan kaldırmasının kültürler arasındaki bazı sınırların daha da keskinleşmesine yol açtığı bilinmektedir. Kültürlerarası iletişim açısından bu sorunların başında sosyal medyada öne çıkan ayrımcılık ve nefret söylemi gelmektedir (Andrade and Pischetola, 2016; Chetty ve Alathur, 2018). Bu bağlamda çalışmada katılımcıların sosyal medyanın kültürlerarası iklimini değerlendirmeleri istenmiştir. Çalışmaya katılan uluslararası öğrencilerin, sosyal medyanın kültürlerarası iklimi ile ilgili genellikle olumlu atıflarda bulunmaları dikkat çekicidir.

Sosyal medyanın kültürlerarası iletişim üzerindeki algılanan etkileri

Araştırmanın dördüncü sorusu kapsamında uluslararası öğrencilerin kültürlerarası etkileşimleri üzerinde sosyal medyanın algılanan etkisi analiz edilmiştir. Anket formunda katılımcılardan sosyal medya araçlarının kültürlerarası iletişimin çeşitli unsurları üzerindeki etkilerini puanlamaları istenmiştir. Tablo 7’de gösterildiği gibi çalışmaya katılan öğrencilerin yarısından fazlası sosyal medyanın kültürlerarası iletişim üzerindeki etkilerini olumlu olarak değerlendirmektedir.

Tablo 7. Sosyal medyanın kültürlerarası etkileşim üzerinde algılanan etkileri

İfade	Hiçbir zaman	Nadiren	Bazen	Sıklıkla	Her zaman
Sosyal medya dünya görüşünü genişletir.	%0	%7,92	%29,7	%40,59	%21,78
Sosyal medya farklı kültürleri merak ve keşfetmeyi teşvik eder.	%0	%6,93	%24,75	%40,59	%27,72
Farklı kültürlerden kişilerin çevrimiçi etkileşimi kültürel ön yargıları azaltır.	%2,9	%8,91	%32,67	%40,59	%14,85
Farklı kültürlerden kişilerin sanal karşılaşması gerçek yaşamdaki kültürlerarası etkileşimleri kolaylaştırır.	%0,99	%9,9	%37,62	%35,64	%15,84
Sosyal ağ siteleri bireyleri ileriki kültürlerarası karşılaşmalara hazırlar.	%1,98	%16,83	%32,67	%34,65	%13,86
Sosyal ağ siteleri kültürlerarası arkadaşlıkları geliştirir.	%0,99	%5,94	%27,72	%36,63	%28,71
Sosyal ağ siteleri farklı kültürlerden bireyler arasında duyarlı iletişimi teşvik eder.	%1,98	%16,83	%31,68	%36,63	%12,87
Çevrimiçi kültürlerarası iletişim bireyin kültürel bilgisini geliştirir.	%0,00	%4,95	%30,69	%39,60	%24,75
Sosyal medya bireyin farklı kültürlere karşı duyarlılığını artırır.	%1,98	%11,88	%34,65	%41,58	%9,90

Sosyal ağ siteleri kültürlerarası deneyimleri için bireyin özgüvenini artırır.	%0,99	%11,88	%32,67	%34,65	%19,80
Sosyal medyada kültürlerarası iletişim kurmak farklı kültürlerin davranışlarına uyum göstermekte kolaylık sağlar.	%0,99	%10,89	%38,61	%36,63	%12,87
Sosyal medya kültürel farkındalığa olumlu katkıda bulunur.	%3,96	%13,86	%27,72	%39,60	%14,85
Sosyal medya bireylere kültürlerarası iletişim becerilere geliştirmede yardımcı olur.	%2,97	%8,91	%31,68	%33,66	%22,77
Dijital iletişim stereotipleştirmeyi azaltır.	%10,89	%25,74	%36,63	%16,83	%9,90
Sosyal medya kültürel farklılıklara karşı esnekliği artırır.	%2,97	%15,84	%31,68	%38,61	%10,89

Araştırma kapsamında sosyal medya kullanım alışkanlıkları ile sosyal medyanın kültürlerarası iletişim üzerindeki algılanan etkisi arasında anlamlı bir fark olup olmadığı incelenmiştir. Veriler Mann-Whitney U testi kullanılarak analiz edilmiştir (Tablo 8). Buna göre, sosyal ağ sitelerinde kültürlerarası arkadaşlık kurulması ile sosyal medyanın kültürlerarası iletişimin çeşitli unsurları üzerindeki algılanan etkileri arasında istatistiksel olarak anlamlı farklar bulunmuştur ($p<0,05$). Sosyal ağlarda kültürlerarası arkadaşlık kuranların sosyal medyanın algılanan etkilerine ilişkin ortalamaları diğerlerine göre anlamlı biçimde daha yüksektir.

Tablo 8. Sosyal ağlarda kültürlerarası arkadaşlık kurma ile sosyal medyanın algılanan etkileri arasındaki istatistiksel ilişki

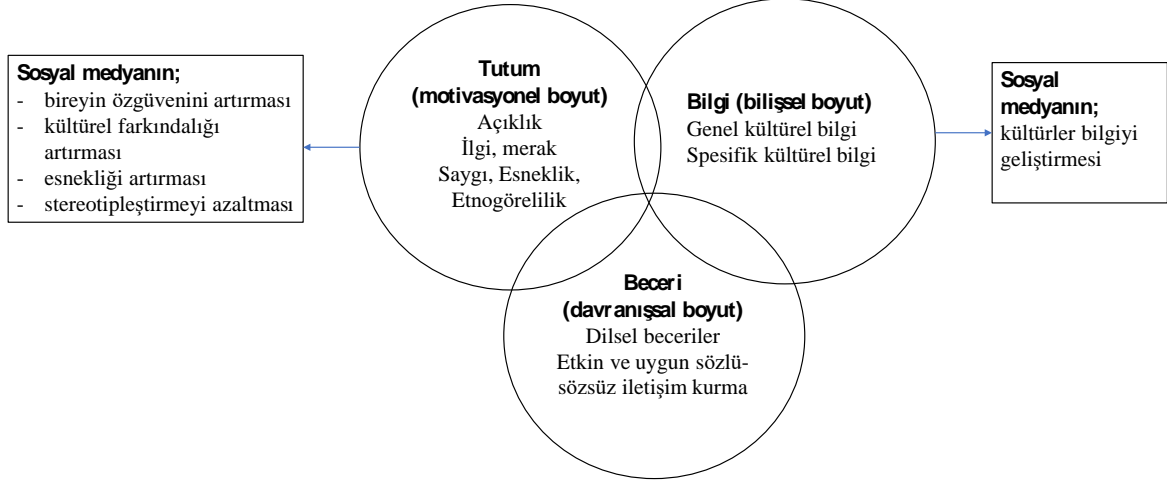
Test Statistics ^a						
	Kültürlerarası arkadaşlık	Kültürel bilgi	özgüven	Kültürel farkındalık	stereotip	esneklik
Mann-Whitney U	731.500	836.000	775.000	863.500	761.000	859.500
Wilcoxon W	1592.500	1697.000	1636.000	1724.500	1622.000	1720.500
Z	-3.622	-2.882	-3.291	-2.656	-3.369	-2.693
Asymp. Sig. (2-tailed)	.000	.004	.001	.008	.001	.007

a. Grouping Variable: onlinefriends

Sosyal ağ sitelerinde oluşturulan kültürlerarası gruplarda arkadaşlık kuran kişiler kurmayanlardan farklı olarak sosyal medyanın; kültürlerarası arkadaşlıkları geliştirdiğini, kültürel bilgiyi geliştirdiğini, kültürlerarası deneyimler için özgüveni artırdığını, kültürel farkındalığa olumlu katkı sağladığını, stereotipleştirmeyi azalttığını, kültürel farklılıklara karşı esnekliği artırdığını düşünmektedir. Sosyal ağlarda kültürlerarası arkadaşlık kuranlar ile kurmayanlar arasında anlamlı fark bulunan unsurların, kültürlerarası iletişim yeterliğinin tutum

ve bilgi boyutları ile ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Bulguların kültürlerarası iletişim yeterliği bileşenleri ile ilişkisi Şekil 1’de gösterilmektedir.

Şekil 1. Sosyal medyanın algılanan etkileri ve kültürlerarası iletişim yeterliği bileşenleri ilişkisi

Kültürlerarası iletişim yeterliğinin tutum boyutu, bireyin farklı kültürlerle karşı açık olması, saygı, ilgi ve merak duyması ve kültürel farklılıklar barındıran durumlarda esnek olmasını ifade etmektedir. Kültürel farklılıkların olduğu ortamlarda bireyin duyarlı ve esnek olması kültürlerarası iletişim yeterliğinin ön koşullarını oluşturmaktadır. Bilgi boyutu ise, bireyin kültürel farklılıklar konusunda hem genel bilgiye sahip olması hem de belirli kültürler hakkında spesifik bilgi sahibi olmasını ifade etmektedir. Kültürlerarası iletişim yeterliğinin yüksek düzeyde olması için hem olumlu tutumların yanı sıra yeterli bilgi sahibi olunması da gerekli bulunmaktadır. Bu bağlamda, sosyal ağ sitelerinde kültürlerarası arkadaşlık kuran uluslararası öğrenciler sosyal medyanın etkilerini daha çok tutum ve bilgi boyutlarında değerlendirmektedir.

Sosyal ağlarda farklı kültürlerden bireyler ile arkadaşlık kuranlar sosyal medyanın kültürlerarası arkadaşlık ilişkilerini geliştirilmesi üzerinde bir etkisi olduğunu düşünmektedirler. Bu bulgu Masudah’ın (2017) nitel çalışmasının sonuçları ile tutarlılık göstermektedir. Masudah’ın (2017) çalışmasında uluslararası öğrenciler sosyal medyanın diğer yabancı öğrenciler ile yakınlık kurmada yardımcı olduğunu; sosyal medya aracılığıyla kurulan arkadaşlıklarını ileride de devam ettirmeyi umduklarını belirtmişlerdir.

Sosyal ağlarda kültürlerarası arkadaşlık kuranlar sosyal medyanın kültürlerarası deneyimler için özgüveni artırdığını, kültürel farkındalığa olumlu yönde katkı sağladığını ve kültürel farklılıklara karşı esnekliği artırdığını düşünmektedir. Macfadyen vd.’nin (2004)

çalışmasında uluslararası öğrencilerin %49'u sosyal ağ kullanımının farklı kültürlerden bireyler ile etkileşimde özgüveni artırdığını; yarıdan fazlası da sosyal ağ kullanımının esnekliklerini artırdığını ifade etmişlerdir.

Kültürlerarası iletişim engelleri biliş (değer ve normlar), duygu (tutumlar) ve davranış (dil, iletişim) düzeyinde gruplar arasındaki farklardan kaynaklanmaktadır (Spencer-Rogers ve McGovern, 2002). Bu engellerin başında stereotipleştirme gelmektedir. Bir kültürün tüm üyeleri aynı nitelikleri taşıyormuş gibi o kültüre atfedilen, çoğunlukla olumsuz, genel yargılamaları ifade eden stereotipleştirme (Aksoy, 2015, ss. 60-61) kültürel farklılıklara karşı olan olumsuz tutumları pekiştirmektedir. Araştırma grubunda sosyal ağ sitelerinde kültürlerarası arkadaşlık kuranlar, sosyal medyanın stereotipleştirmeyi azalttığı yönünde değerlendirme yapmaktadırlar.

Macfadyen vd.'nin (2004) araştırma sonuçlarına göre uluslararası öğrencilerin büyük çoğunluğu sosyal ağ sitelerinin yerel kültürün değer, inanç ve pratikleri ile ilgili bilgi edinmeye yardımcı olduğunu düşünmektedir. Benzer biçimde bu araştırmanın bulguları da sosyal ağ sitelerinde kültürlerarası arkadaşlık kuranların sosyal medyanın kültürel bilgiyi geliştirdiğini düşündüklerini göstermektedir. Kültürlerarası iletişim yeterliğinin bilgi boyutunda bireyler hem kültürler arasındaki temel benzerlikler ve farklılıklara ilişkin hem de belirli kültürlerin değer, norm, yaşam biçimi ile ilgili spesifik bilgiyi edinmektedirler. Bu bakımdan sosyal medyanın kültürlerarası etkileşim içinde bulunan öğrenciler için farklı kültürler hakkında bilgi sahibi olmayı kolaylaştırdığını ifade etmek mümkündür.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bireyler, gruplar ya da örgütler arasındaki kültürel farklılıklar belirgin olduğunda iletişim sorunları ile karşılaşılması mümkündür. İnternet aracılığıyla gerçekleşen iletişim ise bu sorunların karmaşıklaşması ve büyümesi potansiyelini taşımaktadır. Kültürlerarası iletişim kuram ve modellerinin çevrimiçi iletişim ortamları açısından ele alınması giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Sosyal medya sayesinde farklı kültürlerin her an karşılaşma imkânı bulunduğu küresel dünya için kültürlerarası diyalog ciddi bir önem arz etmektedir (Sawyer ve Chen, 2012). Yüz yüze olma halinin kısmen ya da tamamen ortadan kalktığı sosyal medya platformları bireylerin çevrimiçi iletişime katılarak sosyalleşmelerine olanak sunmaktadır. Shutter (2012) ve Chen'in (2012) önerdiği kültürlerarası yeni medya çerçevesinde yürütülen bu pilot çalışma, uluslararası öğrencilerin sosyal medyanın kültürlerarası etkileşim üzerindeki rolünü nasıl algıladığını incelemeyi amaçlamıştır.

Araştırmada uluslararası öğrencilerin sosyal medya kullanımları, sosyal ağ sitelerinde farklı kültürlerden bireyler ile arkadaşlık kurma tutumları, etkileşim düzeyleri ve sosyal medyanın etkileri ile ilgili düşünceleri sorgulanmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerin çoğunlukla sosyal ağ sitelerindeki kültürlerarası gruplara üye oldukları ve bu gruplarda gerçekleşen diyaloglara katıldıkları anlaşılmaktadır. Bulgular bu öğrencilerin sosyal medyanın kültürlerarası iletişim üzerindeki etkilerini olumlu olarak değerlendirdiklerini göstermektedir. Sosyal ağlarda farklı kültürlerden gelen bireyler ile arkadaşlık kuran uluslararası öğrenciler için sosyal medya kültürlerarası arkadaşlıkları geliştirmekte ve dolayısıyla kültürlerarası etkileşimi kolaylaştırmaktadır. Wang'ın (2012) çalışmasında Facebook'un öğrenciler arasında kültürlerarası etkileşim ve iş birliği oluşturmak için uygun bir platform olduğu, ancak kültürlerarası arkadaşlıkları devam ettirmenin bireye bağlı olduğu ileri sürülmektedir. Bekiroğlu ve Balcı (2014) ile Baksi vd.'nin (2019) çalışmalarında sosyal medyada farklı ülkelerden insanlar ile iletişim kurmanın kültürlerarası duyarlılık düzeyini artırdığı görülmektedir. Bu çalışmada sosyal ağları kültürlerarası arkadaşlık kurma ortamı olarak kullanan ve kullanmayanlar arasında sosyal medyanın etkilerine ilişkin değerlendirmelerde anlamlı farklar tespit edilmiştir. Sosyal ağlarda farklı kültürlerden bireyler ile arkadaşlık kuranlar sosyal medyanın kültürel bilgi, kültürlerarası özgüven, kültürel farkındalık ve esneklik üzerinde olumlu etkilerde bulunduğu yönünde değerlendirme yapmaktadır. Söz konusu unsurlar kültürlerarası iletişim yeterliğinin tutum ve bilgi boyutlarına denk gelmektedir. Sosyal medya kullanımı ile kültürlerarası iletişim yeterliğinin boyutları arasındaki ilişkinin ileriki araştırmalarda karma yöntemler ile daha kapsamlı bir biçimde ele alınması önerilmektedir.

Araştırmanın dikkat çekici bulgularından birisi, katılımcıların sosyal medyanın kültürlerarası iklimi ile ilgili genellikle olumlu atıflar yapmış olmalarıdır. Ancak sosyal medyada kültürlerarası iletişim açısından her zaman olumlu içerikler taşımadığı bilinmektedir. İnternet ortamında kişiler, gruplar ve organizasyonlar pek çok ön yargı, stereotipleştirme, ayrımcılık ve nefret söylemi ile karşılaşabilmekte ya da bunların doğrudan kaynağı olabilmektedir. Sosyal medya kullanıcıları bu türden iletişim, davranış ve söylem sorunları içeren mesajlara sıklıkla maruz kalabilmektedir. Dolayısıyla sosyal medyanın kültürlerarası iletişim üzerinde olumsuz etkilerinin de olması kaçınılmazdır. Bir öğrenme mecrası olarak sosyal medya bireylerin farklı kültürler hakkında yanlış bilgi edinmelerine, olumsuz tutumlar kazanmalarına ve kültürel farklılık içeren durumlarda çatışmaya daha açık hale gelmelerine yol açabilmektedir. Sosyal medya ve kültürlerarası iletişim alanında yapılacak olan çalışmalarda

bu sorunların dikkate alınması ve çözüm yollarının geliştirilmesi, kültürlerarası yeni medya alanını şüphesiz zenginleştirecektir.

KAYNAKÇA

- Aksoy, Z. (2015). *Kültürel Zekâ: Kültürlerarası İletişimde Çağdaş Bir Yaklaşım*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Aksoy, Z. (2016). Exploring Intercultural Communication in Expats' Social Media Groups, In the Proceedings of the International Conference on Studies in Humanities and Social Sciences [pp. 108-116], [URL: <http://eaamp.org/proceedingspdf.php?id=22>]
- Andrade, M., & Pischetola, M. (2016). Media and Information Literacy, Hate Speech and Education for Tolerance. *Media and Information Literacy: Reinforcing Human Rights, Countering Radicalization and Extremism*, 117.
- Aslan, Ş., & Uyar, S. (2019). Araştırma Yaklaşımlarının Seçimi. Ş. Aslan (Edt.), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: Nicel, Nitel ve Karma Tasarımlar İçin Bir Rehber* içinde (ss. 57-69). Konya: Eğitim Yayınevi.
- Baksi, A., Sürücü, H. A., & Duman M. (2019). Hemşirelik Öğrencilerinin Kültürler Arası Duyarlılıkları ve İlişkili Faktörlerin Değerlendirilmesi. *JAREN*, 5(1), 31-39.
- Başoğlu, U. D., & Yanar, Ş. (2017). Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Medya Kullanım Amaçları ve Alışkanlıklarının Belirlenmesi. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 1(2), 6-13.
- Batardière, M. T. (2015). Promoting Critical Thinking in Online Intercultural Communication. *The EuroCALL Review*, 23(1), 3-10.
- Bekiroğlu, O., & Balcı, Ş. (2014). Kültürlerarası iletişim duyarlılığının izlerini aramak: iletişim fakültesi öğrencileri örneğinde bir araştırma. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 35(1), 429-459.
- Bennett, J. M. (2009). Cultivating intercultural competence: A process perspective. In D. Deardorff (Edt.), *The SAGE Handbook of Intercultural Competence* (pp. 121-140). California: sage Publications, Inc.
- Bonfadelli, H. (2017). Media Effects: Across and Between Cultures. *The International Encyclopedia of Media Effects*, 1-16.
- Chen, G. M. (2012). The Impact of New Media on Intercultural Communication in Global Context. *China Media Research*, 8(2), ss.1-10
- Chen, G. M., & Starosta, W. J. (2000). The development and validation of the intercultural sensitivity scale. *Human Communication*, vol. 3, 2000, pp. 1-15.

- Chetty, N., & Alathur, S. (2018). Hate speech review in the context of online social networks. *Aggression and violent behavior, 40*, 108-118.
- Coffey, A. J., Kamhawi, R., Fishwick, P., & Henderson, J. (2013). New media environments' comparative effects upon intercultural sensitivity: A five-dimensional analysis. *International Journal of Intercultural Relations, 37*(5), 605-627.
- Çakmak, S., & Müezzini, E. E. (2018). Sosyal Medya Kullanımının İletişim Becerileriyle İlişkisinin İncelenmesi. *Yeni Medya Elektronik Dergisi, 2*(3), 196-203.
- Çat, A. K., & Özsoy, S. (2018). Yeni Medyayla Değişen Kutlama Alışkanlıkları: Herkesin Bayramı Kutlu Olsun. *International Journal of Education Technology and Scientific Researches, 3*(7), 188-202.
- Deardorff, D. K. (2006). Identification and Assessment of Intercultural Competence as a Student Outcome of Internationalization. *Journal of Studies in International Education, 10*(3), 241-266. [SEP]
- Hall, E. T. (1959). *The Silent Language*, New York: Doubleday
- Hall, Edward T. (1976). *Beyond Culture*, New York: Anchor Press.
- Hall, Edward T., Mildred R. Hall (1987). *Hidden Differences: Doing Business With The Japanese*, New York: Doubleday.
- Forbush, E., & Foucault-Welles, B. (2016). Social media use and adaptation among Chinese students beginning to study in the United States. *International Journal of Intercultural Relations, 50*, 1-12.
- Hofstede, G. (1980). *Culture's Consequences: International Differences in Work-Related Values*, California: Sage Publications.
- Hofstede, G. (1984). Cultural dimensions in management and planning. *Asia Pacific journal of management, 1*(2), 81-99.
- Hoşgör, H., Koç Tütüncü, S., Gündüz Hoşgör, D., & Tandoğan, Ö. (2017). Üniversite öğrencileri arasında sosyal medyadaki gelişmeleri kaçırma korkusu yaygınlığının farklı değişkenler açısından incelenmesi. *International Journal of Academic Value Studies, 3*(17), 213-223.
- Kotowski, M. R., & Dos Santos, G. M. (2010). The role of the connector in bridging borders through virtual communities. *Journal of Borderlands Studies, 25*(3-4), 150-158.
- Landau, A., Eisikovits, Z., & Rafaeli, S. (2019). Coping Strategies for Youth Suffering from Online Interpersonal Rejection. *Proceedings of the 52nd Hawaii International Conference on System Sciences, 2176-2185*, [URL: <https://hdl.handle.net/10125/59656>] internet adresinden 12 Nisan 2020 tarihinde edinilmiştir.
- Liu, L., & Zhang, Y. (2014). The Application of Constructivism to the Teaching of Intercultural Communication. *English Language Teaching, 7*(5), 136-141.

- Luijters, K., Van der Zee, K. I., & Otten, S. (2008). Cultural diversity in organizations: Enhancing identification by valuing differences. *International Journal of Intercultural Relations*, 32(2), 154-163.
- Macfadyen, L. P., Roche, J., & Doff, S. (2004). *Communicating across cultures in cyberspace: A bibliographical review of intercultural communication online* (Vol. 2). LIT Verlag Münster. [URL: <https://epub.ub.uni-muenchen.de/13955/1/13955.pdf>] adresinden 09.03.2020 tarihinde edinilmiştir.
- Mas'udah, D. (2017). The Use of Social Media in Intercultural Friendship Development. *Profetik: Jurnal Komunikasi*, 10(1), 5-20.
- McEwan, B., & Sobre-Denton, M. (2011). Virtual cosmopolitanism: Constructing third cultures and transmitting social and cultural capital through social media. *Journal of International and Intercultural Communication*, 4(4), 252-258.
- Ngai, P. (2019). Online Social Networking and Transnational-Competence Development Among International Students from Japan. *Journal of International Students*, 9(2), 432-459.
- Oetzel, J. G., McDermott, V. M., Torres, A., & Sanchez, C. (2012). The impact of individual differences and group diversity on group interaction climate and satisfaction: A test of the effective intercultural workgroup communication theory. *Journal of International and Intercultural Communication*, 5(2), 144-167.
- Pikhart, M. (2018). Multilingual and Intercultural Competence for ICT: Accessing and Assessing Electronic Information in the Global World. In the Proceedings of the International Conference on Multimedia and Network Information System (pp. 273-278). Springer.
- Rigamonti, E., & Scott-Monkhouse, A. R. (2015). Raising self-awareness and developing intercultural competence by activating personal filters. *CASALC Review*, 1, 24-38.
- Sawyer, R., & Chen, G. M. (2012). The impact of social media on intercultural adaptation. *Intercultural Communication Studies*, 21, pp. 151-169.
- Shuter, R. (2012). Intercultural new media studies: The next frontier in intercultural communication. *Journal of Intercultural Communication Research*, 41(3), 219-237.
- Spencer-Rodgers, J., & McGovern, T. (2002). Attitudes toward the culturally different: The role of intercultural communication barriers, affective responses, consensual stereotypes, and perceived threat. *International journal of intercultural relations*, 26(6), 609-631.
- Spitzberg, B. H. (2000). A Model of Intercultural Communication Competence. *Intercultural communication: A reader*, 9, 375-387. [SEP]

- Spitzberg, B. H., & Changnon, G. (2009). Conceptualizing intercultural competence. In D. Deardorff (Edt.), *The SAGE Handbook of Intercultural Competence* (pp. 2-52). California: sage Publications, Inc.
- Vurdien, R. (2014). Social Networking: Developing Intercultural Competence and Fostering Autonomous Learning. S. Jager, L. Bradley, E. J. Meima ve s. Thouesney (Eds). CALL Design Principles and Practice; In the Proceedings of the 2014 EUROCALL Conference, Groningen-The Netherlands [pp. 398-402]. Dublin: Research Publishing Net.
- Wang, C. M. (2012). Using Facebook for cross-cultural collaboration: The experience of students from Taiwan. *Educational Media International*, 49(1), 63-76.

TÜRKİYE'DE KIRSALLIĞIN VE KIRSAL ALANLARIN TANIMLANMASI: BİR YÖNTEM DENEMESİ

DEFINITION of RURALITY and RURAL AREAS IN TURKEY: A METHODOLOGICAL TRIAL

Ali Cenap YOLOĞLU¹, Fikret ZORLU²

ÖZ

Kentsel nüfus oranı, her zaman Türkiye'nin kentleşme tarihinin kritik bir göstergesi olmuştur. İster doğal artış biçiminde olsun, ister sınır değişikliklerine veya idari düzenlemelere bağlı olsun, özellikle çok partili sisteme geçildikten sonra, kentsel nüfus oranı her zaman yüksek gösterilmeye çalışılmıştır. Bunun temel nedeni, kentleşme oranının Türkiye'nin gelişme düzeyini gösteren bir kriter olarak algılanmasıdır. Başka bir deyişle, kırsal nüfus veya köylü nüfusu her zaman az gelişmişliğin bir işareti olarak görülmüştür. 2012 yılında 6360 sayılı Kanun ile yapılan düzenlemeler nedeniyle Türkiye'nin kentsel nüfus oranı 2012-2013 yılları arasında % 77,3'ten % 91,3'e yükselmiştir. Kentsel nüfus oranındaki bu % 14'lük artış doğal bir artış değildir. Bu duruma dayanarak, bu çalışmanın amacı, Türkiye'nin 2017 yılında kentleşme oranını farklı yöntemler kullanarak ortaya koymaktır. Çalışmanın ana hipotezi, Türkiye'nin 2017 yılında kentsel nüfus oranının resmi olarak ilan edilen % 92,5 oranının çok altında olduğudur. Bu kapsamda, 2017 yılı için 50000'den fazla köy ve mahalle, 2012 için 37000'den fazla köy ve belediye nüfus büyüklüklerine göre incelenmiştir. 2017 yılı için mahalle ve köy ölçeğinde nüfus büyüklüğüne göre yapılan çalışmalara ek olarak, uluslararası kriterler de dikkate alınarak Türkiye'nin kırsal ve kentsel nüfus yoğunluğu haritaları oluşturulmuş ve kentsel-kırsal nüfus oranları yeniden hesaplanmıştır. Yapılan çalışmalar sonucunda, Türkiye'nin kentsel nüfus oranının 2017 yılında % 84 ile % 86 arasında değiştiği bulunmuştur.

Anahtar kelimeler: kentsel nüfus oranı, Türkiye, yöntem, nüfus yoğunluğu, 6360 sayılı kanun

ABSTRACT

Urban population ration has always been a critical indicator of Turkey's urbanization history. Whether it is in the form of natural increase or due to border changes or administrative arrangements, especially after the transition to the multiparty system, the rate of urban population has always been tried to be shown high. The main reason for this is that the urbanization rate is perceived as a criterion that shows the level of development of Turkey. In other words, the rural population or the peasant population has always been considered as a sign of underdevelopment. Turkey's urban population rate increased from 77,3 % to 91,3 % between 2012 and 2013 because of the regulations made by the Law no 6360 in 2012. This 14% increase in urban population rate is not a natural increase. Based on this situation, the aim of this study is to reveal the urbanization rate of Turkey in 2017 by using different methods. The main hypothesis of the study is that Turkey's urban population ratio in 2017 is far below the officially proclaimed rate of 92.5%. In this context, more than 50000 villages and neighborhoods for 2017, more than 37000 villages and municipalities for 2012 were examined according to their population sizes. In addition to the works performed according to the population size in the neighborhood and village scale for 2017, by taking international criteria into consideration Turkey's rural and urban population density maps are created and urban-rural population ratios are recalculated. As a result of studies conducted, Turkey's urban population ratio has been found to vary between 84% and 86% in 2017.

Key words: rate of urban population, Turkey, methodology, population density, Law no. 6360

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Mersin Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, acyologlu@mersin.edu.tr, ORCID ID: 0000 0001 9305 7601

² Dr. Öğr. Üyesi, Mersin Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, fikretzorlu@mersin.edu.tr, fikretzorlu@yahoo.com ORCID ID: 0000-0002-9243-1398

GİRİŞ

Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ile kentleşme oranları arasında bir ilişki olduğu kesindir. Ancak burada önemli olan bu ilişkinin nasıl kurulduğudur. Bu noktada ise yaşanan tarihsel süreç çok önemli bir açıklayıcı rol oynamaktadır. Gelişmiş ülkelerin 18. ve 19. yüzyılda yaşadıkları, öncelikle buharlı makinaların daha sonrasında ise elektrikli makinaların kullanılmasıyla başlayan sanayi devrimi buradaki en önemli etkidir. Sanayi devrimi ile birlikte yaratılan iş imkânları çok sayıda insanın kırdan koparak belli başlı sanayi kentlerine gelmesini ve dolayısıyla bir kentli nüfusun oluşmasını sağlamıştır. Zaman içinde söz konusu sanayi üretiminin toplumsal refahı arttırdığı ise yadsınamaz bir gerçektir. Bu durum akademik yazındaki “sanayileşmiş ülkeler” ile “gelişmiş ülkeler” tanımlamalarının birbirinin yerine kullanılmasından da anlaşılabilir. Dolayısıyla gelişmişlik bir şekilde sanayi kolunda çalışan ve kentlerde yaşayan insan sayısı ile ilişkilendirilmiştir. Zaman içinde yaşanan ekonomik dönüşüm ile birlikte kentlerde yaşayan bu insanlar için sanayiden daha çok hizmet sektörü temel istihdam alanı olmaya başlamıştır. Ancak Türkiye için durum biraz farklıdır. Türkiye’de genellikle yaşanan sanayileşme/endüstrileşme olgusu atlanarak, kentleşme süreci gelişme süreciyle eş tutulmuş ve kentleşme oranı gelişmenin bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir. Türkiye kentleşme tarihinde, kente göç eden nüfusun sanayi işkolunda iş bulduğu dönemler için gelişmiş ülkeler ile benzer bir süreç yaşandığı iddia edilebilir ancak Türkiye’de gelişmiş ülkelerden farklı olarak sanayileşme süreci tamamlanmadan temel istihdam alanının hizmet sektörü olmaya başladığı görülmektedir. Dolayısıyla batılı ülkelerde gelişme ile kentleşme arasında sanayileşmenin kurduğu niteliksel köprü Türkiye’de tam olarak kurulamamış, bunun yerine kentleşme düzeyi gelişme düzeyinin doğrudan bir göstergesi olarak ele alınmıştır. Bu çıkarsamanın bir sonucu olarak kentsel nüfus oranının artması ya da arttırılması her zaman tercih edilen bir sonuç olmuş ve hükümetler bunu destekleyen girişimleri her zaman gündemlerinde tutmuşlardır.

TUIK verilerine göre 2012 yılında %77,3 olan Türkiye kentsel nüfus oranı 2013 yılında %91,3’e çıkmıştır. Kentleşme gibi sosyal ve ekonomik koşullardan etkilenen ve zaman içinde gelişen bir olguda bir yıl içinde %14’lük bir artış yaşanmasını doğal nedenlere bağlı olarak açıklamak mümkün değildir. Bu nedenle böyle bir durum ile karşılaşıldığında ilk akla gelen sorular: %14’lük böyle bir artışın nedeni nedir? Buna ek olarak, eğer resmi açıklamanın yanıltıcı olduğu düşünülüyorsa Türkiye’nin gerçek kentsel nüfus oranı nedir? Çalışmanın amacı bu sorulara yanıt aramaktır. Bu amaçla öncelikle kırsallığın tanımının neden önemli olduğu

üzerinde durulacaktır. Daha sonra uluslararası düzeyde kentsel nüfusun niceliksel ve niteliksel olarak nasıl tanımlandığı incelenecektir. Sonrasında Türkiye’de şimdiye kadar kırsal alanların nasıl tanımlandığı belgelenecek ve sonuç kısmında önce de 2017 yılı için şimdiye kadar hiçbir çalışmanın yapılmadığı mahalle ve köy ölçeği kullanılarak hem nüfus büyüklüğü hem de nüfus yoğunluğu kullanılarak Türkiye’nin kentsel nüfus oranı hesaplanacaktır. Sonuç bölümünde ise genel değerlendirmelerde bulunulacaktır.

KIRSALLIĞI TANIMLAMAMANIN ÖNEMİ

Hangi alanların kırsal, hangi alanların kırsal olmadığına ilişkin saptama siyasa çıktıları açısından önemli bir karardır. Gülümser vd.’ne (2011:133) göre birçok farklı kurum, kuruluş ve kişi kırsal alanlara yönelik politika geliştirebilmek amacıyla kırsal alanların tanımlanabilmesine ve hatta kırsal alanların kendi içindeki farklılıklardan yola çıkarak tipolojiler oluşturmak niyetiyle girişimde bulunmaktadır.

Kırsal alanların doğru tanımlanmasına yönelik gereklilik çeşitli yabancı kaynaklar tarafından da dile getirilmiştir. OECD (2012:3) ülkeler arasında benzer büyüklükteki *işlevsel ekonomik alanlar*³ olarak açık ve uluslararası kabul görmüş bir kentsel alan tanımı kullanmanın, metropoliten hayatının tüm yönleriyle ilgili araştırmaların mevcut gerçekliği daha net bir şekilde anlamasına ve hem büyük hem de küçük şehirler ile ilgili daha iyi politikalar tasarlanmasına yardımcı olacağını vurgulamaktadır. Coburn vd. (2007:1,2) ise tüm politika amaçlarına hizmet eden, evrensel olarak geçerli olan tek bir kırsal alan tanımı olmadığını dile getirmişlerdir. Kırsal alanın nasıl tanımlandığı, bir politikadan kimin faydalanacağını veya kimin faydalanmayacağını etkilemektedir. Çünkü kırsal alan tanımı kimin kırsal insan ve hangi yerlerin kırsal alan olarak kabul edileceğini belirlemektedir. Farklı kırsal alan tanımlarının politika etkilerini anlamak için bazı önemli hususlar aşağıdaki gibidir:

- Kırsal alan tanımlaması, her biri farklı avantaj ve dezavantajlara sahip olan farklı coğrafya birimleri üzerine kurulabilir.
- Kırsal alan tanımlaması temel demografik, ekonomik veya sosyal özellikler ile birleştirildiğinde politikalar ve programlar ona göre belirlenebilir.

Bu nedenle kırsal alanların nasıl tanımlandığı çok farklı politika sonuçlarına neden olabilir. Bibby ve Shepherd’e (2004:4) göre ise hem nüfus büyüklüğü hem de nüfus yoğunluğu çeşitli

³ Yoğun olarak yaşanan kentsel çekirdek(ler) ve art-bölgeden oluşan bir alandır.

kamusal hizmetleri sunmanın maliyetini karşılamak açısından önemli bir ölçüttür. Goldsmith vd. (1993:3) ise farklı bir noktaya değinmektedirler. Onlara göre kırsal ve kentsel alanların tanımlanması aynı zamanda metropoliten alanlarda kalmış ancak kentsel hizmetlerden faydalanmayan alanların belirlenmesi açısından da önemlidir. Şahin (2017:1) kamu politikalarının üretim süreciyle ilgili şöyle bir değerlendirmede bulunmaktadır:

“...belirlenen kamu politikalarının doğal olarak kentsellik vurgusu etkisi altında oluştuğu; kentsel mekânın dışında ve insan varlığının görece olarak azaldığı ve bulunmadığı durumlara ilişkin politika yapımında farkındalık eksikliği olduğu; göz ardı etme, ihmal ya da doğrudan kentsel olanı tercih etme yaklaşımlarının ağır bastığı görülmektedir. Bunun sonucunda özellikle kırsal yerleşmelere ve kırsal alanlara ilişkin kamu politikalarının yapım süreçlerinde kırsal alanların doğasını tam olarak anlamadan... [politika oluşturma]⁴ anlayışlarının izi görülmektedir.”

Yukarıdaki alıntılardan da anlatılmaya çalışıldığı üzere kentsel ve kırsal alanların nasıl tanımlandığı; hem kamu otoritesi tarafından sunulacak hizmetlerin tanımlanması, hem söz konusu hizmetlerin içeriğinin belirlenmesi, hem hizmetlerin sunulmuş biçiminin örgütlenmesi hem de hizmetlerin fiyatlandırılması açısından önemlidir. Bunun yanında bir insanın kırsal veya kentsel bir alanda yaşaması o insan için farklı hak ve ödevler doğurabilmektedir. Bu tanımlama kamu otoritesi ve insanlar kadar yerleşim yerinin kendisi açısından da önemlidir. Çünkü yapılan tanımlamaya göre yerleşim yeri de farklı bir tüzel kişiliğe kavuşacaktır. Köy tüzel kişiliği ile belediye tüzel kişiliği arasındaki farklılaşma buna en güzel örnektir. Diğer bir anlatımla bir yerleşim yerinin hukuki statüsünün saptanması hem hizmet sunucu kamu otoritesi, hem hizmet alıcı vatandaşlar hem de yerleşim yerinin kendisi açısından önemli siyasa çıktılarına neden olmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken esas nokta ise mevcut gerçeklik ile uyumlu statü tanımlamasının yapılmış yapılmadığıdır. Mevcut durum ile uyumlu hukuki düzenlemeler yapılmadığında hem kamu otoritesi, hem vatandaşlar hem de yerleşim yerine ait yönetim birimi açısından sorunlar çıkması kaçınılmazdır.

ULUSLARARASI KENTSEL NÜFUS TANIMLARI VE TANIMLARIN NİTELİK BOYUTU

Kentsel ve ona bağlı olarak kırsal alanların tanımlanmasına yönelik olarak uluslararası düzeyde farklı kıstaslar kullanılabilir. Şen Beyazlı'ya (2014:39) göre EUROSTAT, NUTS-5⁵

⁴ Köşeli parantez içindeki ifade ek yazarlara aittir.

⁵ LAU-2, köy ve belediyeler

düzeyinde 100 kişi/km² yoğunluğu kırsal bölgelerin tanımlanması için eşik değer olarak tanımlanmıştır. NUTS-2 ve NUTS-3 düzeyinde ise yoğunluğu 500 kişi/km²'den fazla ve 50.000 kişiden büyük nüfusa sahip yerler **yoğun yerleşik bölge**; yoğunluğu 500 kişi/km² ile 100 kişi/km² arasında değişen ve 50.000 kişiden fazla nüfusa sahip yerler **orta yoğun yerleşik bölge**; yoğunluğu 100 kişi/km²'den az ve 50.000 kişiden az nüfusa sahip yerler ise **düşük yoğun yerleşik bölge** olarak tanımlanmaktadır. Kayıkcı'ya (2009:24) göre ise OECD, NUTS-5 düzeyinde 150 kişi/km² yoğunluğu kırsal bölgelerin tanımlanması için eşik değer olarak tanımlanmıştır. NUTS-3 düzeyinde ise yerleşmeler (iller) nüfusunun %50'inden fazlası kırsal alanda yaşıyorsa **ağırlıklı olarak kırsal** (predominantly rural), nüfusunun %15 ile %50'si arası kırsal alanda yaşıyorsa **önemli ölçüde kırsal** (significantly rural) ve nüfusunun %15'inden azı kırsal alanda yaşıyorsa **ağırlıklı olarak kentsel** (predominantly urban) olarak tanımlanmıştır. United Nations (Birleşmiş Milletler) (2018:3) dünyada ülkelerin kırsallığı tanımlamak üzere kullandıkları yöntemleri gruplamıştır. Tablo-1, kaç tane ülkenin, hangi ölçütleri nasıl kullandığını özetlemektedir.

Tablo-1. Kırsallığı tanımlamada kullanılan ölçütler

Ölçüt sayısı	Ölçüt	Bu ölçütü kullanan ülke sayısı
Bir ölçüt	Yönetsel	59
	Nüfus büyüklüğü / yoğunluğu	37
	Kentsel karakterler	8
İki ölçüt	Yönetsel ve nüfus büyüklüğü / yoğunluğu	17
	Yönetsel ve kentsel karakterler	20
	Ekonomik ve nüfus büyüklüğü / yoğunluğu	9
	Nüfus büyüklüğü / yoğunluğu ve kentsel karakterler	20
Üç ölçüt	Yönetsel, ekonomik ve nüfus büyüklüğü / yoğunluğu	4
	Yönetsel, kentsel karakterler ve nüfus büyüklüğü / yoğunluğu	10
	Ekonomik, kentsel karakterler ve nüfus büyüklüğü / yoğunluğu	14
Dört ölçüt	Yönetsel, ekonomik, nüfus büyüklüğü / yoğunluğu ve kentsel karakterler	11
	Bütün nüfus kentsel	12
	Tanımsız ya da yetersiz tanımlama	12
TOPLAM		233

Kaynak: BM (2018:3)

Tablo-1'de özetlenen duruma göre ülkelerin yaklaşık %45'i kırsallığı tanımlamak için tek ölçüt kullanırken, sırasıyla iki ve üç ölçüt kullanan ülke oranları %28 ve %12'dir. Tek ölçüt kullanan ülkelerin ise %56,7'si sadece yönetsel çerçeveyi kırsallığı tanımlamak için kullanmaktadır. Avcı (2004:18-21, 25) ise kırsallığı tanımlamak üzere kullanılan uluslararası nüfus büyüklük kıstaslarını Tablo-2'de olduğu gibi özetlemiştir:

Tablo-2. Kırsallığı tanımlamada kullanılan nüfus ölçütleri

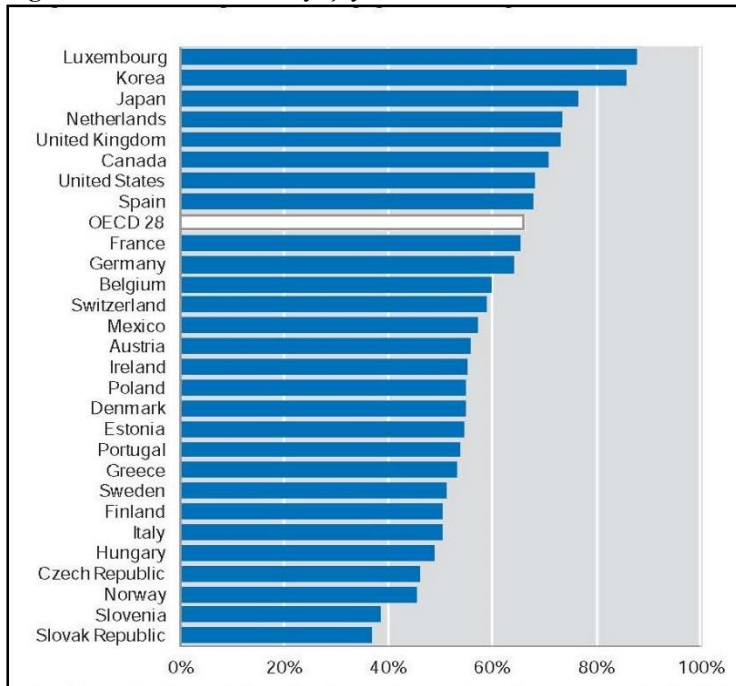
Tanım	Nüfus ölçütü
Köy	0 – 2.000
Kasaba / köy	2.000 – 3.000
Kasaba	3.000 – 8.000
Şehir / kasaba	9.000 – 11.000
Küçük şehirler	10.000 – 50.000
Orta büyüklükte şehirler	50.000 – 100.000
Büyük şehirler	100.000 – 1.000.000
Metropolitan alanlar	1.000.000'den büyük

Kaynak: Avcı (2004:18-21, 25)

Tablo-2'deki veriler incelendiğinde Türkiye'de kullanılan nüfus büyüklüklerinin uluslararası kabuller ile uyumlu olduğu söylenebilir.

OECD ise kırsallığın tanımlanmasından çok kentsellik üzerinde durmaktadır. OECD'ye (2012:14-15) göre: **büyük metropolitan alan**, nüfusu 1,5 milyon veya daha fazla olan işlevsel bir kentsel alandır. **Metropolitan alan** ise nüfusu 500.000 ile 1.5 milyon arasında değişen işlevsel bir kentsel alandır. **Orta-ölçekli metropolitan alan**, nüfusu 200.000 ile 500.000 arasında değişen işlevsel bir kentsel alandır. **Küçük kentsel alan** ise nüfusu 50.000 ile 200.000 arasında değişen işlevsel bir kentsel alandır. Buna göre 50.000'den az nüfusa sahip alanlar kırsal alan olarak tanımlanabilir. Figür-1, OECD'ye bağlı ülkelerdeki kentsel nüfus oranını gösterirken; Figür-2 ise yine ülkeler düzeyinde, yukarıda yapılan tanımlamalara göre kentsel nüfusun küçük kentsel alanlar, orta ölçekli kentsel alanlar, metropolitan alanlar ve büyük metropolitan alanlar arasında nasıl dağıldığını göstermektedir.

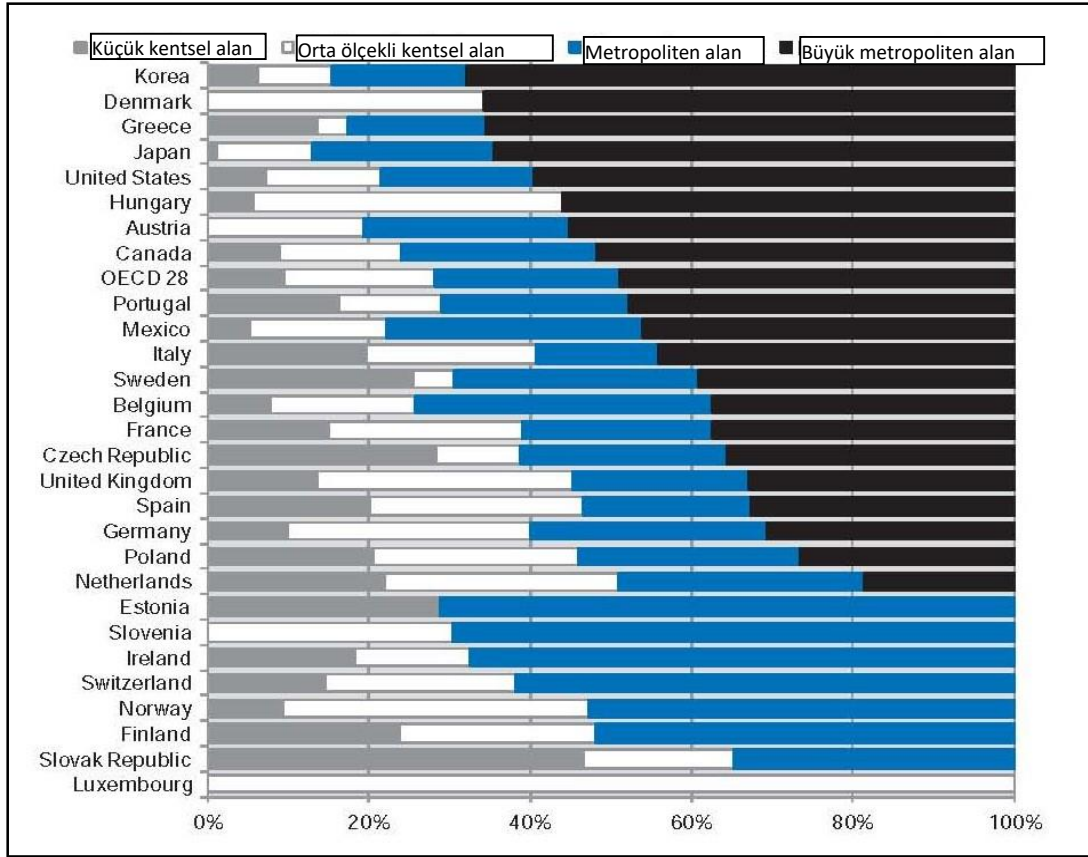
Figür-1. Bir kentsel alanda yaşayan OECD ülkelerindeki nüfus oranı (%) (2006)

Kaynak: OECD (2012:33)

Figür-1 ve Figür-2 birlikte değerlendirildiğinde bir kentsel alanda yaşayan nüfus oranına ilişkin OECD ortalamasının üstünde yer alan Luxemburg, Kore, Japonya, Hollanda, Birleşik Krallık, Kanada, ABD ve İspanya ele alındığında iki farklı durum ortaya çıkmaktadır. Kore, Japonya, ABD ve Kanada'da kentsel nüfusun çoğunluğu belli sayıda büyük metropoliten alanlarda yaşarken; Birleşik Krallık, İspanya ve Hollanda'da ise kentsel nüfusun küçük kentsel alanlar, orta ölçekli kentsel alanlar, metropoliten alanlar ve büyük metropoliten alanlar arasında dengeli dağıldığı görülmektedir. Luxemburg'da ise kentsel nüfusun tamamı orta ölçekli kentlerde yaşamaktadır. Diğer bir deyişle ekonomik gelişmişlik ile nüfusun belli bölgelerde yoğunlaşması arasında herhangi bir ilişki yoktur.

Figür-2. OECD ülkelerinde kentsel nüfusun alanlara göre dağılımı (%) (2006)

Kaynak: OECD (2012:35)

Uluslararası düzeyde yapılan tanımların niteliğini arttırmak için nüfus büyüklüğü yanında başka kıstasların da dikkate alındığına yönelik vurgular da mevcuttur. Canpolat ve Hayli (2017:158) şu noktayı vurgulamıştır: OECD'ye göre nüfusun hem azalması hem de yaşlanması kırsallığın temel özelliklerinden iki tanesidir. Özçağlar'a (2016:275) göre ise AB dokümanlarında da ülkeler arasında karşılaştırma yapabilmek için nüfus büyüklüğü ve nüfus yoğunluğunu birlikte ele alan bir yöntem kullanılmaktadır. Benzer şekilde Bibby ve Shepherd'e

(2004:6) göre 1 hektar alana düşen kişi sayısı, diğer bir deyişle yoğunluk, da kentselliğin tanımlanması açısından önemlidir. Coburn vd. (2007:1) kırsal alan tanımlamasının nüfus dağılımındaki ve merkeze gidip gelme şeklindeki değişimlerle veya coğrafi sınırlardaki değişimler sonucu farklılaşabileceğini belirtmişlerdir. Ayrıca veri mevcudiyeti, kırsal alan tanımlanmasında çok önemlidir. Goldsmith vd.'ne (1993:2) göre ise kırsal alana ilişkin tipolojiler oluşturulurken iki farklı yaklaşım takip edilebilir. Bunlar kır-kent karşıtlığı üzerine inşa edilen ve kır-kent kutupları arasında belli bir derecelendirmeyi gözetken mekânsal tipolojiler ile sosyal, ekonomik, çevresel ve kurumsal özelliklerle ilişkilendirilen performans dayalı tipolojilerdir. Hart vd. (2005:1149, 1150) her ne kadar birçok politika yapıcı, araştırmacı ve politika analisti standartlaştırılmış, çok amaçlı bir tanımlı tercih etse de, "kırsal"ın üzerinde evrensel bir anlaşmanın olmadığı, çok yönlü bir kavram olduğunu belirtmektedirler. Kırsal ve kentsel taksonomiler genellikle nüfus büyüklüğü, yoğunluğu, yakınlık, kentleşme derecesi, bir metropoliten alana komşuluk ve ilişki düzeyi, temel ekonomik faaliyet, ekonomik ve ticari ilişkiler ve işe gidiş-gelişler esas alınarak geliştirilmektedir. Buna göre uygun bir kırsal ve kentsel taksonomi (1) açık ve anlamlı bir şeyi ölçmelidir; (2) tekrarlanabilir olmalıdır; (3) mevcut, yüksek kaliteli verilerden türetilmelidir; (4) ölçülebilir ve objektif olmalıdır ve (5) yerinde geçerliliği (have on-the-ground validity) olmalıdır.

TÜRKİYE'DEKİ KIRSAL ALAN TANIMLARI

Ceylan ve Somuncu (2018:1146,1147) 'kırsal alan' kavramı ve 'köy' kavramına ilişkin ilgili yazında yapılan tanımlamaları tablolar halinde sunarak köy ve kırsallığın farklı niteliklerini ortaya koymuşlardır. Ancak buradaki esas sorun gerçek hayatta kentselliğin veya kırsallığın tespit edilmesidir.

Erdoğan (2009:42) bir yerin kır ya da kırsal yerleşme olduğunun belirlenebilmesi için o yerin ekonomik, sosyal, kültürel ve demografik özelliklerinin birlikte değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Benzer şekilde Gökyurt vd. (2015:3,4) ilgili yazında farklı şehir/kent tanımlarının mevcut olduğunu, bunların nüfus büyüklüğü ölçütünü esas alanlar, idari sınır ve statü ölçütünü esas alanlar, ekonomik ölçütleri ve nüfus bileşimini esas alanlar, sosyolojik ölçütleri esas alanlar olarak gruplandırılabilirliğini ifade etmişlerdir. Ancak Türkiye'de şehir/köy tanımları idari statüyü ve nüfus büyüklüğü ölçütünü dikkate almaktadır (Gökyurt vd., 2015:4).

Türkiye’de kırsal alanların tanımına ilişkin ilk tanımlama 1924 tarihli ve 442 sayılı Köy Kanunu’nda yapılmıştır. Nüfusu iki binden aşağı olan yerleşimlere **köy**; nüfusu iki bin ile yirmi bin arasında olanlara **kasaba** ve nüfusu yirmi binden çok olanlara **şehir** denmektedir (442 sayılı Köy Kanunu). Bununla birlikte Türkiye’de kırsal alanların tanımlanmasıyla ilgili bir belirsizlik olduğu kesindir. Erdoğan’a (2009:1) göre Türkiye’de kırsal alan ve kentsel alan tanımlaması yetersizdir. Bugün kent olarak tanımlanan birçok yerleşim kırsal özellikler gösterirken, birçok kırsal alan olarak tanımlanan yerleşim de kentsel özellikler gösterebilmektedir. Ülkenin güney kıyısında yer alan turizm bölgeleri buna en iyi örnektir.

Türkiye’de kesin bir kır kent ayrımı olmadığına ilişkin diğer bir örnek ise TÜİK’in çalışmalarında gözlenmektedir. Nüfus sayımında il ve ilçe merkezleri dışında kalan yerler; hane halkı anketlerinde nüfusu 20.000’den az olan yerler; tarım istatistiklerinde ise nüfusu 5.000’den az olan yerler kır olarak kabul edilmektedir (Erdoğan, 2009:2). İmar ve İskân Bakanlığı ile Devlet Planlama Teşkilatı çalışmalarında ise nüfusu 10.000’den büyük yerleşimler kent olarak adlandırılmaktadır (Erdoğan, 2009:8). Şen Beyazlı’ya (2014:38) göre ise Türkiye’de kırsal alanları tanımlamak için farklı zaman dilimlerinde farklı nüfus eşikleri belirlenmiştir. 1970’lerde 2.000, 1980’lerde 10.000 ve 1990’larda 20.000 kentsel alan tanımlaması için belirlenen nüfus eşiğidir. Ancak Kalkınma Bakanlığı (2013:138-145) Onuncu Kalkınma Planında şehir eşiği olarak 20.000 nüfus büyüklüğünü kullanmaya başlamıştır. Benzer şekilde yine Kalkınma Bakanlığı (2014:92) Türkiye’de kırsal yerleşim yeri olarak 2012 yılı sonu itibarıyla; 1.977 belde, 34.340 köy ve yaklaşık 47 bin köy bağılısı bulunduğunu; ancak Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi gereğince bunların (kırsal alanlar) arasına merkez nüfusu 20 binden düşük ilçeleri de dahil etmek gerektiğini ifade etmiştir.

Türkiye’de kırsal alanların tespiti ve hatta daha çok yerleşim yerlerinin sınıflandırılması⁶ için farklı çalışmalar yapılmıştır. Erdoğan (2009:50) toplam nüfus, ortalama hanehalkı büyüklüğü, 4 ve daha fazla canlı doğum yapmış kadınların evli kadınlara oranı, sanayi iş kolunda çalışanların toplam istidam içindeki payı, tarım iş kolunda çalışanların toplam istidam içindeki payı, hizmet iş kolunda çalışanların toplam istidam içindeki payı, ücretli çalışan kadınların toplam istidam içindeki payı, ücretsiz aile işçilerinin toplam istidam içindeki payı, okur-yazar olmayanların 6 yaşından büyük nüfus içindeki payı, üniversite bitirenlerin 6 yaşından büyük nüfus içindeki payı, tuvaleti evin içinde olmayan hanehalkı oranı ve evinin içinde borulu su

⁶ Türkiye’de yapılan kırsal tipoloji çalışmaları örnekleri için Öksüz vd. (2015) ile Beyazlı vd. (2016) bakılabilir.

tesisatı olmayan hanehalkı oranı verilerini kullanarak yaptığı çalışma sonucunda il ve ilçe düzeyinde 3 kentsellik ve 3 kırsallık düzeyinden oluşan bir gruplamaya ulaşılmıştır. Tablo-3 tüm il ve ilçelerin, oluşturulan 6 kategoriye göre dağılımını göstermektedir.

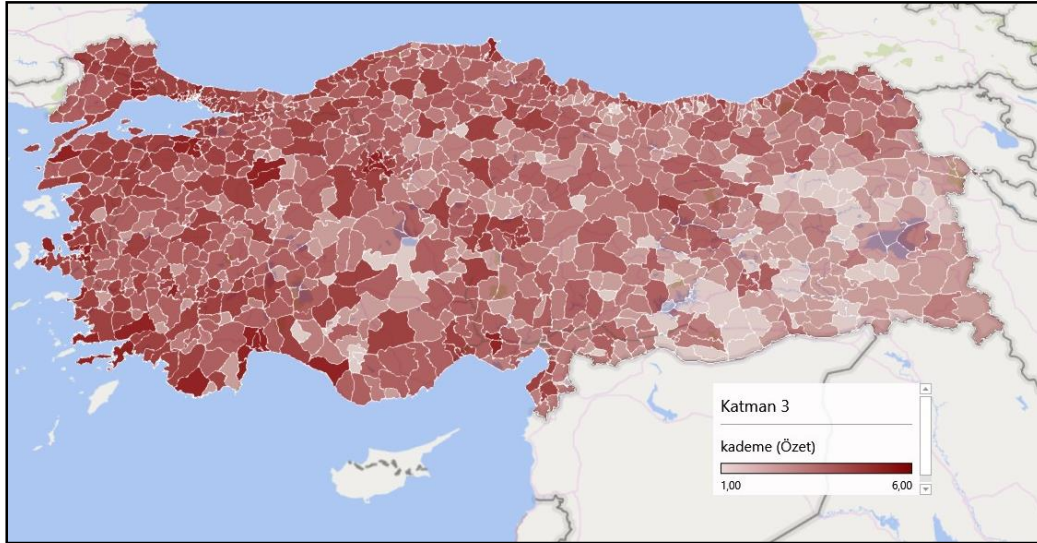
Tablo-3. Türkiye’de il ve ilçelerin kentsellik ve kırsallık düzeylerinin sınıflandırılması

	1. Düzey Kent (6. Grup)	2. Düzey Kent (5. Grup)	3. Düzey Kent (4. Grup)	1. Düzey Kır (3. Grup)	2. Düzey Kır (2. Grup)	3. Düzey Kır (1. Grup)	Toplam
İl sayısı	13	20	17	12	9	10	81
İlçe sayısı	48	165	268	200	177	65	923

Kaynak: Erdoğan (2009:50)

Figür-3 ilçe düzeyinde söz konusu 6 grubun coğrafi dağılımını göstermektedir. Genel olarak incelendiğinde Türkiye’nin batı kesiminde yer alan ilçelerin doğuda yer alan ilçelere göre daha kentsel nitelikte olduğu görülmektedir. Türkiye’de ekonomik ve sosyal anlamda sıklıkla vurgulanan doğu-batı ayrımı bir kez daha kendini belli etmiştir.

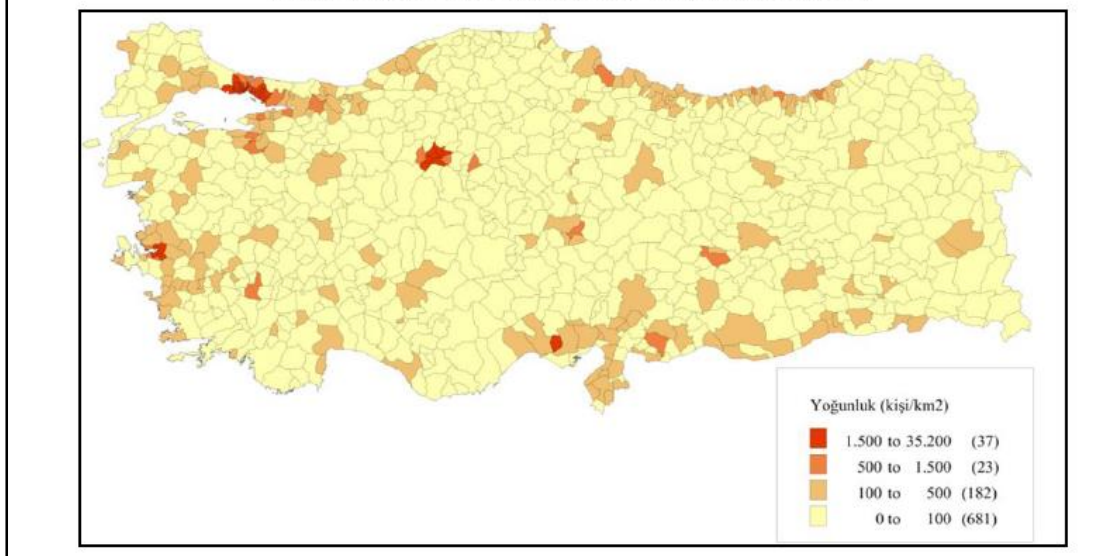
Figür-3. Türkiye’de ilçelerin kentsellik ve kırsallık düzeylerinin sınıflandırılması (6. Grup en kentsel, 1. Grup en kırsal)

Kaynak: Erdoğan (2009:65-116) verileri kullanılarak yazarlar tarafından üretilmiştir.

Gökyurt vd. (2015:24) ilçe düzeyinde yoğunluk hesabından yola çıkarak 2002 yılı için Türkiye’nin kentleşme oranını hesaplamışlar ve kilometrekareye 1500 kişiden fazla düşen ve nüfusu 50000’den büyük sadece 37 ilçenin olduğunu tespit etmişlerdir. Figür-4 söz konusu 37 ilçenin Türkiye’nin dört büyük ili olan İstanbul, Ankara, İzmir ve Adana’da yer aldığını göstermektedir.

Figür-4. Türkiye’de ilçelerin kentsellik sınıflandırılması

Kaynak: Gökyurt vd. (2015:24)

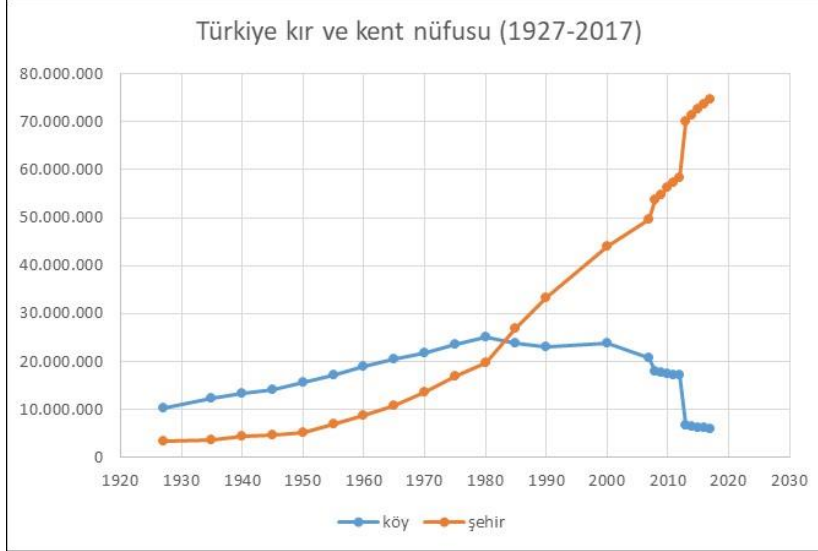
TÜRKİYE’DE KENTSEL VE KIRSAL ALANLARIN TESPİTİ SORUNU

Türkiye’de kırsallığın nasıl tanımlandığı özel bir öneme sahiptir. Gülümser vd.’ne (2011:142) göre kırsallık sosyo-ekonomik gelişmişliğin en önemli göstergelerinden biridir. Yapılan incelemeye göre 25 Avrupa Birliği üyesi ülke ile Türkiye karşılaştırıldığında kırsallık değeri en yüksek ülke Türkiye çıkmıştır. Araştırmacılar bu durumun Türkiye’deki gelişmişlik durumunun coğrafi olarak eşitsiz bir şekilde ülke sathına yayılmasından kaynaklandığını ifade etmektedir.

Figür-5’te gösterildiği üzere, TÜİK verilerine göre Türkiye kırsal nüfusu 1927’de 10,3 milyon iken, 1980 yılında 25,0 milyon olmuş ancak daha sonra azalma eğilimine girerek 2017 yılında 6,0 milyona gerilemiştir. Ancak, Türkiye kentsel nüfusu, kırsal nüfustan daha hızlı arttığı için 1935’de %76,5 olan kırsal nüfus oranı sürekli azalarak 2017 yılında %7,5 olmuştur. Bu durumun doğal bir sonucu olarak da 1935’te %23,5 olan kentsel nüfus oranı **2012 yılında %77,3’e** ve son yasal düzenlemeler (6360 sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun Ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile 6447 sayılı On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair

Kanunda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun) nedeniyle aniden **2013 yılında %91,3'e** ve **2017 yılında ise %92,5'e** yükselmiştir⁷.

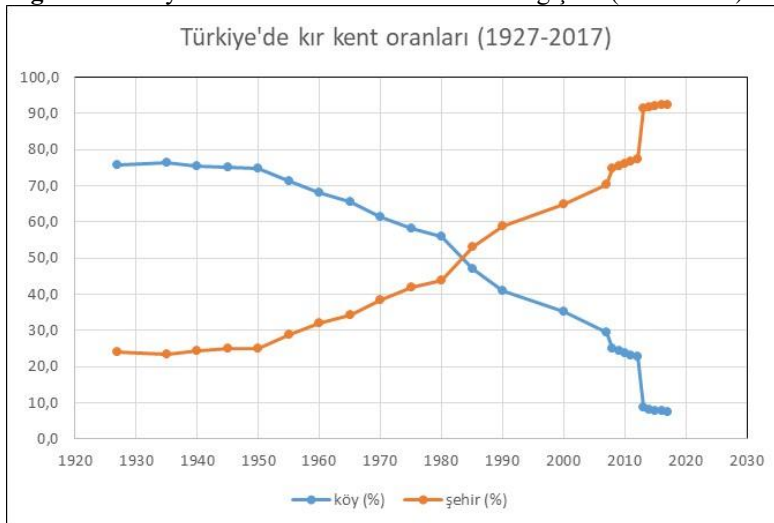
Figür-5. Türkiye’de kır-kent nüfusunun değişimi (1927-2017)

Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak yazarlar tarafından üretilmiştir.

Figür-6 1927-2017 arasındaki 90 yılda kırsal ve kentsel nüfus oranının nasıl değiştiğini yıllar itibariyle göstermektedir. Ancak 2012 yılında %77,3 olan kentsel nüfus oranının 2013 yılında bir anda %14 artarak %91,3'e yükselmesi doğal bir artış olarak değerlendirilemez. %14'lük bu artışın nedeni 6360 sayılı kanun ile Türkiye’de büyük şehir belediye sayısının artırılması ve büyükşehir belediye sınırlarının il sınırına kadar genişletilerek belde belediyelerinin ve köylerin tüzel kişiliğini son verilerek hepsinin mahalleye dönüştürülmesidir.

Figür-6. Türkiye’de kır-kent nüfus oranlarının değişimi (1927-2017)

Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak yazarlar tarafından üretilmiştir.

⁷ Yılmaz'ın (2015) çalışmasına Türkiye’de 1980-2012 yılları arasında kırsal nüfusun illere göre nasıl değiştiği ile ilgili olarak bakılabilir.

6360 sayılı kanun yakın zamanda akademik yazında en çok tartışılan yasal düzenlemelerden biridir. Çalışmanın konusuyla ilgili olarak yasanın en çok tartışılan yönlerinden birisi Türkiye’de kır kent belirsizliğini arttırmış olmasıdır. Güler vd. (2013:38) göre 6360 sayılı yasa kapsamında büyükşehir belediye sınırlarının il sınırına genişlemesiyle mahalleye dönüşen köylerin statüsü değişse de niteliği değişmemiştir. Gözler (2013:43) köylerin statüsünün mahalle olarak değiştirilmesinin nitelik değişikliğine yol açmayacağına yönelik şöyle bir değerlendirmede bulunmuştur:

“Keza ‘köy’ teriminden de herkesin bildiği anlamda ‘köy’ anlaşılır. Kanun koyucunun ‘**şu illerde yaşayan kadınların kadınlıkları kaldırılmış ve erkeğe dönüştürülmüştür**’ diye hüküm getirmesi ne kadar saçma ise, ‘**şu illerdeki köylerin köy olma nitelikleri kaldırılmış ve mahalleye dönüştürülmüştür**’ diye hüküm koyması da o kadar saçmadır.”

Günel vd. (2014:62) bir yerleşimin belediye statüsüne kavuşması o yerleşim yerinin kentsel olmasıyla doğrudan ilişkili iken 6360 sayılı yasa ile kırsal alanların belediye sınırları içine dahil edilmesinin kavramsal bir çelişki meydana getirdiğini dile getirmişlerdir. Zengin’e (2014:113) göre büyükşehir belediyelerinin sınırının il sınırına genişletilmesi ile yönetsel açıdan kır-kent ayrımı ortadan kaldırılmıştır. Bu durum köyler açısından bir tanım zorluğu (kırsal mı kentsel mi?) getirdiği gibi kentsel alanların tanımı açısından da bir belirsizlik (kentsel alanın sınırı neresidir?) doğurmaktadır. İrdem ve Mutlu (2016:164) ise bir yerleşimin kırsal yerleşimden kentsel yerleşime dönüşmesi uzun zaman içinde ve sosyo-ekonomik bir dönüşümle birlikte gerçekleşecek bir olgu iken söz konusu kırsal yerleşimin kanun yoluyla kentsel olarak değerlendirilmesi hem tarihsel hem de kentbilim açısından geçersiz bir durum olduğunu ifade etmişlerdir. Aydın ve Çiftçi (2015) ise 6360 sayılı yasanın kırsal ve kentsel nüfusu hesaplamada yarattığı sorunlara değinmişlerdir. Söz konusu düzenlemeye ilişkin bu konuda daha bir çok eleştiri bulmak mümkündür. Ancak söz konusu düzenleme devletin başka kurumları tarafında da eleştirilmiştir. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (2014:15)

“**mahalli idareler yapısındaki değişmelerden asgari düzeyde etkilenecek** bir kırsal alan tanımının üretilmesine ihtiyaç bulunduğunu; bu yeni tanımın hem kırsal verilerin kesintisiz şekilde üretilmesine hem de kırsal politikaların uygulama kapsamının tespiti bakımından işlevsel olması gerekmektedir”

ifadesini kullanmıştır.

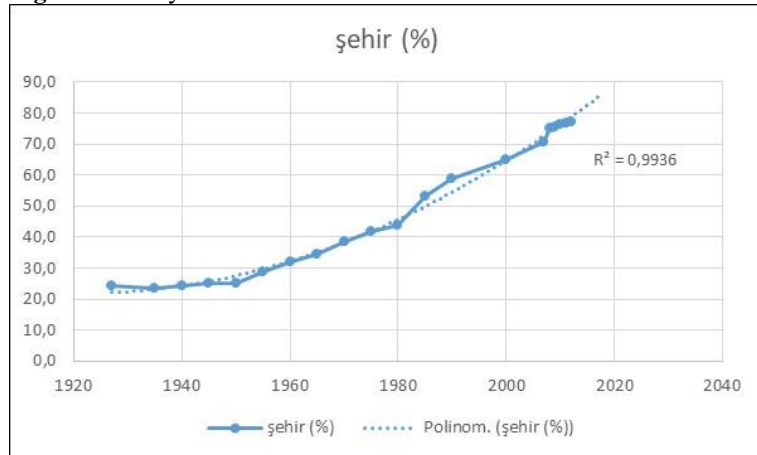
Bunun yanında 6360 sayılı yasa daha geniş kapsamda da eleştiriye maruz kalmıştır. İkinci (2000) 6360 sayılı yasayı; genel gerekçesi, tüzel kişilikleri kaldırılan belde belediyeler, hizmet

sunumu, kırsal alanlara etkisi, merkezileşme-yerelleşme olgusu, katılım ve demokratikleşme, mali konular, anayasaya uygunluk, yeni büyükşehir olan iller açısından değerlendirmiştir. Benzer şekilde Akıllı ve Kızılboga Özaslan (2015) 6360 sayılı yasayı gerekçesi, yönetsel boyutu, mali boyutu, siyasal boyutu, anayasaya uygunluk, kırsal alanlarda yaratacağı sorunlar, büyükşehir belediyesi haline getirilen yeni iller açısından değerlendirmişlerdir. 6360 sayılı yasaya ilişkin kuramsal değerlendirmeler kadar kanun uygulama sürecine ilişkin alan çalışmaları da mevcuttur. Çopurlu (2017) ve Çukurçayır vd. (2014) 6360 sayılı yasa ile köyden mahalleye dönüşüm sürecinin köylerde yarattığı etkiler ile olarak alan çalışması üzerinden bazı değerlendirmelerde bulunmuşlardır.

Kent ve kır ayırımına ilişkin bu kadar belirsizliğin olduğu bir durumda hem 6360 sayılı yasa öncesindeki ve hem de 6360 sayılı yasa sonrasındaki durumu net olarak ortaya koyacak bir yöntem ihtiyacı duyulduğu kesindir.

Figür-7, 1927-2012 arasındaki kentsel nüfus oranını ve 2017 yılı için yapılan projeksiyonu göstermektedir. 6360 sayılı Kanun çıkmadan önce 1927-2000 yılları arası için Genel Nüfus Sayımı Sonuçları ve 2007-2012 yılları arası için adrese dayalı nüfus sayımı (ADNS) verileri dikkate alınarak Türkiye kentsel nüfus oranları değişim (1927-2012) grafiği r2 değeri (açıklayıcılık oranı) en yüksek olan polinom modeliyle geleceğe yönelik 5 yıl projekte edildiğinde 2017 yılı için kentleşme oranı %86 olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durumda resmi rakamlara göre 2017 yılındaki %92,5'lik kentsel nüfus oranı çok gerçekçi değildir. Bu durumda sorulması gereken soru Türkiye'nin güncel kırsal nüfus oranı nedir ve ek olarak bu nüfusun coğrafi dağılımı nasıldır?

Figür-7. Türkiye'de 2017 kentsel nüfus oranı tahmini

Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak yazarlar tarafından üretilmiştir.

Bir ülkenin kırsallığı ile ilgili diğer bir durum ise kırsal nüfus oranı kadar kırsal yerleşim sayısı ve bu yerleşimlerin coğrafi dağılımıdır. Bu durum Figür-8’de belirtilen bir örnek ile açıklanacak olursa:

- Bir ülkede 10 yerleşim birimi olsun,
- Yerleşim birimleri arasında nüfus dağılımı da aşağıda yer alan şekildeki gibi olsun,
- Kırsal nüfus için nüfus sınırı ise $x < 20$ olsun,

Buna göre:

- **Kırsal yerleşim birimi oranı** = $9/10 = (%90)$
- **Kırsal nüfus oranı** = $90/1000 = (%9)$

Dolayısıyla aynı gerçekliğe ilişkin birbirinden çok farklı iki yüz olabilmektedir. Buna göre gerçek, olaya hangi açıdan bakıldığına göre değişmektedir.

Figür-8. Kırsal Nüfus ve Kırsal Yerleşim

10	10	10	910
10	10	10	
10	10	10	

Kaynak: yazarlar tarafından üretilmiştir

6360 Sayılı Yasa Sonrasında Türkiye’de Yasal-Yönetmelik Durum

6360 sayılı Kanun ile getirilen düzenleme Tablo-4’te gösterildiği şekliyle özetlenebilir. Buna göre Türkiye’de 30 adet büyükşehir belediyesi olan il ve 51 adet büyükşehir belediyesi olmayan il bulunmaktadır. Büyükşehir belediyesi olan illerde köy statüsü ortadan kalktığı için bu illerde 496 adet ilçe ve 25.846 adet mahalle bulunmaktadır. Bununla birlikte büyükşehir statüsüne sahip olmayan illerde 416 adet ilçe, 6.091 adet mahalle ve 18.292 adet ise köy bulunmaktadır. Sonuç itibari ile 2017 yılında Türkiye’de 81 il ve 912 ilçe bulunurken, köy ve mahalleden oluşan toplam 50.229 adet yerleşim birimi bulunmaktadır.

Tablo-4. 6360 sayılı Yasa sonrasında Türkiye’de yerleşim yerleri sınıflandırması

Büyükşehir olan iller (30 il)	Büyükşehir olmayan iller (51 il)		81 il
İlçeler (496 ilçe)	İlçeler (416 ilçe)		912 ilçe
Mahalleler (25846)	Mahalleler (6091)	Köyler (18292)	50229 yerleşim birimi

Kaynak: yazarlar tarafından üretilmiştir

Tablo-5’te verildiği üzere, 2017 ADNS verileri göre büyükşehir belediyesi olmayan illerde 18.292 köy bulunmaktadır. Bu köyler tüm yerleşim birimlerinin (köy+mahalle) %36,4’ünü (1/3’ü) oluşturuyor. Köylerin ise %34,6’sı (1/3’ü) 100’den küçük nüfusa, %67,4’ü (2/3’ü) 250’den küçük nüfusa sahiptir. 250’den az nüfusa sahip köyler ise toplam yerleşim birimlerinin %24,4’ini (1/4’ünü) oluşturmaktadır.

Tablo-5. Türkiye’de köylerin nüfus gruplarına göre dağılımı (yerleşim sayısı) (2017)

Nüfus grubu	Köy	Köy (%)	Köy (%) birikimsel	Tüm yerleşim birimleri içinde (%)	Tüm yerleşim birimleri içinde (%) birikimsel
0-100	6320	34,6	34,6	12,6	12,6
101-250	6006	32,8	67,4	12,0	24,5
251-500	3470	19,0	86,4	6,9	31,4
501-1000	1802	9,9	96,2	3,6	35,0
1001-2000	616	3,4	99,6	1,2	36,3
2001-5000	76	0,4	100,0	0,2	36,4
5001-10000	2	0,0	100,0	0,0	36,4
10001-20000	0	0,0	100,0	0,0	36,4
20001-50000	0	0,0	100,0	0,0	36,4
50001-100000	0	0,0	100,0	0,0	36,4
TOPLAM	18292	100,0		36,4	
	36,4				

Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak yazarlar tarafından üretilmiştir

Türkiye’deki 18.292 köy, nüfus açısından değerlendirildiğinde; köy başına ortalama nüfus 264 kişidir. Bu köylerde yaşayan 4.821.900 kişi toplam nüfusun %6’sını oluşturmaktadır. Toplam köy nüfusunun %7,3’ü nüfusu 100’den küçük, %27,7’si nüfusu 250’den küçük ve %53,1’i de nüfusu 500’den küçük köylerde yaşamaktadır. Nüfusu 250’den küçük köylerde yaşayanlar Türkiye nüfusunun %1,7’sini, 500’den küçük köylerde yaşayanlar da %3,2’sini oluşturmaktadır. Tablo-6, 2017 yılında köy statüsünde olan yerleşim yerlerinin nüfus büyüklüğü gruplarına göre nasıl dağıldığını gösterirken; Figür-9 ve Figür-10 sırasıyla ilçe bazında nüfusu 100’den ve 250’den küçük köy yerleşim birimi oranlarının coğrafi olarak nasıl dağıldığını göstermektedir.

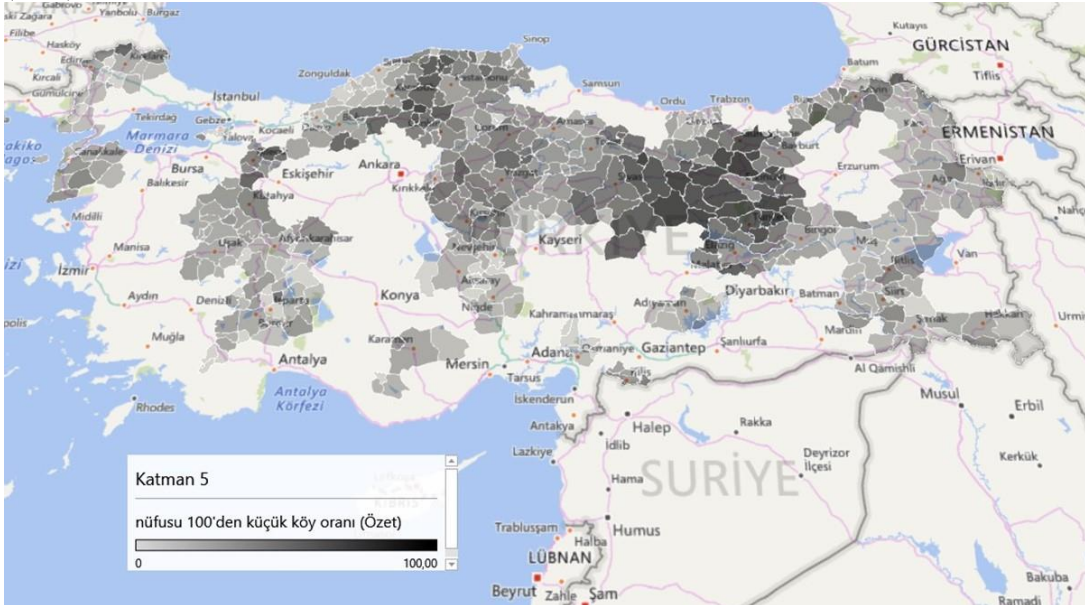
Tablo-6. Türkiye’de köylerin nüfus gruplarına göre dağılımı (nüfus) (2017)

Nüfus grup	Köy	Ort. Nüfus	Toplam Köy Nüfusu	Toplam Köy Nüfusu (%)	Toplam Köy Nüfusu (%) Birikimsel	Tüm Nüfus İçinde (%)	Tüm Nüfus İçinde (%) Birikimsel
0-100	6320	55	350.071	7,3	7,3	0,4	0,4
101-250	6006	164	983.885	20,4	27,7	1,2	1,7
251-500	3470	354	1.227.370	25,5	53,1	1,5	3,2
501-1000	1802	684	1.232.325	25,6	78,7	1,5	4,7
1001-2000	616	1311	807.791	16,8	95,4	1,0	5,7
2001-5000	76	2721	206.824	4,3	99,7	0,3	6,0
5001-10000	2	6817	13.634	0,3	100,0	0,0	6,0
10001-20000	0		0	0,0	100,0	0,0	6,0
20001-50000	0		0	0,0	100,0	0,0	6,0
50001-100000	0		0	0,0	100,0	0,0	6,0
TOPLAM	18292	264	4.821.900	100,0			
			6,0				

Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak yazarlar tarafından üretilmiştir

Büyükşehir belediyesi olmayan illerde, nüfusu 100’den az olan köy yerleşim birimi sayısının toplam köy yerleşim birimi içinde görece fazla olduğu ilçelerin genellikle Orta Anadolu’nun doğusu ile Doğu Anadolu’nun batısında yoğunlaştığı görülmektedir.

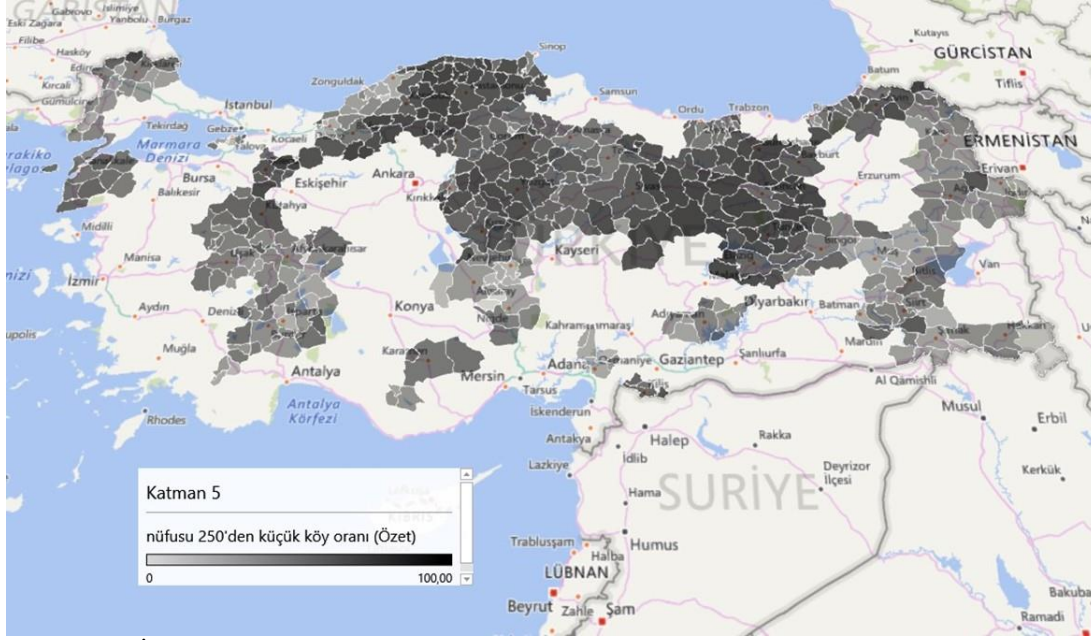
Figür-9. Büyükşehir belediyesi olmayan illerde, ilçe bazında nüfusu 100’den küçük köy yerleşim birimi oranı (2017)

Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak yazarlar tarafından üretilmiştir

Büyükşehir belediyesi olmayan illerde, nüfusu 250’den az olan köy yerleşim birimi sayısının toplam köy yerleşim birimi içinde görece fazla olduğu ilçelerin genellikle Orta Anadolu’da, Doğu Anadolu’nun batısında ve Orta Karadeniz’de yoğunlaştığı görülmektedir.

Figür-10. Büyükşehir belediyesi olmayan illerde, ilçe bazında nüfusu 250'den küçük köy yerleşim birimi oranı (2017)

Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak yazarlar tarafından üretilmiştir

Tablo-7'de verildiği üzere 2017 ADNS verileri göre tüm illerde 31.937 **mahalle** bulunmaktadır. Bu tüm yerleşim birimlerinin %63,6'sını (2/3'ünü) oluşturmaktadır. Mahallelerin %9,8'i (1/10'u) 100'den küçük nüfusa sahip iken, %28,9'u (1/3'ü) 250'den küçük nüfusa, yaklaşık yarısı da (%48,5) 500'den az nüfusa sahiptir. 250'den az nüfusa sahip mahalleler toplam yerleşim birimlerinin %18,4'ünü (1/5'ini) oluştururken, 500'den az nüfusa sahip mahalleler toplam yerleşim sayısının %30,8 (1/3'ünü) oluşturmaktadır.

Tablo-7. Türkiye'de mahallelerin nüfus gruplarına göre dağılımı (yerleşim sayısı) (2017)

nüfus grubu	Mahalle	Mahalle (%)	Mahalle (%) birikimsel	Tüm yerleşim birimleri içinde (%)	Tüm yerleşim birimleri içinde (%) birikimsel
0-100	3126	9,8	9,8	6,2	6,2
101-250	6104	19,1	28,9	12,2	18,4
251-500	6245	19,6	48,5	12,4	30,8
501-1000	5447	17,1	65,5	10,8	41,7
1001-2000	3778	11,8	77,3	7,5	49,2
2001-5000	3343	10,5	87,8	6,7	55,8
5001-10000	1889	5,9	93,7	3,8	59,6
10001-20000	1372	4,3	98,0	2,7	62,3
20001-50000	583	1,8	99,8	1,2	63,5
50001-100000	50	0,2	100,0	0,1	63,6
TOPLAM	31937	100,0		63,6	

Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak yazarlar tarafından üretilmiştir

Türkiye'deki 31.937 mahalle nüfus açısından değerlendirildiğinde; mahalle başına ortalama nüfus 2379 kişidir. Bu mahallelerde yaşayan 75.988.276 kişi toplam nüfusun %94'ünü oluşturmaktadır. Mahalle nüfusunun %0,3'ü nüfusu 100'den küçük, %1,6'sı nüfusu 250'den küçük, %4,6'sı nüfusu 500'den küçük, %9,7'si nüfusu 1000'den küçük ve %16,7'si nüfusu 2000'den küçük mahallelerde yaşamaktadır. Nüfusu 100'den, 250'den, 500'den, 1000'den ve 2000'den küçük mahallelerde yaşayanlar sırasıyla Türkiye nüfusunun %0,2'sini, %1,5'ini, %4,3'ünü, %9,1'ini ve 15,7'sini oluşturmaktadır. Tablo-8, 2017 yılında mahalle statüsünde olan yerleşim yerlerinin nüfus büyüklüğü gruplarına göre nasıl dağıldığını gösterirken; Figür-11 ve Figür-12 sırasıyla ilçe bazında nüfusu 100'den ve 250'den küçük mahalle yerleşim birimi oranlarının coğrafi olarak nasıl dağıldığını göstermektedir.

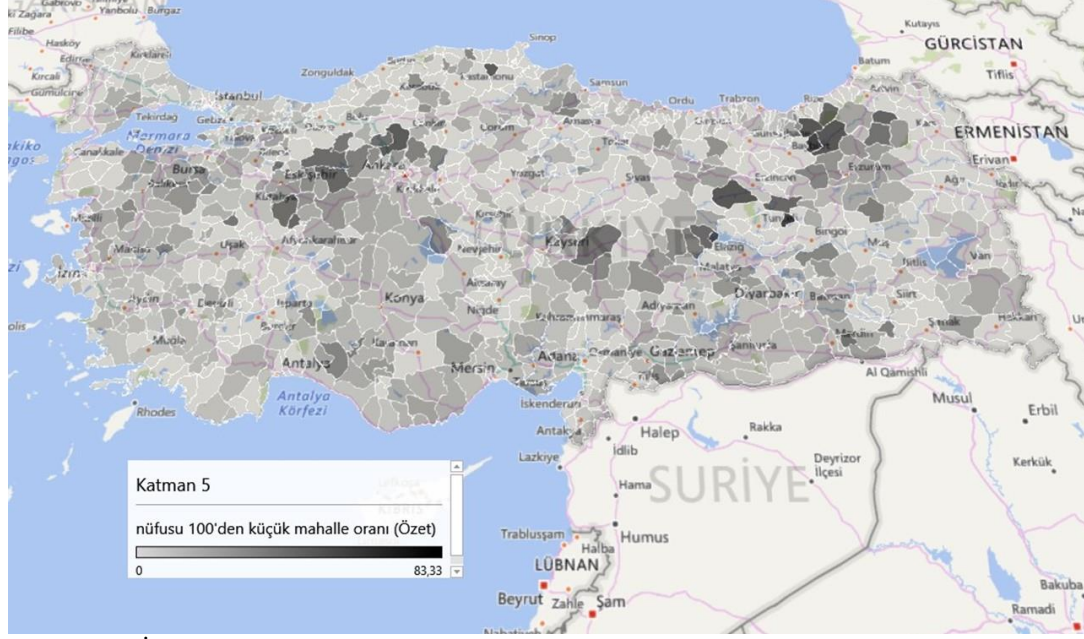
Tablo-8. Türkiye'de mahallelerin nüfus gruplarına göre dağılımı (nüfus) (2017)

Nüfus grup	Mahalle	Ort. Nüfus	Toplam Mahalle Nüfusu	Toplam Mahalle Nüfusu (%)	Toplam Mahalle Nüfusu (%) Birikimsel	Tüm Nüfus İçinde (%)	Tüm Nüfus İçinde (%) Birikimsel
0-100	3126	63	196.685	0,3	0,3	0,2	0,2
101-250	6104	172	1.047.376	1,4	1,6	1,3	1,5
251-500	6245	361	2.254.393	3,0	4,6	2,8	4,3
501-1000	5447	710	3.865.814	5,1	9,7	4,8	9,1
1001-2000	3778	1408	5.317.793	7,0	16,7	6,6	15,7
2001-5000	3343	3204	10.711.923	14,1	30,8	13,3	28,9
5001-10000	1889	7158	13.522.131	17,8	48,6	16,7	45,7
10001-20000	1372	13971	19.168.334	25,2	73,8	23,7	69,4
20001-50000	583	28576	16.659.866	21,9	95,7	20,6	90,0
50001-100000	50	64879	3.243.961	4,3	100,0	4,0	94,0
TOPLAM	31937	2379	75.988.276	100,0			
			94,0				

Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak yazarlar tarafından üretilmiştir

Tüm iller dikkate alındığında nüfusu 100'den küçük mahalle yerleşim birimi sayısının toplam mahalle yerleşim birimi sayısına oranının yüksek olduğu ilçelerin; Ankara-Eskişehir arasında, Bayburt'ta, Tunceli-Erzincan arasında, Elazığ'ın batısında ve Kayseri'nin doğusunda yer aldığı görülmektedir.

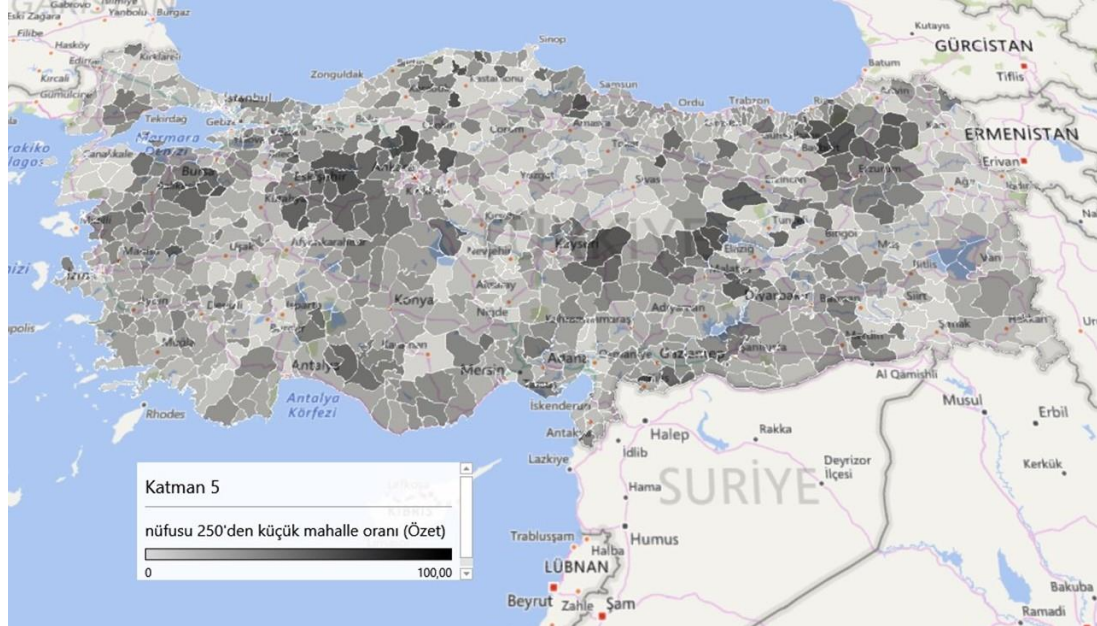
Figür-11. Tüm illerde, ilçe bazında nüfusu 100'den küçük **mahalle** yerleşim birimi oranı (2017)

Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak yazarlar tarafından üretilmiştir

Nüfusu 250'den küçük mahalle yerleşim birimi oranının Eskişehir-Ankara arasında, Kayseri'nin doğusunda ve Erzurum'un kuzeyinde yüksek olduğu görülmektedir.

Figür-12. Tüm illerde, ilçe bazında nüfusu 250'den küçük **mahalle** yerleşim birimi oranı (2017)

Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak yazarlar tarafından üretilmiştir

2017 ADNS verileri göre Türkiye'de 50.229 yerleşim birimi (köy+mahalle) vardır. Bunların 1/5'i 100'den küçük nüfusa, 2/5'i de 250'den küçük nüfusa, 3/5'i de 500'den küçük, 3/4'ü 1000'den küçük ve 17/20'si de 2000'den küçük nüfusa sahiptir (bakınız Tablo-9). Yerleşim birimi başına ortalama nüfus ise 1609 kişidir. Türkiye nüfusunun %0,7'si nüfusu 100'den

küçük, %3,2'si nüfusu 250'den küçük, %7,5'i nüfusu 500'den küçük, %13,8'i nüfusu 1000'den küçük ve %21,4'ü nüfusu 2000'den küçük yerleşimlerde yaşamaktadır (bakınız Tablo-10). Figür-13 ve Figür-14 sırasıyla ilçe bazında nüfusu 100'den ve 250'den küçük yerleşim birimi (köy+mahalle) oranlarının coğrafi olarak nasıl dağıldığını göstermektedir.

Tablo-9. Türkiye'de tüm yerleşimlerin nüfus gruplarına göre dağılımı (yerleşim sayısı) (2017)

Nüfus grubu	Toplam Yerleşim birimi	(%)	(%) Birikimsel
0-100	9446	18,8	18,8
101-250	12110	24,1	42,9
251-500	9715	19,3	62,3
501-1000	7249	14,4	76,7
1001-2000	4394	8,7	85,4
2001-5000	3419	6,8	92,2
5001-10000	1891	3,8	96,0
10001-20000	1372	2,7	98,7
20001-50000	583	1,2	99,9
50001-100000	50	0,1	100,0
TOPLAM	50229	100,0	

Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak yazarlar tarafından üretilmiştir

Türkiye'deki tüm yerleşim birimleri nüfus büyüklüğüne göre değerlendirildiğinde küçük nüfusa sahip yerleşim birimlerinin sayıca çok olduğu görülmektedir. Bu durum Türkiye yerleşim yapısında nüfus büyüklüğü açısından bir ölçek sorunu olduğunu göstermektedir.

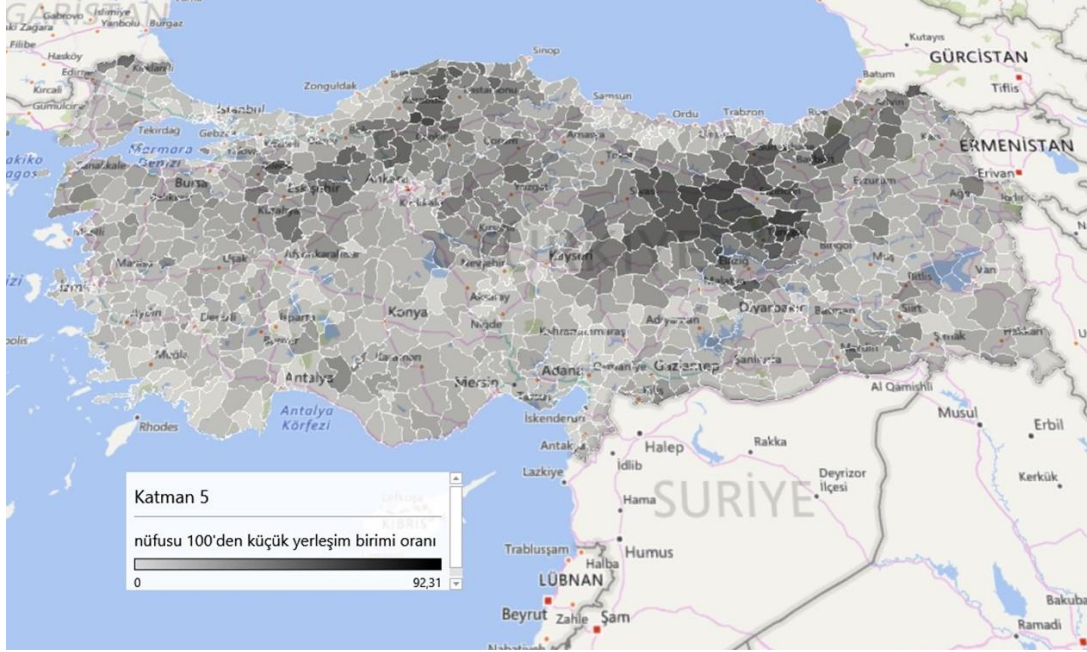
Tablo-10. Türkiye'de tüm yerleşimlerin nüfus gruplarına göre dağılımı (nüfus) (2017)

Nüfus grup	Toplam Yerleşim Birim	Ort. Nüfus	Toplam Nüfus	Toplam Nüfus (%)	Toplam Nüfus (%) Birikimsel
0-100	9446	58	546.756	0,7	0,7
101-250	12110	168	2.031.261	2,5	3,2
251-500	9715	358	3.481.763	4,3	7,5
501-1000	7249	703	5.098.139	6,3	13,8
1001-2000	4394	1394	6.125.584	7,6	21,4
2001-5000	3419	3194	10.918.747	13,5	34,9
5001-10000	1891	7158	13.535.765	16,8	51,6
10001-20000	1372	13971	19.168.334	23,7	75,4
20001-50000	583	28576	16.659.866	20,6	96,0
50001-100000	50	64879	3.243.961	4,0	100,0
TOPLAM	50229	1609	80.810.176	100,0	

Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak yazarlar tarafından üretilmiştir

Türkiye yerleşim yapısındaki küçük nüfusa sahip çok sayıda yerleşim yeri ile az sayıda büyük nüfusa sahip yerleşim yerinin bir arada yer alması Türkiye genelinde nüfus yoğunluğu düşük büyük alanlar yaratırken, tam tersine nüfus yoğunluğu aşırı fazla, az sayıda alan yaratmaktadır. Bu durum bir sonucu olarak Türkiye’de nüfus dağılımının heterojen bir yapı gösterdiği ifade edilebilir.

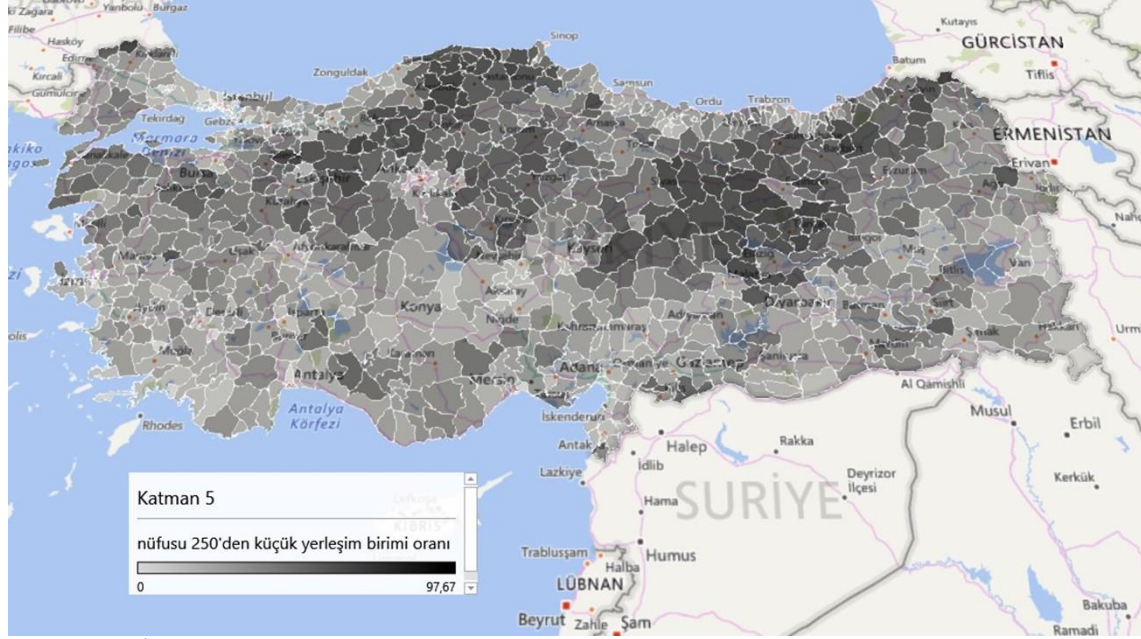
Figür-13. Tüm illerde, ilçe bazında nüfusu 100’den küçük yerleşim birimi oranı (2017)

Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak yazarlar tarafından üretilmiştir

Nüfusu 100’den ve 250’den küçük yerleşim birimlerinin toplam yerleşim birimleri içindeki oranı ilçe düzeyinde incelendiğinde küçük ölçekli yerleşim birimi sorununun daha çok Orta Anadolu’nun doğusu ile Doğu Anadolu’nun batısında ve Orta Anadolu’nun kuzeyi ile Orta Karadeniz’de yaygın olduğu görülmektedir.

Figür-14. Tüm illerde, ilçe bazında nüfusu 250'den küçük yerleşim birimi oranı (2017)

Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak yazarlar tarafından üretilmiştir

2017 ADNS verilerine göre:

Köylerin %99,6'sının nüfusu 2000'in altındadır ve nüfusu 2000'den küçük köylerde yaşayanlar toplam Türkiye nüfusunun %5,7'sini oluşturmaktadır. Nüfusu 2000'in altında olan mahallelerin toplam mahalleler içindeki oranı ise %77,4'tür. Buna ek olarak nüfusu 2000'den küçük mahallelerde yaşayanlar toplam Türkiye nüfusunun %15,7'sini oluşturmaktadır. Tüm yerleşmelerin (köy+mahalle) %85,4'ünün nüfusu 2000'in altındadır ve 2000'den küçük yerleşimlerde yaşayanlar toplam Türkiye nüfusunun %21,4'ünü oluşturmaktadır. Nüfusu 2000'den küçük köy ve mahallede yaşayan nüfusun daha küçük nüfus gruplarında nasıl dağıldığı Tablo-11'de; nüfusu 2000'den küçük yerleşim birimlerinde yaşayan nüfusun toplam ilçe nüfusuna oranının coğrafi dağılımı ise Figür-15'de gösterilmiştir.

Köylerin %0,4'ünün nüfusu 2.000 ile 20.000 arasındadır. Nüfusu 2.000 ile 20.000 arasında olan köylerde yaşayanlar toplam Türkiye nüfusunun %0,3'ünü oluşturmaktadır. Nüfusu 2000 ile 20.000 arasında olan mahalleler, toplam mahallelerin %20,6'sını oluşturmaktadır. Bu mahalleler aynı zamanda Türkiye nüfusunun %53,7'sini oluşturmaktadır. Tüm yerleşmelerin (köy+mahalle) %13,3'ünün nüfusu 2000 ile 20000 arasındadır ve nüfusu 2000 ile 20000 arasında olan yerleşimlerde yaşayanlar toplam Türkiye nüfusunun %54,0'ünü oluşturmaktadır.

Türkiye’de nüfusu 20.000’den fazla olan köy bulunmamaktadır. Nüfusu 20.000’den fazla olan mahalleler toplam mahalle sayısının %2’sini oluşturmaktadır. Nüfusu 20.000’den fazla olan mahallelerde yaşayan nüfus Türkiye toplam nüfusunun %24,6’sını oluşturmaktadır. Nüfusu 20.000’den fazla olan yerleşimler tüm yerleşimlerin %1,3’ünü oluşturmaktadır. Bununla birlikte nüfusu 20.000’den büyük yerleşimlerde (köy+belediye) yaşayanlar toplam Türkiye nüfusunun %24,6’sını oluşturmaktadır.

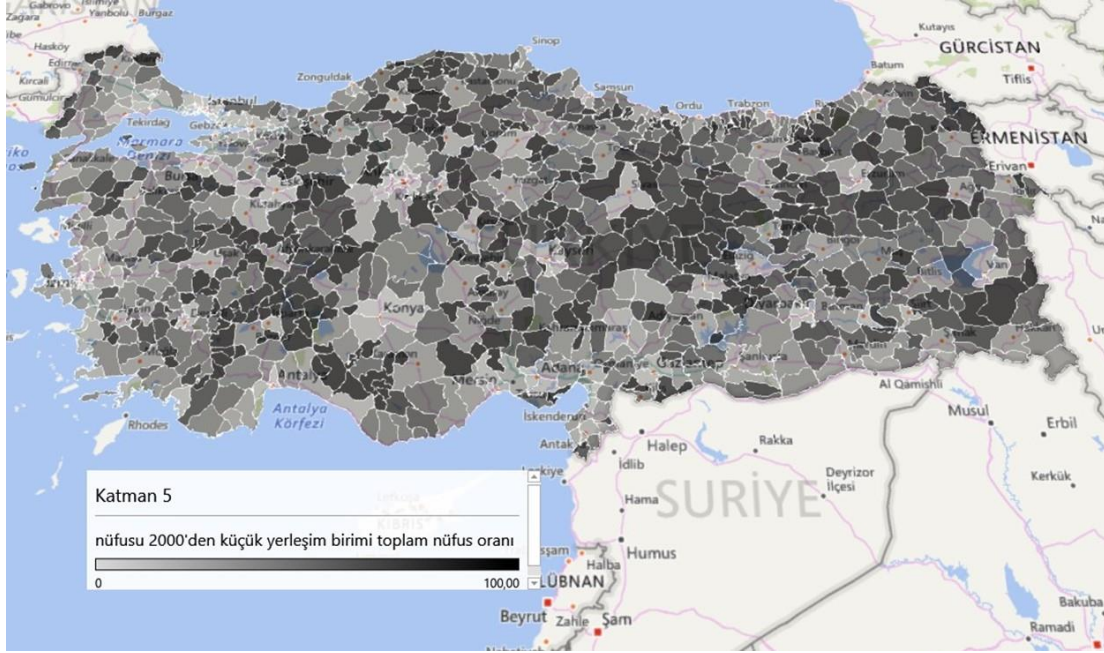
Tablo-11. Türkiye’deki tüm yerleşim (mahalle+köy) birimlerinin nüfus gruplarına göre özet tablosu (2017)

Nüfus grubu	köy	Tüm Köy Yerleşim Birimleri İçinde (%) Birikimsel	Tüm Nüfus İçinde (%) Birikimsel (köy)	Mahalle	Tüm Mahalle Yerleşim Birimleri İçinde (%) Birikimsel	Tüm Nüfus İçinde (%) Birikimsel (mahalle)	Toplam	Tüm (köy + mahalle) Yerleşim Birimleri İçinde (%) Birikimsel	Toplam Nüfus (%) Birikimsel
0-100	6320	34,6	0,4	3126	9,8	0,2	9446	18,8	0,7
101-250	6006	67,4	1,7	6104	28,9	1,5	12110	42,9	3,2
251-500	3470	86,4	3,2	6245	48,5	4,3	9715	62,3	7,5
501-1000	1802	96,3	4,7	5447	65,5	9,1	7249	76,7	13,8
1001-2000	616	99,6	5,7	3778	77,4	15,7	4394	85,4	21,4
2001-5000	76	100,0	6,0	3343	87,8	28,9	3419	92,2	34,9
5001-10000	2	100,0	6,0	1889	93,7	45,7	1891	96,0	51,6
10001-20000	0	100,0	6,0	1372	98,0	69,4	1372	98,7	75,4
20001-50000	0	100,0	6,0	583	99,9	90,0	583	99,9	96,0
50001-100000	0	100,0	6,0	50	100,0	94,0	50	100,0	100,0
TOPLAM	18292			31937			50229		

Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak yazarlar tarafından üretilmiştir

Daha önce nüfusu 100’den ve 250’den küçük yerleşim birimleri için tespit edilen durum nüfusu 251 ile 2000 arasında değişen yerleşim birimleri içinde geçerlidir. Bu yerleşim birimleri toplam yerleşim birimi sayısının % 42,5’ini oluştururken, toplam nüfusun ancak % 18,2’si bu birimlerde yaşamaktadır. Diğer bir deyişle sayıca çok ancak nüfusu az yerleşim birimi sorunu bu ölçekteki yerleşimler içinde geçerlidir.

Figür-15. Tüm illerde, ilçe bazında nüfusu 2000’den küçük yerleşim biriminde yaşayanların tüm ilçe nüfusuna oranı (2017)

Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak yazarlar tarafından üretilmiştir

Hem 6360 sayılı kanun ile yapılan düzenleme ile büyükşehir statüsüne sahip illerdeki köylerin mahalleye dönüştürülmesi, hem de aynı belediye sınırı içinde ve birbirine komşu olan mahallelerin bir bütün olarak kentsellik ifade etmesi nedeniyle; yukarıda yapılan analizin bir benzerinin **2012 ADNS verilerine göre köy ve belediye düzeyinde yapılması** Türkiye’nin kırsallığının ortaya dökülmesi açısından kaçınılmaz bir gerekliliktir.

2012 ADNS verilerine göre:

Türkiye’deki tüm yerleşim birimlerinin (belediye+köy) nüfus gruplarına göre durumu 2012 yılı için Tablo-12’de verilmiştir. Köylerin %99,1’inin nüfusu 2000’in altındadır ve nüfusu 2000’den küçük köylerde yaşayanlar toplam Türkiye nüfusunun %14,6’sını oluşturmaktadır. Nüfusu 2000’in altında olan belediyelerin toplam belediye içindeki oranı ise %35,7’dir. Buna ek olarak nüfusu 2000’den küçük belediyelerde yaşayanlar toplam Türkiye nüfusun %1,8’ini oluşturmaktadır. Tüm yerleşmelerin (köy+belediye) %94,1’inin nüfusu 2000’in altındadır ve 2000’den küçük yerleşimlerde yaşayanlar toplam Türkiye nüfusun %16,4’ünü oluşturmaktadır. Buna göre 2000 nüfustan daha az nüfusa sahip yerleşmeler, dünya örneklerinde olduğu gibi, kırsal alan olarak değerlendirildiğinde Türkiye’nin 2012 yılındaki kırsal nüfus oranı %16,4’tür.

Köylerin %0,9'unun nüfusu 2.000 ile 20.000 arasındadır. Nüfusu 2.000 ile 20.000 arasında olan köylerde yaşayanlar toplam Türkiye nüfusunun %1,1'ini oluşturmaktadır. Nüfusu 2000 ile 20.000 arasında olan belediyeler, toplam belediyelerin %51,5'ini oluşturmaktadır. Bu belediyeler aynı zamanda Türkiye nüfusunun %10,1'ini oluşturmaktadır. Tüm yerleşmelerin (köy+belediye) %4,9'unun nüfusu 2000 ile 20000 arasındadır ve nüfusu 2000 ile 20000 arasında olan yerleşimlerde yaşayanlar toplam Türkiye nüfusunun %11,3'ünü oluşturmaktadır. Buna göre nüfusu 2.000 ile 20.000 arasında olan yerleşmeler, dünya örneklerinde olduğu gibi, kasaba olarak değerlendirildiğinde Türkiye'nin 2012 yılındaki kasaba nüfus oranı %11,3'tür.

Türkiye'de nüfusu 20.000'den fazla olan köy bulunmamaktadır. Nüfusu 20.000'den fazla olan belediyeler toplam belediye sayısının %12,8'ini oluşturmaktadır. Nüfusu 20.000'den fazla olan belediyelerde yaşayan nüfus Türkiye toplam nüfusunun %72,4'ünü oluşturmaktadır. Nüfusu 20.000'den fazla olan yerleşimler tüm yerleşimlerin %1'ini oluşturmaktadır. Bununla birlikte nüfusu 20.000'den büyük yerleşimlerde (köy+belediye) yaşayanlar toplam Türkiye nüfusunun %72,4'ünü oluşturmaktadır. Buna göre nüfusu 20.000'den fazla olan yerleşmeler, dünya örneklerinde olduğu gibi, kent olarak değerlendirildiğinde Türkiye'nin 2012 yılındaki kent nüfus oranı %72,4'tür.

Tablo-12. Türkiye'deki tüm yerleşim birimlerinin (belediye+köy) nüfus gruplarına göre özet tablosu (2012)

Nüfus Grup	Köy	Tüm Köy Yerleşim Birimleri İçinde Birikimsel %	Tüm Nüfus İçinde Birikimsel %	Belediye	Tüm Belediye Yerleşim Birimleri İçinde Birikimsel %	Tüm Nüfus İçinde Birikimsel %	Toplam	Tüm Yerleşim (Köy+Belediye) Birimleri İçinde Birikimsel %	Tüm Nüfus İçinde Birikimsel %
0-100	7982	23,3	0,6	0	0,0	0,0	7982	21,4	0,6
101-250	10716	54,5	3,0	0	0,0	0,0	10716	50,2	3,0
251-500	8450	79,2	7,0	37	1,3	0,0	8487	73,0	7,0
501-1000	5144	94,2	11,6	278	10,7	0,3	5422	87,6	11,9
1001-2000	1702	99,1	14,6	731	35,7	1,8	2433	94,1	16,4
2001-5000	291	100,0	15,6	1005	69,9	5,6	1296	97,6	21,2
5001-10000	11	100,0	15,7	325	81,0	8,6	336	98,5	24,3
10001-20000	2	100,0	15,7	182	87,2	11,9	184	99,0	27,7
20001-50000	0	100,0	15,7	140	92,0	17,6	140	99,4	33,3
50001-100000	0	100,0	15,7	86	94,9	25,8	86	99,6	41,6
100001-200000	0	100,0	15,7	62	97,0	37,2	62	99,8	52,9
200001-500000	0	100,0	15,7	67	99,3	66,4	67	99,9	82,1
500001+	0	100,0	15,7	21	100,0	84,3	21	100,0	100,0
Toplam	34298		15,7	2934		84,3	37232	100,0	100,0

Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak yazarlar tarafından üretilmiştir

Yoğunluk (2017):

Kırsal yerleşmelerin tanımlanmasında kullanılan bir diğer değişken ise yerleşim yeri yoğunluğu, diğer bir deyişle km' başına düşen insan sayısıdır. Daha önce belirtildiği gibi EUROSTAT, NUTS-5 düzeyinde 100 kişi/km² yoğunluğu kırsal bölgelerin tanımlanması için eşik değer olarak tanımlarken (Şen Beyazlı, 2014:39), OECD, NUTS-5 düzeyinde 150 kişi/km² yoğunluğu kırsal bölgelerin tanımlanması için eşik değer olarak tanımlamıştır (Kayıkçı, 2009:24).

Bu çerçevede 2017 ADNS verilerine göre 100 kişi/km²'den fazla yoğunluğa sahip yerleşim (köy+mahalle) sayısı 12.624'tür. Bu sayı toplam yerleşimlerin % 25,1'ini oluşturmakta iken nüfusun %85,5'i bu yerleşmelerde yaşamaktadır. Diğer bir deyişle, bu kıstasa (EUROSTAT) göre, nüfusun %85,5'i kentsel alanda yaşamaktadır. Yine aynı verilere göre 150 kişi/km²'den fazla yoğunluğa sahip yerleşim (köy+mahalle) sayısı 11.001'dir. Bu yerleşimler toplam yerleşimlerin %21,9'unu oluştururken, nüfusun %83,3'ü bu yerleşimlerde yaşamaktadır. Başka bir anlatıma, bu kıstasa (OECD) göre, nüfusun %83,3'ü kentsel alanda yaşamaktadır. Figür-16 ve Figür-17 sırasıyla nüfus yoğunluğu 100 kişi/km² ve 150 kişi/km² olan köy ve mahallelerin Türkiye coğrafyasındaki dağılımını göstermektedir.

Tablo-13. 100 kişi/km²'den az ve çok yoğunluğa sahip yerleşimler (mahalle+köy)

	Yerleşim Sayısı	Yerleşim (%)	Nüfus	Nüfus (%)
100 kişi /km ² 'den küçük	37.605	74,9	11.713.442	14,5
100 kişi /km ² 'den büyük	12.624	25,1	69.097.083	85,5
Toplam	50.229	100,0	80.810.525	100,0

Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak yazarlar tarafından üretilmiştir

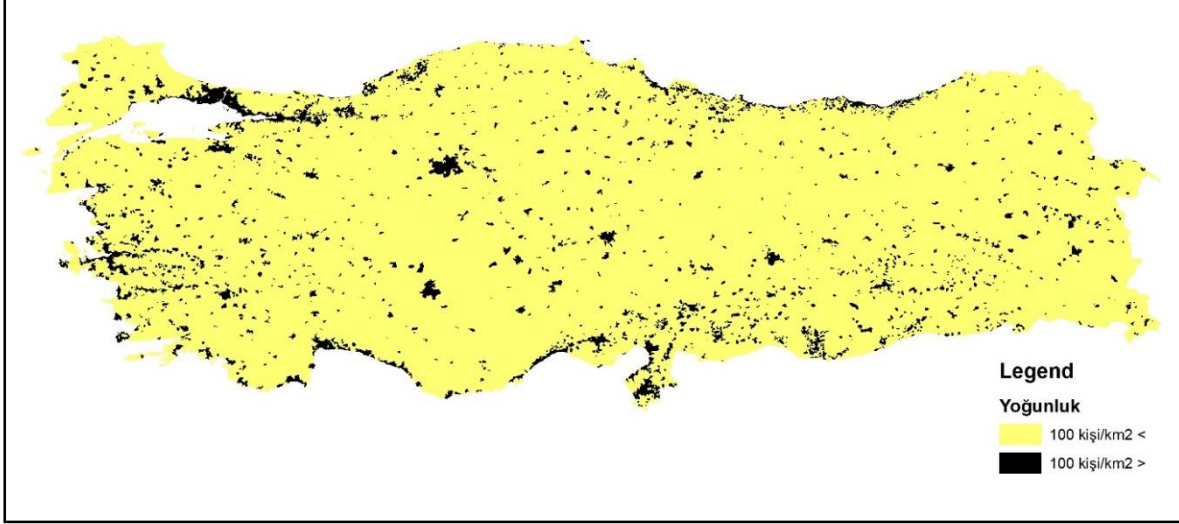
Yerleşim birimleri için nüfus büyüklüğüne göre yapılan değerlendirme nüfus yoğunluğuna göre de yapıldığında sonuç değişmemektedir. Yoğunluk açısından da ölçek problemi varlığını sürdürmektedir. Düşük yoğunluklu çok sayıda yerleşim birimi varken yüksek yoğunluklu az sayıda yerleşim birimi vardır.

Tablo-14. 150 kişi/km²'den az ve çok yoğunluğa sahip yerleşimler (mahalle+köy)

	Yerleşim Sayısı	Yerleşim (%)	Nüfus	Nüfus (%)
150 kişi /km ² 'den küçük	39.228	78,1	13.514.096	16,7
150 kişi /km ² 'den büyük	11.001	21,9	67.296.429	83,3
Toplam	50229	100,0	80.810.525	100,0

Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak yazarlar tarafından üretilmiştir

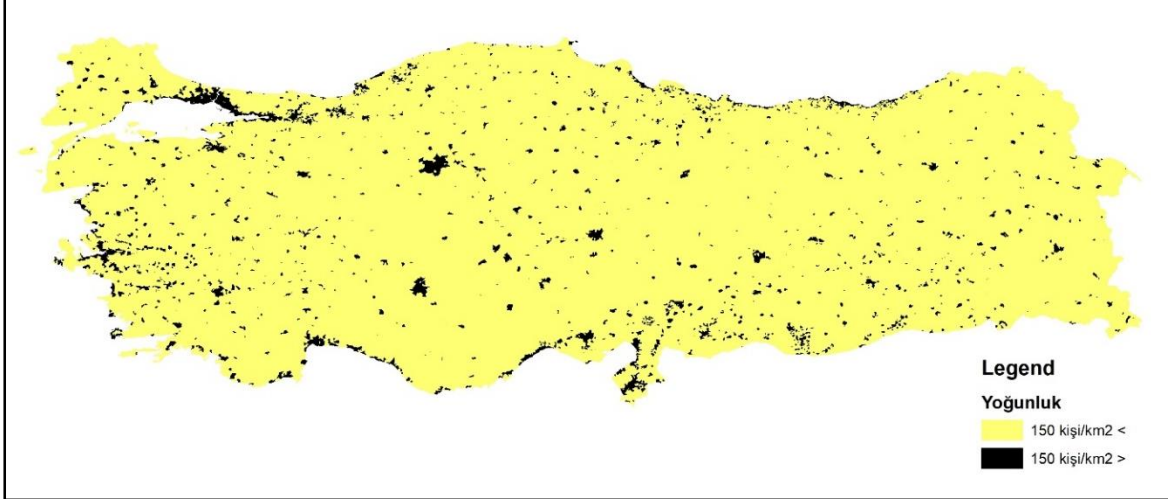
Figür-16. 100 kişi/km²'den az ve çok yoğunluğa sahip yerleşimler (mahalle+köy) (2017)

Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak yazarlar tarafından üretilmiştir

Nüfus yoğunluğu değişkeni dikkate alındığında Türkiye’de kentsel nüfusun genellikle kent merkezlerinde ve kıyı şeridinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu coğrafi dağılım daha önce yapılan değerlendirmeler ile paralellik göstermektedir.

Figür-17. 150 kişi/km²'den az ve çok yoğunluğa sahip yerleşimler (mahalle+köy) (2017)

Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak yazarlar tarafından üretilmiştir

SONUÇ

2012 yılında %77,3 olan Türkiye kentsel nüfus oranının 2013 yılında %91,3’e ve 2017 yılında %92,5 çıkmasında 2012 yılında kabul edilen 6360 sayılı yasanın etkisi olduğu çok açıktır. Ancak rakamsal olarak değişen kentleşme oranının olgusal olarak değişmediği, bu oran

değişiminin sadece yasal bir düzenlemenin sonucunda gerçekleşen bir idari/yönetmelik durumu olduğu ortadadır.

Farklı yöntem ve yerleşim birimleri dikkate alınarak yapılan kentsellik hesaplarına göre:

- 2012 yılında nüfusu 2000'den büyük yerleşmelerde (köy+belediye) yaşayanların oranı %83,6;
- 2017 yılında EUROSTAT kıstaslarına göre 100 kişi/km²'den daha yoğun yerleşimlerde (köy+mahalle) yaşayanların oranı %85,5;
- 2017 yılında OECD kıstaslarına göre 150 kişi/km²'den daha yoğun yerleşimlerde (köy+mahalle) yaşayanların oranı %83,5;
- 2017 yılında nüfusu 2000'den büyük yerleşmelerde (köy+mahalle) yaşayanların oranı %78,6;
- 2017 yılı için 1927-2012 yılları arasındaki kentsel nüfus oranlarından hareketle yapılan projeksiyona göre kentsel nüfus oranı %86 bulunmuştur.

Buna göre 2017 yılı için TÜİK tarafından açıklanan %92,5'lik kentsel nüfus oranı yönetmelik kır-kent ayrımı temelinde bir değer ifade etse bile sosyo-ekonomik durum ve sosyolojik bağlamda kır-kent ayrımını temsil etmemektedir ve yapılan hesaplamalara göre Türkiye'nin kentsel nüfus oranı %84 ile %86 arasında değişmektedir. Buna göre Türkiye nüfusunun gerçekte %6,5 ile %8,5 arasındaki bir oranı kırsal bir nitelik gösterirken kentli bir statüye kavuşmuştur. Bu da 5 milyon ile 7 milyon arasındaki bir nüfusun durumunu etkilemektedir. Basitçe ifade edilecek olursa bu nüfus köy ve kırsal yaşama verilen desteklerden mahrum kalacakken kentsel yaşamın maliyetleri ile yüzleşmek zorunda kalacaklardır.

Kırsal ve kentsel nüfus arasındaki farkın muğlaklaşması sadece vatandaşlar açısından değil kamu otoritesi açısından da sıkıntılar doğuracaktır. Belediyeler gerekli nüfus büyüklüğü taşımadığı için ölçek ekonomisi oluşturmayan birçok kırsal yerleşime kentsel hizmet götürmek zorunda kalacaktır. Kırsal ve kentsel nüfusun belli kriterlere göre tanımlanmamış olması hem halk/köylü hem de /kamu otoritesi/belediye açısından sıkıntılar meydana getirmektedir.

Buna ek olarak Figür-16 ve Figür-17'de de gösterildiği üzere Türkiye'de kentsel ve kırsal nüfusun coğrafi olarak eşitsiz bir şekilde dağıldığı görülmektedir. Belediyelerde olduğu gibi merkezi kamu otoritesi açısından da kentsel nüfusun kıyılarda yoğunlaşması ve kırsal nüfusun

ülke topraklarının iç kesiminde ve çok büyük bir alan yayılmış olması özellikle büyükşehir belediyesi olmayan illerde kamusal hizmet sunumu açısından ölçek ve verimlilik sorunu doğuracaktır. Bu çerçevede hem kırsal alanların tanımlanması hem de kırsal nüfusun yerinde tutulmasına dönük politikalar kamusal hizmet sunumunda verimli ve etkili çözümler üretmek açısından hayati önemdedir.

KAYNAKÇA

- Akıllı, H. ve Kızılböğe Özasan, R. (2015) 6360 Sayılı Kanun'a ilişkin literatür taraması. *Akdeniz İktisat ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (30), 155-184.
- Avcı, S. (2004). Şehirselleşmelerin belirlenmesinde kullanılan kriterler ve Türkiye örneği. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3(9), 9-28.
- Aydınlı, H. İ. ve Çiftçi, S. (2015) Türkiye'de kır-kent kavramlarının değişen niteliği ve mevzuatın sürece etkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(54), 192-200.
- Beyazlı, D., Aydemir, S., Öksüz, A.M. ve Özlü, S. (2016) Kırsal alanda tümevarımcı yaklaşımla tipoloji oluşturma: Trabzon kırsalı, 15. *Ulusal Bölge Bilimi / Bölge Planlama Kongresi Bildiriler Kitabı*, 23-40.
- Bibby, P., & Shepherd, J. (2004). Developing a new classification of urban and rural areas for policy purposes—the methodology. *London: DEFRA*.
- Canpolat, F. A., ve Hayli, S. (2017). 2007-2012 Döneminde Türkiye Köylerinde Nüfusun Değişimi. *Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks*, 9(1), 155-176.
- Ceylan, S. ve Somuncu, M. (2018) Kırsal Alanların Dönüşümünü Kavramsal Bakımdan Yeniden Düşünmek. *TÜCAUM 30. Yıl Uluslararası Coğrafya Sempozyumu*, 1141-1155.
- Coburn, A. F., MacKinney, A. C., McBride, T. D., Mueller, K. J., Slifkin, R. T., ve Wakefield, M. K. (2007). Choosing rural definitions: implications for health policy. *Rural Policy Research Institute Health Panel*, 2, 1-8.
- Çopuroğlu, M. A. (2017) Büyükşehir Belediye Sınırları İçinde Yer Alan Kırsal Yerleşmelerin Sorunları Üzerine Bir Deneme. *Mimarlık Bilimleri ve Uygulamaları Dergisi (MBUD)*, 2(2), 18-32.
- Çukurçayır, M. A., Negiz, N. ve Yemen, A. (2014) 6360 Sayılı Kanun'un uygulamasında köy(lü) mü mahalle(li) mi? Katıl(a)mayanlar açısından bir değerlendirme. *KAYFOR 11. Sempozyumu*, 211-230.
- Ekinci, E. (2020) Hizmet Sunumundan Hukukilik Boyutuna: 6360 Sayılı Kanuna Ait Akademik Eleştiriler. *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, 3(1), 89-115.
- Erdoğan, M. (2009) Türkiye İçin Metropol ve Kır-Kent Tanımı Önerisi, yayınlanmamış TÜİK Uzmanlık Tezi, Ankara.

- Goldsmith, H. F., Puskin, D. S., ve Stiles, D. J. (1993). Improving the operational definition of “rural areas” for federal programs. *Rockville, MD: Federal Office of Rural Health Policy*.
- Gökyurt, F., Kındap, A., ve Sarı, V. İ. (2015) Türkiye için yeni bir şehir tanımı gerekli mi?. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 24(1), 1-32.
- Gözler, K. (2013). 6360 Sayılı Kanun Hakkında Eleştiriler: Yirmi Dokuz İlde İl Özel İdareleri ve Köylerin Kaldırılması ve İlçe Belediyelerinin Büyükşehir İlçe Belediyesi Hâline Dönüştürülmesi Anayasamıza Uygun mudur? *Legal Hukuk Dergisi*, 11(122), 37-82.
- Gülümser, A. A., Baycan Levent, T., ve Nijkamp, P. (2011). Türkiye'nin kırsal yapısı: AB düzeyinde bir karşılaştırma. *İTÜDERGİSİ/a*, 9(2), 133-144.
- Günel, A., Atvur, S., ve Okudan Dernek, K. (2014) 6360 sayılı yasanın yerelleşme bağlamında değerlendirilmesi, *SDÜ İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* , 19(3), 55-70.
- Gürel Üçer, A., Yenigül, S.B., ve Varol, Ç. (2013) Büyükşehir’den bütünşehir’e: Yerel yönetim politikalarındaki değişimin kırsal alana etkileri, *İdealkent*, 5(12), 26-59
- Hart, L. G., Larson, E. H., ve Lishner, D. M. (2005). Rural definitions for health policy and research. *American journal of public health*, 95(7), 1149-1155.
- İrdem, İ. ve Mutlu, A. (2016) 6360 sayılı yasayla “Kır-Kent” kavramlarının muğlaklaşması sorunu ve olası sonuçları. *KAYSEM*, 10, s:159-176.
- Kalkınma Bakanlığı (2013) Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018), (<http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Onuncu-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-2014-2018.pdf>, erişim tarihi: 07.05.2020.)
- Kayıkçı, S. (2009) Türkiye’de kırsal alan yönetimi, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- OECD (2012). *Redefining Urban: A New Way to Measure Metropolitan Areas*. OECD Publishing.
- Öksüz, A.M., Beyazlı, D., Aydemir, S. ve Sulak, B. (2015) Kırsal alan Sınıflaması: Ülkesel Boyut, 14. *Ulusal Bölge Bilimi / Bölge Planlama Kongresi Bildiriler Kitabı*.
- Özçağlar, A. (2016). Büyükşehir belediyeli illerde kır ve kent nüfusunun tespiti mümkün mü?. *İçinde TÜCAUM Uluslararası Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Ankara*, 271-291.
- Şahin, S. Z. (2017) Kırsal Alan Kamu Politikaları İçin Akademi ve Bürokrasiyi Uzlaştırma Çabasına Bir Örnek: KOKAP Politika Çalıştayı.
- Şen Beyazlı, D. (2014) planlamada Kırsal Alanı Tanımlamak, ŞPO Trabzon Şubesi, *Büyükşehirler, Planlama ve Değişim Sorunları* içinde s:35-54, SPO: Ankara.

- T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (2014) Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (2014-2020), ([https://kcp.tarim.gov.tr/UKKS%20\(2014-2020\).pdf](https://kcp.tarim.gov.tr/UKKS%20(2014-2020).pdf), erişim tarihi: 07.05.2020)
- T.C. Kalkınma Bakanlığı (2014) Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi (2014-2023), (<https://abdigm.meb.gov.tr/projeler/ois/003.pdf>, erişim tarihi: 07.05.2020)
- United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division. (2018). World Urbanization Prospects (WUP): The 2018 Revision, Methodology. (s:3)
- Yılmaz, M. (2012). 50 YILDA (1960-2010) Van ilinde kır-şehir nüfus değişimi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 17(28), 33-56.
- Yılmaz, M. (2015) Türkiye’de Kırsal Nüfusun Değişimi Ve İllere Göre Dağılımı (1980-2012). *Doğu Coğrafya Dergisi*, 20(33), 161-188.
- Zengin, O. (2014). Büyükşehir belediyesi sisteminin dönüşümü: Son on yılın değerlendirmesi. *Ankara Barosu Dergisi*, (2), 91-116.
- 442 Sayılı Köy Kanunu (1924), (<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.442.pdf>, erişim tarihi 07.05.2020)

OSMANLI DEVLETİ'NDE HARİTA ÇİZİMİ MEKTEBİ

SCHOOL OF MAP DRAWING IN THE OTTOMAN STATE

Derya GEÇİLİ¹

ÖZ

İnsanın çevresini daha iyi tanıyabilme çabasının bir ürünü olan haritalar; deniz üstünde, yer üstünde, yer altında ve havada rehberlik etmektedir. Haritacılık ise haritadaki arazi şekillerini aslı yanında bulunuyormuş gibi tanımak ve araziye gitmeden bütün açıklamaları anlamak ve bütün uzunlukları haritadan ölçebilmek demektir. On dokuzuncu yüzyıldan itibaren artık her ülkenin kendi haritacılık kurumları oluşmuş ve haritacılara ihtiyaç duyulmuştur. Osmanlı Devleti'nde özellikle askeri konularda yaşanan ihtiyaçlardan dolayı haritacıların yetiştirilmesi için Harita Çizim Mektebi açılmıştır. Ayrıca, kara haritaları ile deniz haritaları arasında farklılıklar olmasından dolayı da mesahacılık ortaya çıkmıştır. Donanmada mesahacılara olan ihtiyaçtan dolayı Bahriye Mektebinde talebelere bu konu üzerine eğitim verilerek mesahacı açığı kapatılmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada, Osmanlı Devleti'nde haritacıların yetiştirilmeleri süreci incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Haritacı, Ölçüm, Eğitim.

ABSTRACT

Maps, which are the products of the effort of humans to better recognize the environment, guide them above the sea, on and under the ground, and in the air. Cartography, on the other hand, means recognizing the terrain features on maps as the original land piece is nearby, understanding all explanations without going to the field, and measuring all lengths from the map. From the nineteenth century onwards, each country had their own mapping institutions, and cartographers were needed. The Cartographer Plotting School was opened to train the cartographers, especially when they were needed on military issues in the Ottoman State. Since there are differences between land maps and sea maps (in terms of measurements), the institution of surveyors emerged. When surveyors were needed also in the Navy, students at the Naval School were trained on this issue, and the gap for surveyors was covered in this way. In the present study, the process of training the cartographers in the Ottoman State is examined.

Keywords: Cartographer, Measurement, Training.

¹ Öğr. Gör. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü,
degecili@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-1579-9578

GİRİŞ

Harita, arazinin içerisinde bulunan her şeyi (dere, tepe, göl, nehir, köy, kale vs.) aynı surette küçülterek kendilerine ait şekiller ile yapılmış arazi resmidir (“Harita ve Haritacılık”, 1927: 158). Arapçaya Batı dillerinden giren harita kelimesinin aslı Grekçe chartestir. (“Harita”, *İslam Ansiklopedisi*, 1997: 210). Harita yapımı paleolitik zamanda göç ve yiyecek temin etmek için ortaya çıkmıştır. İnsanlar, avlanma ve beslenme bölgelerini belirleyerek korumak için işaretler kullanmışlardır. Böylece kartoğrafyanın da temelleri atılmıştır. Haritalar, tarih öncesi dönemlerde düz kaya yüzeyleri, mağara duvarı gibi sabit yüzeyler veya çanak çömlek yüzeyi, deri, post, kemik gibi taşınabilir eşyalar üzerine çizilmiştir. Harita, insanın çevresini daha iyi tanıyabilme çabasının bir ürünüdür. (Tanrıku, 2017: 30). Yazının bulunmasının ardından insanların tüm diğer bilimsel çalışmaları ile birlikte coğrafi bilgilerini de yazıya döktüğü görülmektedir. Tarihteki en eski harita, kil tablet üzerine çivi yazısıyla oluşturulmuş, Akadlardan kalma (MÖ. 2200) Ga-sur haritasıdır. Bu harita, Fırat olması muhtemel bir akarsuyu resmetmektedir. Haritacılık ise haritadaki arazi şekillerini aslı yanında bulunuyormuş gibi tanımak ve araziye gitmeden bütün açıklamaları haritadan anlamak ve arazideki bütün uzunlukları haritadan ölçebilmek demektir. (“Harita Havacısı”, 1914: 4) Haritacılık, kartoğrafya, coğrafya ve topoğrafya haritaları olarak üçe ayrılmaktadır. Kartoğrafya haritaları, 100.000 metreden 300.000 metreye kadar uzayıp giden araziye gösterirler. Kartoğrafya haritaları, topoğrafya haritalarının gösterdikleri araziden daha büyük bir araziye, aynı büyüklükteki kâğıtta göstereceği için arazinin bütün teferruatını içermez. Bu haritalarda saha kısa olur, ancak büyük kumandanların işine yarar. Coğrafya haritaları, 300.000 metreden itibaren başlayan araziye gösterirler. Coğrafya haritaları, çok büyük bir araziye yine aynı büyüklükteki kâğıtta gösterdiklerinden kartoğrafya haritaları kadar ayrıntılar veremezler, bu haritalarda oldukça kısadır. Coğrafya haritaları devletin ve komşu devletlerin nüfusu ile arazilerinin değerini öğrenmek konusunda işe yarasa da tam anlamıyla kılavuzluk edemezler (“Harita Havacısı”, 1914: 5). 2.500 metreden 100.000 metreye kadar uzayıp giden araziye gösterenlere ise topoğrafya haritaları denir. Topoğrafya haritaları, en ufak bir araziye o arazideki en küçük teferruatına varıncaya kadar gösterdikleri için askerlere her türlü görevlerinde kılavuzluk ederler ve en ayrıntılı haritalardır. Su bulunan yerleri, meskûn mahalleri gösterirler, düşman tarafından saklanması gereken yerleri tanıtırlar, her türlü arazide rehberlik ettiklerinden askerlerin topoğrafya haritacılığını bilmeleri zorunludur (“Harita Havacısı”, 1914: 160). Kolonizasyon faaliyetlerinin hızla arttığı dönemlerle birlikte Avrupalı haritacılar ele geçirilen her toprak parçasının ayrıntılı çizimlerini yapmışlardır. Ekonomik, sosyal ve siyasi bir takım

ihtiyaç ve faaliyetlere hizmet etmesi, bu alanlarda işlev görmesiyle beraber, sömürgecilikte ortaya çıkan savaşlar yüzünden, askeri amaçlar için de haritalar hazırlanmıştır. 18. yüzyılın ortalarından itibaren dünyanın çeşitli ülkelerinde bulunan ordular, kendi ihtiyaçları ve hedeflerine bağlı olarak kendi harita bölümlerini kurmuşlardır. Savaş koşulları göz önüne alınarak çizilen özel haritalar için farklı arazi ölçümleri ve haritacılık teknikleri kullanılmaya başlanmıştır.

Resim 1. Avrupa ve Asya Haritası (Haritalı Coğrafya-yı Umumi, 1328: 31)

Osmanlı Dönemi haritacılık terminolojisi İslam literatüründen gelen tersim, tasvir, suret, resm, resm-i harita, levhu'r-resm gibi tabirlere Batı'dan doğrudan alınan harta, hartı, kartı, karta, papamonta gibi yenilerinin eklenmesiyle ortaya çıkmıştır. Harita kelimesinin Anadolu Türkçesinde harta, hartı şeklinde kullanımı muhtemelen Piri Reis ile gelişerek zamanla anlamca karşılanmasına yönelik yeni fikirler ortaya atılmıştır. Katip Çelebi, resm-i haritayı genelde harta resmi şeklinde Türkçeleştirdi. Daha sonra harta ve resm kelimelerinin sık sık birbirinin yerine kullanıldığı görülür. Osmanlı Devleti'nin erken devirlerine ait haritalar bulunmamaktadır. İlk örneklerine 15. yüzyılın ortalarından itibaren rastlanmaktadır. Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'un fethinden sonra Trabzonlu G. Amiroutzes'den Batlamyus'un Geographia adlı eserini tercüme etmesini ve haritalarından faydalanarak da bir dünya haritası hazırlamasını istediği bilinmektedir. Padişahın bu isteğinin gerçekleşip gerçekleşmediğine dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır (Fikret Sarıcaoğlu, "Harita", *İslam Ansiklopedisi*, 1997: 210).

15. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı haritacılığında orijinal eserler ortaya konulmuştur. Osmanlı Devleti'nde deniz ulaşımının önem kazanmasına bağlı olarak kılavuz kitaplar ve bu kitaplara ek olarak hazırlanan Portalan (gemi kılavuzu) haritaları oluşturulmuştur. Portalan haritalarında limanların uzaklığı, hâkim rüzgar yönlerini gösteren rüzgar gülleri bulunmakta,

liman gerisinde bulunan ülkelerin öne çıkan özellikleri gösterilmekteydi. Portalan haritalarının en güzel örneklerinden iki tanesi Piri Reis'in çizdiği haritalardır (Çalışkan, 2016-2017: 13). 19. yüzyıldan itibaren öneminin fark edilmesi üzerine haritacılık farklı bir meslek halinde teşkilatlanmaya başlamıştır. Bunun sonucunda Erkan-ı Harbiye Umumiye Dairesinde Harita Şubesi oluşturularak haritacılara ihtiyaç duyulmuştur. Harita Şubesinin eleman ihtiyacını karşılamak için de Harita Tersimi Mektebi (Harita Çizimi Mektebi) açılmıştır. Harita talebeleri, mektepte toplam iki sene eğitim ve terbiye aldıktan sonra haritacı olarak mezun oluyorlardı. Böylece haritacı ihtiyacı karşılanmaya başlamıştır (Harita Tersimi Mektebi Talimatı, 1).

Haritacılara İhtiyaç Duyulması

19. yüzyıldan itibaren dünyada bilinmeyen ve haritası çizilmeyen yer, yok denecek kadar azdır. Haritalar, bilim ve teknolojideki gelişmelere bağlı olarak çeşitlenmeye ve daha fazla detayla süslenmeye başlamıştı. Gösterilmek istenen özelliklere bağlı olarak coğrafyanın pek çok farklı alanına özgü haritalar ortaya çıkmıştır. Biocoğrafya, iklim, meteoroloji, jeoloji, osenoğrafta, yerleşme ve nüfus konularında ayrıntılı haritalar çizilmiş, bunların okullarda yaygın kullanılması gündeme gelmiştir. Yirminci yüzyıldan itibaren artık her ülkenin kendi ulusal haritacılık kurumları oluşmuş, tüm dünyanın 1/25.000 ölçekli haritaları yapılmaya başlanmıştır. (Çalışkan, 2016-2017: 13)

Avrupa'nın ilerlemesinin en önemli nedenlerinde biri de bütün işlerin uzmanlar tarafından idare edilmesinden ileri gelmektedir. Doktorlar gibi mühendisler de muhtelif şubelere ayrılmaktadır. Her şubenin içinde de yine ikinci derecede ihtisas sahipleri bulunur, böylece bölümün kendi şartlarına uygun hareket edilir. Her mühendis, haritadan anlar ve harita yapabilir, fakat hiçbir zaman harita uzmanı olamaz. Ancak doğrudan çalışarak ve birçok tecrübe yaptıktan sonra haritanın çizilmesi mümkün olabilir. Bir şehrin haritası, bir çiftlik ve ormanlığın haritasıyla hiçbir şekilde kıyas olunamaz. Her ikisinin haritasının hazırlanması için de aynı şekilde hareket edilmemelidir. Ayrıca, yol, nehir, ırmak, dere, orman, göl ve maden gibi mahallerin haritalarının hazırlanması da birbirinden farklıdır. Bu düşüncelerden hareketle Avrupa'da haritacılık okulları açılarak şubelere ayrılmışlardır (Çalışkan, 2016-2017: 12).

Avrupa'da başlayan bazı yenilikler sonucunda haritacılıkta büyük çalışmalar yapıyordu. Osmanlı Devleti, bu değişiklikleri yakından takip edememişti. Ancak yaşanan büyük yenilgiler sonucunda Osmanlı Devleti'nde de haritalarla ilgili incelemelere başlandı. Haritaların hazırlanması sırasında gösterilen bütün gayretler bir takım güçlükler yaşanmasına neden oldu. En önemli sorun ise; haritaların hazırlanması için personel sıkıntısından kaynaklandı. Harita

Çizimi Mektebinin açılması ile haritacılar yetiştirilerek bu konudaki açıklık kapatılabildi (Harita Tersimi Mektebi Talimatı, 1).

Osmanlı Devleti'nde Erkan-ı Harbiye Umumiye Dairesinin Harita Şubesinin eleman ihtiyacını karşılamak için Harita Tersimi Mektebi (Harita Çizimi Mektebi) için talimatname hazırlandı. Harita Çizimi talebeleri, mektepte toplam iki sene öğretim ve eğitim aldıktan sonra tahsillerini tamamlıyorlardı. Her sene mektebe kabul edilecek talebelerin sayısı harita şubesi tarafından ihtiyaca göre belirlenirdi. Haritacı talebelerin mektebe kabul edilmeleri için istenilen şartları taşıdıklarına dair sınava tabi tutulurlardı. Harita Çizimi Mektebine kayıt olmak üzere müracaat eden talebeler, kabule uygun görülürlerse giriş evrakını temin ederek mektebe başvuru kayıtları yapılırdı (Harita Tersimi Mektebi Talimatı, 1).

Resim 2. Harita Eğitimi (Haritalı Coğrafya-yı Umumi, 1910: 1)

Talebelerin Mektebe Kabulü için Gerekli Kurallar

Haritaların doğru bir şekilde hazırlanmaları, haritacıların bu görevi yerine getirebilecek yeterlilikte ve seviyede olmalarına bağlıydı. Mektebe kayıt olmak için müracaat eden talebe, memura ismini kaydettirip aşağıdaki giriş evrakını teslim etmeliydi. Mektebe Giriş Evrakı;

- Kimlik belgesi (Tezkere-i Osmânîye)
- Rüşdiye veya rüşdiye derecesinde mekteplerde eğitimini tamamlanmış olmak
- Osmanlıca'yı okuyup yazmak
- Aşı Şehadetnamesi

- e. Mektebe müracaat edinceye kadar ne ile meşgul olduğu, ceza görüp görmediğine dair mahallesinin ihtiyar heyetinden iki zat tarafından imzalı bir vesika
- f. İlk elbise masrafını ödeyeceğine ve temin edeceğine dair müracaat edenlerden usulüne göre bir taahhütnâme
- g. Talebenin asgari olarak yaşı 15 ile 17 arasında olmalıydı. Yaş için yalnız yazılı vesika esas alınmazdı. Aynı zamanda talibin vücudunun hali ve akli durumunun da o yaşta görünmesine dikkat edilirdi (Harita Tersimi Mektebi Talimat, 2).

Harita şubesi tarafından bu vesikalarla mektebe müracaat edenlerin istenilen şartlara uygun olup olmadıkları incelenirdi. Adayların sınava kabul edilip edilmeyeceklerine dair karar verildiğinde durum kendilerine iletilirdi. Yeteneklerine uygun olarak müracaat eden taliplere, mektebe kabul edilme sınavının ne zaman olacağı bildirilirdi. Başvurusu kabul edilenler hemen sınava tabi tutulur ve bu sınavda başarılı olurlarsa hastanede sağlık muayenesine gönderilirdi. Talipler arasında göze çarpacak bir hastalığı ya da sorunu, bedeninde bir kusuru, zihinsel algılama sorunu olanlar ya da yaşları bu mesleğe uygun olmayanlar hemen elenirdi. Sağlık heyetinin kararı kesindi, sağlık kontrolünde mektep için uygun görülmeyen talebeler, bir daha muayene ve imtihana kabul edilmezdi. Bir daha başvurma hakları da yoktu. Muayene ve imtihanda kabul edilmeyenlerin hiçbirinin soru sorma ve itiraz hakları olamazdı. Kaydı yapılan talebenin mektep açıldığında vücudunun sağlam olduğunu ispat etmesi zorunlu olduğundan özel bir nedenden dolayı sağlık kontrolüne gelemeyenlerin mektebe durumunu 48 saat içinde bildirmesi gerekiyordu. Aksi takdirde bir hafta sonra kaydı silinir ve yerine yedekte bekletilen talebe alınırdı. Mektebe kabul edilerek kaydı yapılan talebeye okul açılmadan önce durum kendisine tebliğ ediliyordu (Harita Tersimi Mektebi Talimat, 2).

Mektepte Eğitim Müfredatı

Harita Çizimi Mektebinin ders programı, ameliyat, müsabaka, giriş sınavı ve mükâfatlar öncelikle harita şubesi müdüriyetine teklif edilirdi. Şube müdürü, teklifi inceleyerek kararını verirdi. Bu karar ne olursa olsun talebeler, harita şubesinin bütün kararlarına riayet etmeye mecburdu. Mektepte eğitimi verilen derslerin programı ayrıca hazırlanırdı. Fakat dersler, ameli ve nazari topografya haritalarının anlaşılması, çizimi, birleştirilmesi, küçültülmesi, basılması ve çoğaltılması için gerekli işler, resim, mesafe ile mikyaslar hakkında olurdu. Talebelere, uygun zamanlarda çevrede topoğrafya ameliyatına çıkarılıp muntazam haritalar hazırlaması için çalışmalar yaptırılırdı (Harita Tersimi Mektebi, 3).

Harita Çizimi Mektebine, Harita Şubesi Müdüriyetinin nezareti altında olmak üzere bir zabıt ile yeterli sayıda muallim görevlendirilirdi. Talebeler için kitaplar, risaleler ve çizim

malzemeleri harita şubesi tarafından tedarik olunurdu. Mektepte eğitimine devam eden talebelere maaş bağlanmıyordu. Sadece, altı ayda bir defa eğitim seviyelerinin anlaşılması için bir müsabaka yapılırdı. Bu müsabaka da her sınıftan kendini gösteren üç talebeye yüz elli iki kuruluş mükâfat verilirdi. Eğitim sırasında her konunun sonunda öğrencinin yeterliliği ile konunun anlaşılıp anlaşılmadığı öğrenilmeden önce diğer konuya geçilmezdi. Haritanın araziye ve arazinin haritaya tatbiki konusunun dikkatli bir şekilde ve uygun bir arazide taliminin çok faydalı olduğu tecrübeler sonucunda anlaşıldığından bu konuya önem verilirdi (Harita Tersimi Mektebi, 3).

Haritalar Hakkında Talebelere Verilen Eğitim

Haritacıların yetiştirilmesi sırasında özellikle dikkat edilmesi gereken bazı konular bulunuyordu. Buna göre; haritanın araziye ve arazinin haritaya tatbik edilmesi konusunun etkili bir şekilde verilmesi gerekirdi. Arazilerde talebelerin talimler yapması büyük fayda sağlayacağından ve birçok bilginin sadece tecrübeler sonucunda anlaşılabilceğinden bu konuya önem verilirdi. Haritalar için önemli olan diğer bir konu da uzman haritacılar yetiştirilmesiydi. Bir şehrin genel kadastro haritası ve su lağımları planları ile askeri haritaların hazırlanması için ayrı ayrı uzmanlara ihtiyaç vardı (Necib, “Harita ve Haritacılık”, Şehremâneti, 1925, 16: 157). Askeri harita, çiftlik veya ormanlığın haritası ile kıyaslanamazdı. Bunların haritalarının hazırlanması sırasında aynı şekilde hareket edilemezdi (Necib, “Harita ve Haritacılık”, Şehremaneti, 1926: 219).

Haritalar, yeryüzünün şeklini ve resmini göstermektedir. Havada, deniz altında, üstünde, yer üstünde ve yer altında her yerde rehberlik ederler. Kumandan, kaptan, seyyah ya da herhangi bir insana rehberlik eden haritalar; coğrafi harita, deniz haritası ve askeri harita olarak bölümlere ayrılmıştı. Deniz haritaları (portolan); ada, liman, nehir ağızları, kayalıklar ve sığ yerleri gösteren, enlem ve boylam çizgileri yerine rüzgar gülü bulunan deniz haritalarıdır. Coğrafya haritaları; kendi içinde bölümlere ayrılır. Örneğin Vilayet haritalarında; vilayetin sınırları içinde bulunan şehir, kaza ve kasabaların içinde oturan kısımlarının sadece sınırları ile vilayet sınırları içinde bulunan yol, nehir, ırmak, dere, orman, göl bahçe, bostan, bataklık gibi mahaller gösterilir. Şehir haritaları ise genellikle şehrin kabartma haritası gibi beş kısımdan oluşmaktadır. Bu haritaların mikyası 1/200 ile 1/10,000 arasındadır. Bunun dışında şehirlerin genel haritaları şehirlerde su dağıtımını, nakliye vasıtaları ve rehber haritaları ile şehirlerin ithalat ve ihracatının çoğalması ve azalmasını gösteren değişimler ve planlardan oluşup bunların mikyası da değişkendir. Askeri haritalar ise topoğrafya, karoğrafya ve coğrafya haritaları olarak üçe ayrılmaktadır.

Bütün haritalarda bazı resim, işaret ve rakamların anlamının öğrenilmesi zorunluydu. Haritacılık üzerine dikkat edilmesi gereken bazı konular vardır.

Metre; ölçmeye yarayan arşın ismini alan çubuktan biraz daha büyük ve tahminen bir buçuk kol boyu kadar uzunluktaki ölçü birimidir. Metreden büyük ölçülerin isimleri şöyledir: Dekametre, hektometre, kilometre ve miryametredir. Metreden küçük uzunluk ölçü birimleri ise desimetre, santimetre, milimetre ve desimilimetredir.

Mikyas; harita yapanların arazideki uzunlukları haritaya küçülterek geçirecekleri sırada kullandıkları ölçüye denir. Bu da 1/500 gibi ya kesir veya 1: 10.000 gibi oranlı bir ölçü halinde bulunur. Kesir halinden arazideki beş yüz metrelik yerin haritada bir metre uzunlukta gösterildiği, ikinci nispetten ise on bin metrelik yerin haritada bir metre uzunlukta gösterildiği anlaşılır. Mikyas arazide ölçülen uzunlukların küçültülerek haritaya nakline ve harita üzerindeki uzunlukların da araziye gitmeden asıllarının ne kadar uzunlukta olduğunu öğrenmeye yarar.

Göl; dört tarafı kara ile çevrilmiş durgun sulara göl denir. Göller ya daima suyunu muhafaza eder veya bazen kururlar. Suyunu muhafaza eden göllere daimi göl, suyu bazen çekilen göllere de muvakkat göl (geçici göl) adı verilmiştir. Göllerin boyalı haritadaki şeklinin etrafı noktalarla belirtilerek içerisi mavi düz çizgilerle, boyasız haritalarda ise sınırı siyah çizgilerle gösterilir. Geçici göllerin etrafı siyah noktalarla çevrildikten sonra içerisi mavi boya yerine düz siyah veya yuvarlak çizgiler ile doldurulur.

Bataklık; göle benzer az derinlikte suların altı çamurlu ve bataklık bir halde bulunması ile oluşur. Bu gibi çamurlu, sulu mahallere bataklık adı verilir. Bataklıkların içerisinden geçilmesi mümkün değildir.

Orman; odun ve kereste tedarik edilebilen ve askeriye için büyük önem taşıyan birçok ağacın bulunduğu yerlere orman denir. Ormanlar, haritalarda yeşil ile gösterilir.

Dere; geçici olarak veya daima akan sulara denir. Köprüsüz geçilebilen dereeler, boyalı haritalarda tek mavi çizgili ve boyasız haritalarda tek siyah çizgili şekillerden oluşur. Köprü ile geçilebilen dereeler ise biri kalın diğeri ince olmak üzere iki çizgi şeklindedir. Boyalı haritalarda bu iki çizgi mavi olmakla beraber bu çizgilerin arası da yine mavi boyalıdır.

Nehir; dereden büyük ve daima akan sulara nehir denir. Nehirler boyalı haritalarda suyun çıktığı tarafı dar ve denize döküldüğü tarafa doğru gittikçe genişleyen iki mavi hatla gösterilir. Boyasız haritalarda yine aynı şekilde siyah iki hatla gösterilip araları siyah çizgiler ile doldurulur.

Doğal geçit; suların köprülere ihtiyaç duyulmadan geçit veren yerlerine denir.

Vadi; karşılıklı sıra halinde bulunan tepelerin etekleri arasındaki düzlüklere denir.

Darlaşarak ancak bir araba veya birkaç yolcunun yan yana geçmesine müsaade edecek bir halde bulunan dar vadiye boğaz denir (“Harita Havacası”, 1914: 7).

Haritacıların Şehadetnameleri

Mektepte iki senelik eğitim sonunda talebeler, harita şubesi müdürü tarafından seçilen iki zabıt ile iki muallimden oluşan bir heyet tarafından sınava tabi tutulurdu.² Bu sınavda iki sene zarfında eğitimi verilen konulardan özellikle haritaların çizimi ve usulleri ile ilgili imtihan yapılırdı. Bu sınavdan sonra heyet tarafından haritacılara notları verilir; sınav evrakları, numara cetveliyle birlikte harita şubesi müdüriyetine teslim edilirdi. Harita şubesi müdürü, şehadetname (diploma) almaya liyakat edenleri, işe göre ayırarak resimhaneye muavin olarak kabul ederdi. Şehadetname alamayanlara eğitim seviyelerine göre bir tasdikname verilerek mektepten ihraç olunurlardı. Harita Çizimi Mektebinden şehadetname alanlar göreve başlayana kadar dört yüz kuruş maaş alırlardı. Göreve tam olarak kabul edildikten sonra askeri hizmetlerini küçük zabıt taburunda geçirilecek altı aylık bir talim süresi dışında olmak üzere Erkan-ı Harbiye Umumiye Dairesi Harita Şubesi refakatinde ve harita bölümünde yaparlardı. Zorunlu hizmetlerinin sonunda sıra numarasına göre altı yüz kuruş maaşla istihdam olunurlardı. Bunların maaşı, hizmet süreleri ve ehliyetleri nazarı dikkate alınarak zamanla sekiz yüz, bin beş yüz, iki bin kuruşa kadar artırılırdı. Harita şubesinde bu memurlar arasından ihtiyat, redif ve koruyucu olarak silah altına alınacaklar harita hizmetlisi adıyla istihdam olunurlardı. Bunların emeklilikleri de diğer askerler gibi olmuştur (Harita Tersimi Mektebi, 4).

Mesahacıların Yetiştirilmesi

İleri usullerde deniz haritalarının yapılması on dokuzuncu yüzyılın başlarına rastlamaktadır. İngiliz uzmanlar tarafından Osmanlı Devleti’nin muhtelif bölgelerinin haritaları çıkarılmıştı. Karadeniz ise Rus bahriyesi tarafından mesaha edilmişti. Bunun için 1823-1835 yılları arasında deniz kolağalarından Manganari isimli bir mühendis vazifelendirildi. Karadeniz’in ilk mesahası bitirildikten sonra Rusya tarafından 1835 senesinde deniz haritaları yayınlandı. Ruslar, Osmanlı Devleti’nin izni ve yardımları ile Marmara’nın da ölçüsünü almak istemişlerdi. Babıali’nin uygun bulduğu bu müracaata olumlu cevap verildi. Bu iş için Gülsefit korveti görevlendirildi. Ayrıca, on tane bahriye mektebi talebesi de hem faydalanmak hem de

² Haritacı talebelerin bazı sınav soruları; harita nasıl bir şeydir, harita kıraati ne demektir, metre nasıl bir şeydir. (Harita Tersimi Mektebi, 4)

yardımcı olmak üzere bu vazifeye verildiler. 1848 senesinde Ruslar Karadeniz'in de mesahasının yapılması için izin istediler. Ahter ve Nirizafer birikleri Karadeniz'e gönderilmiş ve Ethem Bey tayin edilmişti. Daha sonra Fransız mühendisler tarafından Türk mühendislerle birlikte Marmara denizinin ve İstanbul boğazı ile Çanakkale'nin haritasını yaptılar. Bir süre sonra Bahriye Mektebinde deniz haritaları basılmaya başlandı. Burada hazırlanan ilk haritalar arasında 1840 tarihli bir Karadeniz haritası da vardı. Kasımpaşa'daki Bahriye Matbaası 1884 senesinden itibaren mükemmel deniz haritaları basmaya başlamıştı (Şehsuvaroğlu, 1965: 377).

Deniz haritalarının hazırlanmasında görev yapan haritacılar, mesahacı olarak adlandırılmıştı (Mehmed Vasıf, 1894: 2). Mesahacıların yetiştirilebilmesi için bir talimatname hazırlanmış ve bunun uygulanmasından seyr-i sefain şubesiyle İstanbul kumandanlığı görevlendirilmiştir. Bu talimatnameye göre; deniz haritalarının hazırlanması için askerler arasından okuryazar olup bu önemli görevi yapabilecek yirmi kişi seçilerek haritacı bölüğü teşkil edilmişti. Haritacı bölümünün hem askeri terbiyelerini hem de eğitim öğretimlerini muntazam ve layıkıyla yapabilmeleri için mızıka mektebinin eski Efrad-ı Cedide kışlası kullanılmıştı. Haritacı bölümünün yiyecekleri ve giyecekleri ile diğer ihtiyaçları buldukları kışla ile mesaha gemisi tarafından karşılanacaktı (DMA, Env1901, Şub.53/B-37/B). Mesaha gemisinde görevlendirilenlerin gemide buldukları süre boyunca her türlü askeri ihtiyaçları ve nizamnameye göre ödemeleri mesaha gemisi tarafından karşılanmıştı. Mesahacı bölümünün harita konularından başka filika, işaret ve diğer eğitimleri mektep zabıtları tarafından yerine getirilmişti. Haritacılık işleri için gereken eğitim ve filika ile iskandil ameliyatı talimleri ise seyr-i sefain şubesi tarafından yapılmıştı (DMA, B.DR, 45/1181).

Mesahacı talebelere, deniz haritalarında kullanılan işaretler ile ne anlama geldikleri hakkında bilgi verilirdi. Mesahacılar, bir deniz haritasında iskandillerin derinliğini küçük rakamlarla belirtilip bu rakamların altına denizin derinliğini gösteren bazı kelimeler kullanırlardı. Mesahada kullanılan bazı işaretler ve anlamları şöyledir; Mavi: b, koyu siyah: d, beyaz: w, siyah: blk, yeşil: gn, sarı: y, esmer: br, boz: gy, benekli: spk, mercan: srl, istiridye: oys, kaya: r, kumsal: g, sulu çamur: oz, kum: s, sazlık: wd, bile taşı: sl, ince çakıl: shg, ince: f, çürük: rot, sert: h, kaba: c, balçık çamuru: cl, çamur: m, çakıl taşı: m, kabuk: sh, midye kabuğu: pt, kırık: brk, toprak: grd (Mehmed Vasıf, 1894: 5).

Haritacı bölümü, hizmet itibarıyla seyr-i sefain şubesine bağlı olarak mesaha gemisinde göreve başlamıştı. Mesaha gemisinden ayrılarak başka görevlere gönderilen haritacılar, ihtiyaç durumunda tekrar mesaha gemisine alınabilirdi. Sadece, Haritacı Bölüğüne yeniden alınanlar, tekrar hizmete sevk edinceye kadar talimler yaptırılarak eğitimleri hatırlatılırdı.

Sonuç

Yeryüzünün tamamının ya da bir bölümünün kuşbakışı olarak küçültülerek aktarılması demek olan haritalar, dünyada yeni kıtaların keşfedilmesinde büyük rol oynamıştır. Avrupalı devletler, ele geçirdikleri her toprak parçasının ayrıntılı haritalarını yapmışlardır. Osmanlı Devleti'nde portolanlar (deniz haritaları) şeklinde başlayan haritacılığın önemi zamanla fark edilmiştir. Bir süre sonra askeriyede haritacılık şubeleri oluşturulduğundan haritaların çizimi konusunda görev alacak haritacılara ihtiyaç duyulmuştur. Bunun üzerine Harita Çizimi Mektebi açılarak haritacılık eğitimi verilmeye başlanmıştır. Harita Çizimi mektebi için bir nizamname hazırlanarak talebelerin mektebe kabul edilmeleri ve eğitimleri kontrol altına alınmıştır. Deniz haritaları bazı yönlerden kara haritalarından farklı olduğu düşünülerek deniz haritalarının hazırlanması için de mesahacılar yetiştirilmiştir. Haritalar hakkındaki incelemelerin uzmanlar tarafından yapılması gerekiyordu. Harita mektepleri sayesinde Türk topraklarında bulunan dere, tepe, göl, nehir gibi bütün konular uzmanların ellerinde haritalar şeklinde gözler önüne serilebilmiştir.

Kaynakça

Deniz Müzesi Arşivi (DMA)

Envanteri (Env)1901, Şub.53/B-37/B.

Bahriye Dairesi Riyaseti (B.DR), 45/1181.

Telif Eserler

Tanrıkulu M. (2017). Haritaların Kaynağı ve Genel Özellikleri, *Harita Dergisi*, 83 (157), 30.

Piyade küçük Zabıt Mektebi Alayı Yaveri İkinci Bölük Mülâzım-ı Evveli, Altıncı Bölük Kumandanı Yüzbaşı, Mart 1330 (1914). Harita Havacısı, (Küçük Zabıt Mekteplerinde Tedris Edilen Harita Mütalaası Programına Göre Yazılmıştır), Nefaset Matbaası, Dersaadet.

Mülâzım-ı evvel Mehmed Vasıf. 1312 (1894). Mesaha-i Bahriye, Mahmud Beğ Matbaası, Dersaadet.

Harita Mühendisi Necib. 1341 (1925). "Harita ve Haritacılık", *Şehremâneti Mecmuası*, (16), 156-158.

Harita Şubesi Müdürü Necib. (1926). "Harita ve Haritacılık", *Şehremâneti Mecmuası*, (17), 219-220.

Erkan-ı Harbiye-yi Umumiye Dairesi Harita Şubesine Merbut (Harita Tersimi Mektebi) için Talimat.

Tüccarzade İbrahim Hilmi. 1328 (1910). Haritalı Coğrafya-yı Umumi, Kütüphane-i İslam ve Askeri, Selanik Matbaası.

Şehsuvaroğlu H. (1965). Deniz Tarihimize Ait Makaleler, deniz Kuvvetleri Komutanlığı, İstanbul.

Karal E. Z. (1988). Büyük Osmanlı Tarihi, C. 3, Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara.

Sayıd Maqbul A. (1997). “Harita”, *İslam Ansiklopedisi*, 207.

Sarıcaoğlu, F. (1997). “Harita”, *İslam Ansiklopedisi*, 210.

İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi

92407000.

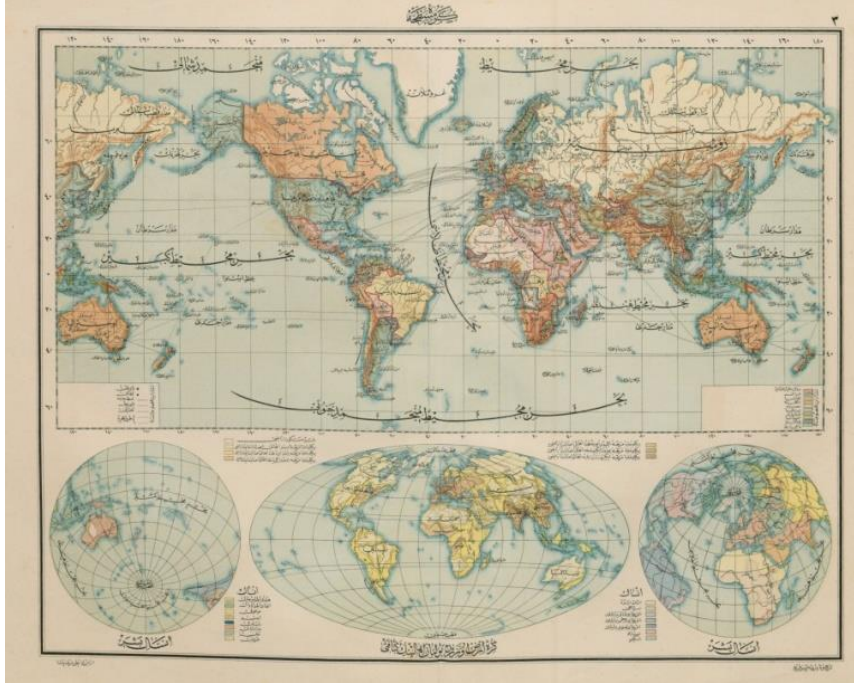
92702-2.

93649-1.

92291-4.

EKLER

Ek 1. Dünya Haritası

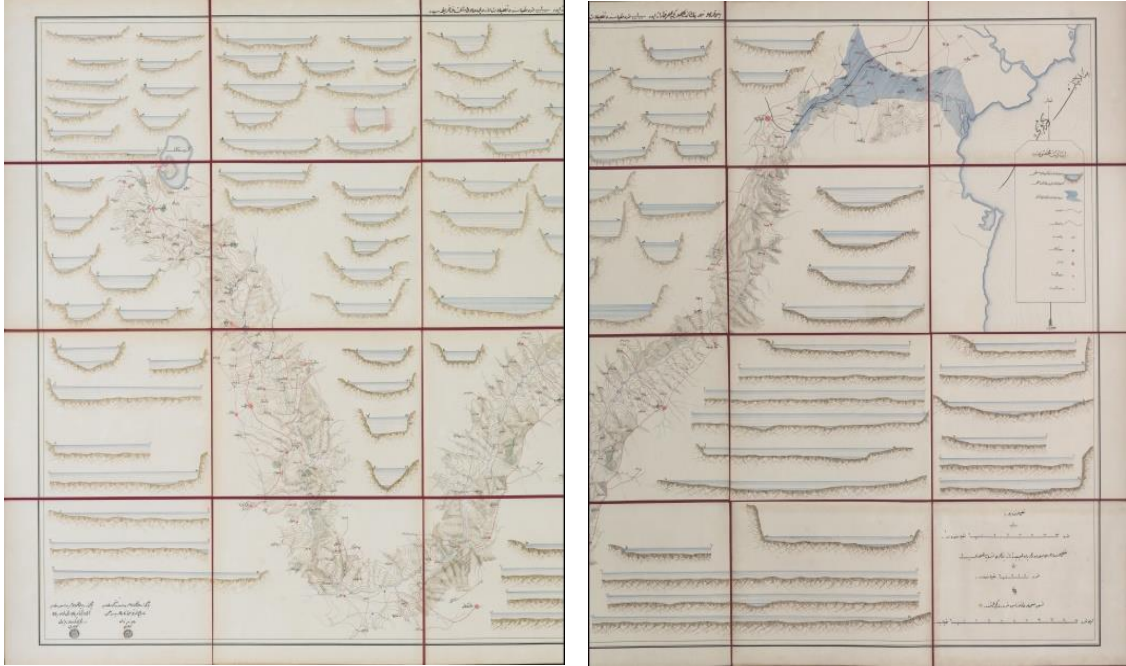
(İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, 92291-4)

Ek 2. Rumeli Haritası

(İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, 93649-1: 1876)

Ek 3. İnce Karasu Nehrinin güzergâhıyla geçit mahallerini gösteren 1/100.000 metre makyasında gerekli açıklamaları içeren keşif haritasıdır.

(İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, 92413-1, 92413-2)

Ek 4. Akdeniz Basra Körfezi Haritasıdır.

(İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, 924070001)